

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

Historia Ecclesiastica 2014/1

Historia Ecclesiastica

Ročník V.
2014
č. 1

Ž obsah

CSEPREGI Zoltán: Reformáció és istentiszteleti kultúra (esettanulmány)

Reinhard MÜHLEN: Die Kralitzer Bibel / Bible kralická (1579-1594) – ein Hauptwerk der Unität der Böhmischen Brüder in einer europäischen Bibellandschaft

Peter KÓNYA: Kráľovský Chlmec – príklad neúspešnej rekatolizácie

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník V.

2014

číslo 1

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)
Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;
Doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; Prof. Dr. Buzogány Dezső;
Dr. Czenthe Miklós; Doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.;
Prof. Dr. Dienes Dénes; Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.;
Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.;
Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz;
Prof. Dr. Wacław Wierzbieniec

Redakcia:

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)
PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity

Tlač:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitális Tudománytár)

Informácia pre prispievateľov do časopisu Historia Ecclesiastica

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspevky. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.

Príklad:

HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. Prvky popisu:

Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : Názov vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.

Príklad:

MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcky pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zop. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BAArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

Adresa redakcie: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov,
Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*), email: javor@unipo.sk

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

OBSAH

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły.....	3
REFORMÁCIÓ ÉS ISTENTISZTELETI KULTÚRA (ESETTANULMÁNY).....	3
<i>CSEPREGI Zoltán</i>	
DEJINY PROTESTANTSKEHO ŠKOLSTVA V LIPTOVskej STOLICI V 16. A 17. STOROČÍ.....	16
<i>Libor BERNÁT</i>	
DIE KRALITZER BIBEL / BIBLE KRALICKÁ (1579-1594) – EIN HAUPTWERK DER UNITÄT DER BÖHMISCHEN BRÜDER IN EINER EUROPÄISCHEN BIBELLANDSCHAFT.....	35
<i>Reinhard MÜHLEN</i>	
KRÁLOVSKÝ CHLMEC – PŘÍKLAD NEÚSPEŠNEJ REKATOLIZÁCIE.....	44
<i>Peter KÓNYA</i>	
MATERIÁLNO-SPOLOČENSKÉ ZABEZPEČENIE PROFESOROV A UČITEĽOV PREŠOVSKÉHO OSEMTRIEDNEHO DIŠTRIKTUÁLNEHO GYMNÁZIA (KOLÉGIA) V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA.....	60
<i>Libuša FRANKOVÁ</i>	
SOFIA A TALMUD: VLADIMÍR SOLOVJEV V ŽIDOVSKOM KONTEXTE.....	70
<i>Ján ŠAFIN</i>	
TELOVÝCHOVNÁ ORGANIZÁCIA MAKABI PREŠOV (1925 – 1938).....	81
<i>Marcel NEMEC</i>	

SPOŁECZNA I DOBROCZYNNA DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO. NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI ZGROMADZENIA SIÓSTR SŁUŻEBNICZEK NA PODKARPACIU.....	94
<i>Krzysztof REJMAN</i>	
VALLÁSTURISZTIKAI VIZSGÁLATOK SZLOVÁKIÁBAN.....	107
<i>SZÁSZFALVI Márta</i>	
OD KOMUNISTYCZNEGO TERRORU DO ZWYCIĘSTWA PRAWDY. DOŚWIADCZENIA KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO W POLSCE I NA SŁOWACJI – PRÓBA PORÓWNANIA.....	135
<i>Grzegorz BAZIUR</i>	
Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum.....	156
KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V SPIŠSKEJ KAPITULE V ROKOCH 1623 – 1773.....	156
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i>	
OD PROGLASU K POSTMODERNE.....	184
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	
Recenzje, anotacje – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia.....	189
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika.....	221

REFORMÁCIÓ ÉS ISTENTISZTELETI KULTÚRA (ESETTANULMÁNY)

CSEPREGI Zoltán

Reformation and liturgical culture (Case Study)

The paper considers Albert Cruciger's (Kreuzter) life path, and brings new knowledge of religious history of Levoča in the 16th century against a background of his biography. Albertus Lanio Leutzschouiensis, a native of Levoca, enrolled in Wittenberg in 1544 and returned to his homeland after almost ten years. From 1553 to 1555 he was the rector of the Levoca urban school, then went back to Witteneberg, where Melanchthon recommended him for a preacher in Jihlava a few months later. After his short stay in Jihlava he returned to Wittenberg, and in November 1557 came to Levoca where he became a main aspirant to obtain the post of a preacher. He held this function for eight years, then worked in Roznava and Banská Stiavnica, but refused invitation to Ansbach due to his disease. He died in 1570. An interesting Cruciger's feature was his conflicting character, which showed in his activities in Jihlava, Wittenberg and Levoca as well. For example in Jihlava, he came into conflict with the city council, that fired him in 1556, and although subsequently he had expressed interest to return there, he was not allowed to do so.

Key words: Albert Cruciger, Levoca, reformation, worship culture.

A lőcsei krónika 1544-re teszi a hitújítás kezdetét a városban.¹ A bejegy-

1 Rövidítve idézett források: AAV = *Album Academiae Vitebergensis* I. Karl Eduard Förstemann. Leipzig, 1841; CSEPREGI = CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve: Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján*. Budapest, 2013; ETE = *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*, zv. 1 – 5. Bunyitay Vince et al., Budapest, 1902-1912; HAIN = HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica vndt Zeit-beschreibung*. Hain Gáspár Lőcsei krónikája, zv. 1 – 3, Lőcse, 1910 – 1913; KATONA = KATONA, T. *Caritas und Memoria. Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts*, München, 2011; KATONA – LATZKOVITS = *Lőcsei stipendiánsok és literátusok, 1 : Külföldi*

zés szókincse jellegzetesen 17. századi, ezért ez a részlet biztosan nem kortárs feljegyzésre megy vissza, de az archontológiai adatokat, illetve Bartholomeus Bogner és Daniel Türk jellemzését más források is megerősítik:

„1544-ben hívták meg az erdélyi Brassóból származó nagytiszteletű Bartholomeus Bognert, az egyház reformálásánál lutheránusnak és az Ágostai Hitvallás hívének mutatkozó lelkészt Ladislaus Polierer úr bírói működése alatt, akinek a hivatali idejében támadt az evangélium világossága. Bogner a nagyhéten kezdett prédikálni az oltáriszentség két színéről. Az iskola rektora Daniel Türk úr volt, ezen a poszton ugyancsak az Ágostai Hitvallás első követője, aki később jegyző lett.”²

Ugyancsak 1544 nyarán iratkozott be Wittenbergben *Albertus Lanio Leutzschouiensis*.³ Mivel a lőcsei *Testamentbuch* 1554-ben az iskolamesterről úgy emlékezik meg, mint a mészáros fiáról (*Dem Hern Schulmeijster Alberto Her Thebus ffleschers son*),⁴ biztosra vehetjük, hogy ugyanaz a lőcsei Albert tért vissza tanulmányai után szülővárosába. Daniel Türk lőcsei bíró és Hain krónikája viszont az iskolamestert Albertus Crucigerként említi,⁵ ezzel bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a Wittenbergből, Waldsassenből és Morvaiglórról (Jihlava CZ) ismert Albert Cruciger / Kreutzer, akit az eddigi

tanulmányutak dokumentumai 1550 – 1699. Katona, T. – Latzkovits, M. Szeged, 1990; LEUPOLD = LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402 – 1607)*. Christian d’Elvert. Brünn, 1861; MBW = *Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Ausgabe.* Heinz Scheible – Johanna Loehr. Stuttgart-Bad Cannstatt, 1977; MEEE = *Magyar Evangélikus Egyháztörténeti Emlékek I.* Prónay Dezső – Stromp László. Budapest, 1905; RITOÓKNÉ = RITOÓKNÉ SZALAY, Á. A wittenbergi egyetem magyarországi promoteáltjai a 16. században. In *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből*. Fabiny Tibor. Budapest, 1984, s. 222 – 239; SCHENNER = SCHENNER, F. Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau, I – IV, *Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*. 1911, 15, s. 222 - 255; 1912, 16, s. 84 - 102, 374 - 406; 1913, 17, s. 114 - 159; SZÖGI = SZÖGI, L. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526 – 1700*. Budapest, 2011.

2 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 92. Beszúrás ugyanide: „1544-ben lomnicai Horváth János úr, aki 1529 óta a szepesi Szent Márton káptalannak a prépostja volt, otthagyta a prépostságot és nőül vette egy lőcsei polgár leányát.” Bogner haláláról ezt olvashatjuk: „*Is primus fuit Apostolus et Evangelista Leuchoviensium*.” HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 104; 1557.6.25.

3 AAV, s. 214; SZÖGI, L. *Magyarországi diákok németországi ...*, 2749. Ugyanő 1549-ben, mint Albertus Creuzer Leuschoiensis már a bécsi egyetem diákja: *Die Matrikel der Universität Wien, Bd. III.* Franz Gall – Willy Szaivert. Wien – Köln – Graz, 1971. s. 87; 1551.1.17-én teszi itt le a baccalaureusi vizsgát mint Albertus Craitzer Leopoltanus: „*Wiener Artistenregister*” 1497 bis 1555. *Acta Facultatis Artium IV (UAW Cod. Ph 9) 1497 bis 1555*. Wien, 2007. nr. 28907, 28942.

4 KATONA, T. *Caritas und Memoria ...*, s. 129.

5 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 414 (1555.9.2.).

külföldi szakirodalom ismeretlen származásúként jelöl meg, valójában lőcsei születésű.⁶ A lőcsei diákok Wittenbergből 1556-1557-ben küldözgetett leveleikben már *magister Albertus*-ként emlegetik,⁷ fokozatát itt szerezte 1556-ban,⁸ s lelkésszé is talán itt avathatták, bár erre vonatkozó pontos adatot nem sikerült találnom.

Albertus 1544-es wittenbergi útját nem kellene feltétlenül kapcsolatba hozni Bogner prédikátori meghívásával és reformátori szellemű igehirdetésével, hiszen messze nem az első diák volt itt Lőcséről (lásd Martinus Ciriaci 1522), az a mód viszont, ahogyan egy 1563-ban kelt levelében az 1544-es évre visszaemlékszik, azt támasztja alá, hogy nemcsak a jóval későbbi veretes lutheránus városi hagyomány kapcsolta ehhez az évhez a lőcsei reformáció kezdetét, hanem ezt az időpontot a kortársak is pontosan számon tartották. Paul Eber wittenbergi professzornak ugyanis úgy ír ekkor Cruciger, hogy a lőcseiek immár 19 éve hallgatják az evangélium romlatlan szavát.⁹ Bogner lőcsei működése Cruciger életében is fordulatot hozott, így találhatjuk őt pár hónappal később már Wittenbergben.

Mintegy tízévi peregrináció után 1553-ban tért vissza hazájába Albertus a városi iskola rektorának, s ezt az állást 1555-ig tölthette be.¹⁰ A források ambiciózus és hiú emberként mutatják be, iskolai pályája nem volt konfliktusoktól mentes, de valószínűleg közvetlenül nem ezek, hanem inkább tudományos tervek készítették arra, hogy ismét praeceptora, Philipp Melanchthon támogatását keresse. Ezzel egyidejűleg két meghatározó változás történt 1556 nyarán a város egyházi életében: másfél évtized prédikátorkodás után váratlanul Iglóra távozott Bartholomeus Bogner, és részben emiatt a bíró az akkor éppen önkéntes száműzetésben Késmárkon időző Michael Radaschinust és Leonhard Stöckelt udvarolta körül és próbálta megnyerni lőcsei prédikátornak, illetve rektornak.¹¹

6 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 99, 106.

7 KATONA, T. – LATZKOVITS, M. *Lőcsei stipendiánsok és ...*, s. 38, 41 (nr. 23, 25).

8 RITOÓKNÉ SZALAY, Á. *A wittenbergi egyetem...*, s. 237.

9 SZELESTEI, N. L. *Albertus Cruciger lőcsei pap levele Paul Eberhez Wittenbergbe (1563)*. In *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*. Keszű Bálint. Szeged, 1990, s. 151 - 154, 152.

10 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 99: „Albertus Lasius alias Cruciger, Kreützer.” HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 106: „Magister Albertus Lavius oder Creütziger.” Ezekkel és a másutt található Lauius, Lauio olvasatokkal szemben a Lanius és Lanio névnek kell elsőbbséget adnunk mint a Fleischer latinositott megfelelőjének.

11 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 415 - 417 (1556.7.8 – 8.19.); HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 103.

Nehéz eldönteni, hogy itt egymással összefüggő, vagy csupán közel egyidejű eseményekről van szó.¹² Türk naplója utal rá, hogy a tanács nem volt megelégedve az iskola színvonalával, s az is egyértelmű, hogy erőnek erejével próbálták Bognert tartóztatni. Elképzelhető, hogy Cruciger a Bogner távoztával megüresedő prédikátorságra aspirálva maradt hoppon, vagy éppen ellenkezőleg, az az igyekezet sérthette, mellyel a szenátus épp az ő rektori állását kínálhatta Stöckelnek, mindenesetre újra Wittenbergben bukkant föl, ahonnan Melanchthon pár hónap elmúltával Morvaiglóra ajánlotta be prédikátornak.

Itt ugyanis patthelyzet alakult ki a tanács és a seelau (Želiv CZ) apát, egy személyben a város plébánosa, Martin Strahlitzer között a prédikatori állás betöltésével és a mise gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban (papi ruha jellege, áldozás egy szín vagy két szín alatt, melyik oltárnál?),¹³ ezért fordultak közös egyetértéssel a wittenbergi tekintélyhez.¹⁴ Az iglói küldötteknek Melanchthon személyesen mutatta be jelöltjét, Crucigert,¹⁵ akinek fiatal voltán ugyan megdöbbenek (pedig ekkor harminc éves lehetett), de a professzorok véleménye és a Crucigertől a vártemplomban meghallgatott próba-prédikációk végül meggyőzték őket. Cruciger mégis túl tapasztalatlannak bizonyult a kényes morvaiglói helyzet kezeléséhez, pedig a város küldöttei előre beszámoltak neki arról, hogy a plébániatemplomban még pápista misét is tartanak, igaz, hogy kisszámú és egyre fogyó hallgatóság számára, és figyelmeztették, hogy amíg ez a babonaság magától ki nem hal, a hitben gyengékre addig is – Pál apostol útmutatását követve (Rm 14,1-3; 15,1-2; I Cor 8,8-13) – tekintettel kell lennie, s a misét nem szabad kritizálnia.

Cruciger viszont lelkiismereti okokból képtelen volt elviselni saját templomában, saját hívei körében a bálványimádást, s Isten átkával fenyegette meg az azon résztvevőket. Prédikációk sorát szentelte ennek a kérdésnek, nem is hatás nélkül, mert az iskolamester (a jeles humanista Johannes Tapinaeus) és húsz kóristája megtagadták, hogy tovább énekeljenek a pápista szertartáson. Bár a polgárság zöme e vitában Cruciger mögé állt, Martin Strahlitzer apát és a vallási villongásokat kínosan kerülő, valamint a többség beavatkozásától jogosan tartó tanács nem tűrhette az amúgy is ingatag *status quo* ilyen felrúgását, a nagy nehezen kivívott béke veszélyez-

12 1555-ben már Paulus Horler, Cruciger addigi beosztottja szerepel rektorként, Cruciger pedig 1556 tavaszán Wittenbergben időzik. HAIN, s. 101; KATONA, T. – LATZKOVITS, M. *Lőcsei stipendiánsok és ...*, s. 38 (nr. 23).

13 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 105 - 107.

14 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 105, 107; SCHENNER, F. *Beiträge zur Geschichte ...*, 1912, s. 94.

15 MBW nr. 7921, 7923 (1556.8.17 – 20.); LEUPOLD, s. 108.

tetését. Crucigert, a rektort és a kórust a városházára idézték, ahol visszafogottságra intették őket. Érdekes a lutheránus többségű várost vezető lutheránus többségű tanács érvelése: Tény, hogy a mise nem isteni, hanem emberi szerzés, ezért is járnak rá olyan kevesen, de attól még nem szabad egyik napról a másikra betiltani, hanem ki kell várni erre az alkalmas időt (maga az apát sem állt szemben a reformátori tanokkal, amit az említett közös wittenbergi küldöttség is bizonyít).¹⁶

A prédikátor megfogadta ugyan, hogy lakatot tesz a szájára, de ígéretét képtelen volt betartani, karácsony táján képrombolásra biztatta hallgatóságát, s jó példával elől járva a misekönyvet maga vágta a szolgálatra készülő káplán arcába. A diákok erre bibliai citátumokkal megtűzdelt írásukban tagadták meg a misén való éneklést. A tanács annak rendje és módja szerint az év végével felmondott Crucigernek és a rektornak, míg a diákokat karcerral sújtotta (ez a büntetés hatott, az iskolában és a misén rövidesen helyreállt a szokott rend). Figyelemreméltó, hogy e vitában valaki Zwinglivel és a münsteri újrakeresztelőkkel hasonlította össze Crucigert, ugyanis az evangéliumra hivatkozva okoz felfordulást.¹⁷

Cruciger fő támasza a polgárok körében a szenátor Hans Leupold volt, a városi krónika szerzőjének az apja, így a Leupold-féle feljegyzés a vitát Cruciger szemszögéből írja le, s a helyzet elfajulásáért az ingatag és intrikus apátot teszi felelőssé, aki nem is annyira Cruciger nézetein ütközött meg, inkább az váltotta ki féltékenységet, hogy az ifjú prédikátor az egész plébánia népét megnyerte magának. Ugyanebben a beállításban idézi fel az eseményeket az a Cruciger-párti és apátellenes gúnydal, melyet Leupold szemérmesen csak kezdősorával említ, de Ferdinand Schenner teljes terjedelmében közöl.¹⁸

Az elbocsátott Cruciger 1557. január 11-én indult vissza Wittenbergbe, s a város kapujában több száz híve előtt tartotta búcsúprédikációját.¹⁹ A tanács természetesen nem akarta, hogy Melanchthon vagy az egyetem megorroljon rá, hisz később is rá volt utalva végzett diákjaikra, ezért január 24-i levelében igazolni igyekezett eljárását, Cruciger kilengéseit részletesen felsorolva, aki nemcsak a misét, a pápát, a bíborosokat és a püspököket ostromozta, hanem a város földesurát, Ferdinánd királyt is a fáraóhoz hasonlította, aminek az egész morva tartományban híre ment, úgyszólván az egyik

16 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 108 - 109; SCHENNER, F. *Beiträge zur Geschichte ...*, 1912, s. 95.

17 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 109 - 110.

18 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 110, 112; SCHENNER, F. *Beiträge zur Geschichte ...*, 1912, s. 96 - 97.

19 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 110 - 111.

királyi hivatalnok panaszt is tett ezért a tanácsnál, s súlyos következményeket helyezett kilátásba.²⁰

A tanács és Martin apát Melanchthonnak küldött leveleit valószínűleg megelőzte Cruciger személyes beszámolója, mert a morvaigloi követeket a professzor igen hűvösen fogadta, választ nem is adott, csak írásban igazolta a küldemények átvételét, ebben rosszalotta Cruciger elbocsátását és az iskolamester lecsukását, valamint a misét maga is bálványimádásnak bélyegezte. Ez a magatartás annyira kínosan érintette a követeket és a városháza őket fogadó hivatalnokát, hogy Melanchthon sorait egyszerűen el-sikkasztották.²¹

Cruciger 1557. május 26-án még Wittenbergből igen gorombán reagált az ellenfelei által összeállított bűnlajstromra, majd egy nyomtatott „vigasztaló iratban” próbálta utólag igazolni saját igehirdetéseit, s a lehető legrosszabb színben feltüntetni a tanács eljárását.²² Pár hónap múlva Cruciger a Cseh-erdőben fekvő Waldsassen szuperintendense lett, ismét Melanchthon ajánlotta oda, de mint egy bizalmas leveléből kiderül, már maga a praeceptor sem volt meggyőződve Cruciger alkalmas voltáról.²³ Nem tudni, hogyan birkózott meg ottani feladataival,²⁴ de 1557 novemberében megint szülővárosában találjuk mint a Bogner távoztával megürült s a Thurzók jóvoltából igen előkelően dotált prédikátori állás várományosát.

Lőcsén az 1550-es évekre régi és új elemeket ötvöző vegyes egyházi szervezet alakult ki, melynek élén a plébános állt, az akkorra már lutheránussá lett Georg Moller.²⁵ A plébánia még megőrizte egykori jövedelmeinek jelentős részét (tized, ingatlanok), ebből a plébános saját magán kívül két káplánt tartott el, s a tanárok étkeztetésével hozzájárult az iskola fenntartásának költségeihez is. Moller plébános nem misézett és nem prédikált,²⁶ hanem adminisztratív feladatokkal foglalta el magát, holott ekkorra már nem

20 MBW, nr. 8108; LEUPOLD, s. 111.

21 MBW, nr. 8116, vö. 8130; LEUPOLD, s. 111.

22 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 112; SCHENNER, F. *Beiträge zur Geschichte ...*, 1912, s. 99. CREUTZER, M. *Albertus: Ein Trostschrift vnd gründlicher Bericht des Abschieds von der Stad Jgla in Meiherern gelegen*. Wittenberg, 1557. 4° [20]. VD 16. C 5800.

23 MBW, nr. 8176 (1557.4.4.).

24 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau* (s. 112 - 113) teljes terjedelmében közli egy 1557. szeptember 13-án Waldsassenből igloi híveinek küldött rövid, a bálványimádást ostromozó pásztorlevelét.

25 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 105.

26 A lőcsei krónika rendkívüli állapotként emlékezik meg róla, hogy „1541-ben az egész Szepességben nem voltak diakónusok, hanem minden plébános maga tartotta az istentiszteletet a háborús idők és az evangélikus hitújítás miatt.” HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 85.

ő töltötte be a 24 városi fraternitás esperesi tisztjét. Lőcsei plébánosként egyrészt az esztergomi érsek, másrészt a szepesi prépost joghatósága alá tartozott (az 1546-ban alakult ötvárosi szeniorátussal kapcsolatban a neve nemigen fordul elő).

A két káplán egyikét „windisch”-ként emlegetik a források, a másik pedig egyértelműen német anyanyelvű volt (megjelölése egy alkalommal: „Subenburger”).²⁷ A városban tartózkodott a Thurzó család házikáplánja is, Martin Bopst (majd 1561-től utódja, a Wittenbergben Thurzó-ösztöndíjas Martin Barth²⁸), de ők közvetlenül a Thurzóktól kaptak fizetést és a plébániatemplomban semmilyen szolgálatot nem végeztek.²⁹

Az istentiszteletek szempontjából a város által alkalmazott prédikátor volt a legfontosabb személy. Fizetését – az alapító kifejezett szándéka szerint, melyet az uralkodó is jóváhagyott – a Thurzó-alapítványból fedezték, ezt az évi száz forintot még természetbeni juttatások (gabona, fa) egészítették ki:

„Száz forintért tartsanak egy tanult és alkalmas prédikátort, katolikust, aki sem lutheri, sem más eretnekségtől nem fertőzött, hanem az üdvös tant hirdeti, hogy Isten ígését szorgalmasan prédikálja.”³⁰

A két káplán, az iskolamester és a tanítók annyiban kaptak pénzbeli és természetbeni fizetséget a várostól, amennyiben részt vettek a templomi szertartásokban és szolgálatokban (miséztek, katekizáltak, prédikáltak).³¹ A város által biztosított fizetésre azért volt szükség, mert a misealapítványok és egyéb szertartási bevételek addigra már megszűntek. Thurzó Elek

27 KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 129.

28 A lőcsei Martin Barth 1558-tól wittenbergi diák, 1561-től lőcsei Thurzó-káplán, 1567-től Szepesolaszi plébánosa. AAV, 337; SZÖGI, L. *Magyarországi diákok németországi...*, 2996; MEEE, s. 18; HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica...*, s. 278; KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 43, 68, 76, 148, 155, 159, 163; KATONA, T. – LATZKOVITS, M. *Lőcsei stipendiánsok és...*, s. 31 – 51.

29 Bopstot eredménytelenül hívják Kassára német prédikátornak. KEMÉNY, L. *A reformáció Kassán*. Kassa, 1891, s. 18.

30 „Videlicet Concionatorem doctum et Idoneum, virum Catholicum et neque Lutherana, neque alia vlla haeresi infectum, sed sanam doctrinam profitentem in ecclesia parochiali Leuchouienſi Stipendio florenorum centum fouendo, vt verbum Dei diligenter predicet.” KATONA, T. A lőcsei Testamentbuch alapiratai (1549 - 1551). In *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. Balázs Mihály et al. Szeged, 1997, s. 231 - 242, 237; KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 36 - 40, 108, 111.

31 Hain krónikája szerint 1558-ig a subconcionator (a tót prédikátor, a káplánok egyike) javadalmát a plébános és a tanács fele-fele arányban biztosította (HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica...*, s. 98, 106). A Testamentbuch, a Türk-napló és a krónika egybehangzó adatai alapján a költségek hasonló megosztását (évi 12-12 forint) tételezhetjük fel a többi káplán esetében is. CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve...*, s. 421 - 422 (1557.12.6.).

iskolai alapítványa biztosította mind a klerikusok, mind a skolasztikusok utánpótlását. Az ösztöndíjas diákok középiskoláikat Goldbergben, Boroszlóban vagy Bártfán végezték, ezután Wittenbergbe, Lipcsébe (vagy jóval ritkábban Krakkóba) mentek egyetemre.³² Paphiány esetén ezeket a végzett diákokat vagy a tanítók egyikét ordináltatták, többnyire a közeli Briegben (ez volt a leggyorsabb és a legolcsóbb megoldás).³³ A Wittenbergben felavart lőcsei lelkészek (Bogner,³⁴ Johannes Sommer,³⁵ Gregorius Meltzer³⁶) ki-

- 32 KATONA, T. – LATZKOVITS, M. *Lőcsei stipendiánsok és ...*, s. 6 - 7; KATONA, T. Eine humanistisch-reformatorisch geprägte Stiftung in der Zips. In *Humanistische Beziehungen in Ungarn und Siebenbürgen : Politik, Religion und Kunst im 16. Jahrhundert*. Ulrich A. Wien – Krista Zach. Köln – Weimar – Wien, 2004, s. 173 - 189; KATONA, T. Caritas und memoria. Ein Beispiel für die Bildungsförderung in der Zips der 16. Jahrhunderts. In *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*. Wynfrid Kriegleder – Andrea Seidler – Jozef Tancer. Bremen, 2007, s. 215 - 222; KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 105 - 115.
- 33 SOFFNER, J. Ein Brieger Ordinationsregister aus der Zeit von 1564 – 1573. In *Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. 1897, 31, s. 289 - 310. Az ebben a névsorban szereplő lelkészjelöltek többsége, 96 személy magyarországi (vö. a Lőcséről Briegbe érkezett lelkészjelölteket: KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 184, 232, 238, 245, 282). Valentinus Hortenius szepesi 24-városi esperes 1582-ben hangsúlyozta, hogy a szepesi prépost elismerte a briegi papszentelést (neque ordinationem Brigensem improbavit), 1583-ban pedig ugyanő szintén a prépost előtt azt vallotta, hogy papjait részben Wittenbergben, többségüket azonban Briegben avatták föl (nos sicut confessionis nostrae, ita et ordinationis non pudere, et alios Wittenbergae, per plures vero Brigae in publico coetu a viris piis et doctis ordinatos esse). ETE 2, s. 438 - 439. Hain krónikája 1567-ben Antonius Platner prédikátor briegi ordinációjáról emlékezik meg (HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s.111; vö. SOFFNER i.m., s. 294). Türk is ezt a lehetőséget latolgatja: CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 422 (1557.12.7.).
- 34 A brassói Bogner 1538 nyarán érkezett Wittenbergbe. Hazatérve Kisszebenben lett iskolamester, 1542. április 12-én ordinálták Wittenbergben eperjesi diakónusnak, 1544 nagyhetében lett prédikátor Lőcsén, 1556 – 1557 iglói plébános. AAV, s. 171; SZÖGI, 2692; MEEE, s. 5; HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 92, 106; WAGNER, E. *Die Pfarrer und Lehrer der Evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen, I : Von der Reformation bis zum Jahre 1700*. Köln – Weimar – Wien, 1998. s. 112 (nr. 915). Vö. MBW, nr. 2943.
- 35 A késmárki Johannes Sommer 1541-ben wittenbergi diák, 1548-ban ordinálják Késmárkra, 1551-ben lőcsei diakónus, 1553-ban kassai prédikátor, majd 1577-ig késmárki plébános. AAV, s. 191; SZÖGI, L. *Magyarországi diákok németországi ...*, 2710; MEEE, s. 8; HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 98; KEMÉNY, L. *A reformáció Kassán*, s. 18, 59; BRUCKNER, Gy. *A reformáció és ellenreformáció a Szepességen I*. Budapest, 1922. s. 89 - 90; MBW, nr. 5530.
- 36 A szepesváraljai Gregorius Meltzert 1555-ben ordinálják ugyanide, aztán kassai, rozsnyói prédikátor, 1565 – 1567-ig Lőcsén, majd Selmezbányán, végül haláláig Besztercebányán működik. MEEE, s. 14, KEMÉNY, L. *A reformáció Kassán*, s. 22 - 23; HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 110; KATONA, T. *Caritas*

vétel nélkül eredetileg máshova kaptak meghívást, s később kerültek Lőcsére. A lőcsei klerikusok többsége tehát már protestáns papszentelésen esett keresztül és házasságot is kötött.

A templomi szertartások ugyan már lutheri, de meglehetősen konzervatív szellemben folytak. A változtatásoktól való ódzkodást egyrészt az idős plébános, Moller felügyelete, másrészt a prédikátor Bogner óvatos wittenbergi magatartása biztosította. Mindketten szemben álltak a radikális újításokkal.³⁷ A tanács és a polgárság ugyancsak partnerük volt a hagyományok őrzésében és a stabilitás fenntartásában. Bogner sokak által megsiratott távozása, Radaschinus és Stöckel sikertelen meghívása, valamint Cruciger morvaiglói és waldsasseni kudarca után 1557 novemberében került sor arra, hogy Cruciger hazatérjen szülővárosába, s meghívják a betöltetlen prédikátori állásra. Beiktatása a tanács és a plébános jelenlétében történt:

„Kértük, hogy mivel jól tudja, nálunk tiszta a tanítás, azt szorgalmazza. A szertartásokon se változtasson, csak ha szükséges. Bár meglehetősen sok van belőlük, ez a nép fegyelmezésére szolgál, ami a nép tunyasága miatt kívánatos. És a plébános tudtán kívül semmin se merjen változtatni, amit ő mind megígért azzal együtt, hogy nem tér el az Ágostai Hitvallástól. A szertartások neki is tetszenek, csak azt kifogásolja, hogy néha az iskola rovására mennek. [...] Azt is kérte, ne rójuk föl neki, ha nem maradna sokáig egyedül, hanem megházasodna.”³⁸

A morvaiglói történet ismeretében igen érdekes felhangja van minden idézett mondatnak. A lőcseiek tisztában voltak Cruciger nehezen alkalmazkodó természetével, s a másutt esett botrányokról szóló hírek is biztosan megtalálták az utat szülővárosába. Az első konfliktus már beiktatása napján megtörtént, Johannes Melasszal,³⁹ a diakónussal került összeütközésbe, aki már több mint egy éve fungált helyettes prédikátorként, s nem könnyen viselte, hogy új előljárót kapott. A lelkészek között közvetítő városbíró naplója részletesen beszámol minden egyes lépésről. Egy hétbe sem telt, hogy

und Memoria..., s. 42, 166, 170, 174; BREZNYIK, J. *A selmebányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története I. Selmebánya*, 1883. s. 202 - 207.

37 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 92. Bogner wittenbergi diákkorában még az 1542-es liturgikus reformok előtti gyakorlatot élte meg!

38 CSEPREGLI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 420, 421 (1557.11.24.). Cruciger csak 1559 nyarán nősült meg; ETE 2,424.

39 Johannes Melas 1559-től kassai, majd rozsnyói szlovák prédikátor. HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 106; KEMÉNY, L. *A reformáció Kassán*, s. 23.

kiderüljön, a hazatért prédikátornak valami baja van a liturgiával, pedig az valószínűleg cseppet sem változott Lőcséről való távozása óta:

„Aznap voltak nálam Albert magiszter, prédikátor és Johannes Melas, akik azt mondták, hogy megállapodtak a plébánossal a templomi szertartásokról. De Albert nem akarja a misét énekelni, nem tudom mit kifogásolva benne, mert fogalmam sincs, mi hibája lehetne, ő a járatlanságát hozza fel ürügyül. Ehelyett egész nap prédikálna, ünnepnapokon is és szerdánként. Amikor ráér, szívesen kereszstel. Melas viszont hat napon át a kátét tanítja, amit vasárnap délutánonként kikérdez, és a misét is énekl.”⁴⁰

Türk ekkor állapítja meg csalódottan (németül, amit a naplóban egyfajta titkos nyelvként a ritka, bizalmas bejegyzéseknél alkalmaz): „belőle sem lesz Bartholomeus” (ti. Bogner). Egy hét múlva Cruciger nagy szónoklatot tartott a szenátus előtt arról, hogy ő a prédikálásra kapott elhívást, s hogy erre alaposan fel tudjon készülni, nincs ideje más szertartásokat végezni. Ez kapóra jött Melasnak, aki késznek mutatkozott minden olyan feladatra, amit Cruciger a prédikátori méltóságon alulinak tartott (misézés, a szentségek kiszolgáltatása).⁴¹ Ha Cruciger konfrontatív személyiségének megrajzolásán túl szabad teológiai következtetéseket is levonni ezekből a vitákból, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy a szakramentarizmus felé nyitott racionális tanítás alapján gyakorolt itt kritikát a liturgikus cselekmények felett. Hogy Crucigerre nem ragasztották a helvét elhajlás bélyegét, az annak volt köszönhető, hogy Lőcsén is tisztában lehettek vele: álláspontja nem megy túl a melanchthoni teológia keretein.

A városbíró Türk hajlandó lett volna belemenni az igeszolgálat és a liturgikus szolgálat ilyen megosztásába, s a plébánossal már újabb káplánok sziléziai felavattatására szőtt terveket, akik főleg a Thurzó-alapítványból kapták volna járandóságukat, de a tanács véget vetett ennek az álmodozásnak: az egyházi szolgálatokat a meglévő embereknek a meglévő anyagi alapokból kell ellátniuk. A plébános annyi és olyan káplánt tart el, amennyi és aki jól esik neki, de a szolgálatokat alkalmas lelkészeknek kell végezniük.⁴² Ez a huzavona lehetett annak a fordultnak a háttere, hogy a plébános pár héttel halála előtt, 1558. május 25-én átadta a plébánia vagyonát, követeléseit és kötelezettségeit a városnak:

40 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 421 (1557.11.29.).

41 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 421 - 422 (1557.12.6.).

42 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 422 (1557.12.7 - 8.).

„1558-ban a pünkösdi előtti szerdán nagytiszteletű mag. György úr, löcsei plébános újból, ahogy már sokszor megtörtént vele, lemondott a tizedről és a plébániai gazdaságról, és olyan panaszt tett, ahogy azt kérvénye és írása mutatja, hogy a tanács magáévá tette panaszát, és a plébános kívánságára meg kellett adnia neki a hetenkénti, minden pénteken esedékes 3 forintot az eltartásra, valamint évente gabonát is, 10-10 köből rozsot és búzát, ugyanígy 2 köből komlóval főzött sört, fát, amennyire szüksége van, egy hízott disznót, egy mázsa sót és 2 tehéntartást. A tanács a diakónusok eltartásáról is így állapodott meg, hogy a két káplán évi 24 forint fizetése mellé évente 20 forint 20 dénárt kap kosztra [...], összesen 44 forint 20 dénárt.”⁴³

Ez a változás, valamint a Moller halála és a plébánia betöltése okozta egyházi nehézségek⁴⁴ együttesen vezettek oda, hogy a prédikátor presztízse és fizetése megnőtt, személye felértékelődött. A löcsei egyház életét egyértelműen Cruciger, majd utódai, Gregorius Meltzer és Antonius Platner prédikátorok működése határozta meg. Ez a súlypont-átrendeződés kielégíthette Cruciger hiúságát (bár kezdetben igen rossz néven vette, hogy mellőzték a plébánia betöltésénél⁴⁵), így magyarázható, hogy korábbi súrlódásai ellenére végül tartósan 1565-ig megmaradt Lőcsén.⁴⁶ Utolsó löcsei éveiből Briccus Cocavinus naplója őrizte meg Cruciger egyik konfliktusát. 1563. április 15-én döntött az ötvárosi zsinat Kisszebenben a házassági esküről, amit a löcsei prédikátor egyetlenként, ráadásul nyilvánosan ellenzett. A feszültség több mint egy évig tartott, csak 1564. április 25-én adta be Cruciger a derekát és engedett a zsinati többségnek e kérdésben.⁴⁷ A következő évben távozott Rozsnyóra, innen 1566-ban Selmezbányára hívták át, egy ansbachi meghívást betegségére hivatkozva mondott vissza,

43 HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 106. A plébánia vagyonának összeírása és városi kezelésbe vétele HAIN, s. 107.

44 CSEPREGLI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 424 (1558.10.9.). Laurentius Serpilius lesz végül az új plébános. Vö. HEPDING, L. Quendel-Serpilius. Eine Pfarrerrfamilie aus der Zips. In *Südostdeutsches Archiv*, 1972/73, 15/16, s. 79 - 100.

45 CSEPREGLI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 424 (1558.11.6.).

46 KATONA, T. *Caritas und Memoria...*, s. 42, 45, 129, 132 – 133, 139, 154, 159, 164, 166, 211, 214; HAIN, C. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica ...*, s. 103, 106, 110, 277 - 278.

47 SZELESTEI, N. L. (szerk.) *Naplók és útleírások a 16-18. századból*. Budapest, 1998, s. 26 - 27. Hat héttel később, az 1564-es bártfai zsinaton írta alá löcsei prédikátorként az Ötvárosi Hitvallást. KLEIN, I. S. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn*, 3. Pest, 1873. s. 114; RIBINI, I. *Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad III. Posonii*, 1787. s. 85.

1570-re már meghalt.⁴⁸

Korábbi pályája ismeretében csodálkozást kelthet, hogy a nyughatatlan Cruciger nyolc teljes évig töltötte be a löcsei prédikátorságot. Ezt a képet árnyalják az arról szóló adatok, hogy eközben sem szűnt meg morvaiglói visszatérésén munkálkodni. 1563-ban Pál apostol stílusában írt Leupoldnak, hogy a morvaiglóiak emléke nem halványult el a szívében. Első jelentkezésére a tanács elutasítóan válaszolt. Három évvel később már személyesen jelent meg Morvaiglón, hogy a nyomtatásban korábban megjelent gyálzkodásait visszavonó írásbeli bocsánatkérését átadja, s azt előszóval is megtámogassa. A bocsánatot és a város ajándékát elnyerte, az állást nem. Közben megbetegedett, majd 1567 őszén meghalt Cruciger fő ellenlábas, Martin Strahlitzer apát és plébános, ami új reményeket élesztett a visszautasított pályázó számára, de olyan riválisra akadt, akivel képtelen volt felvenni a versenyt. Johannes Gasst ugyanis nem egyszerűen morvaiglói származású, protestáns meggyőződésű és a seelaui konvent utolsó élő tagjaként az apáti cím reményteli várományosa volt, hanem a Habsburg család magyaróvári prédikátora is, s jelentkezését azzal a fenyegetéssel támasztotta alá, hogy a Miksa császárhoz benyújtandó fellebbezését már előre megfogalmazta, s ha a város részéről elutasítással találkozna, azt haladéktalanul a császár kezébe juttatja.⁴⁹

A Bártfán 1590-ben kiadott *Apologia examinis ecclesiae et scholae Bartphensis* című nyomtatvány⁵⁰ ajánlásának szerzői, Jacob Wagner, Thomas Faber és Severinus Sculteti nem álltak távol a valóságtól, mikor azt állították, hogy 1560 táján kezdtek a szakramentáriusok beférkőzni az Ötváros egyházaiba,⁵¹ hisz láttuk, Cruciger Löcsén mindent megtett azért, hogy felkeltse a konzervatív lutheránusok gyanúját és magára vegye a „kriptokálvinizmus” bélyegét. Más kérdés, hogy az igaz hit önjelölt őrei nyilvánvalóan nem rá gondoltak vádjaik megfogalmazásakor, hanem elsősorban a magyar Szegedi Gergelyre és Thuri Farkas Pálra. Erre a szelektív emlékezetre ugyanaz a magyarázat adódik, mint arra a tendenciózus cserére, hogy

48 BREZNYIK, A *selmechányai*, s. 200 - 201. Ritoókné 1569-re teszi a halála évét: RITOÓKNÉ SZALAY, Á. *A wittenbergi egyetem ...*, s. 237.

49 LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M. *Chronik der königlichen Stadt Iglau*, s. 128, 141; SCHENNER, F. *Beiträge zur Geschichte ...*, 1912, s. 100 - 102.

50 WAGNER, M. *Apologia examinis ecclesiae et scholae Bartphensis et iam etiam scholae Epperiensis, opposita Assertioni regularum Caluiniarum Casparis Pilcij, pastoris eccl. Marciuillanae*. Concinnata maiori ex parte ex responsionibus... Martini Wagneri... post mortem ipsius, ex commissione eiusdem testamentaria vulgata, opera Iacobi Wagner n. ministri eccl. Bart., Thomae Fabri ludirectoris Bartphen., Seuerini Sculteti ludirectoris Epperi. Bartphae (1590). RMNy, 637.

51 CSEPREGI, Z. *A reformáció nyelve ...*, s. 430 - 431 (nr. 38).

ugyanezek a szerzők ugyanekkor képzeletükben a német Honterust vizik el Wittenbergbe és a magyar Dévait Bázélbe.⁵² A század végén már nyelvi és etnikai szempontok kezdték színezní a tagolt felekezeti képet.

Reformácia a bohoslužobná kultúra (Prípadová štúdia)

Príspevok sa venuje životnej dráhe Alberta Crucigera (Kreuzter) a prostredníctvom jeho príbehu prináša nové poznatky k cirkevným dejinám Levoče v 16. storočí. Albertus Lanio Leutzschouiensis, rodák z Levoče, sa zapísal v roku 1544 do Wittenbergu a do svojej vlasti sa vrátil po takmer desiatich rokoch. V rokoch 1553 až 1555 bol rektorom levočskej mestskej školy, potom sa znovu objavil vo Wittenbergu, odkiaľ ho o pár mesiacov neskôr Melanchton odporučil za kazateľa do Jihlavy. Po krátkom tunajšom pôsobení sa vrátil do Wittenbergu a v novembri 1557 do Levoče, kde bol hlavným ašpirantom na získanie kazateľskej pozície. Funkciu levočského kazateľa zastával osem rokov, potom pôsobil ešte v Rožňave a Banskej Štiavnici, pozvanie do Ansbachu odmietol s odvolaním sa na chorobu. Zomrel v roku 1570. Zaujímavou charakteristickou črtou Crucigera bola jeho konfliktná povaha, ktorá sa odzrkadlila v jeho činnosti v Jihlave, vo Wittenbergu aj v Levoči. V Jihlave sa napr. dostal do konfliktu s mestskou radou, ktorá mu v roku 1556 dala výpoveď a aj keď neskôr prejavil záujem vrátiť sa sem, nebolo mu to umožnené.

52 *Hypomnema sive admonitio brevis ad Christianos regni Vngarici cives de asserenda et retinenda veteri seu auita vere Christiana doctrina in Confessione Augustana comprehensa.* Bartphae MDXCIX. RMNy, 854. Fol 18 – 19. BOTTA, I. *Dévai Mátyás, a magyar Luther. Dévai helvét irányba hajlásának problémája.* Budapest 1990, s. 22, 60.

DEJINY PROTESTANTSKEHO ŠKOLSTVA
V LIPTOVskej STOLICI
V 16. A 17. STOROČÍ¹

Libor BERNÁT

History of Protestant Education in the Liptov county in the 16th and 17th centuries

The study charts establishment and development of Protestant Education in the period under review. In the Liptov seniorate, 32 schools existed and 383 teachers were teaching there in total. The most important schools were in Partizanska Lupca, Ruzomberok, Liptovsky Mikulas, Hybe and Okolicne. In this territory, majority of the schools was in the villages. There was no school dominating over others. When comparing schools and teachers with the ones in the seniorates under superintendence of the Trencin, Liptov and Orava counties, we find out that the most teachers and most schools were in the Liptov seniorate. The amount of students indicate high quality of education in Liptov. At a later date they became teachers outside Liptov and even outside Hungary. Development of Catholic Restoration and especially the activities of the Jesuits weakened the impact of Protestant schools. Finally two places of articulation were established in Liptov - Hybe and Paludza which also had schools.

Key words: school, teacher, student, senior, library, law teachers, study, Reformation, Catholic restoration.

Územie stolice ležalo v Liptovskej kotline a v okolitých horách, uzavierajúcich kotlinu. Na severe sú to Chočské vrchy a Tatry, na západe Veľká Fatra, na juhu Nízke Tatry. Východnú hranicu tvorilo štrbské rozvodie, kto-

1 V štúdiu nadväzujeme na články, ktoré sme opublikovali v Pedagogickej revue: Dejiny školstva v hornotrenčianskom senioráte v 16. a 17. storočí. In *Pedagogická revue*, 2001, roč. 53, č. 1, s. 62 - 76; Dejiny školstva v dolnotrenčianskom senioráte v 16. a 17. storočí. In *Tamže*, č. 4, s. 341 - 362; Školstvo v hradňanskom (záhorskem) senioráte v 16. - 17. storočí. In *Pedagogická revue*, 2003, roč. 55, č. 4, s. 378 - 391; Dejiny školstva v oravskom senioráte v 16. a 17. In *Pedagogická revue*, 2004, roč. 56, č. 5, s. 492 - 512, Dejiny školstva v turčianskom senioráte v 16. a 17. storočí. In *Pedagogická revue*, 2005, roč. 57, č. 5, s. 526 - 546.

ré rozdeľuje Liptovskú a Popradskú kotlinu. Liptovskou kotlinou preteká rieka Váh a delí ju pozdĺžne na dve časti. Váh mal pre Liptov veľký hospodársky význam a ovplyvnil jeho administratívne členenie.²

Územie Liptovskej stolice sa krylo s prirodzeným, výrazne ohraničeným celkom (Liptovská kotlina), preto sa stoličné hranice po stáročia v podstate nemenili. Administratívne centrum bolo v najstarších časoch na hrade Liptov. Generálne kongregácie sa v stredoveku schádzali na rozličných miestach, najčastejšie v Liptovskej Mare a v dnešnej Partizánskej Ľupči. Od roku 1677 sa stal stálym sídlom stolice – miestom generálnych kongregácií i stoličného úradu – Liptovský Mikuláš.³

Na sklonku 16. storočia tvorilo stolicu 129 sídel, z toho bolo 5 mestiečiek: Hybe, Liptovský Mikuláš, Liptovský Trnovec, Partizánska Ľupča a Ružomberok. Medzi najväčšie patrili Ružomberok, Partizánska Ľupča a Štrba. Za mestecká sa pokladali ešte Bobrovec, Boca, Liptovská Sielnica, Sliače a Vrbica. Prevahu mali malé sídla, v ktorých nebolo viac ako 20 zdanených domácností.⁴

Hospodárske postavenie týchto mestečiek, resp. obcí sa začalo oslabovať už krátko po nadobudnutí práv, lebo šľachta videla v privilégiách oslabenie svojej moci, a preto vyvinula väčší tlak, často s úspešným výsledkom, už koncom 15. storočia. Na retardáciu vývinu územia spolupôsobila i okolnosť, že intenzita baníctva sa zmenšovala a začala slabnúť.⁵ Anton Špiesz vo svojich dielach považuje za „mestecká“ v pravom slova zmysle v Liptove len Ružomberok a Partizánsku Ľupču,⁶ významom určite by sme mohli pridať aj Liptovský Mikuláš. Nedošlo k vzniku a rozvoju veľkých mestských aglomerácií a väčšina lokalít ostala na úrovni mestečiek.⁷

Cez Liptov prechádzala významná obchodná cesta, pri Likave odbočovala smerom na Oravu a viedla do Poľska. Pri tejto ceste vznikli 3 hrady: Liptov (v literatúre nazývaný aj Starhrad, liptovský Starý hrad), Likava a Liptovský Hrádok. Okolo nich sa sformovali silné hradné panstvá. Obyvateľstvo Liptova bolo takmer celkom slovenské. Liptov ovládali predovšet-

2 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 73.

3 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*, s. 74.

4 ŠPIESZ, A. O kritériách mestskosti na Slovensku v období neskorého feudalizmu. In *Historický časopis*, 1972, roč. 20, s. 521, porovnaj ŠPIESZ, A. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 - 1780*. Košice: Východoslovenské nakladateľstvo, 1983, s. 244.

5 ZALČÍK, T. Vývin miest a mestečiek Liptova. In *Pamiatky a múzeá*, 1960, roč. 9, č. 4, s. 173.

6 ŠPIESZ, A. O kritériách mestskosti ..., s. 521, porovnaj ŠPIESZ, A. *Slobodné kráľovské mestá* ..., s. 244.

7 BARTL, J. K vývoju miest a mestečiek Liptova v stredoveku. In *Liptov*, 1985, roč. 8, s. 45.

kým rody grófov Ilešháziovcov (Likava), barónov Ostrožičovcov (Liptovský Hrádok) a niektoré zemianske rody – Okoličaniovci, Pongrácovci a ďalší.

V Bocianskej doline sa dolovali vzácne kovy (zlato, striebro, meď a železo), ale od konca 16. storočia zaznamenalo úpadok. V roku 1810 celkom zaniklo.

Liptov patrí k tým oblastiam Slovenska, v ktorom sa v období feudalizmu iba málo rozvíjala remeselná výroba. Nevznikli tu centrá, ktoré by mali celoslovenský význam.⁸ Významné strediská boli aj už spomenuté najľudnatejšie mestečká.

Reformácia silne zasiahla najmä časť horného Liptova. Zachovali sa vizitačné protokoly z roku 1560, ktoré vykonal nitriansky archidiakon Michal Szegedin.⁹ V dvadsiatich ôsmich liptovských farnostiach pôsobilo 29 kňazov. 16 vyhlásil vizitátor za heretikov a kacírov. Iba 13 kňazov sa pridržovalo katolíckej náuky. Bohužiaľ, vizitátor si školy nevšimol.

Hlavnou úlohou príspevku bude zmapovať vznik a rozvoj škôl v Liptovskej stolici. Pokúsime sa ukázať v čom bola špecifickosť Liptova v komparácii s ostatnými už skúmanými stolicami, resp. seniorátmi. Opäť bude použité chronologické rozdelenie na obdobie do Žilinskej synody (1610), do bratislavského súdu v roku 1673, resp. 1674 a posledná perióda do Rákociovského povstania.

a) Do Žilinskej synody

Ešte pred reformáciou tu fungovali školy podporované miestnymi šľachtickými rodmi alebo mestečkami: V Partizánskej Lupči, v Ružomberku, v Hybiach, Okoličnom, Liskovej, Liptovskom Jáne, Liptovskom Ondreji, Liptovskej Teplej, Liptovskom Mikuláši, Liptovskej Štiavnici, vo Svätom Kríži, v Liptovských Matiašovciach, Liptovskej Mare, Liptovskom Trnovci, Liptovskej Sielnici, Liptovskom Petri, Všetehsvätých, v Troch Sliačoch, Bobrovci a Dovalove.

Latinskú školu založili nemeckí obchodníci v **Partizánskej Lupči** (Nemecká Lupča, Lypcz Theutunicalis, Németlipcse, Deutsche Lipsche) už v roku 1247. Rímsko-katolícky vizitátor napísal, že fara bola „per Novatores anno 1520. occupata“ – „skrz novátorov obsadená“.¹⁰ Nakoľko už vtedy bola výučba v reformačnom duchu, to nevieme. Budova školy je dolože-

8 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*, s. 78.

9 Opis pozri BUCKO, V. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava : Unia, 1939.

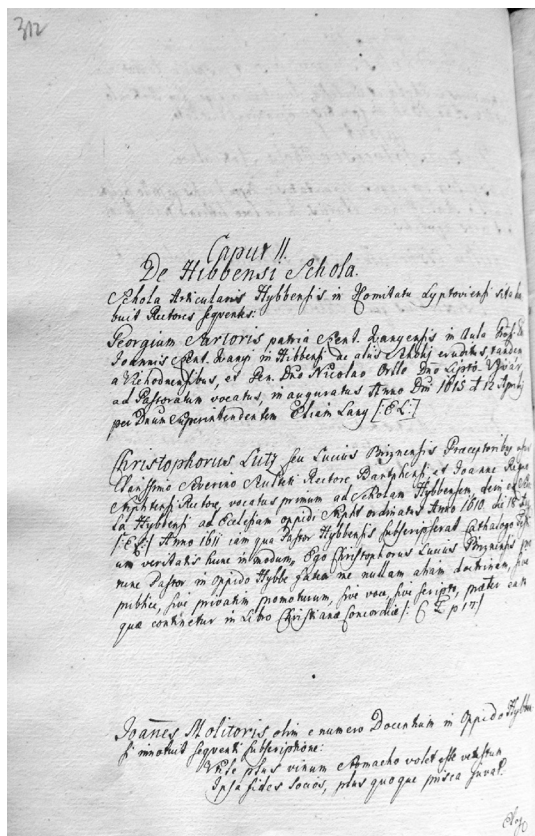
10 HRADSZKY, J. *Additamenta ad initia, progressus ac praesens status Capituli as sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio...* Szepesváralja : Typis Dionysii Buzás 1903 - 1904, s. 548.

ná v roku 1550. Prvým rektorom protestantskej školy bol Krištof Hebner v roku 1560.¹¹ Ďalšími učiteľmi boli: Ján Jesenský (1560), Peter Baroš (1567 – 1570), Ján Nosko (do roku 1573), Matej Straka (1574 – 1576), Damián Perlaginus (do roku 1578), Leonard Mokošini (do roku 1579), Michal Caban st. (1581), Jeremiáš Sartorius (od roku 1593), jeho kolegom bol Ján Comnatus jeden rok, Juraj Sartorius (do roku 1595), Šimon Basil (od roku 1605), Tobiáš Mokošini (1610) a Michal Chalupka (od roku 1610). V roku 1566 tu bola údajne vyššia škola (*altriora studia*).¹²

Miestni učitelia vykonávali aj funkciu mestských notárov a spisali „*Annales ciuitatis Lipcae Allemanorum ... 1579*“. Škola získala v roku 1596 od grófa Štefana Ilešháziho *alumen*um, ktorý využívala až do roku 1673.¹³ Podobnú základninu venovali Ilešháziovci škole v Bánovciach nad Bebravou v roku 1609.¹⁴ Obe základniny pomohli rozvoju škôl.

V **Ružomberku** existovala parochiálna škola, kde sa žiaci učili písať, čítať, počítať, náboženstvo a po latinsky.¹⁵ Škola bola podporovaná už županom Jánom Krušičom (Krusith, Kružič, Krusich), najmä však jeho nástupcami Ilešháziovcami.¹⁶ Juraj Ilešházi na konci 16. storočia založil pri škole štipendiálnu základninu pre osem žiakov.¹⁷ Kovalevského tvrdenie, že už v roku 1528 sa tu učilo v reformovanom duchu, považujeme za príliš nadnesené.¹⁸ Správa o ružomerskej škole sa nachádza aj v urbári Likavského panstva *Status bonorum et pertinentiarum arcis Likava et Wywar* z r. 1551.¹⁹

- 11 RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu /po 70. roky 18. storočia/*. Bratislava : SPN, 1974, s. 69 tvrdí, že: „Katolícka škola trvala tam od r. 1560 po vydanie tolerančného patentu,“ čo nezodpovedá skutočnosti.
- 12 BRTÁŇ, R. Z kultúrnej a literárnej minulosti Hyb. In MRLIAN, O. a kol. *Hybe včera a dnes: Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 158.
- 13 PHILADELPHI, M. *Krátka história cirkve podľa a. v. Nemecko lupčianskej. Spísal ... Turč. Sv. Martin : kníhtlač úč. spol., 1883, s. 19.*
- 14 O tom pozri BERNÁT, L. *Školstvo v hradňanskom (záhorskom) senioráte ...*, s. 379.
- 15 HOCHMUTH, Z. *Ružomberok : historicko-vlastivedná monografia*. Ružomberok : MsNV, 1969, s. 91.
- 16 REZÍK, J. – MATTHAEIDES, S. *Gymnaziológia : dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : SPN, 1971, s. 145.
- 17 FRANKL, V. *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században*. Budapest : Eggenrerger F. Magyar akadem. Könyvtársnál, 1873, s. 144.
- 18 KOVALEVSKÝ, M. *Dejiny evanj. a. v. cirkve ružomerskej a niektoré dávnejšie deje výsadného mesta Ružomberka*. Ružomberok : tlačou kníhtlačiarne K. Salvu, 1898, s. 25 a z toho usudzuje na rok vzniku školy. Porovnaj tiež RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku*, s. 40; BÖHM, S. a kol. *250 rokov ružomerského gymnázia*. Martin : tlačiarne SNP, 1979, s. 14.
- 19 HOUDEK, I. *600 rokov z minulosti bývalého výsadného mesta RUŽOMBERKA 1318-1918*. Ružomberok : Tlačou Slovenskej kníhtlačiarne Joz. Skotek a spol., 1934, s. 16, r.

Obr. č. 1: Záznamy o škole v Hybiach v exemplári *Gymnaziológie* uloženej v Ústrednej knižnici SAV (Bývalá lyceálna knižnica) v Bratislave

Za prvého luteránskeho rektora je možné považovať Ondreja Jacobeiho, pôsobiaceho tu až v rokoch 1567 – 1576. Súčasne mal učiť aj pastor Juraj Csemilius. Bolo výnimkou, ak duchovný učil na škole a v žiadnom prípade nebola „funkcia rektora a farrára spravidla zlúčená.“²⁰ Pedagogický zbor tvorili až traja učitelia. Do Žilinskej synody ich bolo ešte 24.²¹

Podľa R. Brtáňa v ban-skom mestečku **Hybiach** (Hibe, Geib, Giap) bola aj za čias predreformačných katolícka škola. Je možné, že si ju vydržovali aspoň nemec-kí baníci.²² Ako sa škola stala protestantskou, nevieme. Ale už v roku 1526 študoval jej žiak Krištof Láni (Lanius) vo Wittenbergu.²³

1564 spomína sa tu prvý raz ružomberská škola.

20 Ako chybné tvrdí BÖHM, S. a kol. 250 rokov ružomberského gymnázia, s. 15.

21 Ondrej Cengler (do r. 1570), Ondej Zubor (1573 – 1576), Žigmund Nostitius (1576 – 1578), Imrich Drobny (v r. 1580), Ján Philomates (1581 – 1582), Samuel Andreades (1584 – 1586), kantor a kollega Samuel Paulini st. (1584 – 1585), kolega Tomáš Doršic st. (1584 – 1587, rektor v r. 1587 – 1589), Ondrej Kóssa (1585), Joachim Fabri (1589 – 1590), Jeremiáš Turóczi (do r. 1590), Dávid Budinus (1590 – 1591), Dávid Simonides (od r. 1591), Ondrej Lukáč (od r. 1596), Ján Kalinka (1596 – 1600), Adam Rzek (1600), Ján Lycius (1602 – 1603), Matúš Zarkóczi (1604) kantor Michal Krišpin, Mikuláš Accipitrinus (1609 – 1617), kollega Ondrej Kehyer (do 1610).

22 BRTÁŇ, R. Z kultúrnej a literárnej minulosti Hýb, s. 157.

23 BARTHOLOMEIDES, J. L. *Memoriae Vngarorum qui in alma condamn universitate Vitenbergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt*. Pesthini: Typis Joannis Thomae Trattner, 1817, s. 5.

Iný žiak Nemec Nicolaus Dietthelius Hybensis sa stal pastorom vo Vydrníku okolo roku 1587.²⁴ Či ho učil rektor Michal Lyska v roku 1563,²⁵ je diskutabilné. Šalamún Melík, ktorý tu mal údajne učiť v rokoch 1545 – 1550,²⁶ ešte nepôsobil v protestantskom duchu. Jeho nástupcom sa stal katolík Michal Liska. Ďalšie záznamy o škole sú aj v nasledujúcich desaťročiach, ale nepoznáme mená rektorov. Prvý známy bol Krištof Lutz (Lucius) z Brezna, pôsobiaci tu do 18. augusta 1610.²⁷

V **Liptovskom Jáne** (Svätý Ján, Sanctus Joanes, Szentiván) v roku 1554 vydržoval školu rod Svätójánskovcov (Szentiványi). Prvým doloženým protestantským učiteľom bol Samuel Andreades (1582 – 1584). Ďalšími učiteľmi boli: Šalamún Melík (do roku 1596), Ondrej Bartošovitz (1605), Ján Rotarides (1606), Ján Riszius, Jakub Splenius (do roku 1610) a Tobiáš Christophorides (1610 – 1617).

V roku 1554 učil Štefan Scholasticus v **Liptovskom Ondreji** (S. Andreas, Zentandreas, Swatý Ondrej). V tomto období to bola ešte katolícka škola. Viac správ o škole a jej učiteľoch z tohto obdobia nemáme.

Škola v **Liptovskom Petri** (S. Petrus, Swaty Peter, Szentpéter) sa prvýkrát spomína v roku 1542, kedy tu učil Lukáš Pssarin, hlásiaci sa k reformácii. Školu podporovali členovia zemianskeho rodu z Podturne a mala slúžiť zemepánom pri vzdelávaní ich detí.²⁸ Do roku 1610 tu študoval Ladislav Révai (Révay), neskorší verejný a vojenský činiteľ, feudálny zemepán.²⁹ Ďalšími učiteľmi boli Martin Zoborský (do roku 1588) a Michal Biznensis (Brezninanský 1602 – 1611).

V stredne veľkej dedine v **Okoličnom** (teraz súčasť Liptovského Mikuláša) mali františkáni kláštor a kláštornú školu. V roku 1571 odišli. Rod Okoličániovcov (Okolycsáni) založil šľachtickú školu. Najstaršie zachovaným menom rektora je Ján Hubacius, učiaci tu okolo roku 1600. Do roku 1615 tu učil ešte Samuel Fabricius.

Prvý známy rektor v **Komjatnej** (Kowethna, Komjatna, Komnathna) bol Ján Híroš. Jeho nástupca Jakub Strženicciskius tu pôsobil do roku 1611.

24 BRTÁŇ, R. Z kultúrnej a literárnej minulosti Hýb, s. 165.

25 RATKOŠ, P. Z dejín mestečka. In MRLIAN, O. a kol. *Hybe včera a dnes ...*, s. 19.

26 ILAVSKÝ, J. a kol. *Z dejín evanjelictva v obciach Važec a Východná*. Kežmarok : M. Lipták, 1997, s. 35.

27 *Gymnasiologia*. Ústredná knižnica SAV (Bývalá lyceálna knižnica) Bratislava, rkp. zv. 480, nestránkované – iba ručne a ceruzkou dopísané s. 312. Jeho predchodcom mohol byť Juraj Sartorius, ktorý potom prešiel za rektora do Východnej. Pramene nedovoľujú presnejšie datovať jeho pôsobenie.

28 VÍTEK, P. *Podtureň 1331 - 2002*. Poprad : MARMOTA PRESS, 2002, s. 56.

29 *Slovenský biografický slovník. IV. M – Q*. Martin : MS, 1990, s. 75.

V najväčšom dedinskom sídlisku v západnom Liptove v **Liskovej** (Lyzkfalua, Liskowa, Liskowá) sa spomína prvá škola už v roku 1551, ešte pred utvorením samostatnej farnosti. Bola to humanistická protestantská latinská škola existujúca v rokoch 1550 – 1709. K odchovancom školy môžeme zaradiť Joanes Liscoviensisa (Michaelis Vidovictii?), neskoršieho študenta malostranskej školy sv. Mikuláša v Prahe. Po štúdiách sa stal rektorom v Bojniciach.³⁰ Mená učiteľov z tohto obdobia nepoznáme.

O škole v **Liptovskej Teplej** (Thepla, Liptótepla, Tepla) je najstaršia správa z roku 1551, hoci škola tu bola už skôr.³¹ Doloženými protestantskými pedagógmi do Žilinskej synody boli Juraj Meliki (po roku 1580), Ján Hloschinus (1583 – 1584) a Stanislav Brestovský (po roku 1598).

Liptovský Mikuláš (Svätý Mikuláš, Zenmklos, Sanctus Nicoalus) bol pod patronáciou rodiny Pongráčovcov. Zachovali mená ešte šiestich pedagógov Duseria (1576), Ondreja Zubora (1582), Leonarda Barana (1583), Martina Lipotzia, Mikuláša Benka a kantora Šimona Fabricia (do roku 1611).

O škole v **Liptovskej Mare** (Svätá Mara, Sancta Virgo, Szentmária – teraz súčasť Liptovskej Sielnice) sa dozvedáme z pera vizitátora, že už v roku 1569 bola obsadená reformátormi.³² Prvý doložený luteránsky rektor Juraj Zárevucky pôsobil tu od roku 1574. Ďalšími pedagógmi boli: Ladislav Záborius (1575 – 1579), Štefan Bölcshazius (do roku 1608) a Ján Comnente-nus (1610 – 1612). Pôsobenie Floriána Duchoňa je uvádzané chybné, pretože on učil v Sv. Mare ležiacej v Turci (dnes súčasť Socoviec).

Podobne aj v **Liptovskom Trnenci** (Trenowecz, Tarnowecz, Tarnóc) je škola doložená už v roku 1580, kedy tu učil Ján Brezenský. Ďalšími učiteľmi boli: Tomáš Bohuš (od roku 1598) a Matej Stanislaides.

Prvým známym rektorom v **Liptovskej Sielnici** bol Ján Francisci v rokoch 1588 – 1598 a Zachariáš Cerdonis.³³ Ďalších rektorov, ani podrobnosti o škole do Žilinskej synody, nepoznáme.

Vo **Svätom Kríži** (Sancta Crux, Kerestur) máme zachované mená dvoch rektorov, Jakuba Basikia a Jána Czenglera (okolo roku 1595). Podľa P. Ví-

30 VARSÍK, B. Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. In *Sborník FF UK v Bratislave*, 1932, roč. č. 62 (3), s. 139, porovnaj VÍTEK, P. a kol. *Lisková 1252-2002*. Poprad : MARMOTA PRESS, 2002, s. 127.

31 ULÍČNÝ, F. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia. In *Liptov : vlastivedný zborník*, 1985, roč. 8, s. 154.

32 HRADSKÝ, J. *Additamenta ad initia ...*, s. 599. Osada Svätá Mara (Sancta Virgo, Svata Mara) bola zatopená vodným dielom a katastrálne bola začlenená pod Liptovskú Sielnicu.

33 *Triplicis Ordinis Matriculae Ordinatum, a Rndissimis Dominis Superintendentibus ...* Schulek Matthias ... fólia 21, Ústredný archív ECAV na Slovensku Bratislava bez ev. č.

teka existovala farská škola v **Liptovských Matiašovciach** od konca 16. storočia. V čase reformácie tu určite učili protestantskí učitelia, ktorých mená však nepoznáme.³⁴ Vizitačné protokoly a kontuberniálne zápisnice, ani z nich opisovaná literatúra, neuvádzajú ani jedno meno učiteľa a nespomínajú školu.

O školstve v stredne veľkej dedine **Palúdzke** vieme len, že tu koncom 16. storočia existovala.³⁵ Podobné je to s **Bobrovcom**. O škole sú správy z konca 16. storočia.³⁶ Mená rektorov nepoznáme. Aj údaje o reformácii v mestečku Bobrovec, ktorého význam poklesol po roku 1526, sú veľmi st-rohé. Rozdelilo sa na dve časti: vyšný koniec zostal katolícky a dolný sa stal protestantským.³⁷

V **Dovalove** (Dowallo, Dowallowo, Dovallo) je najstarší záznam z pôsobenia rektora Martina Furara, ktorého nástupcom bol Žigmund Chalupka, pôsobiaci tu asi do roku 1610. Potom sú záznamy už len o katolíckych rektoroch.

Škola vo **Všechsvätých** (Omnius Sanctorum, teraz súčasť Ludrovej) existovala už na počiatku 17. storočia, kedy tu učil Ondrej Hofer v roku 1605.³⁸ Potom tu pôsobil ešte Samuel Sartorides (1606 – 1633)

V najväčšej dedinskej obci v Liptove v **Troch Sliačoch** (Tres possessiones Zlech, Zlecz Superior) pôsobil ako prvý rektor Juraj Paludinus pred rokom 1611.

Dedinské školy sa v hornom Liptove zakladali omnoho neskôršie.³⁹ Etnografický atlas Slovenska⁴⁰ uvádza, že mala niekedy v rokoch 1471 – 1620 existovať aj škola v Beňadikovej (Detrichfalua, Benedikowa, Benedekfalú), ale našli sme o tom žiadnu zmienku. Záznamy o nej sú až z polovice 18. storočia.

Už v tomto období sú informácie o knižniciach v Ružomberku z roku 1567 a Liptovskom Mikuláši z roku 1573.⁴¹

34 VÍTEK, P. - CHURÝ, S. - LAUČÍK, P. *Liptovské Matiašovce 1348-1945*. Liptovský Mikuláš : TYPRESS b. d., s. 28.

35 ULICHŇÝ, F. *Dejiny osídlenia Liptova ...*, s. 191.

36 ULICHŇÝ, F. *Dejiny osídlenia Liptova ...*, 1983, roč. 7, s. 55.

37 RAK, A. Bobrovec. *Ludia – deje – osudy*. In *Vlastivedný zborník 1*. Martin : MS, 1973, s. 78.

38 VÍTEK, P. *Liptovská Štiavnica*. Dolný Kubín : P. Huba, 1998, s. 105 sa domnieva, že to bol katolík. Reformácia prebehla na tomto mieste najneskôr v roku 1580.

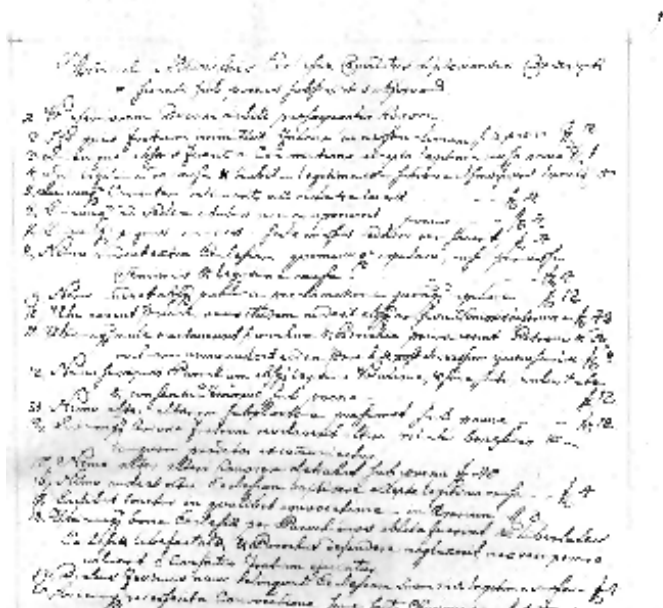
39 ŠVORC, P. *Štrba*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 23.

40 *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava : Veda, 1990, s. 9, mapa 23 školy v r. 864 – 1848.

41 KUZMÍK, J. *Knižnice na Slovensku v 15. a v 16. storočí*. In *Humanizmus a renesancia na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1967, s. 429.

b) Od Žilinskej synody do bratislavského súdu

Po Žilinskej synode zažívalo evanjelictvo luterského smeru v danej oblasti zlatý vek. Bol konštitucionálne upevnený a palatín Juraj Turzo (Turzo) spolu s mnohými magnátmi ho zaštiťovali. 8. januára 1634 boli prijaté „Leges speciales dnos diaconos et rectores concernentes“ – „Osobitné zákony zaväzujúce pánov diakonov a rektorov“. Vychádzajú zo Žilinskej synody a sú spísané v duchu podobných zákonov prijatých inými kontuberniami. Predovšetkým zdôrazňujú nadradené postavenie pastora a seniora, resp. ich rozhodujúce a kontrolné funkcie. Určujú im povinnosti pri liturgii a zdôrazňujú usilovnosť v škole. Vo svojej činnosti pokračovali a rozvíjali sa už spomenuté školy.

Obr. č. 2: Kontuberniálne zápisnice Liptovského kontubernia nachádzajúce sa v ŠA MV v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš

V **Palúdzke** sa zachovali správy len o jej rektoroch bez presnejšieho chronologického určenia. Týmito učiteľmi boli Ondrej Rafanides, Martin Lipotzius, Ján Zvareczius (po roku 1636), Juraj Schmal a Matej Simonides. Zachovala sa tiež správa o vizitácii. Prekladateľ stroho napísal: „Prijímy farrárske byly mnohé; o učiteľských není stopy.“⁴²

⁴² Obrazy z visitačných zápisnic ev. a. v. cirkví v Liptove od r. 1648-1706. In *Korouhev na*

V **Hybiach** sa už zachovali mená rektorov a aj kantorov. Prvým kantorom bol miestny rodák Ján Dulus (Deliuss), ktorý sa tu potom stal v rokoch 1622 – 1624 rektorom. Celkom bolo zaznačených trinásť učiteľov. Ďalšími učiteľmi boli: Ján Molitoris (do roku 1621), kantor Mikuláš Domaniženus (do roku 1625), kantor Pavol Kmet, Tomáš Martinides (1624 – 1631), kantor Ján Motešický (do roku 1642), Mikuláš Weredarii (do roku 1646), Gašpar Fabri (do roku 1647), Eliáš Michaelis (do roku 1649), Baltazár Ožibius (do roku 1653), kantor Juraj Rudinský (do roku 1654), Daniel Jarkovitzius (do roku 1658), kantor Ondrej Urbanovič (1665 – 1669).

Z vizitačného protokolu superintendenta Joachima Kalinku (1647 a 1653) vyplýva, že školu mešťania veľmi nepodporovali a žiaci chodili žobravo spievať (cantatum) nie každú tretiu, ale každú nedeľu.⁴³

Rozvíjala sa tiež škola v Liptovskom Jáne, kde sú doložení už aj kantori,⁴⁴ v Okoličnom,⁴⁵ Komjatnej,⁴⁶ Liptovskej Mare,⁴⁷ Liptovskom Ondreji,⁴⁸ Liptovskom Petri,⁴⁹ Liptovskej Sielnici,⁵⁰ Liptovskej Teplej,⁵¹ Liptov-

Sionu, 1880, roč. 3, č. 10, s. 153.

43 BRTÁŇ, R. Z kultúrnej a literárnej minulosti Hýb, s. 161.

44 Pedagógmi tu boli Eliáš Grillonimus (do r. 1618), kantor Ján Regis (pred 1620), Ján Matthesius (do r. 1624), Ján Mechanopaeus (do r. 1630), Mikuláš Clementis (okolo 1634), kantor Ján Zwarevisius (do r. 1636), Tomáš Vranka (do r. 1641), Pán Petrovicius (okolo r. 1646), Juraj Hasikius (od r. 1646) a Ondrej Ždanský (1674).

45 Učili tu: Pavol Faško, Eliáš Faschkonius (kantor od r. 1621, potom rektor do r. 1624), Jakub Klibanides (do r. 1630), Michal Lazicius (od r. 1627), Simon Fivaldský (do r. 1634), Ján Augustíni (1637 – 1646), Ondrej Mathesi, Ján Škrovina, Gašpar Zelník, Ján Bartolomeides (do r. 1647), Ján Andrae (1648 – 1652), Ján Molitoris, Matej Brosy, Samuel Tarnovský (do r. 1653), Matej Petrovič ml. (1660 – 1663), Baltazár Clementis, Ján Matthesius (1667 – 1661) a Ján Paulini.

46 Účinkovali tu nasledovní pedagógovia: Martin Kurani (do r. 1614), Ján Kochsius, Ján Komnetenus, Ján Csius, Jakub Strýček, Žigmund Chalupka ml. (do r. 1623), Daniel Chalupka (do r. 1635).

47 Pôsobili tu učители: Mikuláš Molitoris (do r. 1618), Ján Radúch (1618 – 1621), Ján Bombicenus st., Matej Steinhibel (do r. 1638), Juraj Czaderus (1654 – 1658), Ján Fabri (1659) a Ján Lazycius (od r. 1666).

48 Pedagógmi tu boli: Mikuláš Rasy st. (1626 – 1662?) a Andrej Ján Ďurkovič (1669 – 1674).

49 Rektormi boli Adam Rzek (1612 – 1616) a Ladislav Andreae (okolo r. 1627). HORNYÁNSZKY, V. *Beiträge zur Geschichte ewangelischen Gemeinden in Ungarn*. 2. vyd. Pest : Druck und Verlag Hornyánszky & Humntel, 1867, s. 210 omylom uvádza Samuela Palumbiniho st. (okolo r. 1660) a Mikuláša Litsiniho (1664), ktorí síce pôsobili vo Svätom Petri, ale v Turčianskej stolici.

50 Poznáme meno len rektora Mateja Rozinského, pôsobiaceho tu v rokoch 1634 – 1646.

51 Učiteľmi tu boli: Ondrej Jakši (do r. 1635), kantor a neskôr rektor Ondrej Lukáč do roku 1651 a Ján Heinzeli do roku 1672.

skom Trnovci,⁵² vo Vŕchsvätých,⁵³ Svätom Kríži (Pavol Krno okolo roku 1666 a Ondrej Laurentius do roku 1674).

V **Liptovskom Mikuláši** došlo k rozmachu mestskej latinskej školy aj vďaka sliezskemu exulantovi Jurajovi Tranovskému, tvorcovi spevníka „Cithara Sanctorum“.⁵⁴

V **Liskovej** poznáme meno najstaršie doloženého učiteľa Urbana Pastiera, po ktorom ešte učili traja protestantskí pedagógovia – Ján Mrva (1646 – 1650), Ján Fábri (1651 – 1658) a Eliáš Rotarides (1667 – 1672).

Škola v **Partizánskej Ľupči** bola aj v tomto období jednou z najkvalitnejších v Liptovskej stolici. Musela mať početné študentstvo, o čom svedčí početný pedagogický zbor.⁵⁵ Od roku 1619 učiteľov volili zástupcovia mesta spolu s pastorm. Na výživu rektora dával Gašpar Ilešházi 90 a mesto 10 zlatých.⁵⁶

52 Ďalšími pedagógmi boli: kantor Eliáš Faško (1622 – 1624), Pavol Polkráb a Matej Gregoriades (do r. 1667).

53 Učili tu pedagógovia: Ondrej Johanides (1634 – 1637), Baltazár Accipitrini (1637 – 1651), Stanislav Poloni (od r. 1651).

54 Ďalšími učiteľmi boli: kantor Ján Apostolus st., kolega Izák Urbani (do r. 1619), kantor Pavol Simonides (do r. 1625), Ondrej Stupan (1632 – 1633), Ján Rufinus, Juraj Rafanides, Juraj Schmal (najsôr kantor, neskôr rektor do r. 1629), Mikuláš Clementis (1634 – 1635), kantor Ján Burius (do r. 1635), Matej Petrovič st. (1635 – 1640), Samuel Platani (1641 – 1646), kantor Ján Lačný (do r. 1641), kantor Juraj Brestovský (1641 – 1647), Michal Kopný (1646 – 1647), Juraj Caban (1647 – 1653), Ján Aposotlus ml. (do r. 1647), kantor Eliáš Michaelis (1649), kantor Ján Risius (1650 – 1652), kantor Michal Keczlowsky (1652 – 1653), kantor Juraj Lučanský (1657 – 1658), Ondrej Zaskalický (1653 – 1655), Ján Dianiš (od r. 1656), kantor Ondrej Serari (od r. 1653), Juraj Ruzinus (okolo r. 1654), Juraj Hrehus (1654 – 1657), Ján Durdus (1657), kantor Ján Clementis (1658), Juraj Fabri (1659 – 1666), kantor Mikuláš Láni (1661 – 1662), kantor Matej Dežericenus (1662), Daniel Monkovicen (1662 – 1666), Melchior Bonis (1666), kantor Mikuláš Petrovič.

55 Učiteľmi v danom období boli: Ján Bala (1612), kantor Juraj Stephanides (do r. 1614), Ján Apostolus (do r. 1616 kantor, do r. 1621 rektor), Michal Caban ml. (1616), Daniel Szpius (do r. 1618 kantor, neskôr rektor), kantor Samuel Chalupka, Jeremiáš Lucius (okolo r. 1620), Martin Fabricius (do r. 1623), Ján Lochman (1619 – 1621), Peter Dolňani-Brezňanský (najsôr kantor a potom rektor), Ján Fabricius (okolo r. 1622), Ján Greškovič (Gresskovicz do r. 1624), Ján Duchoň (do r. 1626), kantor Pavol Simonides (do r. 1626), kantor Ján Cehener (do r. 1627), Eliáš Ladiver st., Ján Majtán (okolo r. 1632), Benjamin Carbonarius (okolo r. 1635 kantor a od r. 1637 rektor), Baltazár Accipitrini (r. 1636), Tomáš Rotarides (1637), Ondrej Grelnertius (od r. 1636 kantor, 1639 – 1647 rektor), kantor Gašpar Fábri (pred r. 1647), Jonáš Kranz (do r. 1647), Ondrej Fabriciu (1647 – 1648), Teodor Mikliani (1651 – 1652), Ján Andreace (1652 – 1657), kantor Samuel Tranovský, Juraj Sartorius (od r. 1653), kantor Michal Koromzai (do r. 1658), Krištof Plochius (1658-1663), Alexander Karol Curtius (okolo r. 1661), Ján Krecsmeru (1664), Martin Mghnerus (asi 1669) a Jeremiáš Rotarides (1673).

56 PHILADELPHI, M. *Krátka história cirkve podľa a. v. Nemecko lupčianskej*, s. 19.

V **Ružomberku** pokračoval priaznivý vývoj a už z predchádzajúceho obdobia je možné školu označiť ako studia superiora, kde zaviedli do učebných osnov aj prednášky z filozofie a teológie. Bola teda približne na tej istej úrovni ako Trenčín, Bánovce nad Bebravou, Žilina, či Banská Bystrica alebo Kremnica. Učitelia podľa vysokoškolských vzorov diktovali svoje prednášky a pravidelne usporadúvali teologické dišputácie.⁵⁷

Gašpar Ilešházi presadil na stoličnom zasadnutí, aby bola v Ružomberku postavená murovaná škola, na ktorú mali prispieť nielen sedliaci, ale aj zemianske kúrie. Bola dokončená v nasledujúcom roku.⁵⁸ Nevieme presne lokalizovať, kde stála.

Vo vizitácii z roku 1653 sa opäť na túto skutočnosť upozorňuje a zdôrazňuje sa postavenie organistu, ktorý nemá istý a dostatočný plat. Preto sa apeluje na mešťanov, aj na pána farára a upravuje sa jeho plat.⁵⁹ Členom pedagogického zboru bol tiež kantor, ktorého meno vo vizitácii nie je uvedené.⁶⁰ O význame školy svedčí aj počet 38 pedagógov.⁶¹

Vznikli nové školy vo Svätej Alžbete, Prosieku, Svätom Štefane (teraz zaniknutá osada), Bodiciach, Svätej Anne, Svätom Michale, Smrečanoch, Východnej, Pribiline a v Paludzi.

Na škole vo **Svätej Alžbete** (Ecclesia S. Elisabeth, Zenthelzebet, teraz Liptovské Kľačany) učil Mikuláš Čutka do roku 1615. Ďalšími učiteľmi boli:

57 RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku*, s. 41.

58 MEDERLY, K. *Ružomberský kostol v dobe reformácie a rekatolizácie*. Bratislava: nákladom vlastným, 1936, s. 41 - 42, porovnaj HÝROŠ, Š. N. *Zámok Lykava a jeho páni, poťahom na državie Liptov a okolie*. Turč. sv. Martin : tlačou kníhtlač.-úcastin. Spolku, 1876, s. 237.

59 *Annales statutum numerum* sign. MS 1936 Cirkevný zbor ECAV na Slovensku, Lyceálna knižnica Kežmarok odpis nechal urobiť Imrich Pongrácz v 18. stor. ružomberským farárom Pavlom Kešmarským, fol. 11

60 *Tamže*, fol. 14.

61 Florián Duchoň (1612), Michal Prokopius (do r. 1617), Martin Monkovicenus (od r. 1617), Tobiáš Benedicti (1617 – 1619), Melchior Lipchae (od r. 1619), Melchior Smrtník (od r. 1620), Jakub Splenius (do r. 1621), kantor Martin Štefanides (1622 – 1623), Eliáš Chalupka (do r. 1623), kantor Tomáš Martinides (1622 – 1623), Gašpar Martinka, Joachim Kalinka (1625 - 1627), Pavol Pieckovius, Ján Braxatoris (do r. 1630), Ján Majtán (do r. 1632), kantor Štefan Sartoris (do 1633), Juraj Sutoris (do r. 1634), Tobiáš Fabricius (do r. 1635), Štefan Bocko Varínsky (1636 – 1638), Eliáš Splenius (do r. 1638), kantor Štefan Dežerický (pred r. 1640), Ján Kučera (do r. 1641), konrektor Pavol Lochman (do r. 1645), Juraj Konradi (do r. 1645), Ján Benedicti (1646 – 1650), kantor Michal Kopný (do r. 1646), kantor Dávid Budai, Pavol Tomka (do r. 1650), Ezaiáš Fabricius (okolo r. 1652), Zachariáš Clementis (1655 – 1657), Eliáš Udicens (do r. 1657), Matej Meško (1657 – 1660), kantor Juraj Hrehuš (do r. 1657), kantor Juraj Luanský (1657 – 1658), Eliáš Urbanovič (1660 – 1663), Mikuláš Fabricius (1662 – 1663), Martin Marček (do r. 1667), Mikuláš Paršic (do r. 1665).

Matej Stacho, Pavol Krno, Janda a Matej Palumbini do roku 1668. Staršie záznamy o fungovaní školy nie sú.

V **Prosieku** (Prosyk, Prozek, Prósžék) musela vzniknúť škola najneskôr krátko po Žilinskej synode. Kedy tu pôsobil najstaršie doložený rektor Ján Kohut, nedokážeme presne určiť, podobne ako jeho nástupcu Ondreja Fabianého ml. Tretí doložený rektor Ján Regis tu účinkoval už pred rokom 1620.

Vo **Svätom Štefane** sa spomína prvý rektor Juraj Pelúch v roku 1620. Potom tu vyučoval František Pelúch, asi jeho syn. Bola na neho sťažnosť v roku 1647, že rektor nevyučuje, mládež nechodí na katechizmus a dedine chýba zvonenie. Bol napomenutý, že ak sa nepolepší, bude zbavený úradu. Učiteľ tu pôsobil ešte v roku 1658, pretože si veriaci sťažovali, že orie na časti ich polí.⁶²

V **Bobrovci** sa zachovalo meno rektora Adama Bajnocziensa. Po ňom učil Michal Gecel'ský (Getzelinus, Ketzeloyszky). Až u Daniela Rosznaského vieme, že tu učil do roku 1663. Okrem nich máme správy ešte o dvoch rektoroch Ondrejovi Ždánskom a Jurajovi Nissym.

Nevieme presne, kedy učil v **Bodiciach** (Bodafalu, Bodafalua) Matej Gregoriades, ale vzhľadom na to, že pôsobil aj v Liptovskom Trnovci, predpokladáme, že až po Žilinskej synode. Ďalšími učiteľmi boli: Ondrej Kerneš ml., Martin Ďuračka, Ján Kurtius a Ján Fabricius (do roku 1667).

Vo **Svätom Michale** (Ecclesia S. Michaelis, Zentmihal, Swaty Mihál, teraz Liptovský Michal) pôsobil od roku 1639, kedy 21. 6. gróf G. Ilešházi vlastnoručne dal prasetu, t. j. povolanie za učiteľa či rektora, pre Martina Doroticia.⁶³ Z vizitácií z rokov 1650 a 1651 sa dozvedáme o zadržiavaní platu rektorovi a nepozývaní ho k nedeľnému a sviatočnému obedu, čo bola povinnosť pastora. Pastora superintendent vyzval, aby si plnil svoje povinnosti.⁶⁴ Takýchto ponôš rektorov sú vizitácie plné.

Vo vizitačnom protokole superintendenta Joachima Kalinku z roku 1658 stojí, že škola „nemá žiadnych pacholát“ žiakov pre veľkú nedbanlivosť a lenivosť učiteľa. Preto bol napomenutý, že ak sa nepolepší, bude zbavený miesta. Uvádza sa tiež meno rektora Mateja Miazdru (Mjazdar).⁶⁵

O škole vo **Svätej Anne** (Senth Anna, Swata Anna, Szentanna, teraz Liptovská Anna) je len zmienka o rektorovi Eliášovi Eliae, ktorý tu účinkoval do roku 1637.

V **Smrečanoch** máme doloženého prvého rektora Petra Sartoria, ktorý

62 *Annales statutum numerum* ..., f. 50.

63 HÝROŠ, Š. N. *Zámok Lykava*, s. 238.

64 *Annales statutum numerum* ..., f. 11 - 18.

65 *Tamže* ..., f. 19.

tu pôsobil do roku 1623. Ďalším doloženým rektorom bol Ondrej Tryna (Triznaides, Trizna), asi ešte pred bratislavským súdom.⁶⁶ Vo **Východnej** sú doložení len dvaja rektori Juraj Sartorius, pôsobiaci tu do roku 1615, a Mikuláš Weredari (do roku 1646). O existencii školy v predchádzajúcom období sme nenašli dôkazy.⁶⁷ V **Pribyline** (Pribilina) máme doložených päť rektorov. Najstarší z nich bol Mikuláš Láni ml. a po ňom pôsobil Matej Reguli, ktorý neskôr konvertoval. Potom to bol opäť M. Láni, Mikuláš Dorkovič a Ondrej Sliacky. Vo veľkej dedine v **Paludzi** (Maior Paluga, Maior Palugea, Nagypalugay) je doložená škola až za rektora Jonáša Sarotrida, ktorý tu pôsobil do roku 1649. Ostatnými rektormi boli: Ondrej Jakši, Martin Matthaei (do roku 1653) a Ondrej Pileatoris (do roku 1673).

Veľmi skromnú správu máme o škole v Trstenej, kde mal pôsobiť Jonáš Metikius, ktorý si sťažoval, že mu zadržujú mzdu. Vizitátor napomenul patrónov, aby sa mu nerobila krivda.⁶⁸ Ďalšie informácie o ňom alebo škole nemáme.

V 40. rokoch 17. storočia sa začala prejavovať kríza luteránskeho školstva. Jezuiti získali kostol a faru v obci Tri Sliache v roku 1616. Odtiaľ postupne získavali susedné obce. V roku 1628 prešli do Kvačian a Liptovskej Teplej.⁶⁹ Bolo pochopiteľné, že sa to prejaví aj v školstve.

V roku 1636 (v skutočnosti je to školský rok 1635/36) bol na trnavskom kolégiu v triede Logici externi zapísaný Martinus Liptai Slavus Liptouiensis civis.⁷⁰ V roku 1643 bol za majstra filozofie promován Hannula Joannes Goergius nob. Ungarus Liptouiensis. Ako Slovák bol zapísaný v roku 1637 v kurze gramatistov a 1638 ako syntaxista.⁷¹

Študenti z Liptova chodili do jezuitských škôl tiež na východ Uhorska, najmä do Košíc. Miestnym luteránskym školám vytvorilo silnú konkurenciu jezuitské gymnázium v Trenčíne, ktoré začalo s vyučovaním v roku 1655. Už o tri roky neskôr tu nachádzame žiakov z Liptova. V triede gramatistae študoval „Martinus Czemicziky Slavus Liptovien. Nob. Cathol. An. 16“. Po-

66 MV SR ŠA v Bytči, pobočka Dolný Kubín, Geburova pozostalosť, Rectori, č. 88. V roku 1685 sa stal pastorm.

67 Potvrďuje to hypotézu M. Jurča, že je málo pravdepodobné, že by tu existovala škola pred rokom 1460. JURČO, M. Z dejín školstva a kultúry obce Východná. In *Východná : 730. výročie prvej písomnej zmienky*. Východná : TRIAN, 2000, s. 18.

68 RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku*, s. 139.

69 RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku*, s. 139.

70 VARSÍK, B. *Národnostný problém trnavskej univerzity*. Bratislava : práce Učené spoločnosti Šafaříkovy, 1938, s. 112.

71 VARSÍK, B. *Národnostný problém trnavskej univerzity*, s. 128.

stupne prichádzali ďalší.⁷²

Situáciu v školstve komplikovali tiež politické pomery – povstania v rokoch 1630, zbojníctvo a predovšetkým stavovské povstania.

Podstatne väčšie nebezpečenstvo predstavovala katolícka reštaurácia silnejúca v marci 1672. S pomocou varadínskeho biskupa Juraja Baršoňa (Bársony) a cisárskeho vojvodu Jána Sporcka (Spork, Špork) boli obsadené hrady a obce v okolí Ružomberka, teda aj Ružomberok, Partizánska Ľupča, Lisková,⁷³ Liptovský Mikuláš, Liptovský Peter, Liptovský Trnovec, Palúdzka a Liptovský Ján, Liptovská Teplá⁷⁴ alebo ako napísali rímsko-katolícki vizitátori, boli reštituované.⁷⁵

c) Od bratislavského súdu po potlačenie povstania Františka II. Rákociho

Na školách pôsobili učitelia v rímsko-katolíckom duchu. Len v niektorých prípadoch máme zachované mená učiteľov – napr. v Palúdzke to bol jezuita Jakub Kubinszky v roku 1677.

Cez povstanie vedené I. Tökölim v rokoch 1678 – 1685 prežíval Liptov roky plné hrôzy. Cisárske i povstalecké vojská sa vzájomne striedali, všade drancovali, obyvateľstvo ukrutne sužovali ustavičným rekvirovaním a vojenskými daňami. Nedostatok, hlad a morové epidémie, ktoré sa vzápätí dostavili, veľmi decimovali obyvateľstvo. Mnohé obce spustli a obyvateľstvo sa rozutekalo alebo ukrývalo po lesoch.

V tomto období účinkovali protestantské školy v Hybiach (Juraj Nido-nius), Liptovskom Jáne (Juraj Litvini, Eliáš Sartorius, Ján Ďurkovič), v Liptovskom Ondreji (Ján Levius), v Partizánskej Ľupči (František Frivaldský a Ján Levius ml.), v Liptovskom Petri (Juraj Kazár ml.), v Ružomberku do roku 1686 (Matej Romanec ml.), v Štrbe (prvý doložený rektor Ondrej Urbanovič 1679 – 1683), v Liptovskom Trnovci (Ján Záhorecký do roku 1693?), vo Všetehsvätých (Stanislav Poloni a Samuel Medzny) a v Paludzi Juraj Fábri. Diskutabilné je účinkovanie Juraja Očoviniho (Ochovinus) v Liptovskom Mikuláši.

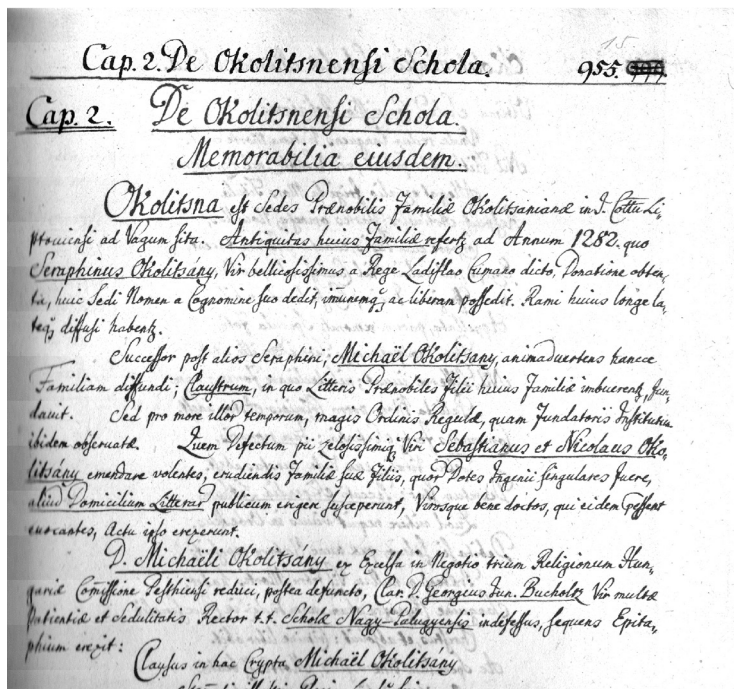
72 *Matricula Scholasticae Juventutis R. M. Gymnasii Trenchiniensis ab Anno 1655 inchoata, usque 1775 continuata*, SSV Trnava, fol. 10. 1661 Martinus Junanich Igno. Lyp-toviensis. Slavus Cathol. Slavus an. 20, Petrus Horcius Igno. Liptov. Catho. annorum 18, syntaxistae 1663 Georgius Luby Liptouiensis. Nob. Ung. Cath.

73 Katolíckymi pedagógmi boli: Ondrej Pavlík (1684 – 1695), Jakub Durandus (Duraeus 1696 – 1709) a syn predošlého učiteľa Ondrej Pavlík ml. (1709 – 1746). VÍTEK, Peter a kol. *Lisková ...*, s. 135.

74 KAZY, F. *Historia Regni Hungariae*. Tyrnaviae I., 1737, s. 268, HRADSKZY, J. *Additamenta ad initia ...*, s. 543.

75 HRADSKZY, J. *Additamenta ad initia ...*, s. 599.

Prosperovala aj škola v **Okoličnom**. Zachovali sa mená rektorov, ale s určitosťou vieme len, že tu pôsobil Pavol Zachemský pred rokom 1682 a Ondrej Tryňa. Kedy tu učili Juraj Poloni a Juraj Kazár je diskutabilné. O kvalite tejto školy svedčí i to, že z 25 učiteľov len traja neboli ordinovaní za kňazov. V roku 1688 sa sem vrátili viac ako po sto rokoch františkáni.

Obr. č. 3: Záznamy o škole v Okoličnom v Ecclesia Liptoviensis

V roku 1687 prijali protestanti podmienky, ktoré im boli ponúknuté na šopronskom sneme. Okrem iných výsad bola protestantom udelená náboženská sloboda, ale len na určených miestach – artikulárne kostoly a pri nich školy. V Liptovskej stolici to boli Hybe a Paludza. Školy boli v rukách rímskokatolíkov – napr. v Liptovskom Petri účinkoval Ján Anton Matulány v rokoch 1700 – 1725.

V roku 1703 obsadil Liptov František II. Rákoci a za jeho povstania došlo k Švihrovej bitke, pri ktorej boli zničené niektoré obce.⁷⁶ Dňa 2. decembra 1705 odobrali všetšvätský a 3. 12. ružomerský kostol a oddali ich evanjelikom. Pôsobili tu učitelia: Ján Levius (pred rokom 1705), Imrich Ruttkai (do roku 1706), Samuel Nigrini (do roku 1708) a Ondrej Strnisko.

⁷⁶ SEDLÁK, F. Z histórie Liptova. In *Vlastivedný časopis*, 1960, roč. 9, č. 4, s. 157.

V **Liptovskom Mikuláši** pôsobili pedagógovia Ján Levius a Juraj Lissovini, v Partizánskej Ľupči Ján Levius (pred 1705) a Juraj Stephanides do roku 1707, v Dovalove (Ján Textoris do roku 1704), v Liptovskom Jáne Ján Lauko a Mikuláš Očoviny, v Liptovskej Sielnici (Ján Ďurkovič okolo roku 1709), v Liptovskom Trnovci (Juraj Lissovini do roku 1704 a Ján Droppa do roku 1706), v Paludzi Zachriáš Petrovič a Juraj Fabri.

Obnovila sa tiež škola v Partizánskej Ľupči, kde učili Daniel Zachemský a Juraj Stehpanides. V Štrbe pôsobili Ján a Ondrej Ruttkayovci a do roku 1714 Juraj Ocsovinus. Ako posledný protestantský učiteľ sa spomína Matej Madarasz. Vizitátor Daniel Krman ml. našiel v roku 1706 Svätý Štefan spustošený a nenachádzal sa tam žiadny kňaz. Zaznamenal udalosť o učiteľovi, ktorého jeden z farníkov zbil na verejnej ceste kvôli osevu jeho poľa.⁷⁷ Otázkou je, či to bol učiteľ zo Svätého Štefana, alebo z inej farnosti.

V dolnom Liptove zostali len teplanský, sliačanský (rektor Ján Walko), michalský, svätomarský kostol a Ľupčianska kaplnka v rukách katolíkov.

Po porážke Rákociho povstania postupne prechádzali školy do rúk rímsko-katolíkov – v decembri 1709 vo Važci,⁷⁸ Liptovskej Štiavnici (existovala až do rokov 1905 – 1907),⁷⁹ Liptovských Matiašovciach, v Ludrovej, Ružomberku, Štrbe,⁸⁰ Vsechsvätých (Imrich Hanko, ktorý konvertoval), Svätom Kríži (Ján Burius). Protestantské školy fungovali len v artikulárnych cirkviach – v Hybách a Paludzi.

O budovách škôl sa zachovali skromné informácie. V Ružomberku aj v Partizánskej Ľupči sa nachádzali poschodové budovy, ktoré nemali impozantný zjav.⁸¹

O kvalite liptovského školstva svedčia jej študenti pôsobiaci po celom Uhorsku ako duchovní alebo pedagógovia – Juraj Seratorius (1586) v Hlohovci, Samuel Barošovič v Prievidzi (1617 – 1624), Ján Paludinus v Spišských Vlachoch, Juraj Martius-Martuš v Gemeri, Mikuláš Nikoliades vo Fiľakove atď. Iní sa presadili aj na literárnom poli – napr. rektor v Liptovskej Teplej Ondrej Lukáč, autor chiliastického diela „Zrkadla spravodlivosti“ atď. Z územia Liptova sa nezachoval žiadny školský poriadok.

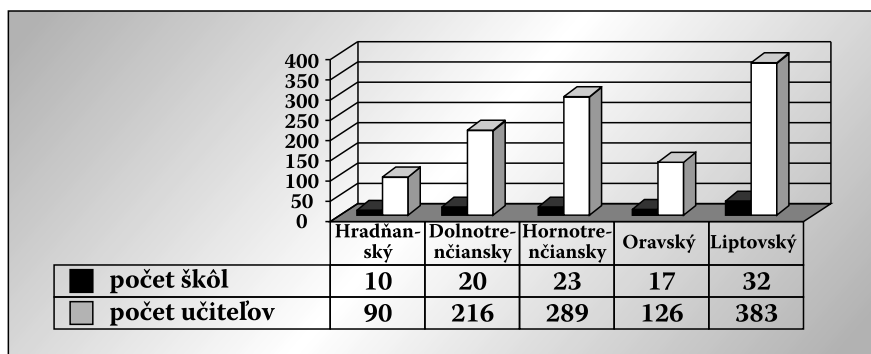
77 *Obrazy ...*, 1880, roč. 3, č. 12, s. 181.

78 MEDERLY, K. *Ružomberský kostol*, s. 51.

79 VÍTEK, P. *Liptovská Štiavnica ...*, s. 127.

80 MV SR ŠA Bytča, Zbierka cirkevných matrík, 1121 I Matrika rímsko-katolíckeho farského úradu v Štrbe, Matrica baptisatorum, defunctorum et copulatorum 1689-1793, fol. 103 – 20. V. 1715 konfirmanti Georgius Ignatius Seratoris Rector Schole 29 rokov.

81 KOVALEVSKÝ, M. Gymnázia XVI. a XVII. storočia v Uhorsku. In *Domácnosť a škola*, 1912, roč. 2, č. 2, s. 39.

Grafč. 1: Učitelia v jednotlivých seniorátoch superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej stolice

Ako vyplýva z grafu skúmajúcom počet pedagógov v jednotlivých seniorátoch, najviac škôl aj pedagógov bolo práve v Liptovskom senioráte. Ak spočítame všetkých učiteľov a eliminujeme migráciu (to znamená, že započítavame pedagóga len jedenkrát) dôjdeme k výslednému počtu 793 učiteľov. To znamená, že v Liptovskom senioráte bolo celkom 383 učiteľských miest, na ktorých pôsobilo 274 učiteľov, čo tvorí 34,5%.

Organizácia katolíckych škôl fungovala na inom princípe. Koncentrovala nadanú mládež do niekoľkých vybraných a finančne dotovaných ústavov. Preto piaristi v Nitre zriadili v roku 1714 konvikt pre chudobnejších chlapcov z Liptova, trenčianskeho kraja, Turca, zo Spiša a z Oravy. Piaristi v roku 1729 založili v Ružomberku vlastné gymnázium.

Pre dievčatá zriadila školu v Ružomberku rehoľa milosrdných sestier sv. Vincenta.⁸²

Na bývalých protestantských školách učili katolícki alebo pokatolíčení učitelia. Napr. v **Liptovských Matiašovciach** sa spomína rímsko-katolícky učiteľ Andrej Hanko. Učil tu okolo roku 1713, keď mal 28 rokov. V roku 1714 odišiel učiť do katolíckej školy pri farnosti v **Ludrovej**. Mená učiteľov po ňom nepoznáme.⁸³ V **Komjatnej** to bol Stampfest do roku 1715. Krstné

82 DRENKO, J. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 1, s. 80 - 96. Je to prepracovaná štúdia Cirkevné dievčenské školy – pramene a archívne dokumenty. In *Pedagogický výskum na Slovensku v európskom kontexte*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 6. februára 2004 Trnava. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004, s. 71 – 80. Štúdia, žiaľ nemá číslovaný poznámkový aparát, čím je orientácia dosť neprehľadná.

83 VÍTEK, P. – CHURÝ, S. – LAUČÍK, P. *Liptovské Matiašovce 1348 - 1945*, s. 28.

meno sa nezachovalo. V roku 1717 je v rímsko-katolíckych matrikách farského úradu v **Liptovskom Petri** zápis o úmrtí Jána Jan/níka,/ tunajšieho učiteľa⁸⁴ atď.

S nárastom obyvateľstva vznikali aj nové školy – napr. v Liptovskom Hrádku počiatkom 18. storočia. Kvalitatívny rozvoj školstva sa prejavil až v druhej polovici 18. storočia, keď napr. v roku 1754 v Liptovskom Mikuláši vzniklo jezuitské gymnázium. Naopak Ružomberok ako kultúrne centrum zaostal. Kedysi významnú školu nahradila v roku elementárna a gramatická škola piaristov.⁸⁵

Podobne ako v Trenčianskej, Turčianskej a Oravskej stolici, ani tu neexistovala v danom období dievčenská škola. Tie vznikli až v nasledujúcich storočiach – v Liptovskom Hrádku na štvorročnej lesníckej škole bola „škola usilovnosti pre dievčatá“ a v roku 1803 tu vznikol pre nich učebný plán. V Ružomberku pôsobil vyšší dievčenský ústav od roku 1885 a v Liptovskom Mikuláši fungovala dievčenská meštianska škola od roku 1915.⁸⁶

84 VÍTEK, P. *Jamník*. Dolný Kubín : Peter Huba 1998, s. 46.

85 ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*, s. 79.

86 DRENKO, J. *Dievčenské školy*, s. 71 – 80.

**DIE KRALITZER BIBEL / BIBLE KRALICKÁ (1579-1594)
– EIN HAUPTWERK DER UNITÄT DER BÖHMISCHEN
BRÜDER
IN EINER EUROPÄISCHEN BIBELLANDSCHAFT**

Reinhard MÜHLEN

***The Bible of Kralice/Kralice Bible (1579 – 1594) - a major work of the
Unity of Czech Brethren in the field of European Bibles***

Translation of the Bible into the vernacular Czech language was a part of a pious movement of European late Middle Ages that used a book printing for further spread of the Bible outside of church service and liturgy. The presented study focuses on the creation and dissemination of the Bible of Kralice. The author describes its predecessors and subsequently characterizes events and time of origin of its translation. Moreover, he traces the history of translations and characterizes translations of the individual Bibles into Czech.

Key words: King James, Unity of Czech Brethren, Bible translations, Bohemia, John Amos Comenius.

Vorläufer der Kralitzer Bibelausgabe

Die Bibelübersetzungen in die tschechische Volkssprache sind Teil einer europäisch ausgerichteten Frömmigkeitsbewegung des Spätmittelalters, die die medialen Möglichkeiten des Buchdrucks zur Weitergabe biblischer Erzählungen auch außerhalb des Gottesdienstes und der Liturgie nutzten.¹

Johann Amos Comenius schrieb über die Anfänge dieser Bibelübersetzungen in seiner Kirchen- Historie der Böhmischen Brüder:

„Unterdessen fieng die in Teutschland erfundene Buchdruckerey Kunst an empor zu kommen, und es kamen vornemlich in Italien, zu Rom und

1 Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB): Biblj ceske, MF6756; Biblia Slavica, Serie I: Tschechische Bibeln, Bd.3; ROTHE, H. – SCHOLZ, F. (Hrsg.) *Kralitzer Bibel*. Nachdruck mit Kommentar. Paderborn 1995 (Geleitwort von Václav Havel); Literatur zum Bibeldruck: BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594) – die Bibel der böhmischen Reformation In *Gutenberg Jahrbuch*, Jg.67, 1992, S. 238 - 253; GÁBRIŠ, K. Die Übersetzung der Bibel ins Slowakische. In SCHWARZ, K. – ŠVORC, P. (Hrsg.). *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei, Studien u. Texte zur Kirchengeschichte u. Geschichte*. Reihe II. Bd. 14. Wien 1996, S. 250 - 259.

Venedig verschiedene so geist- als weltliche Schrifften zum Vorschein. Dahero wurden die Böhmen Raths, dieser grossen Gabe Gottes zum Heil derer Seelen sich zu bedienen, und gaben die Bibel zu Venedig in ihrer Mund=Sprache heraus, worinnen sie unter allen Europäischen Völckern abermahls die Ersten waren; und nachdem die Exemplarien aufgegangen, so legten sie dieselbe zu Nürnberg zweymal auf, welches auch, nachdeme sie zu Haus selbstn Buchdruckereyen angerichtet, zu Prag, Boleslau und Kralitz in Mähren öftters geschehen ist“.²

Der Bibeldruck des Jahres 1506 zu Venedig ist jedoch nicht, wie Comenius hervorhob, der erste Bibeldruck einer tschechischen Bibel. Die Forschungen von Hans Rothe zu den Inkunabeln der Biblia Slavica verdeutlichen, dass der Beginn in das 15.Jh. zurückreicht.³

In Böhmen rief das nationale und religiöse Reformanliegen um J. Hus ein großes Interesse an der Kenntnis biblischer Texte in tschechischer Sprache auch in Laienkreisen hervor. So entstanden mehrere meist prachtvoll illustrierte tschechische Bibeln, die in ihrer Übersetzungsleistung zu den Vorläufern der Kralitzer Bibelausgabe zählen.⁴

Die erste gedruckte Gesamtausgabe einer Bibel in tschechischer Sprache bildet die „Prager Bibel“ des Jahres 1488.⁵ Als Drucker wird Jan Kamp vermutet, sie gilt als erste gedruckte slawische Bibel überhaupt.⁶ Ohne Illustrationen und Anmerkungen bot sie den Text in der Volkssprache. Die Blätter sind nicht mit Zahlen versehen, auch finden sich keine Buchstaben als Anzeige der Kapitel. Die differenzierten Verweisstellen in der späteren Kralitzer Bibel waren demnach nicht in der Tradition angelegt, dies waren innovatorische Neuerungen, die nicht nur der Lesehilfe dienten, sondern als Anleitung dienten, den biblischen Text durch innerbiblische Verweismöglichkeiten intensiver zu erschließen.

2 COMENIUS, J. A. *Kurz gefaßte Kirchen - Historie der Böhmischen Brüder*. Schwabach 1739, S. 56f. (Nachweis: Regensburg Staatliche Bibliothek, Sign.: 999 Hist.-eccl.- 502); ELSNER, J. T. *Versuch einer böhmischen Bibel=Geschichte*, Halle, S. 8.; NEVAL, D. *Die Macht Gottes zum Heil. Das Bibelverständnis von J.A. Comenius*. Zürich 2006, S. 47 - 104.

3 ROTHE, H. „Biblia Slavica“, Referate bei der öffentlichen Präsentation in der NRW-Akademie der Wissenschaften und der Künste, 28. Nov. 2008. Düsseldorf 2010; ROTHE, H. *Biblia Slavica, Ihre Entstehung, historische Grundlinien, besonders in Böhmen und in der Krone Polens*. In *Ostkirchliche Studien*, Würzburg, Bd. 60, 2011, Heft1, S. 5 - 17.

4 BOHATCOVÁ, M. *Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594)*, S. 238.

5 ROTHE, H. *Ostkirchliche Studien, Biblia Slavica*, S. 8.; Katalog: „Prag : Wien / Zwei europäische Metropolen im Lauf der Jahrhunderte“, ÖNB, Wien 2003, S.154f. mit Abb. der Inkunabel 13.C.5., Lage DV verso, der Prager Bibel von 1488.

6 Ebd., S. 155.

Die europäische Ausrichtung des Buchdrucks zeigt sich in der Kuttenberger Bibel⁷ von 1489 in tschechischer Sprache, ausgestattet mit prachtvollen Illustrationen aus Holzschnittvorlagen der Nürnberger Bibel⁸ Anton Kobergers des Jahres 1483. A. Koberger war sowohl Drucker als auch Verleger und schuf für seine buchhändlerischen Aktivitäten ein Netz von Agenturen in Mitteleuropa.⁹ Seine Druckerfamilie blieb dem böhmischen Bibeldruck zeitlebens verbunden. Auch nach dem Ende des Geschäftsbetriebs des Anton Koberger ließ Melchior Koberger, ein jüngerer Bruder Anton Kobergers, im Jahre 1540 eine böhmische Bibel durch Leonhard Milchthaler drucken.¹⁰

Die Kuttenberger Bibel wird zum exemplarischen Beispiel für den Bibeldruck in einer Europäischen Bibellandschaft. Der Kolophon dieser Bibelausgabe lautet: „Es endigt sich die Bibel, welche ist das alte und neue Gesetz Gottes, im Druck herausgegeben zu Kuttenberg, so eine berühmte Stadt ist, durch mich Martin von Tischniowa, im Jahr 1489, den Sonnabend nach Martin, zur Zeit der Regierung des allerdurchl. Fürsten und Herrn, Vladislaus, Königs in Böhmen und Marggrafen von Mähren unsers gnädigen Herrn, im 18ten Jahre seiner Regierung.“¹¹

Wahrscheinlich hat Martin von Tišnov, der Drucker der Kuttenberger Bibel, das Druckerhandwerk in Nürnberg erlernt.¹² Für die Kuttenberger Bibel ließ er die über 100 Holzschnitte der Koberger Bibel nachschneiden. Die Bilder in der Kuttenberger Bibel sind Teil einer typographischen Gesamtgestaltung und unterstützen in ihrer einprägsamen Bildaussage die Vermittlung von Glaubenswissen auch in Verbindung mit der tschechischen Übersetzung.¹³ Die Stadt Kuttenberg (Kutná Hora) bildete das wichtigste Zentrum des Silberbergbaus in Böhmen und war der Sitz der

7 Kuttenberger Bibel des Martin von Tišnov. Kutnahorská Bible. Nachdruck der Ausgabe von 1489, hrsg. von R. Olesch u. H. Rothe, Paderborn 1989; Bd.2: Kommentarband von V. Kvas u.a., Paderborn 1990.

8 Die Koberger Bibel des Jahres 1483 ist die 9. gedruckte deutsche Bibelausgabe. Lit.: CORSTEN, S. „Anton Koberger“. In *Lexikon des Mittelalters*. München - Zürich 1991, Bd. V, Sp. 1242. EICHENBERGER, W. – WENDLAND, H. *Deutsche Bibeln vor Luther*. Hamburg 1977, S. 92; dort auch die Charakterisierung: „Anton Kobergers deutsche Bibel zählt zu den schönsten Bibelausgaben der Frühdruckzeit“. Neben der Bibelausgabe von 1483 war der wichtigste Druck Kobergers die Schedelsche Weltchronik von 1493.

9 CORSTEN, S. „Anton Koberger“. In *Lexikon des Mittelalters*, Bd. V, Sp. 1242.

10 SCHMIDT, R. *Deutsche Buchhändler/ Deutsche Buchdrucker*, 1902, S. 563.

11 ELSNER, J. T. Versuch einer böhmischen Bibel=Geschichte, Halle, S. 8, S. 19.

12 Katalog der ÖNB: „Prag: Wien“, S. 156.

13 Die Holzschnitte der Koberger Bibel stammten aus Vorlagen der niederdeutschen Ausgabe der Kölner Bibel des Druckers Heinrich Quentell aus dem Jahr 1478. Lit.: EICHENBERGER, W. – WENDLAND, H. *Deutsche Bibeln vor Luther*, S. 92.

zentralen Münzprägestätte. Eine Schicht des Patriziats war deutschsprachig und durch die Handelsbeziehungen war ein reger Austausch über die Handelsstraßen nach Nürnberg ausgebaut worden. Das Bild eines Kelches zum Abschluss des Bibeltextes der Kuttenberg Bibel lässt auf das theologische Umfeld des J. Hus schließen.¹⁴

Der Gedanke von Jan Hus, dass Christus und die Apostel ihre Predigt in einer verständlichen Sprache an das Volk gerichtet hatten, war auch für die Übersetzungsarbeit an der Prager- und Kuttenberger Bibel bestimmend. Die Übersetzung achtete wesentlich mehr auf Verständlichkeit des biblischen Textes als auf eine Genauigkeit im Verhältnis zur lateinischen Textvorlage. Die Einheitlichkeit bei der Übertragung lateinischer Wörter durch jeweils gleiche tschechische Ausdrücke stärkte die tschechische Schriftsprache.¹⁵ Diese methodischen Leitlinien der Bibelübersetzung wurden auch für weitere slawische Bibeldrucke zum Vorbild, denn sie vereinigten das Anliegen einer Glaubensvermittlung in der Volkssprache mit einem nationalen sprachlichen Selbstbewusstsein innerhalb einer Europäischen Bibellandschaft.

Im Jahre 1506 wurde schließlich in Venedig die tschechische Bibelausgabe gedruckt, in der Comenius den Beginn des böhmischen Bibeldrucks vermutete: „Bibel, das ist, das Alte und Neue Testament, aufs neue in der berühmten Stadt Venedig in Welschland herausgegeben durch den vorsichtigen Martin, Herrn Peter, mit dem Beynamen Lichtenstein, aus Cölln am Rhein, wie er sich unten nach seiner Gewohnheit selbst unterschrieben hat.“¹⁶ In Prag entstand in der Druckerei des Paul Severin 1529 die „Severins Bibel“¹⁷

Die gedruckten tschechischen Bibeln können nach ihrer Übersetzungsleistung unterschieden werden. Die Übersetzungsleistung der katholischen Bibelausgaben und auch der Utraquisten nahm den Text der Vulgata zum Vorbild. Die erfolgreichste Bibelausgabe der Utraquisten wurde die Übersetzung des Georg Melantrich, die von 1549 bis 1577 in fünf Auflagen erschien.¹⁸ Erst 1677 wurde eine katholische Gesamtausgabe der Bibel - Sankt Wenzel Bibel- unter Mitarbeit des Jesuitenordens herausgegeben.¹⁹

Die zweite Gruppe der Bibeldrucke in der Volkssprache orientierte sich an einem hermeneutischen Textverständnis des Humanismus und der Re-

14 ROTHE, H. Ostkirchliche Studien, Biblia Slavica, S. 8.

15 BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S. 238.

16 ELSNER, J. T. Versuch einer böhmischen Bibel=Geschichte, Halle, S. 20f; BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S. 239 - 253.

17 ROTHE, H. Ostkirchliche Studien, Biblia Slavica, S. 9.

18 NEVAL, D.A. *Die Macht Gottes zum Heil ...*, S. 50.

19 Ebd., S. 50.

formation. Die Übersetzungsarbeit stützte sich nicht mehr auf die Vulgata, sondern auf die hebräischen und griechischen Originaltexte. Die Kralitzer Bibel knüpfte an diese Übersetzungsmethode an und wurde damit auch zu einer Sprachleistung der tschechischen Sprache. Das Übersetzungswerk der Kralitzer Bibel ist damit auch Bibelinterpretation.²⁰

Die Kralitzer Bibel (1579-1594) – ein Medienereignis

Zum 400jährigen Jubiläum der Kralitzer Bibel (Bible kralická), im Jahre 1994, wurde ein Nachdruck aller Bände dieser Bibelausgabe herausgegeben. Das Editionsprojekt stand unter der Schirmherrschaft des tschechischen Staatspräsidenten Václav Havel. In seinem Geleitwort würdigte er die kulturelle Bedeutung: „Mit großer Freude begrüße ich die Neuausgabe des wertvollen Nachdrucks der Kralitzer Bibel, die vor vier Jahrhunderten in dieser Gestalt das Licht der Welt erblickte, ein einzigartiges Denkmal der tschechischen Geistes- und Kulturgeschichte. Sie stellt ein hervorragendes Ergebnis der damaligen Übersetzungskunst und exegetischen Bestrebungen dar, das an die bedeutende ältere Tradition der Übersetzungen der Heiligen Schrift in die tschechische Sprache anknüpfen konnte. [...] Die tiefe innere Ausgeglichenheit und Überzeugungskraft der Kralitzer Interpretation der Heiligen Schrift wirkte sich weit über die konfessionellen Grenzen der Böhmischen Brüdergemeinde, in deren Schoß sie entstanden war, aus.“²¹

Die Kralitzer Bibel war eine Übersetzungsleistung der Böhmischen Brüder²² und repräsentiert einen reformatorischen Typus der Bibelübersetzung, orientiert an den ursprünglichen Bibelsprachen Hebräisch und Griechisch. Es ist ein buchgeschichtliches Medienereignis, denn die Kommentare verbinden die Übersetzung mit dem Urtext, erklären mit wissenschaftlicher Genauigkeit und leiten an, die Bibel als Glaubensbotschaft wahrzunehmen. Zu dem Grundanliegen der Reformation gehörte es, aus der Bibel die Autorität in Fragen des Glaubens herzuleiten, der Laie sollte einen authentischen Bibeltext zur eigenen Prüfung erhalten. Luthers Formulierung aus dem Jahre 1521: „Sacrae Scripturae omnibus communes sunt.“²³ gilt auch für das Anliegen der Böhmischen Brüder. Die Bemühungen um eine exakte Übersetzung war deshalb nicht nur ein literarisches Unternehmen, sondern geschah auch in der theologischen Erkenntnis, dass der biblische Text

20 Ebd., S. 51ff.

21 ROTHE, H. (Hrsg.), Kommentarband zur Edition der Kralitzer Bibel (Bible kralická) mit einem Geleitwort zur Edition von Václav Havel, Paderborn 1994.

22 MACHILEK, F. Böhmische Brüder. In TRE, Bd.VII, 1981, S.1ff.

23 M. Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, WA 8, S. 99.

die zentrale Offenbarungsquelle bildet, von dieser Ausgangslage werden Umfang und Arbeitsintensität an der Kralitzer Bibel verständlich.

Die Böhmisches Brüder bildeten ursprünglich eine aus dem Reformanliegen der hussitischen Strömungen hervorgegangene Gruppierung. Am Ende des 15. Jahrhunderts stellten die Böhmisches Brüder neben der Katholischen Kirche und den Utraquisten die dritte Kirche in Böhmen.²⁴ Der Bischof der Brüderunität Jan Blahoslav (1523-1571) leistete mit seiner Übersetzung des Neuen Testaments die Vorarbeit für die mehrbändige Kralitzer Bibelausgabe. Blahoslav selbst hatte in Goldberg, Wittenberg und 1549/1550 in Basel studiert und wählte die mediale Ausstattung des Schweizer Bibeldrucks zum Vorbild.²⁵ Für seine Übersetzungsarbeit stand ihm neben dem griechischen Text des Erasmus von Rotterdam auch die Textausgabe von Theodor Beza aus dem Jahre 1556 zur Verfügung.²⁶ Die Buchdruckerei der Brüderunität in der kleinen Stadt Ivančice/Eibenschitz bei Brünn in Mähren war geheim, deshalb verschlüsselte die Brüderunität im Druck des Neuen Testaments die Angaben über den Ort in einer verflochtenen Vignette: „Vollendet auf der Garteninsel am 31. Juli 1568“.²⁷ Die Bibelausgaben der Böhmisches Brüder waren nicht reichhaltig illustriert, jedoch wurde einer Wertschätzung des biblischen Textes in einer sorgfältigen Schriftgestaltung Ausdruck verliehen. Für die Titelseite von Blahoslavs Neuem Testament wurde als biblische Szene die Verklärung Christi nach Matthäus 17,1ff gewählt. Der reiche Rollwerkrahmen des Titelblattes stellt auch diese Bibelausgabe in den Zusammenhang des Europäischen Bibeldrucks, hatte doch unter dem Einfluß des Manierismus die Bibelausgaben des Verlagshauses S. Feyerabend in Frankfurt in der Buchgestaltung vorbildlich gewirkt.²⁸ Im September 1530 schloss sich eine Gruppe Adelliger der Brüderunität an, um dadurch die öffentliche Freiheit des Brüderbekenntnisses durchzusetzen, seit 1540 verschärften sich die Spannungen zwischen Brüderunität und utraquistischer Kirche. Durch die Erneuerung des St. Jakobsmandates aus dem Jahre 1508 und den Verlust der Städtefreiheiten wurde das Gemeindeleben der Brüderunität eingeschränkt.²⁹ Einen sicheren Zufluchtsort gewährte schließlich Jan von Žerotín in dem Dorf

24 MACHILEK, F. Böhmisches Brüder, S.4.

25 BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S.239 - 253; zu der Verbindung des Schweizer Bibeldrucks, S. 242.

26 Ebd., S. 250.

27 Ebd., S. 242.

28 OERTEL, H. Die Frankfurter Feyerabend Bibeln und die Nürnberger Endter Bibeln. In *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Nürnberg*, Bd. 70, 1983, S.75 - 116.

29 MACHILEK, F. Böhmisches Brüder, S. 4f.

Kralice, in einer alten Festungsanlage. Von 1578 bis 1619 konnte hier die Druckerei der Brüderunität tätig sein.

Im Jahre 1579 erschien der erste Teil der Kralitzer Bibel, die Bücher Mose. Der zweite Teil der Kralitzer Bibel enthielt Josua bis Esther (erschienen 1580), der dritte Teil Hiob bis Hohelied Salomos (1582), der vierte Teil die prophetischen Bücher (1587), der fünfte Teil die Apokryphen (1588) und der sechste Teil das Neue Testament (1593/1594). Die reichhaltigen Kommentare mit textkritischen und wissenschaftlichen Anmerkungen an den äußeren Rändern führten zu dieser Aufteilung in die Teilbände. An den Rändern des Textes wurde ein umfangreicher Apparat abgedruckt, der Hinweise auf parallele Bibelstellen enthält und auch weitere Übersetzungen erwähnt. Neben exegetischen Bemerkungen finden sich auch Hinweise zu archäologischen Realien, zu Geschichte und Naturkunde. Jedes biblische Buch enthält eine Zusammenfassung und Summarien zu den Kapiteln. Die Kralitzer Bibel übernahm auch die Verseinteilung, die durch den französischen Drucker Robertus Stephanus 1551 eingeführt wurde. Im Vorwort zu den Apokryphen wird erwähnt, dass als griechischer Text die Antwerpener Polyglotte des Verlagshauses Plantin aus dem Jahre 1572 zur Verfügung stand. Die Kommentare hatten das Ziel, den göttlichen Ursprung der Schriften durch eine genaue Textübertagung aus dem griechischen und hebräischen Urtext zu ergründen. Der Einfluss der tschechischen Texte aus der Inkunabeltradition ist noch nicht eindeutig erforscht.³⁰ Inwieweit die formale Gestaltung der Kralitzer Bibel durch die Aufteilung in sechs Teilbänden von der Frankfurter sechsteiligen Bibelausgabe des Tremellius und Junius „*Testamenti veteris Biblia Sacra, Francofurti ad Moenum, officina Andreae Wecheli 1576 - 1579*“ beeinflusst wurde, bedarf einer eingehenden Untersuchung.³¹

Die Zusammenstellung der Mitarbeiter geht aus der Schrift „*Libri Psalmorum paraphrasis Latina*, Görlitz 1581 des Esrom Rüdinger hervor, der

30 BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S. 250.

31 BIUNDO, G. „*Immanuel Tremellius (1510-80)*“. In *RGG*, 3. Aufl.; Bd. 6, Sp. 1010f.: Tremellius war 1542-47 Lehrer des Hebräischen in Straßburg, 1548-53 Prof. in Cambridge und Mitarbeiter am Common Prayer Book, 1554-58 Prinzenenerzieher in Zweibrücken, 1559-61 erster Rektor des Gymnasiums in Hornbach, 1561-67 Prof. für AT in Heidelberg. Er übersetzte den Genfer Katechismus ins Hebräische (1551) und schrieb eine chaldäische und syrische Grammatik (Genf 1569). Sein Hauptwerk ist die mit seinem Schwiegersohn Fr. Junius herausgegebene lateinische Übersetzung des AT mit kurzen Erklärungen, 5 Bde, Frankfurt 1575 bis 1579; mit dem Bibeldruck des Neuen Testaments war die Tremellius Bibel auf 6 Teilbände erweitert: J. de Tournes für A. Wechel Erben, Genf 1590. Erste Untersuchungen für diesen Zusammenhang stammen von Konopásek: *Biblické Studie*, Praha 1929; *Dvě studie o Bibli Kralické*. In *Sborník filologický* 1930; siehe auch BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S. 250.

aus Wittenberg kommend, seit 1577 für die Schule der Böhmisches Brüder in Ivančice tätig war. Hervorzuheben in diesem Übersetzerghremium ist die Person des Mikuláš Alberts, der in Wittenberg studierte; als er dort des Kryptocalvinismus verdächtigt wurde, musste er fliehen und wirkte seit 1581 als Priester der Böhmisches Brüderunität.³² Als Grundlage für das Neue Testament dienten die Vorarbeiten von Jan Blahoslav aus dem Jahre 1568, mit der Ausgabe von 1593/1594 war die Kralitzer Bibel in allen Teilbänden fertiggestellt. Eine handliche einbändige Ausgabe, ohne Kommentare, erschien 1596, eine weitere Überarbeitung des Neuen Testaments 1601 von Jan Němčanský, gefolgt von einer lesefreundlichen Gesamtausgabe ohne ausführliche Kommentare im Folioformat 1613. Die Vorrede gibt Aufschluss über die Bedeutung der Kralitzer Bibel im Gemeindeleben: „Ein Gruß an die Priester und die Vorsteher des Gottesvolkes, an diejenigen, die in tschechischer Sprache Gottesdienste für ihr Volk halten.“³³

Die Drucke der Kralitzer Bibel im Exil

Die Folgen der Schlacht am Weißen Berge (1620) zwang auch die Druckerei ins Exil, da auch die Kralitzer Bibel in Böhmen nicht im offenen Bekennnis gelesen oder verkauft werden durfte. Das große Zentrum im Exil der Böhmisches Brüder mit ihrem Bischof Jan Amos Comenius befand sich im polnischen Lissa/Lesno, südlich von Posen/Poznan. Dort konnte die Brüderunität ihre Herausgebertätigkeit bis zum Jahre 1656 fortsetzen. Dank der Leistung des Comenius -des letzten Bischofs der Böhmisches Brüder- entstanden in der Exilzeit auch an anderen Orten weitere Bibel-drucke. Das „Manuálník“, eine einbändige Bibelausgabe mit Textauswahl ohne umfangreiche Kommentierung von J.A. Comenius erschien 1658 in Amsterdam. In einem weiteren Exil im 18.Jh. in Halle/Saale erschien eine Edition der einbändigen Kralitzer Bibel mit Hilfe der dortigen Pietisten. So unterstützte die Cansteinische Bibel-Anstalt in Halle seit 1722 Nachdrucke der Kralitzer Bibel, die mit unterschiedlich gestalteten Titelblättern erschienen, und eine hohe Auflage erreichten.³⁴

Ein Titelblatt der Bibelausgabe dieser Kralitzer Bibel - Halle 1722 - zeigt unterhalb des Buchtitels „Biblĵ Svatá“ einprägsam eine Titelvignette mit der

32 BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S. 245; Weitere Mitarbeiter der Kralitzer Bibel: Der getaufte Jude L. Helic; Jan Eneáš; Izaiáš Caepola, J.Strejc, Jan Efraim, Pavel Jessen, Jan Kapito.

33 Übersetzung nach BOHATCOVÁ, M. Die Kralitzer Bibel (1579 - 1594), S.245: Kněžim a zprávum lidu Páně těm, kteříž českým jazykem služby Boží v lidu jeho konají, pozdranvení.

34 MÜHLEN, R. *Die Bibel und ihr Titelblatt*. Würzburg 2001, S. 96.

Abbildung eines Bergwerks, die durch den Spruch aus Joh. 5, 39 „Ptejte se na Pisma“ erschlossen wird³⁵ und auf das zentrale Anliegen reformatorischer Schriftauslegung innerhalb einer Europäischen Bibellandschaft verweist: „Suchet in der Schrift“.

Biblia kralická/Bible kralická (1579 – 1594) – hlavné dielo českej Jednoty bratskej v európskom priestore biblií

Preklad Biblie do českej ľudovej reči bol súčasťou zbožného hnutia európskeho neskorého stredoveku, ktorý využil možnosť kníhtlače pre ďalšie šírenie Biblie mimo bohoslužieb a liturgie. Predstavená štúdia je zameraná na vznik a šírenie Biblie kralickej. Autor sa najskôr venuje jej predchodcom a následne charakterizuje udalosti a dobu vzniku tohto prekladu. Ďalej sleduje osudy tohto prekladu a charakterizuje preklady jednotlivých kníh Biblie do českého jazyka.

35 Abbildung: Österreichische Nationalbibliothek Wien - <http://data.onb.ac.at/rec/AC09709225>

**KRÁLOVSKÝ CHLMEC – PRÍKLAD NEÚSPEŠNEJ
REKATOLIZÁCIE**

Peter KÓNYA

Kralovsky Chlmec – an example of the unsuccessful Re-Catholisation

Kralovsky Chlmec, as a natural centre of the Medzibodrožie in the Lower Zemplin, has been developing as a feudal town since the 15th century. Gradually it became an important centre of trade, some crafts, and a little estate. Central role in the spiritual development of the town was played by local Catholic parish with a brick church, whose patron was a local landowner. Landowners played a crucial role during the Reformation at the beginning of the next period. The presented study characterizes each of the Chlmec landlords in the 16th and 17th century, as well as progress of the Reformation and Re-Catholisation of this important town.

Key words: *Kralovsky Chlmec, Reformation, Re-Catholisation, Upper Hungary, Reformed Church, landlord.*

Kráľovský Chlmec ako prirodzené centrum oblasti Medzibodrožia v Dolnom Zemplíne sa od 15. storočia vyvíjal ako zemepanské mestečko. Postupne sa stal významným strediskom obchodu i niektorých remesiel a centrom neveľkého panstva. Ústrednú úlohu v duchovnom vývine mestečka mala miestna katolícka farnosť s murovaným kostolom, ktorého patrónom bol miestny zemepán. Zemepáni zohrali kľúčovú úlohu aj na začiatku nasledujúceho obdobia pri prijatí reformácie.

Chlmeckí zemepáni v 16. – 17. storočí

V posledných storočia stredoveku patrilo mestečko významnému magnátskemu rodu Pálócziocov. Keďže pri Moháči padol aj zemplínsky župan Anton Pálóczi, jeho rozsiahle majetky, vrátane chlmeckého panstva, sa ocitli bez pána. Pálóczi ešte pred odchodom do bitky spísal poslednú vôľu, v ktorej svoje panstvá odkázal svojej sestre a jej piatim synom (František a Imrich Csaholi, Žigmund, Štefan a Michal Ráskai), z ktorých niektorí tiež zahynuli pri Moháči. Niekoľko mesiacov po bitke tak Chlmec skutočne pa-

tril Pálócziho dedičom,¹ jeho majetky mali však príliš veľkú cenu nato, aby ušli pozornosti obidvoch kráľov pri ich mocenských kalkuláciách.

Už v jeseni 1526 kráľ Ján (Zápoľský) daroval pálócziovské majetky svojmu mocnému prívržencovi Petrovi Perényimu, ktorého vymenoval za sedmohradského vojvodu a abovského župana. Ten sa však v nasledujúcich mesiacoch ujal len polovice pálócziovského dedičstva, Chlmec, popri iných panstvách, naďalej ovládali synovia Kataríny Pálóczi.² Zmena vo vlastníckych pomeroch mestečka nastala až v nasledujúcom roku, v dôsledku dynamického politického vývinu v krajine. Potom, ako Ferdinand donútil Jána opustiť krajinu a postupne ovládol celé Uhorsko, v snahe udržať si majetok a postavenie, vstúpil Peter Perényi do habsburského tábora. Dostal jeden z najvyšších krajinských úradov a ako strážca koruny sa v novembri 1527 zúčastnil korunovácie Ferdinanda I. Vzápätí mu panovník daroval zvyšok pálócziovského dedičstva, odňatý prívržencom Zápoľského. Popri panstvách Blatný Potok a Nové Mesto pod Šiatrom tak na sklonku roku 1527 zaujal Peter Perényi aj Kráľovský Chlmec s hradom a k nemu patriacimi obcami.³

V roku 1527 sa Chlmec dostal do držby Perényiovcov, najväčších vlastníkov v Zemplínskej stolici a zostal v ich majetku celých štyridsať rokov, až do r. 1567. Zmena vlastníka panstva nepriniesla však ukončenie plienenia rôznych vojsk počas mocenských zápasov. Keď v 30. rokoch prešiel Perényi opäť do Zápoľského tábora, získal r. 1538 novú donáciu na všetky niekdajšie pálócziovské majetky, vrátane hradu a panstva Chlmec.⁴ Vystavil tým svoje rozsiahle majetky útokom Ferdinandových žoldnierov. Keď sa po Jánovej smrti (1540) vrátil k Ferdinandovi I., plienili jeho panstvá prívrženci Jána Žigmunda.

So zmenou vlastníctva rozsiahlych pálócziovských majetkov sa neboli ochotní zmieriť ani synovia Kataríny Pálóczi a ich dediči, ktorí popri podpore nepriateľskej strany chceli pre ich znovuzískanie využiť aj štandardné spôsoby. V roku 1546 podala vdova a dcéry Imricha Csaoliho pred leleským prepoštom protest proti zaujatiu všetkých majetkov Antona Pálócziho, vrátane panstva Chlmec, kráľom a ich darovanie novým majiteľom, medzi inými aj Petrovi Perényimu.⁵ Zrejme chceli využiť skutočnosť, že Perényiho

1 BOGOLY, J. – OLÁH, T. Királyhelmece története a mohácsi vész. In *Széphalom* 20, 2010, s. 339.

2 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogtörz képekonyve*. Királyhelmece 2010, s. 22.

3 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogtörz ..., s. 22.*

4 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogtörz ..., s. 22.*

5 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogtörz ..., s. 22.*

v tom čase držal Ferdinand vo väzení, avšak bez úspechu. Potom ako Peter Perényi zakrátko po oslobodení r. 1548 umrel, jeho obrovské domínium zdedil jeho syn Gabriel.

Gabriel Perényi bol oddaným prívržencom Jána Zápoľského a jeho syna Jána Žigmunda. Počas ďalšej vojny s Ferdinandom bol veliteľom vojsk Jána Žigmunda v Hornom Uhorsku. V priebehu viac ako desať rokov trvajúceho konfliktu (1556 – 1567) viackrát vpadli habsburskí žoldnieri do Medzibodrožia a niektoré opevnené miesta dokázali dobyť až po dlhom obliehaní (Kamenec, Zátin). Hrad Chlmec sa však už medzi týmito pevnosťami neuvádzal. Akiste bol už skôr zničený, ako to nariadil uhorský snem r. 1548, zrejme kvôli prosedmohradskej orientácii jeho majiteľa.⁶

Keď Gabriel Perényi v roku 1567 bez dedičov umrel, prešli jeho obrovské majetky opäť do vlastníctva panovníka. Ten rozdelil perényiovské panstvá na viacero častí, ktoré daroval niekoľkým zemepánom. Chlmec, rovnako ako panstvo Blatný Potok dostal v roku 1572 Gášpar Mágóchy, mal ho však v držbe iba približne rok.⁷ Už v nasledujúcom roku ho zálohom získal jeden z najbohatších rodov v krajine, Báthoryovci. Spočiatku bol majiteľom mestečka Žigmund Báthory a od 80. rokov krajinský sudca Štefan Báthory z Ecsedu a vlastnil ho aj na konci storočia.⁸

V roku 1574 patrilo všetkých desať chlmeckých port Žigmundovi Báthorymu,⁹ o dva roky neskôr uvádzal dicálny súpis ako ich majiteľa Štefana Báthoryho,¹⁰ v rokoch 1578 a 1582 opäť Žigmunda Báthoryho.¹¹ Krajinský sudca Štefan Báthory vlastnil usadlosti v Chlmcí o celkovej rozlohe sedem a pol porty r. 1590.¹² V rokoch 1598 a 1599 bol Štefan Báthory majiteľom 80 domov, resp. sedliackych usadlostí v mestečku.¹³ Krajinský sudca Štefan Báthory bol najbohatším magnátom v Zemplínskej stolici a iba v Medzibodroží mu patrilo viac ako tisíc poddanských usadlostí.¹⁴

Na začiatku 17. storočia bol Kráľovský Chlmec spolu s rovnomenným neveľkým panstvom vo vlastníctve Báthoryovcov. Štefan Báthory je uvedený r. 1604 ako majiteľ všetkých šestnástich domov a v nasledujúcom roku ako vlastník trinástich obývaných a troch opustených sedliackych usadlos-

6 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogeköz ..., s. 23.*

7 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogeköz ..., s. 23.*

8 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogeköz ..., s. 23.*

9 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668, s. 164.

10 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668, s. 203.

11 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668, s. 245, 357.

12 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668, s. 424.

13 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668.

14 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez IV (Ed. Dongó, Gyárfás, Géza). Sátorajújhely 1898, s. 170.

tí.¹⁵ Ešte v tom istom roku však umrel a jeho majetky, medzi nimi aj Chlmec získal Pavol Nyáry, majiteľ viacerých panstiev v Zemplínskej stolici.¹⁶ Aj ten však čoskoro umrel, a tak už r. 1609 bola vlastníčkou mestečka a rovnomenného panstva jeho vdova.¹⁷ Už v nasledujúcom roku získal od panovníka panstvo Chlmec s kaštieľom syn Pavla Nyáryho Štefan Nyáry.¹⁸ Štefan Nyáry je uvedený v dicálnych súpisoch ako majiteľ všetkých troch sedliackych a dvoch želiarskych port r. 1613 a takisto celého mestečka, pozostávajúceho vtedy však už iba z dvoch sedliackych a jedenej želiarskej porty r. 1630.¹⁹

Na konci 40. rokov došlo k ďalšej zmene vo vlastníctve Kráľovského Chlmca a k nemu patriaceho panstva. Ich novým majiteľom sa stalo sedmohradské knieža Juraj I. Rákóczi a po ňom jeho vdova Zuzana Lorántffy.²⁰ Tak sa ešte pred polovicou 17. storočia dostal Chlmec do vlastníctva jedného z najmocnejších magnátskych rodov v krajine, Rákócziovcov. Po svojej matke Zuzane Lorántffy získalo panstvo Chlmec sedmohradské knieža Juraj II. Rákóczi. Po jeho neočakávanej smrti po tragickej výprave za poľskou korunou (r. 1660) sa stal novým majiteľom mestečka a panstva jeho syn František I. Rákóczi. Aj on však v mladom veku umrel a majiteľkou Chlmca bola jeho vdova Helena Zrínska. Po jej dobrovoľnom odchode za manželom do tureckej Nikomédie (Izmir) sa ďalším majiteľom panstva Chlmec stal jej syn František II. Rákóczi.

Reformácia

Vtedajší majiteľ chlmeckého panstva a jeden z najmocnejších magnátov v Hornom Uhorsku Peter Perényi, patrili k významným podporovateľom reformácie. Ešte v polovici tridsiatych rokov prijal Lutherovo učenie a do svojej zemplínskej rezidencie v Blatnom Potoku povolal významného reformátora Štefana Gálszécziho (zo Sečoviec).²¹ Perényi podporoval aj ďalších stúpencov nového učenia a umiestňoval ich na farách vo svojom panstve. Takým bol napr. Michal Siklósi, pôsobiaci v Trebišove a neskôr v Sátoraljaújhelyi.²² Ďalším významným reformátorom, istý čas pôsobiacim v mestečku Sátoraljaújhely bol Martin Sánta Kálmáncsehi, známy šírením niektorých názorov švajčiarskeho reformátora Ulrycha Zwingliho a čosko-

15 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1668.

16 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek ...*, s. 26.

17 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1669, s. 1023.

18 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek ...*, s. 26.

19 MOL Budapest E 56: Dicális összeírások, 1669, s. 80.

20 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek ...*, s. 28.

21 DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*. Rkp., s. 12 – 13.

22 DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református ...*, s. 14.

ro i Jána Kalvína. V podobnom duchu postupoval aj ďalší kazateľ v blízkom Blatnom Potoku, Matej Bíró Dévai. Ten sa kvôli svojim názorom dostal dokonca do konfliktu s majiteľom panstva.²³ Popri náboženskom živote venoval Perényi veľkú pozornosť takisto rozvoju školstva. S jeho menom je spojené prebudovanie školy v Blatnom Potoku na lutherské gymnázium v druhej polovici tridsiatych rokov, čím vznikol základ pre neskoršie slávne reformované kolégium.

Po smrti Petra Perényiho pokračovali v podpore reformácie na Zemplíne i v iných stolicích, kde sa rozkladali ich majetky, jeho manželka Klára a syn Gabriel. S nimi je však spojené šírenie a presadenie ďalšieho, švajčiarskeho smeru reformácie v Zemplínskej stolici. Už za ich éry bol pozvaný do Blatného Potoka ďalší reformátor, Štefan Kopácsi, presadzujúci už učenie Jána Kalvína.²⁴ Jeho vplyv ešte viac zosilnel po roku 1561, keď na synode v juhozemplínskom Tarcali väčšina zemplínskych farárov prijala Kalvínovo a Bezeho ženevské vyznanie viery. Synodu zvolal Štefan Kopácsi a prišla na ňu väčšina kazateľov, pôsobiacich v duchu kalvinizmu, z územia jágerskej diecézy. Tarcalské vyznanie sa už v podstatných otázkach odlišovalo od Lutherovej vierouky a výstavby cirkvi. Predovšetkým odmietlo biskupský úrad v akejkolvek podobe a oblátku pri prisluhovaní Večere Pánovej.²⁵ Gabriel Perényi však pevne zotrval na stanovisku lutherstva a r. 1563 pozval na poradu do Sátoraljaújhelyu všetkých kalvínskych kazateľov zo svojich rozsiahlych majetkov a žiadal od nich obhajobu ich učenia. Napokon dvoch, Pavla Thúriho a Bernáta Soltiho vyslal na univerzity do Wittenbergu a Lipska, kde ich názory (tarcalské vyznanie) označili za nestotožniteľné s augsburským vyznaním. V auguste nasledujúceho roku zorganizoval teologickú polemiku kazateľov zo svojho panstva s lutherskými teológmi zo slobodných kráľovských miest vo Füzéri. Augsburskí kňazi ostro vystúpili proti ich náboženskej praxi, predovšetkým proti prisluhovaniu Večere Pánovej chlebom. Následne museli všetci zúčastnení kalvínski kňazi opustiť perényiovské majetky.

Po smrti Gabriela Perényiho, r. 1567, zanikla posledná prekážka pre definitívne víťazstvo švajčiarskej reformácie a následne konštituovanie reformovanej cirkvi v Medzibodroží. Nový majiteľ nielen Chlmca, no i ďalších rozsiahlych panstiev v stolici, Gašpar Mágóchy, bol už stúpencom helvétskeho smeru. V tom istom čase mohlo dôjsť aj ku konštituovaniu zemplínskeho seniorátu, a tým aj k dobudovaniu územného členenia reformovanej

23 DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református ...*, s. 16 – 20.

24 DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református ...*, s. 21.

25 DIENES, D. *A történelmi Tiszáninneni református ...*, s. 43 – 44.

cirkvi v Hornom Uhorsku, resp. jeho predtiskej časti. Ešte r. 1559 vznikol zemplínsky seniorát pod vedením patackého farára Štefana Kopácsiho, ktorý však r. 1567 musel odísť do Plešivca, a tak až na konci roku mohol byť seniorát obnovený na čele s Františkom Czeglédim (od r. 1565), farárom v Olaszliszke.²⁶

Presný rok začiatku reformácie v Chlmcí nie je známy, iste sa to však stalo ešte za Petra Perényiho a možno predpokladať, že to bolo ešte pred polovicou 16. storočia. V začiatkoch bolo aj tu prijaté Lutherovo učenie, čoskoro nahradené švajčiarskym. Prvým známym reformačným kazateľom v Kráľovskom Chlmcí bol Matej Liszkai, doložený v roku 1582. Po ňom pôsobil v mestečku Mikuláš Gyarmathy, v rokoch 1584 – 1598, zastávajúci aj úrad zemplínskeho seniora.²⁷ Bližšie informácie o výstavbe a vnútornom živote reformovaného zboru v Chlmcí sa však zachovali až zo začiatku nasledujúceho storočia. Je pravdepodobné, že patrónom farnosti boli miestni zemepáni, najprv Perényiovci, neskôr Báthoryovci a patrila k nej jedna fília, Malý Horeš.

Kľúčovú úlohu v procese reformácie v mestečku i celom Medzibodroží zohrali Peter a Gabriel Perényi. Gabriel Perényi pritom, podobne ako aj iní protestantskí magnáti, zabral nemalé majetky a dôchodky, patriace predtým katolíckej cirkvi. Samozrejme, ich časť využil následne na zabezpečenie početných protestantských farností a škôl. V Chlmcí sa Perényi ako majiteľ panstva v roku 1567 zmocnil cirkevného desiatku nielen mestečka, ale rovnako celého vicearchidiakonského obvodu.²⁸

Najvýraznejšou osobnosťou reformácie v Chlmcí bol jednoznačne miestny farár a neskôr senior Mikuláš Bíró Gyarmati, pochádzajúci z Veľkého Šariša. Po štúdiách v Blatnom Potoku a Wittenbergu od r. 1572 pôsobil ako rektor školy v Sátoraljaújhelyi, kde vydal latinský komentár jedného z Platónových dialógov. Od r. 1584 bol farárom v Kráľovskom Chlmcí, odkiaľ odišiel do mestečka Vary v Berežskej stolici a r. 1593 sa stal berežským seniorom. Zakrátko, r. 1595, sa však vrátil do Kráľovského Chlmca a zvolili ho za zemplínskeho seniora. V roku 1598 vydal polemický spis na prácu Andreja Monoszlóyho o živote svätcov, venovaný krajinskému sudcovi Štefanovi Báthorymu, na ktorý neskôr reagoval Peter Pázmány.²⁹

26 ZOVÁNYI, J. Tiszáninnyi református szuperintendens seniorok. In *Teológiai szemle* 1938, s. 52.

27 ZOVÁNYI, J. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. In *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*. Budapest 1928, s. 126.

28 Perényi-kézre került rk. Egyházi javak jegyzéke 1567-ből. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XIX. Sátoraljaújhely* 1914, s. 319 – 320.

29 DIENES, D. A történelmi Tiszáninnyi református ..., s. 71.

Chlmecká reformovaná farnosť, podobne ako desiatky ďalších v celej krajine, ešte niekoľko desaťročí po prijatí reformácie a začlenení do zemplínskeho seniorátu reformovanej cirkvi, mala povinnosť odvádzať desiatok jágerskému biskupovi. Kvôli nedostatku písomných správ však nie je jasné, či majiteľ panstva (Žigmund alebo Štefan Báthory) desiatok naozaj odvádza, alebo si naňho iba biskup činil nárok, o čom svedčí záznam z r. 1590 o povinnosti chlmeckého farára odviešť desiatok v sume 12 zlatých.³⁰ Zároveň bolo v tom čase vyberanie desiatku v mestečku prenajaté za 350 zlatých.³¹

Obrovským prínosom reformácie pre duchovný vývin celej krajiny bol mohutný rozvoj školstva. Okrem existujúcich priniesla celý rad nových škôl od farských až po kolégiá s lyceálnymi triedami. Aj v Chlmcí nový reformovaný cirkevný zbor určite prevzal starú farskú školu, pôsobiacu už viac ako jedno storočie. Prvá správa o existencii reformovanej školy v mestečku pochádza z r. 1606.³²

Náboženský život v Kráľovskom Chlmcí až do poslednej tretiny 17. storočia charakterizovala dominancia reformovanej cirkvi a reformovaný zbor bol v tom období jedinou cirkevnou organizáciou v mestečku. Po roku 1670, rovnako ako na väčšine územia Horného Uhorska, aj Chlmec zasiahla rekatolizácia, podporovaná ústrednou mocou.

Ako reformovaní kazatelia pôsobili v Kráľovskom Chlmcí počas 17. storočia Štefan R. Kaposi (1620 – 1627), Štefan Kálnai (1644),³³ Michal Nagykőrösi³⁴ a Michal Tasnádi (1684).³⁵ Reformovaná škola v mestečku je po prvý raz doložená v roku 1606.³⁶

Tak ako v ďalších farnostiach zemplínskeho seniorátu, aj o cirkevnom zbore v Kráľovskom Chlmcí sa zachovali prvé informácie v kanonickej vizitácii z r. 1611. Tieto sa týkajú predovšetkým cirkevných majetkov a príjmov

30 Zemplén az Egri „Szent János könyvében“. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XVII.* Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátoraljaújhely 1912, s. 131.

31 Zemplén az Egri „Szent János könyvében“, s. 140. Tento údaj v žiadnom prípade nepoukazuje na existenciu katolíckej farnosti alebo dokonca zvrátenie reformácie v mestečku. Uvedený desiatkový register obsahuje totiž aj celý rad ďalších mestečiek a obcí v stolici, v tom čase už preukázateľne protestantských.

32 Adatok az oktatásügy történetéhez Zemplén vármegyében. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XI.* Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátoraljaújhely 1906, s. 234.

33 ZOVÁNYI, J. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi ..., s. 126.

34 A szerkesztő postája. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XII.* Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátoraljaújhely 1907, s. 220.

35 ZOVÁNYI, J. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi ..., s. 126.

36 Adatok az oktatásügy történetéhez Zemplén vármegyében. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XI.* Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátoraljaújhely 1906, s. 234.

kazateľa a rektora. Vo farnosti v tom období pôsobil kňaz spolu s rektorom školy. Farnosť Kráľovský Chlmec mala jedinú fíliu, ktorou bola obec Malý Horeš. Miestnej cirkvi patrilo pomerne veľký pozemkový majetok, ktorý predstavovalo viac ako 70 polí rôznej veľkosti v rozličných honoch vo dvoch častiach chotára a 10 lúk, tiež s nerovnakou výmerou. Ďalšie príjmy poberal farár od veriacich. Od panstva dostával ročne 14 sudov vína z vinohradov na Chlmeckom kopci, všetci sedliaci, ktorým po odovzdaní desiatku ostalo 10 stohov pšenice, odvádzali po jednom snope. Chudobnejší alebo želiari platili po 24 denárov a vdovy odovzdávali po 3 rífy plátna. Za krstenie dostával kazateľ po jednej sliepke a chlebe, za sobášenie platili prisťahovalci po 40 denárov a za pohreb poberal farár po 1 zlatom.³⁷ Do fílie v susednom Malom Horeši chodil slúžiť služby Božie v nedeľu len vtedy, ak neslúžil na poludnie v mestečku, ináč len v pondelok. Neskôr mala horešská fília vlastného kazateľa.³⁸

Od začiatkov reformácie existovala v mestečku, ako centre celej oblasti, aj škola. Jej pôvodná budova bola prebudovaná a zariadená v druhej tretine 17. storočia. Podľa údajov vizitácie z r. 1611 dostával učiteľ od každého, kto mal na Chlmeckom kopci vinicu, po jednom gbele vína. Obyvatelia mestečka bez vlastného vína platili po 10 denárov, neskôr (od r. 1718) po 48 denárov. Stravu mal rektorovi poskytovať kazateľ, ten mu však za to odovzdával 12 stohov pšenice a sud vína ročne.³⁹ V 20. rokoch 17. storočia vykonával úrad rektora Ján Baracsi.⁴⁰ Na konci 20. rokov (r. 1629) bol reformovaným učiteľom v mestečku Martin Pápay. V druhej polovici storočia pôsobili v Kráľovskom Chlmcu rektori: Ján Szendrei (doložený r. 1660), Štefan Farnády (1670)⁴¹ a Samuel Rimaszombati (1687).⁴²

Ďalšie vizitácie z rokov 1629 – 1671 neposkytujú podrobnejšie údaje o vývine reformovanej farnosti v mestečku, obsahujú predovšetkým informácie o správaní sa duchovných a disciplíne alebo zbožnosti veriacich. Pomerne dlhý čas boli vo farnosti problémy s katechizáciou, jednak pre nezaujem veriacich, jednak pre nesprávny prístup kazateľov. Dlho v mestečku pretrvávali nezhody medzi rektorom, obyvateľmi a farárom, kvôli vyplácaniu jeho príjmov. Učitelia sa niekoľkokrát sťažovali, že im veriaci meškajú

37 DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16 - 17. század*. Budapest 2001, s. 332 – 333.

38 DIENES, D. *Zemléni vizitációk*. Sárospatak 2008, s. 110.

39 DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási ...*, s. 332 – 333.

40 DIENES, D. *Zemléni vizitációk*, s. 54.

41 DIENES, D. *Zemléni vizitációk*, s. 231, 264, 292, 378, 395.

42 ZOVÁNYI, J. *Protestáns lelkészek nyugtatványai régi ...*, s. 126.

s platbami alebo dávajú menej ako bolo predpísané. Príčinou sporu s kaza-
teľom boli obvinenia z odovzdávania menej kvalitnej pšenice.⁴³

Rekatolizácia

Rovnako ako v predchádzajúcom storočí pri reformácii mestečka, aj pri prvých pokusoch o jeho rekatolizáciu, zohrali kľúčovú úlohu jeho zemepáni, ktorí medzitým zmenili svoje náboženstvo na katolícke. Podobne ako v desiatkach obcí a mestečiek v Zemplínskej a susedných stoliciach, sú začiatky rekatolizácie v Kráľovskom Chlmcí spojené s vdovou po sedmohradskom kniežati Jurajovi II. Rákóczim, Žofii Báthory. Kňažná, ktorá pred svadbou v skutočnosti iba formálne konvertovala, sa po manželovej smrti vrátila ku katolíckej viere a postupne začala obmedzovať reformovanú cirkev na rozsiahlych rákócziovských majetkoch. Rovnako primäla ku konverzii aj svojho syna Františka I. Rákócziho. V druhej polovici storočia, počas rekatolizácie, rozpútanej Žofiou Báthory, sa začala zhoršovať situácia kráľovskochlmeckej farnosti. Nová majiteľka panstva im po smrti svojho manžela Juraja II. Rákócziho a návrate ku katolíckej cirkvi prestala odvádzať niektoré náležitosti, konkrétne, spomínaných 14 sudov z Chlmeckého kopca.⁴⁴ Pod vplyvom jej správania zrejme poklesla aj disciplína veriacich a viacerí upierali alebo zdržiavali odvádzanie cirkevných dávok. Nižšia disciplína necharakterizovala však v tomto období iba obyvateľov mestečka. Jeden z posledných reformovaných rektorov v Kráľovskom Chlmcí, Štefan Farnádi, vzbudzoval pohoršenie svojím nemravným správaním.⁴⁵

Ďalší, oveľa ráznejší, nápor rekatolizácie zasiahol reformovaný cirkevný zbor v Kráľovskom Chlmcí počas tzv. tragického desaťročia uhorského protestantizmu, v rámci represíí po potlačení Weselényiho sprisahania (po r. 1670). Žofia Báthory, aj z vďačnosti za ušetrenie jej syna, jednej z vedúcich osobností sprisahania, začala rozsiahlu násilnú rekatolizáciu na svojich panstvách. Podobne sa zachoval aj jej syn František I. Rákóczi.

Reformovaný cirkevný zbor v Kráľovskom Chlmcí pôsobil bez prerušenia až do leta 1671. K jeho dočasnému zániku farnosti a odňatiu jeho chrámu a ďalších nehnuteľností došlo násilím, pravdepodobne 12. júla 1671. V ten deň totiž obsadil chlmecký kostol František I. Rákóczi v sprievode

43 DIENES, D. *Zempléni vizitációk*, s. 54, 231, 264, 292.

44 ZSILINSZKY, M. *A magyar országgűlések vallásügyi tárgyalásai a reformátiótól kezdve III.* Budapest 1893, s. 230.

45 DIENES, D. Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső-Magyarországon 1596 – 1672. In *Acta Patakina IV.* Sárospatak 2000, s.146 – 148. V roku 1660 bol rektorom Ján Szendrei (Joannes Szendrei), v roku 1664 Losonci, v roku 1668 Ján Losonci, v rokoch 1670 – 1671 Štefan Farnadi (Stephanus Farnadi).

svojich drábov (zelených strelcov).⁴⁶ V chráme prebiehali práve bohoslužby, ktoré kazateľ skrátíl a snažil sa čím skôr dostať veriacich do bezpečia. Pred kostolom ho požiadalo knieža o kľúče a keď ich odmietol vydať, vzalo si ich násilím. Nepomohli prosby ani nárek zhromaždených veriacich. Na druhý deň si údajne sám Rákóczi nechal v chráme predniesť kázeň.⁴⁷ Podľa svedkov tejto udalosti si uvedomoval nespravodlivosť svojho počínania a na výčitky reformovaných odpovedal, že sa k tomu musel zaviazť prísahou.⁴⁸

Okolnosti odňatia chlmeckého chrámu reformovaným odrážajú situáciu po nevydarenom Wesselényiho sprisahaní, ktorého účastníkom bol aj František I. Rákóczi. Dokonca ako jedinému z jeho vodcov sa mu podarilo spojiť s nespokojnými stolicami a mestami a zorganizovať účinný odpor v Hornom Uhorsku. Potom, ako vojsko obsadilo takmer celé kráľovstvo sa však vzdal ďalšieho odboja. Iniciatívy sa chopila jeho matka Žofia Báthory, ktorá už skôr prestúpila späť na katolícku vieru a rozpútala rekatolizáciu na svojich majetkoch. Záchrana syna pred popravisom ju stála nielen obrovskú sumu 400 000 zlatých, ale aj završenie rekatolizácie na rozsiahlych rákócziiovských panstvách. V jej priebehu boli skonfiškované desiatky chrámov a škôl (vrátane kolégia v Blatnom Potoku) a vyhnané stovky duchovných a členov ich rodín.

V 70. rokoch tak prechodne zanikla aj reformovaná farnosť v Kráľovskom Chlmci. Obnovená bola zrejme už na konci desaťročia, po príchode Thökölyho vojska. Dokazujú to mená kazateľa a rektora, uvádzané v 80. rokoch. Vzhľadom na platnosť šopronských náboženských článkov a skutočnosť, že veľká časť miestnych zemanov bola reformovaného náboženstva, možno predpokladať existenciu cirkevného zboru aj v nasledujúcom období.

Súčasťou procesu rekatolizácie bola aj ďalšia a pre reformované obyvateľstvo mestečka veľmi nepríjemná zmena vlastníkov. Paradoxne pred niekoľkými rokmi Zuzana Lorántffy vo svojej poslednej vôli, spísanej mimochodom, práve v kaštieli v Kráľovskom Chlmci, odkázala majetky Chlmec a Ruskov Reformovanému kolégiu v Blatnom Potoku, avšak iba v prípade, ak by jej syn a ďalšie vetvy rodiny umreli bez následníkov.⁴⁹ Skutočnosť bola však iná a už o niekoľko rokov získala mestečko i celé panstvo úplne iná cirkev a jej inštitúcia. Od čias konverzie Žofie Báthory sa tak za-

46 „zöld puskások“

47 GERGELY, S. (ed.). *Teleki Mihály levelezése V. (1670 – 1671)*. Budapest 1910, s. 577 – 579.

48 GERGELY, S. (ed.). *Teleki Mihály levelezése V.*, s. 577 – 578.

49 DIENES, D. (ed.). *A Rákóczi – család a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében*. Sárospatak 2003, s. 162.

čala opäť vzmáhať katolícka cirkev na území, obývanom takmer výlučne reformovaným obyvateľstvom. Od polovice storočia (po navrátení siedmich hornouhorských stolíc kráľovstvu po smrti Juraja I. Rákócziho) zosilnel aj premonštrátsky konvent v Lelesi a vyvinul veľké úsilie v záujme získania svojich niekdajších majetkov, medzi nimi aj Kráľovského Chlmca.⁵⁰

Keď v roku 1697 dobyli vojská Svätej ligy Veľký Varadín a varadínsky biskup Augustín Benkovich sa mohol ujať svojej diecézy, odovzdal Leleské prepošstvo Františkovi Schöllingerovi, opátovi rakúskeho premonštrátskeho konventu v Perneggu. Práve opát František Schöllinger získal na sklonku storočia s pomocou panovníka Leopolda I. Kráľovský Chlmec a rozsiahle panstvo v jeho okolí. V roku 1697 kúpil od Františka II. Rákócziho mestečko, za ktoré kniežatú zaplatil 18 tisíc zlatých a ďalších 10 tisíc zlatých poskytol Leopoldovi na ďalšie vedenie protitureckej vojny.⁵¹ V roku 1698 bol leleský prepoš Spišskou komorou oficiálne uvedený do držby Chlmca a ďalších majetkov.⁵²

Do konca storočia bolo leleské prepošstvo a s ním aj Chlmec, riadené priamo z rakúskej provincie, z Perneggu. Od roku 1700 bolo pripojené k sliezkej provincii, sídliacej vo Vratislave a o dva roky, r. 1702, ho prevzal kláštor v Louke na Morave, ku ktorému patrilo až do r. 1710. V tomto období spravovali prepošstvo administrátori. Premonštrátski opáti a ich administrátori tak na prelome 17. a 18. storočia v Lelesi vybudovali rozsiahle panstvo so sídlom v Kráľovskom Chlmcu, ku ktorému patrili aj viaceré okolité obce: Leles, Poľany, Čierna, Vajdácska, Malý Horeš, Ricse a Semjén.⁵³

Na sklonku 90. rokov 17. storočia došlo napokon aj v Kráľovskom Chlmcu, patriacemu leleskému prepošstvu, opäť k násilnému odňatiu reformovanému chrámu a jeho prevzatiu mníchmi. Na prelome storočí patrilo už totiž kamenný farský kostol v mestečku opäť katolíkom.⁵⁴

Reformovaní potom získali chrám späť až počas povstania Františka II. Rákócziho. Napriek tomu, že vodca povstania prísne zakázal akékoľvek obšadzovanie kostolov, ktoré malo byť predmetom rokovania snemu, v Chlmcu

50 Premonštrátsky konvent v Lelesi získal po r. 1610 opäť štatút hodnoverného miesta, ktoré však Gabriel Bethlen znovu zveril svetským kňazom. BOGOLY, J. – OLÁH, T.: *Otthonok*, s. 26.

51 Zemplén vármegye történeti földrajza II. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VIII.* Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátoraljaújhely 1903, s. 232. V krajine prebiehala od r. 1683 posledná protiturecká, oslobodzovacia vojna, v priebehu ktorej bolo do r. 1697 dobyté takmer celé územie, ovládané Osmanskou ríšou.

52 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogköz ...*, s. 32.

53 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogköz ...*, s. 32.

54 LESKÓ, J. (ed.). *Adatok az Egri egyházmegye történelméhez*. Eger 1907, s. 293.

ci sa reformovaní zmocnili chrámu už v lete 1703.⁵⁵ Zmiešaná komisia sečianskeho snemu na prelome rokov 1705 a 1706 už zrejme túto zmenu len formálne potvrdila, po nastolení náboženskej slobody, zrejme až po sečianskom sneme v jeseni 1705. Zmiešaná komisia snemu⁵⁶ (Ján Gundelfinger, Ján Szakmári a Ján Brezinay) bola v Chlmcí prítomná v posledných dňoch januára 1706.⁵⁷ V nasledujúcich rokoch sa pokúsila obnovená reformovaná farnosť získať takisto niektoré stratené príjmy a zlepšiť svoje materiálne postavenie. Zrejme to nebolo jednoduché, keďže ešte na druhom kuruckom sneme v Ónode r. 1707 sa reformovaní sťažovali na premonštrátov z Lelesu, ktorí protiprávne užívali dôchodky cirkevného zboru z vína.⁵⁸

S reformovaným cirkevným zborom, bojujúcim o holú existenciu bola veľmi úzko spojená aj najdôležitejšia a vlastne jediná kultúrna inštitúcia v mestečku: miestna reformovaná škola. Napriek podpore panstva si aj v prvej polovici storočia zachovávala charakter farskej školy a nebola prebudovaná na zemepanské gymnázium ako v niektorých iných zemepanských mestách.

Výrazne negatívnou zmenou v osudoch reformovaného cirkevného zboru v Kráľovskom Chlmcí a zároveň medzníkom v postupe rekatolizácie bol Satmársky mier. Vzápätí po Satmárskom mieri sa zmocnili mestečka a všetkých obcí panstva spolu s ďalšími majetkami opäť jeho bývalí majitelia, premonštráti z Lelesa. Panstvo Chlmec prevzal do vlastníctva nový leleský prepošt Karol František Tahy, iba nedávno vymenovaný predstaviteľom rádu v moravských Loukách.⁵⁹ Leleský konvent bol majiteľom mestečka aj celého panstva po takmer celé 18. storočie, až do zrušenia prepoštvania počas vlády Jozefa II. v 80. rokoch. Panstvo premonštrátov výrazne poznačilo viaceré stránky života Chlmcu a jeho obyvateľov, predovšetkým však náboženské a kultúrne pomery.

Pokračujúca rekatolizácia aj v Chlmcí viedla k reštitúcii katolíckej farnosti a postupnému vzrastu katolíckeho obyvateľstva na úkor reformovaných, tvoriacich stále väčšinu obyvateľov mestečka. Udalosti, sprevádzajúce rekatolizáciu, vyvrcholili upretím práva reformovaných na náboženskú

55 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek köz ...*, s. 34.

56 Komisie zložené z katolíka, evanjelika a reformovaného od konca októbra 1706 navštívili všetky stolice a kráľovské mestá v Dolnom a Hornom Uhorsku, kde na mieste rozdeľovali chrámy, školy a fary medzi tri prijaté cirkvi.

57 BÁNKUTI, I. (ed.). *A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1705 - 1707*. Miskolc 2003, s. 122.

58 BÁNKUTI, I. (ed.). *A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai ...*, s. 282; ZSILINSZKY, M. *A magyar országgyűlések vallásiügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve IV*. Budapest 1897, s. 253.

59 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek köz ...*, s. 37.

prax a napokon úsilím o likvidáciu miestneho reformovaného cirkevného zboru. V dôsledku príchodu nového obyvateľstva počas masívnej migrácie v prvej polovici 19. storočia, spestrila konfesiónalnú štruktúru mestečka gréckokatolícka cirkev a v závere obdobia aj židovská obec.

Hlavným aktérom rekatolizačných snáh v Kráľovskom Chlmcí počas 18. storočia bol zemepán mestečka, leleské prepošstvo. Po povstaní Františka II. Rákócziho získala rekatolizácia na panstvách, patriacich prepošstvu, silného podporovateľa v osobe nového prepošta, vymenovaného konventom v Loukách na Morave, Františka Karola Tahyho. Tahy ešte v roku 1711 vykázal z mestečka reformovaného kazateľa a vzniesol nárok na farský kostol, užívaný od povstania reformovanými.⁶⁰ Prechod chrámu do rúk prepošstva azda urýchlila aj skutočnosť, že r. 1718 vyhorel a veriaci nedokázali zabezpečiť jeho opravu. Časť budovy, kde pri službách Božích sedeli ženy, zastrešili slamou, zvyšok však ostal bez strechy.⁶¹

Leleský prepošt už onedlho, r. 1718, získal od panovníka Karola III. príkaz na prevzatie chlmeckého reformovaného kostola, fary a zrejme aj školy či iného majetku. Ich zabratie prebehlo bez nepokojov a prepošt odporučil patrónovi zboru Királyfalvimu, aby kazateľa umiestnil vo svojej kúrii (na čo mal v zmysle šopronských článkov právo). Do királyfalviavskej kúrie chodievali aj reformovaní veriaci a v zemepánovej stodole sa schádzali na službách Božích. Neskôr, zrejme však ešte do konca roku 1718, si postavili reformovaní veľký drevený chrám (oratórium) pri Gubóczyho kúrii na mieste niekdajšieho včelína. Priestranný kostolík používali potom až do polovice storočia, keď drevený chrám musel byť kvôli opotrebovaniu rozobratý. V tom období pôsobili v mestečku traja kazatelia: Csákvári, Arkai a Tokaji. Napriek konfiškácii farského kostola, aj v prvej polovici 18. storočia užívala farnosť svoj pozemkový majetok. Príčinou mohla byť i skutočnosť, že v silnom protestantskom mestečku sa iba veľmi ťažko udomáčňoval katolícky farár a kostol s farou boli dlho nevyužívané.⁶²

V roku 1753 si reformovaní na mieste rozobratého chrámu postavili nový, takisto z dreva. To však využil leleský prepošt a obvinil cirkevný zbor z toho, že nový kostol postavil bez povolenia vrchnosti a získal panovníkov príkaz na jeho zborenie. Došlo k tomu už čoskoro, v prítomnosti stoličných zástupcov a miestnych zemepánov. V tom istom roku nechal leleský prepošt vyhnáť z Chlmcu reformovaného učiteľa. Kazateľ ostal v mestečku ešte dva roky, svoje povolanie však už verejne vykonávať nemohol. Márne

60 BOGOLY, J. – OLÁH, T. *Otthonok. A Felső Bodrogek köz ...*, s. 37.

61 MOLNÁR, Zs. *A királyhelmecei református gyülekezet története*. Sárospatak 2003. Rkp, s. 15.

62 DIENES, D. (ed.). *A Zempléni Református Egyházmegye öszeírása 1782*, s. 37 – 38.

sa mestečko a reformovaní zemanovia domáhali povolenia na stavbu chrámu u stolice i panovníčky, argumentujúc pri tom šopronskými článkami a ďalšími zákonmi, upravujúcimi náboženské pomery v krajine. Iniciovali aj vytvorenie stoličnej komisie, avšak bez reálneho výsledku.⁶³ Azda náhodou, alebo úmyselne však po demolácii chrámu stoliční úradníci ponechali stáť malú časť budovy, ktorú reformovaní užívali ešte po niekoľko rokov, až kým ju niekto nedal v tajnosti zbúrať.⁶⁴

Ani tieto udalosti však neznamenali koniec verejnej náboženskej praxe v chlmeckej reformovanej farnosti. Veriaci sa potom schádzali v Királyfalviho záhrade, kde kazateľ slúžil služby Božie pod holým nebom. Ani to im však prepošt nechcel umožniť. Miestny rímskokatolícky farár odňal reformovaným zvonček, s ktorým zvolávali ľud na bohoslužby a dokaličil kurátorovho syna. Napokon však z iniciatívy leleského prepošta slúžny medzibodrožského okresu stolice r. 1770 zakázal reformovaným schádzať sa v panskej záhrade. Po likvidácii farnosti sa katolícky farár s premonštrátni a miestnymi katolíckymi zemepánmi zmocnili pozemkového majetku cirkevného zboru. Miestni zemanovia opäť protestovali a domáhali sa od stolice priznania svojich práv, avšak márne.⁶⁵

Ľud, ktorému bolo upreté právo na verejnú náboženskú prax, bol od roku 1761 nútený platiť štolárne poplatky katolíckemu farárovi, ktorý vykonával v mestečku všetky cirkevné úkony.⁶⁶ Aj po zániku cirkevného zboru však väčšinu obyvateľov mestečka naďalej predstavovali reformovaní. Zemanovia a azda aj mnohí poddaní odvtedy chodievali na služby Božie do susedných farností, najmä do Pribeníka a Svätúš. Bohoslužobné predmety zo zboreného kostola, ako bol koberec, prikrývky na stôl Pána, obrusy, strieborný pohár, krčah, cínová misa, tanier a dva zvončeky uložili veriaci na fare vo Svätuštiach.⁶⁷

Napriek viacerým pokusom o dovŕšenie rekatolizácie a intenzívnemu tlaku zo strany panstva, teda prepoštstva v Lelesi, ostávala prevažná väčšina obyvateľstva počas celého storočia reformovaná. Podľa listu miestnych zemanov z r. 1753 boli všetci obyvatelia, až na malé výnimky reformovaní a podľa údajov z r. 1776 žilo v Kráľovskom Chlmcu 402 reformovaných.⁶⁸

63 TiREL Sárospatak, A. IX. 2385. 27: List chlmeckých reformovaných stolici z r. 1753.

64 DIENES, D. (ed.). *A Zempléni Református Egyházmegye öszeírása 1782*, s. 37 – 38.

65 TiREL Sárospatak, A. XIII. 4376. 14: List Ladislava Kacsándyho stolici z r. 1761; A. XX. 7194. 17: List reformovaných v Chlmcu stolici z r. 1784.

66 Tamže.

67 DIENES, D. (ed.). *A Zempléni Református Egyházmegye öszeírása 1782*, s. 38 – 40.

68 *Magyarország történeti helységnévtára: Zemplén megye (1773-1808) II.* Budapest 1998, s. 397.

Rekatolizačné opatrenia leleského prepošta v Kráľovskom Chlmcí viedli k obnoveniu rímskokatolíckej farnosti. Počet rímskokatolíckych veriacich, napriek príchodu nového obyvateľstva, nebol zrejme vysoký, a preto sa iste prepošt neponáhľal s opravou zhoreného kamenného kostola. Ten bol ešte r. 1733 popísaný ako bez strechy a klenby.⁶⁹ K rozsiahlej rekonštrukcii stredovekého kostola došlo až v polovici storočia z iniciatívy prepošta Karola Kunitza. Veľkorysú prestavbu chrámu v barokovom slohu r. 1751 realizoval hospodársky správca panstva Florián Szmerczek. Počas nej bol kostol znovu zaklenutý barokovou klenbou, zastrešený a doplnený viacerými barokovými doplnkami v exteriéri a najmä v interiéri. Obnovená bola aj veža, zastrešená typickou barokovou baňou. Nový chrám bol potom slávnostne zasvätený Svätému Duchu. V tom istom roku vymenoval prepošt aj prvého farára obnovenej farnosti, ktorým sa stal Imrich Eötvös.⁷⁰

Spolu s kostolom sa r. 1718 dostala do rúk prepošta aj chlmecká fara. Bola umiestnená v priestrannej budove v susedstve kaštieľa a do obnovenia farnosti v nej býval prepoštský provizor. Obnovená bola až v polovici storočia, po prestavbe kostola. Spolu s chrámom, farou a školou prevzal prepošt aj majetok farnosti, ktorý pozostával zo 60 roľ s celkovou výmerou 18 gbelov a 4 lúk s plochou 32 vozov sena.⁷¹ Na čele chlmeckej rímskokatolíckej farnosti stáli po celé 18. storočie farári, menovaní leleským prepoštom. Pritom sa pomerne často striedali. Po Imrichovi Eötvösovi sa r. 1758 stal farárom Ladislav Somlyódy, na miesto ktorého sa o tri roky vrátil Imrich Eötvös a zotrval na ňom do r. 1767, keď ho vystriedal Štefan Szenczy (do r. 1771). V 70. rokoch spravovali farnosť Marek Andreánszky (1771 – 1776) a Gothard Gampe (1776 – 1780). Farnosť disponovala v tom období aj jednou filiou, ktorou bol Malý Horeš.⁷²

Vývin reformovaného cirkevného zboru v Kráľovskom Chlmcí je jedným, aj keď nie ojedinelým príkladom neúspešnej rekatolizácie. Rekatolizovať mestečko sa nepodarilo napriek tomu, že jeho zemepánom bola cirkevná vrchnosť (leleské prepoštstvo), ktorá v súčinnosti so štátnou mocou cieľavedome zbavovala reformovaný zbor majetku, farského chrámu, fary, školy a napokon i práva na slobodnú verejnú náboženskú prax. Bez chrámu boli veriaci i viac ako jedno desaťročie. Napriek týmto negatívnym opatreniam zemepána a štátnych úradov dokázalo reformo-

69 Archív Košického arcibiskupstva: Kanonická vizitácia z r. 1733.

70 *A Kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve. II. Zempléni föesperesség.* Kassa 1904, s. 488.

71 Archív Košického arcibiskupstva: Kanonická vizitácia z r. 1733.

72 *A Kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve. II. Zempléni föesperesség.* Kassa 1904, s. 488 – 489.

vané obyvateľstvo nájsť spôsob účasti na službách Božích a udržať si svoje náboženstvo. Jeho situáciu významne komplikovala aj skutočnosť, že v mestečku pôsobila rímskokatolícka farnosť, ktorá sa tešila podpore zemepánov. Napriek tomu sa reformovanému zboru podarilo nielen prežiť obdobie rekatolizácie a zákazu verejnej náboženskej praxe, ale aj udržať si väčšinu v konfesionalnej skladbe obyvateľstva. Nezastupiteľnú úlohu pri tom zohrali miestni reformovaní zemaní, ktorí poskytovali reformovanému zboru nielen významnú materiálnu pomoc, ale aj spoločenskú a právnu ochranu vo vzťahu k vrchnosti.

**MATERIÁLNO-SPOLOČENSKÉ ZABEZPEČENIE PROFE-
SOROV A UČITEĽOV PREŠOVSKÉHO OSEMTRIEDNEHO
DIŠTRIKTUÁLNEHO GYMNÁZIA (KOLÉGIA)
V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA**

Libuša FRANKOVÁ

Material - social support for professors and teachers of Presov eight-class district Gymnasium (college) in the first half of the 19th century

Presov Evangelical College, since 1804 a district eight-class gymnasium, provided students with extensive knowledge that gone beyond range of gymnasium knowledge offering incomplete legal and theological education in the highest classes. It was one of the reasons why it belonged to popular educational and scientific institutions in Hungary in the period under review. The management of the college – the patronage committee and the rector of the school - had to face financial problems besides pedagogical and methodological issues associated not only with the material operations of the school, but also with the substandard material and social support for its professors and teachers, in particular, related to professors' salaries and pensions. In addition to regulations of the Church and state institutions, the school administration backed by its professors, local teachers and priests decided to resolve the situation by establishing a support pension department for Evangelic priests, professors, teachers and their orphans and widows in Presov. Its activity continued in the second half of the 19th century though in terms of the amended provision in 1858.

Key words: *Presov, College, material and financial issues, professors, teachers, priests.*

Prešovské evanjelické kolégium, od roku 1804 Gymnázium evanjelickej cirkvi a. v. Potiského dištriktu, patrilo v prvej polovici 19. storočia charakterom a obsahovým zameraním výučby k vyšším typom škôl na Slovensku. Ako dištriktuálne osemtriedne gymnázium nedosahovalo v plnom zmysle úroveň univerzitného vzdelania, ale poskytovalo pomerne rozsiahle vedomosti presahujúce rámec vlastného gymnaziálneho štúdia. Získané vzdelanie umožňovalo absolventom nadobúdať oprávnenie na vykonávanie

svetských a cirkevných úradov a funkcií. Absolventi filozofických, teologických a postupne aj právnických disciplín mohli vykonávať nielen funkcie vo verejných úradoch, ale aj pokračovať v doplnkovom štúdiu, prípadne postúpiť do trojročného teologického kurzu, z ktorého sa mohli uchádzať o úrad duchovného, alebo o prijatie na vysokoškolské teologické štúdium.¹ Výučba práva, prvýkrát oficiálne prebiehajúca v rokoch 1815 – 1817 v rámci trojročného filozofického kurzu, nazývaného aj kurzom staršieho štúdia, za bezplatného zabezpečovania prešovským právnikom Štefan Tomkom a obnovená v roku 1823 profesorom Andrejom Csupkom v dvojročnom kurze, umožňovala študentom po jeho úspešnom absolvovaní a na základe získaného vysvedčenia pokračovať v univerzitnom štúdiu práva, alebo vykonávať právnické povolanie po zložení advokátskych skúšok.² V 30. rokoch bola pre talentovaných študentov zriadená „kresliarska škola“, v ktorej sa zdokonaľovali v malbe voľnou rukou (stereometrii). Výučba prebiehala mimo hlavného vyučovacieho procesu v špeciálnej miestnosti.³ Na dištriktuálnom osemtriednom gymnázii absentoval typ výučby zameraný na prípravu učiteľov – učiteľský ústav.⁴

Skvalitňovanie obsahu, foriem a organizácie výučby od roku 1804 na prešovskom dištriktuálnom osemtriednom gymnázii – kolégiu prispelo

- 1 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), inv. č. 105. *Protokollum Visitationis... Dominus Samuel Nicolai... Anno 1806 (30. novembra - 10. decembra)... per Andream Mayer*; In. č. 255. *Conspectus examini anniversarii 1800 – 1819*. ŽILKA, J. Prešovské kolégium 1667 – 1918. In *Pamätnica prešovského kolégia 1667 – 1967*. Zost. Ervín Lazar, Július Žilka. Prešov : Mestský národný výbor, 1967, s. 7 – 19.
- 2 V roku 1810 vznikla základina na založenie katedry práva. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 104, 105. *Prehľady učebných predmetov v jednotlivých triedach. 1804 – 1805, 1806 – 1810*; inv. č. 255. *Conspectus examinis anniversarii... 1800 – 1819*; inv. č. 938. *Az eperjesi Collegium vagonát képviselő legrégibb Alapítványok és végrendeletek Könyve. 1795 – 1845*.
- 3 V roku 1874 bola „kresliarska škola“ premenená na ateliér s malou knižnicou. Od školského roku 1837/38 bolo na kolégiu zavedené vyučovanie francúzskeho jazyka. V školskom roku 1842/43 bol zriadený telovýchovný ústav, aj keď zo zoznamu školských poplatkov z roku 1835 vyplýva, že možnosti telocviku ponúkalo kolégium už pred rokom 1842. Gymnastiku začali vyučovať francúzski učitelia. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 129. *Contrakt zwischen der Gymnastischen Anstalt und Herrn Tobias Klein*; inv. č. 122. *Index Soolutionum per Cives Distr. Collegii Eperiesien, praestanda*;
- 4 Potiský dištrikt Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku sa od roku 1839 intenzívne zaoberal myšlienkou jeho založenia, uvažujúc o sídle školy v Prešove, Revúcej alebo Dobšinej. 3. júla 1844 rozhodol cirkevný konvent o jeho otvorení v školskom roku 1847/48 v Nireďháze, kde pôsobil do roku 1872. 1. októbra 1873 začal činnosť Učiteľský ústav na kolégiu v Prešove s tromi a od 1. septembra 1899 so štyrmi triedami, cvičnou školou a internátom. ŠKROVINA, O. *Šematizmus cirkvi evanjelickej augšp. Vyznania na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin 1924, s. 146.

k tomu, že v prvej polovici 19. storočia patrilo k vyhľadávaným školským inštitúciám, poskytujúcim vzdelanie približujúce sa vysokoškolskému. Úroveň získaného vzdelania na škole, spolu so zmenami vo vzdelávacom a výchovnom procese, ovplyvnili, aj keď oneskorene a sporadicky, spoločenské a kultúrne premeny v monarchii, uskutočňované pod vplyvom osvieten-ských a reformných prúdov zo západnej Európy. Rozhodujúci vplyv na zvyšovanie odbornej úrovne kolégia mali však jeho profesori. Pochádzali prevažne zo slovenských stolíc a univerzitné vzdelanie väčšina z nich získala v zahraničí, najmä vo Wittenbergu, Jene, Halle, Greifswalde, Drážďanoch, Göttingene, ale aj vo Viedni a v Paríži. Súčasťou vysokej profesijnej úrovne pedagógov bola aj ich jazyková pripravenosť, ovládali anglický, francúzsky, grécky, španielsky, ale ešte stále aj latinský jazyk. Neúmerne k dosahovanej úrovni školy a odbornej kvalifikácii profesorov bolo však ich zlé materiálne postavenie, vyplývajúce z nízkych finančných príjmov.

Evanjelické kolégium v Prešove neustále zápasilo v prvej polovici 19. storočia s finančnými problémami pri materiálnom zabezpečení chodu kolégia, aj platových podmienok profesorov a učiteľov. A to aj napriek tomu, že v roku 1783 sa nemecký a slovenský evanjelický cirkevný zbor, ktoré patrili do Seniorátu šiestich slobodných kráľovských miest, dohodli na prevzatí nákladov na zabezpečenie jeho školskej činnosti a začiatkom 19. storočia veľkú časť nákladov prevzal Potiský dištrikt.⁵ Kolégium bolo aj v prvej polovici 19. storočia odkázané na základiny, dary – aj v podobe nehnuteľností a pôdy⁶ a na zbierky od mecénov školy, najmä z radov šarišskej a zemplínskej šľachty, ktoré boli určené na hradenie výdavkov školy a alumnea a na štipendiá pre nadaných študentov.⁷ Finančné príjmy získavalo z úrokov základín, zrušených základín, darov a podpory dištriktu. Finančnú záťaž predstavovali výdavky na opravy budov, splácanie dlhov, platy profesorov a na ich dôchodky. Uvedenú skutočnosť možno dokumentovať napríklad *Výzvou prešovského kolégia na podporu k slovanským národnostiam* z 1. januára 1839⁸ so snahou zaktivizovať širokú verejnosť k jeho finančnej podpore. Podpísal ju rektor školy Anton Ľudovít Munyay, profesori Andrej Csupka, Andrej Vandrák, Samuel Kerestessi, Albert Fuchs, Andrej Krei-

5 GÖMÖRY, J. *Az Eperjesi ev. kollégium rövid története. 1531 – 1931*. Prešov 1933, s. 36.

6 Nehnuteľný majetok kolégia predstavovali v 40. rokoch dva obytné domy so záhradami: Haasov-Tabajdyho a Kuxov a budovy alumnea. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 966. *Az eperjesi ág.h.ev. ker. Collegium pénzeinek kezelése felett vezetett számadások Könyve (1843 – 1845)*.

7 FRANKOVÁ, L. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, 56 - 59, 71 - 75.

8 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 126. *Výzva prešovského kolégia na podporu k slovanským národnostiam*.

zell a školský inšpektor Jozef Pancsangh. Odvolávajú sa na dobročinnosť jednotlivcov doma aj v zahraničí už v čase založenia kolégia v druhej polovici 17. storočia, a tiež v priebehu jeho vývoja v zložitých spoločensko-politických a cirkevných pomeroch v Uhorsku, vyzývajú sa znovu obrátiť na evanjelickú verejnosť s prosbou o finančnú podporu školy v čase, keď sa vyučovanie rozširovalo o nové predmety, narastal počet študentov aj učiteľov a vznikla potreba rozširovať tiež zbierky v kolegiálnej knižnici. Vo výzve poukázali na skutočnosť, že vedenie školy a jeho učitelia „*všetkým týmto potrebám za dosť urobiť nedokážu*“, a preto „*nikto sa diviť nebude; že v úzkosti svojej k cudzej pomoc sa dovolávajú*“. Verili najmä v pomoc Slovanov, respektíve Slovákov, upozorňujúc na skutočnosť, že „*Slovania školu prešovskú v každom čase i za svoju považovali*“ a že „*zvykli všelijaké dielo dobré, veľké a užitočné, bytostne aj keď sa ich vlastne netýkali, veľkomyselné šetrili a napomáhali*“. Žiadali preto od nich finančnú pomoc pre kolégium, ktoré „*od svojho začiatku až dovtedy každému stavu veľkých, znamenitých a dobre zaslúžilých mužov hojnou počtu darovalo, ktorý sa v prešovskom kolégiu k povolaniu svojmu pripravovali a vycvičil*“, zdôrazňujúc, že „*z nich vzišli veľkí superintendenti: Sárosy, Ambrózy, Fischer, Ruffyni, Nikolay, Szontagh, Seberini*“ a že táto škola dala Liptovu „*Kmeťa, Lehockých, Hodžu, Plecha*“, Zvolenu „*Chalupku*“, Gemeru „*Karlowského, Petroviče, Bodického*“ atď., že to bolo kolégium, ktoré vychovalo profesorov a učiteľov „*literárneho umenia*“, zohrávajúcich významnú úlohu nielen v národnom živote Slovákov, ale aj v evanjelickej cirkvi a. v., od ktorých si mohla cirkev aj v budúcnosti „*mnoho dobrého sľubovať*“. Zdôraznili, že kolégium v celom období svojej existencie prijímalo predovšetkým slovanských učiteľov a chudobných študentov, ktorým pomáhalo finančne a materiálne, najmä ubytovaním v alumneu a uprednostnením pri poskytovaní štipendií. Poskytovalo im dobrú vedomostnú prípravu na univerzitné štúdium v zahraničí, najmä v Nemecku a na vykonávanie kňazských úradov v Šarišsko-Zemplínskom senioráte. Na základe uvedených skutočností autori výzvy vyjadrili presvedčenie, že uvedené dôvody žiadosti budú dosť silné a že budú „*nútiť všetkých opravdových Slovanov, ktorých Boh majetkom a statkami obdaril, k nápomoci a pozdvíženiu, predjmenovaného Kollégia, budto hotovými peniazmi, alebo obligáciami a dostatečne ubezpečenými kontraktmi, náchylných to urobiť, uvedomujúc si, že čo na tento spôsob darujú, to svojmu národu k prospechu a úžitku bude*“.

V roku 1846 sa vedenie evanjelického kolégia znovu obrátilo, spolu s patronátnym výborom školy, ktorý rozhodoval o jej materiálnych a finančných otázkach, aj o rozvoji školy, za podpory superintendenta Pavla Jo-

zeffyho a tiež generálneho školského inšpektora Karola Zaya, na verejnosť s prosbou o finančnú podporu pri realizácii nevyhnutnej rekonštrukcie budovy školy s odôvodnením, že sa počas „*používania v dvoch storočiach poškodila, nevyhovuje pre dnešné požiadavky, neprináša taký osoh, aký by mala priniesť pre obecné blaho*“. Za priaznivých finančných podmienok plánovalo vedenie školy najskôr rekonštrukciu prvého poschodia s tým, že na prízemí, oddelene od vnútorných priestorov, sa malo otvoriť dvadsaťjeden obchodov pre remeselníkov a obchodníkov, s predpokladaným ročným ziskom z nájomného pre kolégium v sume 1 000 zlatých. Na prvom poschodí malo byť zabezpečené ubytovanie namiesto troch pre šiestich učiteľov a na druhom poschodí sa malo zriadiť šesť tried, jedna veľká zasadacia miestnosť a priestory pre múzeum a knižnicu. Axonometrický vzhľad budovy predstavili v novom projekte stavby. Nevyhnutnú opravu budovy zdôvodnili poškodenou šindľovou strechou s úzkym spádom, ktorá mala byť nahradená škridlami, absenciou dvoch priestrannejších miestností pre múzeum, rozširujúcou sa knižnicou, potrebou veľkej zasadacej miestnosti pre školské slávnosti, verejné skúšky a schôdze, nevyhnutnosťou presunúť triedy z prízemia na poschodie kvôli hlučnosti, vlhkosti a nedostatku denného svetla. Z hľadiska potrieb realizácie projektu opravy kolegiálnej budovy predstavovali finančné náklady sumu 30 000 zlatých. V záujme príliš nezaťažiť jednotlivých finančných prispievateľov rozhodlo vedenie školy, aby poskytnutá pomoc bola bezúročnou pôžičkou vo forme akcií, v nominálnej hodnote 100 zlatých. S vrátením kapitálu počítalo najneskôr do dvadsiatich piatich rokov a najskôr o štyri roky, pričom každý rok malo byť zverejnené vylosovanie akcionárov, ktorým sa mal vrátiť pôvodný kapitál po predložení originálu akcie kolégia. Akcia mala prepadnúť v prospech školy ak ju majiteľ nevyzdvihol do jedného roka. Po ukončení rekonštrukcie budovy kolégia mali byť akcionári oboznámení s finančným rozpočtom.⁹

Za danej situácie bolo nevyhovujúce aj materiálne postavenie profesorov a učiteľov školy. Vyplývalo z nízkych finančných príjmov, pričom počet učiteľov a študentov na evanjelickom kolégiu výrazne narastal v sledovanom období. Kým v školskom roku 1821/22 pôsobili na škole stáli piati učitelia, v školskom roku 1840/41 vyučovali desiat a v školskom roku 1847/48 už dvanásť.¹⁰ Príjmy kolegiálnych profesorov pozostávali z bezplatného bývania v školskom byte, prípadne v budove školy, zo záhrady, z peňaž-

9 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 133. *Návrh na rekonštrukciu budovy z roku 1846.*

10 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 105. *Protocollum Visitationis... Samuel Nicolai... 1806; inv. č. 106, 107. Protocolum Conventus Scholastici... 1815, 1816; inv. č. 113. Az eperjesi ev. Reg. Collegium Canonica Visitationis 1826 Jozeffy Pál; inv. č. 266. Informationes de Professoribus Coollegii... 1821 – 1852.*

nej čiastky, ktorá u profesorov teológie predstavovala 200 zlatých ročne, u ostatných učiteľov menej, z finančnej sumy od evanjelického dištriktu, z dvoch – prípadne jednej siahly dreva od mesta, z darov od žiakov k mezinám, z alikvotnej čiastky zo zápisného a školského poplatku študentov a z pohrebného príspevku. Rektor kolégia dostával ešte mimoriadny riadiateľský príplatok. Uvedené zložky platu boli súčasťou príjmov iba u profesorov vyšších tried, ostatní mali iba niektoré z nich. Časté boli preto sťažnosti profesorov a učiteľov na nízke platy na zasadnutiach evanjelického dištriktuálneho konventu, či v zápisoch z kanonických vizitácií superintendentov na prešovskom evanjelickom kolégiu.

Platovým otázkam na evanjelických školách v Potiskom dištrikte venoval od roku 1823 systematickú pozornosť superintendent Pavol Jozeffy. Aj prostredníctvom dištriktuálnych konventov a seniorátov upozorňoval jednotlivé cirkevné zbory na potrebu seriózneho riešenia platových otázok a nemeškania výplat pre učiteľov. Na základe sťažností učiteľov aj kňazov evanjelickej cirkvi a. v. u samotného panovníka došlo k vydaniu dvorskej rezolúcie, ktorá bola adresovaná aj Kráľovskej miestodržiteľskej rade v Budíne. Rada nariadila generálnemu inšpektorovi evanjelických škôl v Uhorsku Alexandrovi Prónaymu, aby platy – salária „*kňazov a učiteľov školských, ktoré aj v predošlých časoch dosť mierne boli, všemožne zlepšiť neomeškali*“. 30. augusta 1829 Generálny konvent Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku opäť riešil platové otázky učiteľov a kňazov. O dvorskej rezolúcii a uzneseniach generálneho konventu informoval Pavol Jozeffy rektora prešovského evanjelického kolégia Andreja Mayera¹¹ listom datovaným 20. októbrom 1829, v ktorom okrem iného uviedol: „*túto biedu cirkevného stavu zaznamenávajú mnohí spôsobilí výborní mladí ľudia, ktorí stav cirkevný jednako ozdobovať mohli, všetku chuť stratili, k svetskému umeniu sa obrátili a k iným stavom prešli... aby od toho času všetky cirkve svojim kazateľom ročný salaria a štolaria ako pred rokom 1799 vo Vokatorech vypsane sú, ako tiež i školským učiteľom ich ročné platy i od vyučovania dieťať v dobrej minci boli platené*“, vysloviac presvedčenie, že verí a nádeja sa, že „*čím lepšie každý rozváži, ako skrze toto nariadenie i potupa od cirkvi odstranená a jej vlastné dobré sedrovanie bude, tým ochotnejšie a vďačnejšie to jednakaždá*

11 Andrej Mayer (1753 – 1832), profesor teológie na prešovskom kolégiu od roku 1783, v rokoch 1803 – 1831 rektor kolégia. Za jeho rektorovania kolégium prechádzalo dôležitými zmenami v organizácii a obsahu vyučovania. Od konca 20. rokov venoval pozornosť, okrem iného, aj platovým otázkam profesorov a učiteľov a ich dôchodkovému zabezpečeniu. FRANKOVÁ, L. Mayer, Andrej. In *Osobnosti prešovského školstva/ Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Slovník III/2./Wörterbuch III/2.* Ed. DarinaVasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 9 - 13.

cirkev zachovávať bude, aby tak jej cirkevní učitelia nenesiaci starosti o svoje živobytie... slobodnejšej myšli horlivo a s radosťou povinnosti svojho hradu k zvelebeniu cirkvi robiť mohli“¹²

Najväčšiu finančnú záťaž pre prešovské evanjelické kolégium predstavovali výdavky na platy profesorov a na dôchodky. Za danej situácie došlo na škole k založeniu podporného dôchodkového ústavu pre evanjelických kňazov, profesorov, učiteľov a ich siroty aj vdovy pod názvom *Cherogerontikon, podporný dôchodkový ústav pre evanjelických kňazov, profesorov, učiteľov a ich siroty a vdovy*.

Založený bol 7. júla 1828 z iniciatívy rektora Andreja Mayera, profesorov školy Michala Gregussa, Andreja Kreizella, Samuela Kerestessiho, Tobiáša Kleina, Karola Molnára, prešovského advokáta Samuela Mnišeka Hellnera, kňazov Michala Schwarza, Imricha Felixa a kňaza aj učiteľ Andreja Schmidta. Cieľom spolku malo byť zlepšenie spoločensko-materiálnej situácie profesorov, najmä penzionovaných: *„podporovať príslušníkov miestneho evanjelického spoločenstva, a to zostarnutých, alebo vyslúžilých kňazov, učiteľov, do podobného stavu prichádzajúcich profesorov evanjelického kolégia; v prípade ich smrti ich vdovy a maloleté deti“*. Iniciatíva našla výraznú hmotnú podporu v sume 2 000 zlatých od Ľudovíta Neustädlera, cisársko-kráľovského kapitána vo výslužbe.¹³

Podľa stanov podporného ústavu¹⁴ sa jeho riadnymi členmi mohli stať miestni evanjelickí kňazi, učitelia a profesori prešovského evanjelického kolégia, pokiaľ na základe platných stanov oznámili jeho vedeniu v prvom roku svojho pôsobenia rozhodnutie stať sa členom spolku, spĺňali kritériá a predložili krstné, prípadne u ženatých aj sobášne listy. Členský poplatok pri vstupe predstavoval sumu rovnajúcu sa jeho veku, u ženatých dvojnásobok veku. Ročné členské bolo päť zlatých a po tridsaťročnom platení bolo zrušené. Nárok na podporu mali podľa stanov členovia, ktorí štyridsať rokov pôsobili v Prešove. Pokiaľ nastúpili v Prešove na profesorské, učiteľské a kňazské miesto z iného pracoviska po 1. januári 1786 boli povinní zaplatiť ústavu za predchádzajúce roky 6 % z ročných členských poplatkov. Stanovy

12 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 116. *List Pavla Jozeffyho zo dňa 20. októbra 1829 evanjelickým cirkevným zborom a školám.*

13 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 1028. *Az eperjesi „Cherogerontikon“, lelkész, tanári és tanítói nyugdíjintézet alapszabályai.* 1828.

14 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 1028. *Statuta Cherogerontici anno 1828 conditi; Instrumentum Fundationale Instituti Pensionis pro emeritis Verbi Dei Ministris, professoribus Districtualis Collegii et Docentibus utriusque Communitatis Evangelicorum Eperiesiensium, nec non eorundem relictis Viduis.* V roku 1858 bol štatút podporného ústavu pozmenený. SA Prešov, fond EKP, inv. č. 1029. *Statuten des Eperieser Orphano-Cherogeronticum.*

podrobne určovali nárok členov, ich vdov a sirôt na podporu v prípade, keď prestali úplne alebo na istý čas, nie z vlastnej viny a nie viac ako päť rokov, vykonávať povolanie. V prípade úmrtia člena podporného ústavu, ak ten spĺňal jeho kritériá, mali jeho zákonitá vdova a siroty nárok na dôchodok, pričom polosiroty, aj keby pochádzali z viacerých manželstiev člena ústavu, mohli dostať s vdovou len výšku dôchodku žijúceho člena, podobne tak aj úplné siroty. V prípade opätovného vstupu vdovy do manželstva mali nárok na dôchodok len jej maloleté deti. Dôchodok neprináležal deťom vdovy z predchádzajúceho manželstva. Dôchodky – štyri zlaté ročne, boli vyplácané polročne.

Príjmy a majetok podporného ústavu predstavovali vstupné a ročné členské poplatky, ročné úroky kapitálu, dary a základiny. Spolkový kapitál sa nemohol používať na bežné výdavky a základný kapitál nesmel klesnúť. Každoročne musela byť k nemu pripojená jedna tretina z členských príspevkov a úrokov. Ďalšie dve tretiny boli poskytované na pomoc oprávneným členom ústavu. O maxime a minime výpomoci rozhodovala verejná schôdza členov ústavu, spravidla na začiatku roka, no podľa potreby sa mohla konať aj viackrát ročne, ale požiadať o jej zvolanie museli najmenej traja členovia. Účasť na jej zasadnutiach bola pre členov podporného spolku povinná aspoň raz ročne. V právomoci verejnej schôdze bolo aktualizovať stanovy pri zachovaní ich základných ustanovení. Pri jej dôležitých rozhodnutiach bola potrebná dvojtretinová väčšina prítomných hlasov.

Na verejnej schôdzi bol na tri roky volený výbor. Pozostával z predsedu, pokladníka a zapisovateľa. Povinnosťou predsedu bolo reprezentovať spolok smerom navonok, obežníkmi zvolávať verejnú schôdzu a predsedáť im, starať sa o záležitosti ústavu a chrániť jeho dokumenty – pôvodnú zakladajúcu listinu, stanovy a zápisnice. Nových kňazov, učiteľov a profesorov oboznamoval s cieľmi a predpismi ústavu a vyzýval ďalších k vstupu za členov podporného ústavu. Prijímal nových členov a vydával im členské dokumenty. Poveroval finančný výbor kontrolou ročného hospodárenia. V prípade smrti pokladníka a zapisovateľa mal na starosti ich dokumentáciu, ktorú odovzdával novozvoleným funkcionárom. Spoločne s právnikom podporného ústavu zasahoval do záležitostí kapitálu v prípade jeho ohrozenia a sám dbal o to, aby sa zveľaďoval prostredníctvom dobročinných akcií. Za hospodárske nakladanie s financiami ručil svojou čťou i majetkom pokladník, ktorý bol povinný viesť presnú evidenciu finančných pohybov. Zapisovateľ bol poverený vedením zápisníc a bol povinný písomnou formou oznamovať členom ústavu povinnosti vyplývajúce z uznesení verejnej schôdze. V činnosti ústavu smerom navonok zohrával dôležitú úlohu ako

poradca už spomínaný právnik, ktorý zároveň spolupracoval s predsedom a pokladníkom v otázke rozširovania základného kapitálu.

Zakladatelia dôchodkového ústavu vyjadrili v závere stanov presvedčenie, že podporný ústav „*nezanikne, ani nemôže byť rozpustený, pokiaľ v Prešove bude evanjelické spoločenstvo a evanjelické kolégium*“. Ak by sa to predsa stalo, bol Potiský dištrikt poverený ďalej rozhodovať a starať sa o tých, ktorí by boli oprávnení používať výhody podporného ústavu – Cherogrontikon.

Prešovské evanjelické kolégium, napriek materiálnym a finančným problémom pri zabezpečovaní chodu školy, venovalo v prvej polovici 19. storočia za podpory Potiského dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku systematickú pozornosť modernizácii výučby a zrealizovalo viaceré modifikácie učebných osnov v záujme skvalitňovania poskytovaného vzdelania. Postupne sa skonštituovalo do podoby strednej školy, ktorá v najvyšších triedach poskytovala neúplné právnické a teologické vzdelanie v podobe dvojročných kurzov. Predstavovalo významnú školskú inštitúciu na území Slovenska nielen z hľadiska realizovaných výchovnovzdelávacích zámerov, ale aj prezentovanými vedeckými aktivitami profesorov. Od prvej polovice 19. storočia sa stávalo významným centrom vedeckého bádania v oblasti teológie, filozofie, histórie, práva, prírodných vied, literárnej histórie a pedagogiky, prezentovaného prácami kolegiálnych profesorov Andreja Kralowanszkeho, Žigmunda Karlowszkeho, Michala Gregussa, Andreja Kreizella, Andreja Csupku, Antona Ľudovíta Munyaya, Fridricha Haszlinzského a iných. Práve preto sa jeho vedenie za podpory cirkevných inštitúcií snažilo v zložitých materiálnych a finančných podmienkach riešiť podľa možností aj platové podmienky pedagógov a ich dôchodkové zabezpečenie, čo dokumentuje aj založenie podporného dôchodkového ústavu s pôsobnosťou v meste Prešov.

V 40. rokoch došlo ešte z iniciatívy seniora evanjelickej cirkvi a. v. v Giraltovcích Adama Hlovíka, školského inšpektora Ondreja Szubovszkeho a evanjelického kňaza Jána Zsolnaya k založeniu *Ústavu učiteľsko-vdovského a sirotského pre Šarišsko-Zemplínsky slovenský seniorát* (1845) za účelom, aby „*wdowám a syrotam Učiteľů filialnych zpomoženo bylo, mohu i oni, který chtějí údami toho ustawu se stati*“. Ročný poplatok bol stanovený na dva zlaté. Povinnosťou učiteľov slobodných, ženatých, bezdetných i s deťmi bolo prihlásiť sa do Ústavu. Členmi neprestávali byť po odchode zo seniorátu, ak naďalej platili poplatok. Finančná podpora vdov a sirôt aj poberanie penzie začínalo od prvého seniorálneho konventu po smrti manžela alebo matky. Ak člen nezaplatil poplatok dvakrát po sebe,

ako aj v prípade mravných deliktov, prestal byť členom Ústavu. Dohľad nad financiami spolku spadal do kompetencie učiteľského konventu, ktorý mal zasadať vždy týždeň po seniorálnom konvente v Prešove, za predsedníctva duchovnej osoby a podpredsedníctva svetského učiteľa. Funkcionári učiteľsko-vdovského a sirotského ústavu boli volení na tri roky a podpredseda bol zodpovedný učiteľskému konventu za hospodárenie s financiami.¹⁵

15 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 133. *Zákony Ustawu Učitelско-Wdowského a Syrotského.*

SOFIA A TALMUD: VLADIMÍR SOLOVJEV
V ŽIDOVSKOM KONTEXTE

Ján ŠAFIN

Sofia and Talmud: Vladimir Solovjev in the Jewish context

Almost five hundred years ago, the dispute related to "Jewish books" started. The "Prologue to the Reformation", had been launched exactly 10 years before Augustinian monk Martin Luther brought a charge against the Roman Church, and remained linked with the name of the baptized Jew, Joseph Pfefferkorn, and Koeln Dominicans on the one hand, and Johannes Reuchlin supported mainly by German humanists on the other hand forever. Pfefferkorn demanded the inclusion of "outrageous" usury ... a Jewish non-biblical books such as the Talmud and Kabbalah. Approximately three and a half centuries later a new literary, and to some extent a legal war on the Talmud started in Austria and Hungary. The main cause of this fight was the release of two anti-Semitic books - "Talmudic Jew" by Augusta Rolling and "Jewish mirror" by dr. Justus. The resistance against these books was led by the Russian thinker Vladimir Soloviev (1853-1900) who, among other things, published an essay in support of the Talmud not only as a juridical Code, but as a text of moral and philosophical importance that could have been be source of knowledge for Christians as well. Solovjev's writings have not lost their up-to- dateness even after more than a hundred years and thanks to this fact, they have been translated into contemporary Hebrew recently.

Key words: *dispute, books, Talmud, Kabbalah, Bible, anti-Semitism, History, Sophia-Wisdom, religion.*

V staroslávnom nemeckom meste, jednom z najznámejších, v Kolíne nad Rýnom, okrem slávneho katedrálneho chrámu a iných pozoruhodných pamätihodností nájdeme aj maličkú uličku, utajujúcu sa v tieni „dymiacich kôp“ a katedrály. Jej za všetko hovoriace pomenovanie „Unter Fethenhe-
nnen“ (u „Pečenej sliepočky“), ale nezodpovedá pomenovaniu. Nejde tu o žiadnu vyhľadávanú reštauráciu, špecializujúcu sa na pečené jedlá z hydiny, ale o najstaršiu typografickú dielňu v meste, ktorá tuná vznikla ešte na úsvite guttenbergovskej éry koncom 15. storočia. V tejto dielni boli tlačené

nielen cirkevné, ale aj svetské knihy. Tie z nich, ktoré boli podozrievané zo šírenia herézy potom pálili neďaleko, v susedstve, na námestí pred katedrálou. Spomienka na toto autodafé bola živá ešte aj v 18. storočí a mladý Friedrich Schiller, píšuc po nociach v Karlsschule svojich „Zbojníkov“, presviedčal dôverných priateľov, že píše takú knihu, ktorá dozaista bude spálená rukou kata. Keď sa vrátíme päťsto rokov späť, na prah druhej reformaçnej vlny, ktorá mala čoskoro s nepotlačiteľnou silou zasiahnuť Európu, ocitneme sa v dobe, kedy sa rozhorel spor o „židovské knihy“. Tento podľa zdarnej poznámky Greta Jonkisa¹ „prológ k reformácii“, sa začal presne 10 rokov skôr, než vystúpil augustiniánsky mních Martin Luther so svojím nekompromisným obvinením rímskej cirkvi z nevernosti ducha i litere evanjelia, a navždy zostal spojený s menom pokrsteného Žida Jozefa Pfefferkorna a koelnských dominikánov na jednej strane, a Johanna Reuchlina, podporovaného hlavne nemeckými humanistami na strane druhej. Je viac ako pravdepodobné, že „židovské knihy“ boli tlačené práve vo vyššie spomínanej typografii „U pečenej sliepocky“. Pfefferkorn požadoval zarazenie „odporného“ užerníctva... a židovských religióznych kníh, teda tých biblických ako je Talmud, Kabala... Odvolával sa pritom na precedens: v Paríži v 13. st. bolo o Talmude vyhlásené, že je to škodlivá kniha pre kresťanov, preto ho všade pálili. Podporovaný mníšskym rádom dominikánov Koelnu získal u cisára Maximiliána v roku 1509 mandát, ktorý mu umožňoval konfiškovať talmudickú a kabalistickú literatúru za účelom preskúmania, či táto neobsahuje niečo antikresťanské. Pokiaľ takéto úklady boli zistené, knihy bez pardonu spálili. Konfiškácia kníh sa začala vo Frankfurte a protivit' sa imperátorským mandátom vybavenému Pfefferkornovi nebolo vonkoncom ľahké. Židia sa preto obrátili na osvieteného arcibiskupa Meinzu Uriela Himmingena so sťažnosťou proti tomuto neľútostnému postupu. Ten vidiac Pfefferkornovu silu, napriek vysokému postaveniu neobrátil sa priamo na panovníka, aby anuloval svoj mandát, ale na jeho radcu Johanna Reuchlina ako na experta, znalca hebrejčiny a židovskej problematiky, ktorý celý spor môže lepšie vysvetliť. Mainzský arcibiskup sa rozhodol požiadať imperátora, aby celú vec vložil do rúk odborníkov, medzi ktorých Pfefferkorn napriek židovskému pôvodu nepatril. Za takéhoto mohli považovať práve spomínaného Reuchlina. Nasledovalo rozhodnutie o vytvorení komisie, ktorá by celý spor dôkladne a spravodlivo preskúmala. Komisia pozostávala z učeních teológov mainzskej, koelnskej, erfurtskej a heidelbergskej

1 JONKIS, G. *Jevreji i Nemci v kontekste istoriji i kulturi*. Sankt Peterburg : Aleteia 2006, s. 31.

univerzity, na ktorých čele stál profesor z Heidelbergu Johanes Reuchlin.²

Rabínovi Josselmanovi sa podarilo stretnúť práve s Reuchlinom, u ktorého získal záruku, že do sporu ako expert na túto otázku vstúpi. Reuchlin pritom údajne povedal dosť tvrdé slová: „Nie som priateľom Židov, ale som priateľom vašich diel, stúpencom znamenitého kabalistického učenia, no najviac zo všetkého si vážim božský jazyk, nazývaný ivritom (Hebräisch). Jazyk Židov je prostý, čistý, svätý, krátky a priamy. Ním hovoril Boh s Mojžišom z očí do očí; v ňom hovoril Boh s prorokmi bez prostredníkov; na ňom so smrteľníkmi hovoria anjeli.“ Josselman opúšťal dom spokojný. Pokiaľ imperátor vymenuje tohto múdreho učenca za experta v spore, židovské knihy budú zachránené. Josselman sa nemýlil. Reuchlin kategoricky povstal proti páleniu židovských kníh. Tým sa ale všetko neskončilo. Skôr naopak – začalo. Celý spor nakoniec trval desať rokov, riešili ho aj na Lateránskom koncile v roku 1516. Pamätníkom tohto sporu zostali zborníky ako „Listy znamenitých ľudí“ (1514) a satirické „Listy temných ľudí“ (vyšli dva zborníky). V prípade „Listov temných ľudí“ (1515) ide o dve časti. Údajným autorom – zostavovateľom prvej mal byť erfurtský magister Krot Rubean, druhej jeho žiak, mladý humanista a známy básnik – rytier Ulrich von Hutten.

Aj vďaka tomu pamiatka na tento spor prežila stáročia a bola natoľko živou ešte aj v čase Heinricha Heineho, že ten mohol napísať poému „Nemecko. Zimná rozprávka“... Na obranu Reuchlina vystúpil aj znamenitý Erasmus Rotterdamský, ktorý sa stal zaskvel satirou „Pochvala hlúposti“ (či „Chvála bláznivosti“), ktorá uzrela svetlo sveta v roku 1511. Na stranu „židovských kníh“ sa nakoniec postavili aj mainzsky arcibiskup, imperátor, dokonca aj pápež. Knihy boli preto zachránené. „Teraz sa celý svet rozdelil na dve strany – jedni stoja za hlupákmi, druhí za Reuchlinom,“ písal nemec- ký humanista Mutian Ruf.³

Prešli stáročia, svet sa zmenil, neobyčajne rozšíril aj zmenšil, geografické znalosti aj objavy vedy nasledovali jeden za druhým, ale staré spory nezanikli. No predovšetkým v ich centre sa stále nachádzali ľudia z vyvoleného národa, ktorých nepriateľská či aspoň nevšímavá väčšina vnímala skôr ako jedného muža, než ľudí s veľkými osobitosťami, ktoré ich neraz rozdeľovali radikálnejšie než iné národy. A to sa týkalo aj pohľadu na vlastnú duchovno-intelektuálnu minulosť. V tomto kontexte stačí pripomenúť slová Uri Fuzajlova (Paz), ktorý pomerne nedávno rozprával takýto príbeh zo života známeho spisovateľa Amosa Oza. Spisovateľ Amoz Oz spomí-

2 JONKIS, G. *Jevreji i Nemci v kontekste istoriji i kulturi*, s. 31.

3 JONKIS, G. *Jevreji i Nemci v kontekste istoriji i kulturi*, s. 31.

nal, že jeho strýko profesor Jozef Gdaliya Klausner (1874 – 1958) – inak jeden z iniciátorov obrodzenia národnej židovskej kultúry v súčasnom hebrejskom jazyku – v besede so skvelým ivritským národným básnikom Chaimom-Nachmanom Bjalikom (1873 – 1934) raz predpokladal, že pokiaľ by Tanachu a Talmudu bolo súdené zhorieť, Bjalik by oplakával Talmud, zatiaľ čo samotný Klausner by nariekal nad spálením Tanachu (Starého Zákona z kresťanského pohľadu). Tanach vyvoláva asociácie spojené so zasľúbenou zemou starého Izraela, zatiaľ čo Talmud – s galutom, diaspórou čiže rozptýlením Židov do celého sveta. Apropos, niekoľko rokov pred touto besedou sa v Rakúsku a Maďarsku začala surová literárna a do istej miery aj právnická vojna o Talmud. Hlavnou príčinou tohto rozhoriaceho sa boja bolo vydanie dvoch antisemitských kníh. Prvá z nich sa vola „Talmudický Žid“ a je dielom pražského profesora Augusta Rollinga,⁴ proti nej odpovedal brožúrou rabín Jozef-Šmuel Bloch. Blochova brožúra zasa vyvolala reakciu Róberta Pataja a pokrsteného rumunského Žida Arona Brimana (inak August Briman, je pre antisemitov známejší pod pseudonymom Justus), ktorí vypustili na svetlo sveta knihu „Židovské zrkadlo“ (Der Judenspiegel) a zaradili do nej sto úryvkov z halachického kódexu „Šulchan aruch“ (Prestretý stôl), ktorý v 16. st. zostavil José (Yozef) ben Efraim (Efrén) Caro (1498 – 1575).⁵

Všetky nimi vybrané úryvky sa opierali o Talmud a boli namierené proti kresťanom: Pataj i Briman tvrdili, že celý Talmud pozostáva z podobných vyjadrení. Okolo týchto dvoch kníh sa rozhorel búrlivý zápas a literárna polemika, ktorého autormi boli stúpenci aj odporcovia judaizmu. Tento zo začiatku viac literárny spor zakrátko prerástol do ostrej diskusie ohľadom Talmudu. K svojmu nemalému údivu sa Židom dostala veľká podpora zvonku, ďaleko od hraníc Viedne dokonca aj Budapešti, zo srdca Ruskej ríše, konkrétne od známeho filozofa a publicistu Vladimíra Sergejeviča Solovjeva (1853 – 1900), ktorý opublikoval prenikavú esej na podporu Talmudu nielen ako jurisdikčného kódexu, ale aj ako textu, ktorý vládne morálno-filozofickým významom a z ktorého sa je čomu priučiť aj kresťanom.⁶ Solovjev predemonštroval udivujúci význam Talmudu a jeho histórie a podrobil ostrej až neľútostnej kritike rozšírené ako medzi kresťanmi, tak aj osvietenými, „haskalickými“ Židmi – intelektuálmi presvedčené, podľa ktorého Talmud na rozdiel od Tanachu, reflektuje duchovnú a morálnu degradáciu židovského národa. Solovjev vystúpil na obranu morálnych hodnôt, v zhode s ktorými sú vynášané halachické ustanovenia v Mišne. „Toto

4 ROHLING, A. *Der Talmudjude*. Muenster, 1871.

5 PATAI, Robert, Dr. Justus (pseud.: Aharon Briman). *Der Judenspiegel*. Wien 1885.

6 SOLOVJEV, V. Talmud i novejšaja polemičeskaja literatura o nem v Avstrij i Germanii. In *Russkoe Obozrenie*, 1886.

oduševnené vystúpenie na obranu morálneho ducha talmudického zákona donútilo dokonca aj predstaviteľov judaizmu opäť prehodnotiť Talmud, a je celkom možné, že Bjalikova stať „Alacha ve-agada“ („Religiózneho zákona a legendy Talmuda“, 1917) je jedným z prejavov tohto prehodnotenia“. Takto aspoň tvrdí profesorka Chamutal Bar-Josef, ktorá ako prvá urobila preklad do ivritu monumentálnej Solovjevovej práce „Zmysel lásky“. Mimochodom Bar-Josef, známa básnička a uznávaná bádatelka novej ivritom a jidišom písanej literatúry, profesorka ivritskej literatúry na Baer-Ševskej univerzite Ben-Guriona, pomerne nedávno vydala zborník Solovjevových diel v preklade do ivritu (súčasnej hebrejčiny). Do tohto zborníka sa dostali, okrem spomínaného diela „Zmysel lásky“, ešte dve práce: „Sofia“, a „Talmud a najnovšia polemická literatúra o ňom v Rakúsku a Nemecku“ a taktiež výber básni „Zamilované listy k Sofii“. Izraelská bádatelka svoje preklady opatrla vstupnou staťou a podrobnými komentármi.

Bar-Josef zaujala Solovjevova tvorba ešte počas skúmania ruského kontextu novej ivritskej literatúry, keď jej začalo byť jasné, aké ohromný vplyv mal Solovjev na židovských spisovateľov, mysliteľov a dokonca aj rabínov na konci 19. a začiatkom 20. storočia. „Prišla som k záveru, že duchovný svet Židov Európy na začiatku 20. storočia, vrátane sionistických mysliteľov, bol živý ideami Vladimíra Solovjeva v nie menšej miere, než ideami Fridricha Nietzscheho. Preto poznanie prác Solovjeva, rovnako ako prác Nietzscheho, je nevyhnutné pre pochopenie toho pozadia, na ktorom vyrástol aj sionizmus, i nesionistická židovská kultúra v Európe.“⁷

Tajné volanie múdrosti

Solovjev bol filozofom, básnikom, teológom, dramaturgom, otcom ruského symbolizmu, prorokom ekumenickej utópie a duchovným otcom „revolúcie ducha“, ktorý zanechal hlbokú stopu v literatúre a filozofii Ruska a zároveň predložil antimarxistickú mesiášsku utópiu. Religiózna filozofia Solovjeva sa sformovala ešte v období jeho štúdia na Moskovskej univerzite. Študoval prírodné vedy a filozofiu, no veľmi skoro prišiel k záveru, že tieto vedy nie sú v stave uspokojiť duchovné otázky a hľadania človeka. Počas štúdia na gymnáziu prežil religióznu krízu a stal sa materialistom a ateistom. Napriek tomu ešte ako adolescent zmenil svoje názory, a to pod vplyvom Benedikta (Barucha) Spinozu, ktorý bol, podľa vlastného priznania Solovjeva, jeho „prvou filozofickou láskou“. Istú dobu prednášal na Moskovskej univerzite a v roku 1875 dostal štipendium na štúdium v zahraničí. Vďaka tomu odišiel do Londýna, aby tam skúmal mystickú literatúru a te-

7 FUZAJLOV, U. *Sofia a Talmud: Vladimír Solovjev v židovskom kontexte*. Rkp.

ozofiu. V bibliotéke Britského múzea čítal práce o gnóze a mystike a medzi nimi pravdepodobne aj známu kabalistickú prácu „Zohar“, ktorá ho dostala do stavu neobyčajného oduševnenia. Do jeho rúk sa dostal aj latinský preklad tohto textu, ktorý na konci 17. st. urobil barón Knorr von Rosenroth vo svojej knihe „Kabbala Denudata, seu Doctrina Hebraeorum Transcendentalis et Metaphysique atque Theologica“ („Otvorená /Odhalená/ kabala, alebo transcendentálne, metafyzické a teologické učenie Židov“), ktorá navyše obsahovala preklady neskorších židovských mystických diel.

Z Londýna Solovjev nečakane odišiel na niekoľko mesiacov do Egypta, podľa jeho vlastného priznania, na základe „tajného volania Sofie“. Podľa slov jeho francúzskeho priateľa A. M. de Bogueza, Solovjev tam chcel nájsť plemeno, koleno, údajne pochádzajúce od kráľa Šalamúna a zachovávajúce tajné mystické diela – kabalistické a masónske. Podľa iného svedectva, rozprávajúc po návrate do Ruska o tom, čo sa s ním v Egypte odohralo, Solovjev sa priznal, že tam chcel uvidieť tajomné svetlo hory Tábor, čo sa mu aj splnilo. Samotný Solovjev vo svojom diele „Sofia“ (1875 – 1876), ktoré dlho zostávalo v rukopise, napísal, že cieľom jeho cesty bolo nájsť koherentnú niť, ktorá mu pomôže spojiť súčasný život so životom prvobytného človeka. V básni „Tri stretnutia“, ktorú napísal krátko pred smrťou, Solovjev opísal svoje stretnutie v Egypte so Sofiou – najvyššou Múdrostou, ktorú považoval za „dušu sveta“, večným dobrom a večnou pravdou a podelil sa so svojou skúsenosťou hlbokého mystického prežívania.

Solovjev bol od Boha obdarovaným orátorom a na cyklus jeho prednášok v roku 1877 prúdom prichádzala intelektuálna elita Peterburgu. V týchto lekciiach bolo po prvýkrát verejne sformulované jeho učenie o religii. Neskôr sa Solovjev zbližil s Dostojevským, ktorého vraj chápal ako nikto iný a ktorý sa na oplátku stal jedným z jeho ctiteľov a stúpencov. Obaja boli horlivými protivníkmi západníctva a videli v ňom nebezpečenstvo morálnej degenerácie; obaja spočiatku patrili k tomu druhu mysliteľov a spisovateľov, ktorí sa usilovali očistiť ruskú dušu od kultúrno-modernistických vplyvov a vrátiť ju k národným pravoslávnyim koreňom.

O škodlivosti antisemitizmu

Nadšenie Solovjeva hodnotami židovskej morálky, jeho energická činnosť pre zlepšenie postavenia ruských židov a jeho osobné priateľstvo so židovskými spoločenskými predstaviteľmi Sankt Peterburgu (barónom Horáciom Ginzburgom a jeho synom Dávidom, žurnalistom a redaktorom I. L. Kantorom a ďalšími) – toto všetko zasa vyvolávalo mimoriadnu úctu zo strany židovských učencov: intelektuálov, rabínov, historikov a spisovateľov.

Priateľstvo s Dávidom Ginzburgom ho priviedlo k napísaniu prvej state podobného druhu, ktorá bola vydaná v roku 1896 v istom solídnom ruskom časopise.⁸ Dávid Ginzburg túto stáť napísal na základe Solovjevovej prosby, ktorý k nej pridal úvod a poznámky. Bar-Josef zistila, že so Solovjevom sa poznali a s jeho filozofiou boli oboznámení poprední židovskí intelektuáli a spoločenský predstavitelia – napríklad M. L. Lilenbloom, Jehuda-Leib Gordon, Achad A-Am, Simon Dubnov, Naum Sokolov, Gilel Cejtlin, Ch. -H. Bjalik, známi ortodoxní rabíni r. Šmuel Alexandrov a r. Avraam Ichcak Kuk. Jeho liberálno-ekumenický ideál a predovšetkým jeho idea zjednotenia judaizmu a kresťanstva vyvolávali živý záujem medzi vzdelanými Židmi a židovskými spisovateľmi, predovšetkým u Šloma Aša. Niektorí židovskí myslitelia – predovšetkým Dubnov a Bjalik – viedli spor so Solovjevovým ponímaním národnej otázky a s jeho teóriou obrodenia, renesancie⁹, no nikto z nich nezostával ľahostajný k najsilnejšiemu dojmu, ktorý táto teória urobila na jeho ruských súčasníkov, vrátane Židov. Bar-Josef sa domnieva, že existujú zjavné príznaky vplyvu Solovjeva na opísanie obrazu milovanej a na apercpciu lásky ako mystického prežívania v ivritskej poézii, zvlášť v poézii Bjalika, napríklad v básni „Kumi tzi“ („Vstaň a choď“), „Achnisini tachat knafech“ (Ukroj ma svojím krídlom“) a „Ejech“ („Kde si ty?“) a taktiež na opísanie vzťahov básnika s prírodou v básni „Abrecha“ („Prúd“). Nie náhodou najsilnejší izraelský básnik – modernista Avraam Šlenskij, ktorý preložil do ivritu úryvok zo Solovjevovho „Zmyslu lásky“ a tiež dve jeho básne (týmito básňami sa začínal zborník „Poézia Ruska“, ktorý vyšiel v roku 1942) takto o ňom napísal: „Hoci ty nemôžeš pokračovať v nasledovaní filozofie Vladimíra Solovjeva (ktorá sa koniec-koncov usiluje postaviť všetko do služby mystického pravoslavia), predsa sa obraciam k jeho poézii, ktorá je „umnejšia ako samotný básnik“, a vidíme v ňom počiatok novej éry.“¹⁰ Šlenskij v týchto slovách vyjadril svoje ponímanie významu Solovjeva ako otca ruskej modernistickej poézie. Na rozdiel od mnohých iných ruských intelektuálov svojho pokolenia, Solovjev sa správal k judaizmu s veľkou úctou a venoval mu čestné miesto vo svojich teologických štúdiách. V jeho dielach je badateľné hlboké poznanie židovských arciprameňov, oboznámenie s rabínskou a mystickou terminológiou. Mimochodom, od 80. rokov sa sku-

8 *Voprosy filosofii i psichologii*, No 3. Sankt Peterburg 1896, s. 277 – 300.

9 Pozri napríklad DUBNOV, S. Pisma o starom i novom jevrejstve. In *Voschod*, No 5, s. 62 – 68; por. BAR-YOSEF, H. Sophiology and the Concept of Femininity in Russian Symbolism and in Modern Hebrew Poetry. In *Journal of Modern Jewish Studies*, 2003, 2/1, s. 59 – 78.

10 *Poezija Rossiji*. Zborník zostavený A. Švenskim a L. Goldbergom, Merchavija 1942, s. 10 (v ivrite).

točne intenzívne zaoberal štúdiom ivritu pod vedením svojho židovského priateľa Faidela Geca. Solovjev sa domnieval, že charakteristickými črtami judaizmu je praktický religiózny svetonáhľad (kontrastujúci s populárnou v tej dobe abstraktnou teológiou), rozvinuté religiózne vedomie a plné sebaobetovanie na službu Bohu. Solovjev veril, že národ Izraela vlastným spôsobom vyplnil prednáznačenie kresťanskej viery, a to hlavne preto, lebo je to národ vyvolený, svätý – telom i duchom – on dal svetu Isusa Christa. Taktiež veril, že národu Izraela je zverená vážna úloha pri vtelení univerzálnej relígie, hoci aj vystupoval proti kresťanskému misionárstvu medzi Židmi. Osobitné miesto v Solovjevovej tvorbe patrí polemike s antisemitizmom a antisemitskou literatúrou. Vo vyššie spomenutej práci „Talmud a najnovšia polemická literatúra o ňom v Rakúsku a Nemecku“ (1886) Solovjev dokazoval, do akej miery sú vykorenené obvinenia Židov z nenávisťi voči kresťanom, tvrdiac, že neexistuje nijaký rozdiel medzi etickými princípmi Talmudu a Nového Zákona. Poznamenával, že len vďaka Talmudu sa židovstvo dokázalo zachovať ako národ a odvrhoval tvrdenie antisemitov, podľa ktorého pripútanosť Židov k Talmudu, ktorá živí ich osobitosť, slúži ako prekážka pre ponúknutie im občianskej a spoločenskej rovnoprávnosti. Vo svojich prednáškach sa usiloval vysvetliť, že antisemitizmus škodí Rusku, pretože židovský národ vládne plodotvornou duchovnou energiou, ktorú tak veľmi potrebuje ruský národ – osobitne ruská inteligencia – kvôli tomu, aby objavila samu seba a znovuzrodila sa k novému životu.

Solovjev a rabíni

V posledných rokoch si bádatelia stále častejšie kladú otázku, ktorá sa týka vplyvu mystického dedičstva Vladimíra Solovjeva na filozofiu popredných židovských religióznych lídrov – predovšetkým na r. Avraama-Icchaka Kuka (1865 – 1935), r. Dávida a Kohena ha-Nasira (1887 – 1972) a r. Šmuela Alexandrova z Bobrujska (1865 – 1941). Samozrejme, nehovoríme o priamom vplyve idey kresťanského filozofa na religiózne názory rabínov, no mimo akýchkoľvek pochybností môžeme hovoriť o vplyve na nich Solovjevov osobnosti a o stálom (пристальном) záujme o jeho tvorbu. Do svojho príchodu do Erez-Israel rav Kuk bol jedným zo stálych návštevníkov peterburského domu baróna Dávida Ginzburga. Svoj vzťah k Solovjevovi vyjadril v otvorenom liste z roku 1905, ktorý adresoval židovskej mládeži Jaffy. Usilujúc sa podporiť ducha svojej pastvy v ťažkých pre ňu dobách, r. Kuk napísal: „A Vy, moji drahí bratia, sionistická mládež, aj bezo mňa pochopíte, čo stoja tieto náreky zúfalstva, ktoré sa šíria z hrubej tlupy, nakažiacej sa lacnou a hanebnou herézou. Avšak nie sú takéto vznešené idey

mysliteľov všetkých etnosov (jazykov) a národov, ktoré sú v skutočnosti pý-
chou ľudského rodu. Oni poznajú cenu našej veľkej duchovnej činnosti na
blaho celého človečenstva a ponímajú krásu nášho vnútorného sveta, ktorú
dokonca ani strašná perióda perzekúcií nemohla poškvrniť. A správne po-
vedal spravodlivý našej doby Solovjev, že židovská otázka existuje iba pre
kresťanov, ktorí sa nepozdvihli vyššie na ten stupeň ľudskosti a mravnosti,
ktorý by im dovolil pochopiť, ako si majú počínať s takým drahým a boha-
tým na talenty národom ako sú Židia.¹¹ Rabín Šmuel Alexandrov, absolvent
preslávenej voložinskej ješivy, sa narodil v tom istom roku ako Kuk a jeho
oboznámenosť s tvorbou Solovjeva bola hlbšia. V jednom zo svojich lis-
tov z r. 1907, adresovanom práve Kukovi, spomína, že v „maličkom zošitku
pre mládež“ Kuka videl pochvaly „veľkému chytrému človeku Vladimíru
Solovjevovi“, avšak, „ako je vidieť, rabín iba počul jeho vystúpenie, no ne-
čítal jeho nádherné knihy z teológie a filozofie, lebo keby ich prečítal, po-
tom by bezpečne vedel, čo je to „služba s láskou“, a taktiež vzostup ducha
v tom najvyššom a najvznešenejšom zmysle tohto slova, nie sú cudzie ani
veľkým kresťanským mysliteľom. Okrem toho, takí mudrci ako Solovjev sú
duchovne blízki judaizmu a celou dušou sa usilujú o svetovú spravodlivosť.
Idealizmus všetkých strán života je hlavnou túžbou taktiež veľkých európ-
skych mudrcov – teológov. Jeho cti by sa patrilo vedieť, že v tej chvíli, keď
vstúpime do boja s herézou, budeme musieť využiť pomoc veľkých mudr-
cov a spravodlivých tohto sveta, pretože v ich slovách je obsiahnutých veľa
ideí, ktoré budeme musieť prispôsobiť k nášmu duchu.“¹²

V liste, ktorý po nejakých dvoch mesiacoch poslal Kukovi, Alexandrov
hodnotí Solovjevove idey o podstate viery a vykúpenia¹³, nazýva filozo-
fiu Kuka platónskou a zdôrazňuje jej zhodu s filozofiou Solovjeva, „ktorý
spieva dythiramby estetiky, dobrou a absolútnej krásy, pretože aj on sa do-
mnieva, že je to absolútne Božské.“¹⁴

Profesor Dov Schwarz, vedúci Katedry filozofie Bar-Ilanskej univerzity,
ukázal, že mystické idey Solovjeva, zrejme nepriamo vplývali na r. Dávida
ha-Kohena, ktorého kvôli osobitnému asketizmu nazývali ha-Nazír – pus-
tovník.¹⁵ Nazír sa naučil ruský jazyk a ponoril sa do ruskej kultúry hneď po
skončení štúdií v hlavných litovských ješivách v Radine, Voložine a Svobod-

11 Plné znenie textu tohto listu pozri v zborníku: *Listy r. A.-I. Kuka*, Jeruzalem 1985, T. 1, s. 16 – 18.

12 ALEXANDROV, Š. *Vedecké a kritické listy*. T. 1. Vilnius 1907, s. 27 – 28 (v ivrite).

13 ALEXANDROV, Š. *Vedecké a kritické listy*, s. 30.

14 ALEXANDROV, Š. *Vedecké a kritické listy*, s. 33.

15 SCHWARZ, D. *Religiózný sionizmus medzi logikou a mesiášstvom*. Tel Aviv 1999, s. 141 – 142 (v ivrite).

ke. V čase revolúcie v roku 1905 ho dokonca dvakrát zatkli kvôli podozreniu z revolučnej činnosti, no hneď oslobodili. V rokoch 1906 – 1912 študoval na Peterburgských kurzoch orientalistiky, založených barónom Dávidom Ginzburgom a tam sa oboznámil s filozofickými prácami Filóna Alexandrijského, ktoré mali neskôr ohromný vplyv na jeho svetonáhľad. Podľa všetkého, vtedy Nazír odhalil (minimálne pre seba) aj tvorbu Solovjeva, taktiež orientovanú na Filónove idey.

Prekonanie egoizmu

V roku 1878 Solovjev vystúpil s cyklom prednášok, nazvaných „Čítanie o Bohočlovečenstve“, ktoré priťahli pozornosť početného publika a vyvolali veľkú ozvenu. V tej dobe už sa u neho sformoval vlastný religiózno-filozofický svetonáhľad, v ktorého centre stáli Všejednota a Sofia (ktorú on nazýval taktiež Božím Duchom, Dušou sveta a Nekonečnosťou). Jednou z centrálnych tém spomínaných prednášok sa stal egoizmus a nutnosť jeho prekonania. Podľa Solovjeva v každom človeku je aspekt individuálny, jednotlivý (súkromný) a aspekt univerzálny, obecný. U ideálneho človeka sa formuje jednota jednotlivého a univerzálného. Túto jednotu Solovjev nazýva „Sofiou“. Solovjev uznával egoizmus za vážny stimul pre praktický život, no považoval ho za prameň zla a životný základ, zatvorený do ľudskej prirodzenosti.

Svoje známe dielko „Zmysel lásky“ (1892 – 1894) napísal potom, ako dokončil prácu nad 130 filozofickými staťami (vrátane state o kabale) pre „Veľký encyklopedický slovník Brockhousa a Efrona“, aby sa následne vrátil k „čistej“ filozofii. Solovjev tvrdil, že láska, dokonca aj v sexuálnom význame tohto slova – je ideálnym ľudským stavom. Láska núti človeka, aby dobrovoľne obetoval svoj egoizmus, nestrácajúc pritom individuálnosť. Milovaný nami blížny, ktorý vo svojom ideálnom vtelení je súčasne aj naším protikladom, a našim odrazom, prebúdza v nás silu, dovoľujúcu premôcť všetku moc egoizmu. Podľa Solovjeva, spása človeka, národa a spoločnosti je možná iba prostredníctvom vzdania sa sebalásky a skrze zamilované zliatie muža so ženou, človeka s prírodou, individuálneho s obecným a veriaceho so Sofiou – mytológiu, siahajúcu koreňmi ku gnosticizmu, do času raného kresťanstva a tiež ku kabale.

Medzi možnými prameňmi vplyvu na solovjevovsku teóriu Sofie Bar-Josef spomína etiku Barucha Spinozu a filozofiu Filóna Alexandrijského. V diele Solovjeva sú badateľné stopy toho, že v mladosti čítal dielo – antológiu „Kabala Denudata“ von Rosenrotha, hoci je celkom možné, že elementy kabalistického myslenia Solovjev načerpal aj od spomínaného Spinozu.

Zároveň dialogická forma jeho diela o Sofii pripomína „Hostinu“ Platóna, a ešte viac – knihu Jehudu Abrabanela „Besedy o láske“ (1535), napísanú vo forme dialógu medzi Filo a Sofiou a skúmajúcu podstatu duchovnej lásky v duchu neoplatonizmu. Záujem ruských intelektuálov, zvlášť Solovjeva, o kabalu, je okrem iného vysvetľovaný ich širokým záujmom o mystiku najranejšieho pôvodu: budhistickú, okultnú, gnostickú a ranokresťanskú. Tento záujem je veľmi charakteristický pre ruskú filozofiu a pre intelektuálnu atmosféru v Rusku na prelome 19. a 20. storočia.

Ako aj iní religiózni predstavitelia, bez ohľadu na to, či boli kresťanmi alebo judaistami – za antireligiózneho komunistického režimu bol Solovjev postavený mimo zákon, no jeho mesiášske myšlienky sobornosti (všeobecnosti), vzdania sa sebalásky, sebaobetovania kvôli spoločnej veci a zliatia s prírodou je možné, že poslúžili ako ideologický základ ako pre kolektivistické idey bolševikov, tak aj pre sebauvedomenia účastníkov kibuckého hnutia v Izraeli.

V predhovore k zborníku prác Solovjeva spomínaná profesorka Bar-Josef rozpráva, že v našich dňoch v Rusku i na Západe sa obrodzuje, prebúdza najsilnejší záujem o prebádanie a preštudovanie Solovjevových diel. Na konci jedného interview predkladá vlastné vysvetlenie tohto fenoménu: „Izraelčan, udusený zbytočným materializmom a pociťujúci nevyhnutnosť obrodiť duchovný status sionizmu (ktorý bol zanedbaný po vzniku štátu Izrael) môže nájsť u Solovjeva výzvu k duchovnému životu, ktorá neprotirečí súčasnosti, a taktiež návrh cesty, zjednocujúci religiózny a svetský spôsob života. Najdôležitejšou je Solovjevova výzva k spásе osobnosti a spoločnosti cestou zdržanlivosti egoistických motívov a zosilneného uvedomenia si nevyhnutnosti zliatia človeka so svojím blížnym, s prírodou, so všetkým tým, čo mu dáva pocit domova“.

TELOVÝCHOVNÁ ORGANIZÁCIA MAKABI PREŠOV
(1925 – 1938)

Marcel NEMEC

Sports organization Maccabi Prešov (1925 – 1938)

The paper discusses the origination and activities of Jewish sports organization Maccabi Prešov between 1925 and 1938. After the establishment of the Czechoslovak Republic the Jewish community became a full member of civil society, which also manifested in the activities related to physical education and sport. By 1925, physical education and sports activities of the Jewish community in Prešov were implemented within non-national sports organizations. The activities of sports organization Maccabi Prešov were documented using source material documenting, and the site of its action, as well as the composition of the membership base, which contributed to the development of physical education and sport in Prešov.

Key words: *History of Prešov, Maccabi, Physical education, Sports.*

Prvé správy o prítomnosti Židov na území rímskej provincie Panónia (Petržalka, Jarovce, Rusovce, Čunovo) nachádzame v písomných prameňoch pochádzajúcich z 9. storočia a doklady o ich výskyte a pôsobení na území Uhorska pochádzajú z polovice 10. storočia.¹ Písomné dôkazy o usídlení Židov v slobodnom kráľovskom meste Prešov sú z konca 18. storočia, avšak prvá židovská obec v Prešove bola založená až v roku 1830.² Rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867, určilo budúci smer vývoja Uhorska až po rozpad monarchie v roku 1918. V živote Židov nastali významné zmeny, predovšetkým boli zrušené feudálne diskriminačné zákony a uhorský parlament prijal zákon č. XVII z roku 1867, ktorý ustanovil, že občania izraelského vierovyznania sú rovnoprávni s občanmi kresťanského vierovy-

1 Najstaršie písomné zmienky o pôsobení Židov na území Uhorska obsahujú štyri dokumenty: 1. Metodov preklad zákonníka Nomokanonъ. 2. Grécka legenda o živote sv. Klimenta. 3. Raffelstetenská colná tarifa. 4. Relácia Ibrahima Ibn Jakuba. 4. List Hasdaia ben Šapruta. Bližšie: MLYNÁRIK, J. *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha : Academia, 2005, s. 16.

2 KÓNYA, P. – LANDA, D. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT, 1995, s. 3.

znania vo všetkých občianskych a politických právach.³ Následkom právneho nariadenia vznikli v Uhorsku zákonné podmienky na absorpciu Židov do miest a obcí, čo bezprostredne súviselo s nárastom počtu židovského obyvateľstva a jeho jazykovou a kultúrnou asimiláciou. Zánik Uhorska a včlenenie Prešova do Československej republiky v súvislostiach nových formujúcich sa spoločenských a hospodárskych podmienok, malo zásadný vplyv aj na Prešovskú židovskú obec. Prechodné nejednoznačné stanoviská židovskej komunity k novovzniknutej politickej situácii v ČSR boli zapríčinené vpádom Maďarskej červenej armády a vznikom Slovenskej republiky rád v Prešove dňa 16. júna 1919. V tom čase sa časť židovskej inteligencie prejavovala tradične promaďarsky, avšak predovšetkým mladá židovská inteligencia prejavila kladný postoj k vzniku novej demokratickej republiky. V roku 1921 po prvom povojnovom sčítaní ľudu, bolo v Prešove 3 477 osôb, ktoré sa hlásili k židovskému vierovyznaniu. V tridsiatych rokoch vzrástol ich počet na 4 300, čo predstavovalo takmer štvrtinu obyvateľov mesta.⁴ Ako uvádza Sabol (1943) začiatkom štyridsiatych rokov sa počet židovského obyvateľstva v Prešove stabilizoval v uvedenom pomere (Tab.1).

Tabuľka 1.: Počet obyvateľov Prešova hlásiacich sa k židovskému vierovyznaniu v roku 1940

Rok	Počet obyvateľov	Židia	%
1940	24 363	4 381	17,98

Členstvo a pôsobenie Židov v inonárodných telovýchovných a športových organizáciách v Prešove

V druhej polovici 19. storočia sa v Prešove začala dynamicky rozvíjať telovýchovná a športová činnosť, a práve v Prešove sa uskutočnilo v roku 1846 prvé atletické podujatie na území vtedajšieho Uhorska.⁵ V roku 1848 vznikol Prešovský strelecký spolok, následne v roku 1873 Prešovský korčuľarský spolok a v roku 1880 Prešovský spolok kolkárov. Koncom devätnásteho storočia v roku 1896 vznikol maďarský Prešovský telocvičný a šermiarsky spolok ETVE (Eperjesi Torna es Vívó Egyesület).⁶ Prešovský

3 AMIR, G. *Prešov – osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava : SNM, 2004, s. 42.

4 AMIR, G. *Prešov – osud židovskej obce, jednej ...*, s. 58.

5 Slovenský športový portál. Uhorská éra do roku 1918 [online]. [cit. 2013-02-10]. Dostupné na internete: http://www.sport.gov.sk/Page/uhorska_era_do_roku_1918_1.htm.

6 MARINICA, M. Šport v meste Prešov v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia [online]. [cit. 2013-02-10] Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/marinica.pdf>.

telocvičný a šermiarsky spolok okrem šermu združoval taktiež hráčov tenisu, kriketu, atlétov a hráčov hry s ušiakovou loptou, ktorá bola v tých časoch nesmierne populárna. Spolok v roku 1898 zastrelil aj činnosť prešovského futbalu a cyklistiky. Národnostný zákon v tom čase neumožňoval vytvorenie rýdzo slovenských športových klubov. Až vznik Československa v roku 1918 významným spôsobom ovplyvnil rozvoj športového hnutia.⁷ Na území Slovenska popri činnosti tradičných športových organizácií a klubov z uhorskej éry, začali pôsobiť tiež slovenské, československé i židovské športové kluby, resp. telovýchovné jednoty.⁸ V Prešove okrem športovej jednoty ETVE, ktorá v roku 1920 zmenila názov na TVE Prešov a následne v roku 1931 sa premenovala na Sláviu Prešov, pôsobili tiež telovýchovné organizácie Sokol⁹ a Orol¹⁰. Na prešovskom športovom dianí sa významným spôsobom od roku 1928 podieľala športová jednota Snaha – Tőrekvés Prešov, ktorá mala charakter robotníckeho športového klubu. Židia do vzniku samostatnej židovskej športovej organizácie, pôsobili vo všetkých prešovských telovýchovných združeniach a kluboch, ale predovšetkým v ETVE Prešov.

Vznik Makabi Prešov

Zásadný vplyv na formovanie telovýchovného a športového hnutia Židov v Československu malo sionistické hnutie. Predovšetkým mladí židovskí športovci sa v duchu sionizmu nevedeli zmieriť s tým, že niektorí Židia nielen asimilujú s majoritným obyvateľstvom, ale opúšťajú tisícročné židovské tradície, ktoré v nepriaznivých časoch pomohli židovskému národu prežiť. V dejinách židovského národa osobitným spôsobom rezonuje povstanie Makabejcov v Judei v roku 166 p. n. l., kedy vífazi vedení Júdom Makabejským dobyli Jeruzalem, očistili a znovu zasvätili Jeruzalemský chrám.¹¹ Na VI. Sionistickom kongrese, ktorý sa uskutočnil v roku 1903 v Bazileji, zverejnil Max Nordau¹² príspevok *Jewry of Muscle*, v ktorom

7 PERÚTKA, J. *Dejiny telesnej výchovy a športu na Slovensku*. Bratislava : Šport, 1980, s. 89.

8 PERÚTKA, J. a kol. *Dejiny telesnej kultúry*. Bratislava : SPN, 1985, s. 137.

9 Sokol bol telovýchovnou organizáciou, ktorá vznikla v roku 1962, presadzujúca princíp kalokagatie a ideové motívy československého vlastenectva, v ktorej pôsobili športovci bez rozdielu stránickej príslušnosti.

10 Orol bol telovýchovnou organizáciou, ktorá vznikla v roku 1909, presadzujúca princípy rímskokatolíckej vierouky a jej náboženského a sociálneho programu.

11 Povstanie Makabejcov [online]. [cit. 2013-02-10] Dostupné na internete: http://www.wikipedia.org/wiki/Povstanie_Makabejcov

12 Max Nordau (1849 – 1923), lekár, spisovateľ, sociálny kritik, spoluzakladateľ Svetovej sionistickej organizácie. Max Nordau [online]. [cit. 2013-02-10] Dostupné na internete:

nabáda k vytvoreniu organizácie, ktorej by bolo možné zveriť starostlivosť o telesnú a mravnú výchovu židovského dorastu. Preferoval tézu o výchove „k svalnatému židovstvu“, čo vyjadroval dobovo preferovaný pojem Muskeljudentum. Pod vedením Nordaua bol v roku 1909 v Berlíne založený Židovský telocvičný zväz – Jüdische Turnerschaft, ktorý riadil činnosť židovských športových klubov. V roku 1913 sa stretli zástupcovia západo-rakúskych židovských organizácií vo Viedni, kde sa rozhodli pomenovať židovské športové kluby názvom Makabi.¹³ Zväz Makabi bol v Československej republike založený dňa 30. septembra 1924 z iniciatívy pražskej židovskej telovýchovnej organizácie Makabi. Oficiálne ustanovenie židovskej telovýchovnej a športovej obce pre Československú republiku, v ktorej boli zastúpené odvetvové zložky: atletika, hokej, zimné športy, futbal a telesná výchova, sa uskutočnilo 13. marca 1931.¹⁴ V roku 1931 sa v rámci Slovenského zemskeho zväzu Makabi vytvorila Západoslovenská župa so sídlom v Bratislave a Východoslovenská župa so sídlom v Košiciach. Následne v roku 1933 vznikla Stredoslovenská župa so sídlom v Ružomberku.¹⁵ V Prešove začala pôsobiť telovýchovná organizácia Makabi v roku 1925, avšak nemala potrebnú členskú základňu a absentovala angažovanosť mládeže.¹⁶ Činnosť Makabi Prešov sa realizovala v odvetvových zložkách *atletika* a *futbal* a po niekoľkých rokoch činnosť telovýchovnej organizácie zanikla. Obnova činnosti Makabi Prešov sa uskutočnila 20. decembra 1932.¹⁷ Aj napriek skutočnosti, že židovské archívy boli za holokaustu zničené a židovskí športovci zahynuli vo fašistických vyhladzovacích táboroch, a preto chýbajú pamätníci, podarilo sa získať niektoré historické fakty o činnosti telovýchovnej organizácie Makabi Prešov v rokoch 1932 – 1938.¹⁸ Na základe štúdia dochovaných prameňov, predovšetkým dobo-

<http://www.myjewishlearning.com/maxnordau.shtm>.

- 13 Etymológia názvu židovských športových klubov Makabi je odvodená z pojmu maccabees (hebr. - מַכַּבִּים), ktorý označoval izraelských bojovníkov za nezávislosť v dobe rímskej. Prvý klub, športový klub Makabi bol založený v Jeruzaleme v roku 1911[online]. [cit. 2013-02-10] Dostupné na internete: <http://www.wikipedia.org/wiki/Maccabi>.
- 14 ŠPUNAR, J. *Sportovní židovské kluby v novodobých dějinách*. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 6.
- 15 BUČKA, P. *Šport v Žiline v znamení modro-bielej*. Žilina : Georg, 2012, s. 25.
- 16 LANDA, D. *Storočnica. Venované životu a práci Židov v Šariši v posledných troch storočiach*. Prešov : ŽNO, 1997, s. 61.
- 17 „Dňa 20. decembra 1932 bol založený športový, telovýchovný a kultúrny klub Makabi v Prešove. Novozaložený spolok, ktorý má už 250 členov, nestojí v službách žiadnej politickej strany, jeho jediný účel je pestovať šport a šíriť židovskú kultúru.“ Týždenník Šariš zo dňa 24.12.1932, č. 49, s. 7.
- 18 21. júla 1938 vláda ČSR schválila národnostný štatút, ktorý zjednotil znenie rôznych zákonov týkajúcich sa slobôd národnostných menšín z oblasti občianskych práv,

vého týždenníka Šariš, ktorý bol regionálnym nepolitickým týždenníkom, informujúcim o spoločenskom, hospodárskom, kultúrnom a športovom dianí, vydávaný Okresným osvetovým zborom v Prešove v rokoch 1930 – 1939. V súčasnosti je súčasťou archívneho fondu Vedeckej knižnice v Prešove. Stanovy telovýchovnej organizácie Makabi Prešov sa nezachovali, ale pri rekonštrukcii štruktúry a činnosti organizácie, vychádzame zo zachovaných stanov Makabi v Bardejove z roku 1935¹⁹.

Činnosť Makabi Prešov

Členmi telovýchovnej organizácie Makabi Prešov mohli byť rovnako muži ako ženy, mali rovnaké práva, no tvorili samostatné telocvičné odbory. Vykonávali aktivity v telovýchovnej, športovej, kultúrnej, brannej a skautskej oblasti.²⁰ O členstvo mohol požiadať každý bezúhonný Žid starší ako 18 rokov, zaplatením členského príspevku. Finančnú výšku príspevku stanovil výbor príslušnej telovýchovnej organizácie. V roku 1932 boli do riadiacich funkcií telovýchovnej organizácie Makabi Prešov zvolení: Dr. Karol Verbsstein – čestný predseda, Adolf Friedmann a Jozef Vogel – predsedovia, Ľudovít Rudík – tajomník, Jozef Schnitzer, Mikuláš Gottdiener a Artur Neumann – pokladníci, Max Elsner, Vojtech Wohlwerth – revízori, Lila Rosenbergová – zapisovateľka, Elena Ungárová, Izabela Kleinová, Adolf Reich a Zoltán Licht – členovia kultúrneho odboru. Za vedúceho odboru telesnej výchovy mužov bol zvolený Ing. Ervín Kováč, vo funkcii vedúcej odboru telesnej výchovy žien pôsobila Margita Geröová. Disciplinárnu komisiu tvorili: Emil Neuman, Ernest Springer a Filip Kraus. Vo funkcii kvestora pôsobil Artur Keller. Činnosť telovýchovnej organizácie Makabi Prešov po roku 1932 sa sústredila v odvetvových zložkách, ktoré boli riadené zodpovednými vedúcimi: futbal – Artur Kneller, tenis – Ladislav Zahler, zimné športy – Eugen Brenwasser a Mikuláš Hartman, stolný tenis – Fridrich Keller, šach – Emanuel Weisz a Mikuláš Schönberg. V roku 1932 členskú základňu Makabi Prešov rozšírili členstvom plavci a vodní pólisti židovskej národnosti, ktorí po nezhodách s maďarskými organizátormi v plaveckom oddiele Slávia Prešov z menovaného oddielu odišli. Medzi plavcami a pólistami vynikali bratia Sternovci, Pavel Lerner a Karol Kuhn. Tréningový proces v tom čase realizoval viedenský tréner Dojč.²¹ Na priateľských športových

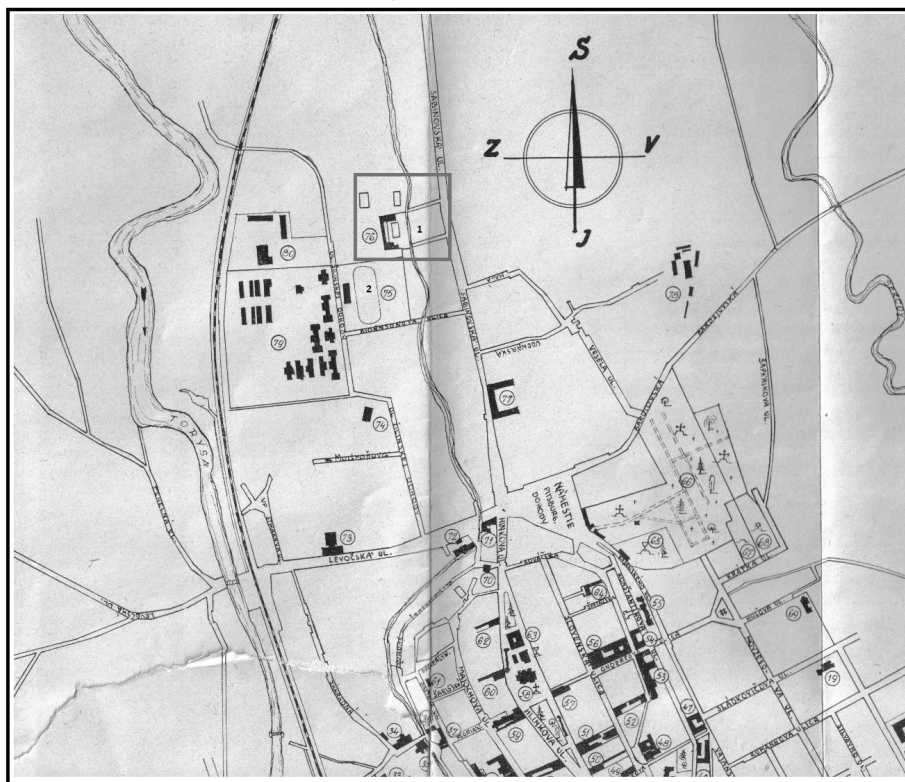
školy a kultúry.

19 Stanovy židovskej telocvičnej jednoty Makabi v Bardejove. Ministerstvo vnútra SR, SNA (Slovenský národný archív), f. MV 1938 – 1945, škatuľa č. 1168.

20 BUČKA, P. *Šport v Žiline v znamení modro-bielej*, s. 38.

21 Následkom konkurenčného boja medzi maďarskými a židovskými funkcionármi v plaveckom oddiele ETVE Prešov sa prešovskí plavci a vodní pólisti židovskej

podujatiach sa pólisti a plavci Makabi Prešov umiestňovali na popredných miestach a po Bar Kochbe z Bratislavy boli na Slovensku ojedinelým židovským plaveckým oddielom. Plavecký oddiel Makabi Prešov disponoval plaveckým bazénom s tribúnou v lokalite medzi tzv. „Argentínou“ a terajším futbalovým ihriskom (Obr.1). Dôkazom, že na kvalitu tréningového procesu bol v prešovskom Makabi kladený veľký dôraz, je príchod ďalšieho nového plaveckého trénera Weiglera z Viedne v roku 1934.²²

Obrázok 1.: Lokalita „Argentína“ zvýraznená štvorcom, zdroj: SABOL, Š. *Prešov v minulosti a dnes*. Bratislava : ČAS, 1943.

Legenda: 1 – Mestský bazén s tribúnou, 2 – Mestské ihrisko

národnosti odčlenili a následne sa stali členmi Telovýchovnej organizácie Makabi Prešov. Bližšie: Slávia PU Prešov [online]. [cit. 2013-02-10] Dostupné na internete: <http://www.vodnepolo.eu/40-roky>.

- 22 „Miestna organizácia Makabi získala z Viedne známeho trénera Weiglera, ktorý povedie plavecký výcvik a vodné pólo prešovským športovcom. Dúfame, že dobré meno tohto športovca prispeje k zvýšeniu vodného športu v Prešove, ktorý pri lanských závodoch ukázal také sľubné začiatky.“ Týždenník Šariš, zo dňa 10. augusta 1934, č. 51, s. 6.

Mestský bazén v lokalite „Argentína“ bol v tridsiatych rokoch 20. storočia centrom prešovského plaveckého športu, kde sa organizovali plavecké súťaže a zápasy vodného póla regionálneho, národného, ale aj medzinárodného významu.²³ V kategórii dorastu sa organizovali plavecké preteky „O Friedmannov putovný pohár“, ktorých sa zúčastňovali plavecké kluby východoslovenskej a maďarskej plaveckej župy. Prvý futbalový zápas odohrali hráči Makabi Prešov dňa 16. júla 1933 proti mužstvu Snaha Prešov na prešovskom mestskom ihrisku.²⁴ V roku 1933 zaznamenal najvýraznejší športový úspech prešovského Makabi tenista Vojtech Majorovits, ktorý sa na Svetových hrách Makabi v Prahe umiestnil na druhom mieste.²⁵ V mesiaci október v roku 1934 sa uskutočnilo III. valné zhromaždenie Makabi Prešov, kde nastali personálne zmeny v riadiacich funkciách.²⁶ Vo funkcii predsedu naďalej pôsobil Adolf Friedmann, Dr. Ferdinand Bárdos – podpredsa, Ludovít Rudík a Dr. Ladislav Lefkovits – tajomníci, Juraj Kún a Vojtech Wohlwerth – pokladníci, Alžbeta Sternová – zapisovateľka, Pavel Grosswirth – revízor, Vojtech Halmos – vedúci odboru telesnej výchovy mužov, Ing. Ervín Kováč – vedúci odboru telesnej výchovy žien, Lívia Neuwirthová – vedúca odboru stolného tenisu, Alfred Keller – vedúci plaveckého odboru, Ernest Jordán a Ladislav Blumberger – vedúci odboru futbalu, Zoltán Keller – odboru turistiky, Mikuláš Hartmann – odboru zimných športov, Mikuláš Schönberg – šachového odboru, Dr. Edmund Klein – referent Makabi-Hacairu. Veľkej popularite sa tešil v prešovskej telovýchovnej organizácii Makabi šachový šport, v ktorom sa pravidelne organizovali klubové turnaje. Medzi úspešných šachistov patrili: Ladislav Erdős, Pavol Grosswirth, František Wassermann. Dôkazom, že sa šach tešil diváckemu záujmu svedčí záznam z medziklubového šachového turnaja,

23 „V nedeľu, dňa 22. augusta sa konajú v Prešove plavecké závody dorastu o Friedmannov putovný pohár. Je pozoruhodné, že pokyn na túto športovú spoluprácu prišiel práve zo strany Makabi Prešov. Tento mladý a čulý spolok, ktorý už túto nedeľu bol spoluzakladateľom turnaja vodného póla, preukázal tým svoju snahu o propagáciu a povznesenie plaveckého športu, ktorý má práve na Slovensku tak úrodnú pôdu, keď bratislavská Bar-Kochba sa stala majstrom ČSR v plávaní dosiahnuc pri tom skoro európsku triedu.“ Týždenník Šariš, zo dňa 20. augusta 1937, č. 54, s. 8.

24 „Prvé vystúpenie ŠK. Makabi versus ŠK. Snaha v Prešove. Dňa 16. júla počnúc 2. hod. odpoľudnia má ŠK. Makabi v Prešove prvotiny. Zahrá až 3 zápasy proti ŠK. Snaha a to najprv jedenástka starcov proti starcom Snahy, potom dorastenecké jedenástky oboch klubov. Tieto stretnutia budia veľký záujem, najmä čo sa týka prvého vystúpenia ŠK. Makabi.“ Týždenník Šariš, zo dňa 14. júla 1933, č. 48, s. 6.

25 „Vojtech Majorovits, vynikajúci hráč prešovskej Makabi, umiestnil sa pri svetových hrách Makabi v Prahe v mix double (tenis) so sl. Erdlovou (Břeclav) medzi 52 účastníkmi na druhom mieste.“ Týždenník Šariš, zo dňa 30. septembra 1933, č. 48, s. 6.

26 Bližšie : Týždenník Šariš, zo dňa 7. októbra 1934, s. 7.

ktorý sa uskutočnil dňa 1. marca 1935 v Prešove.²⁷ Šachový odbor Makabi Prešov sa pod vedením predsedu Viliama Vyplela iniciatívne prezentoval aj v oblasti propagácie šachovej hry, organizovania kurzov šachovej taktiky a klubových stretnutí.²⁸ Tréningové zázemie stolných tenistov Makabi Prešov sa nachádzalo v sále Marinium na Jarkovej ulici, ale významné stolnotenisové zápasy sa odohrávali aj v sále Čierneho orla.²⁹ Išlo napr. o finále majstrovstiev Slovenska v stolom tenise v roku 1938, keď o titul v Prešove bojovali vtedajšie dva najlepšie kluby Slovenka, PTE Bratislava a Makabi Prešov. Víťazstvo si vybojovali stolní tenisti PTE Bratislava. O kvalite stolných tenistov Makabi Prešov vypovedá turnajová účasť jedného z vtedajších stolnotenisových hráčov svetovej triedy Bohumila Váňu zo Sparty Prahy, ktorý 15. apríla 1937 porazil najlepšieho prešovského hráča Koppa.³⁰ Odbor

- 27 „Odvetný medzispolkový šachový zápas medzi spolkami Makabi Košice – Makabi Prešov zahraný bol 1.3. v Prešove, v klubovni Makabi na šiestich šachovniciach. Skončil sa remízovým výsledkom 3:3. Košické mužstvo nastúpilo zase v najsilnejšej zostave, ale jednako domáce mužstvo držalo sa húževnate a hralo úspešne. Za prešovské mužstvo vyhral po tuhom boji Štechler a 15 ročný nadaný hráč Grünfeld, ktorý dokázal, že hral aj so silnejšími hráčmi, remizovali Erdös a Bajern. Zápas bol sledovaný s veľkým záujmom a navštívil ho veľký počet milovníkov šachu. Výsledky ukazujú že šach v kruhoch Makabi je na silnom vzostupe a na dobrej úrovni. Budúcim podnikom je preponovaný zápas so spolkom Makabi Bardejov.“ Týždenník Šariš, zo dňa 2. marca 1935, s. 6.
- 28 „Šachový odbor Makabi Prešov zahajuje teoretický kurz. Kurz potrvá 3 mesiace. Preberá sa: moderné zahájenie, stredná hra, stratégia a koncová hra. Tento odbor vyhral I. cenu v majstrovstve mesta Prešova a tiež I. cenu v bleskovom turnaji. Pozoruhodný je záujem mládeže o túto hru. Stane sa, že mládež predbieha svojich majstrov. Teoretický kurz snaží sa vzbudiť záujem aj u tých, ktorí hrajú len zo zábavy. I v tomto prostredí sa nájdu favoriti. Vedenie tohto odboru dúfa, že teoretickým kurzom povznesie šachovú hru členstva na vyššiu úroveň. Z tohto dôvodu usporiada tiež domáci šachový zápas o prevenciu spolku.“ Týždenník Šariš, zo dňa 12. februára 1937, s. 4.
- 29 „V nedeľu 13.2.1938 bol v Prešove posledný akt majstrovstva Slovenska v table-tenise. Dva najlepšie kluby Slovenska: PTE Bratislava a Makabi Prešov vybojovali krásny zápas, aký ešte v Prešove nebol. Zápas skončil víťazstvom hostov v pomere 8:6 bodom. Utkanie malo slávnostný rámeček. Za prítomnosti všetkých protektorov a veľmi početného obecnstva privítal tajomník usporiadajúceho spolku hostov a protektorov závodu, poďakoval rade mesta Prešova za bezplatné prepožičanie veľkej dvorany Čierneho orla a početnému obecnstvu za hojnú účasť. Zápas vyznačoval sa krásnym bojom a bol pravým pôžitkom milovníkom tohto športu. Súčasne sa hral aj turnaj jednotlivcov, ktorý sa tiež stal korisťou bratislavských hráčov. Ale aj prešovskí hráči dosiahli niekoľko pozoruhodných výsledkov. Večer bol banket, na ktorom sa zúčastnili hráči a vedúci oboch spolkov. Všetci hráči odniesli si z Prešova krásne dojmy a sľúbili, že aj v budúcnosti radi do Prešova zavítajú.“ Týždenník Šariš, zo dňa 25. februára 1938, s. 7.
- 30 „Športový spolok Snaha Prešov usporiadal dňa 15. apríla 1937 v Katolíckom kruhu ping-pongové zápasy, na ktorom mimo klubov Snaha, Makabi a PTVE, zúčastnil sa svetový majster Bohumil Váňa z Prahy, ktorý sa stal aj víťazom tohto turnaja. Vo finále porazil prešovského hráča Koppa 21:6, 21:8, 21:9.“ Týždenník Šariš, zo dňa 16. apríla 1937, s. 4.

zimných športov Makabi Prešov sa sústredil predovšetkým na propagáciu severského lyžovania. Organizoval lyžiarske kurzy, zimné lyžiarske tábory a súťaže. Klubovňa lyžiarskeho odboru sa nachádzala na Masarykovej ulici č. 79.³¹ V zimných mesiacoch sa popularite tešilo korčuľovanie. Dôkazom je správa v tlači, ktorá pojednáva o oblúbenosti spomenutého športu medzi členmi Makabi Prešov, ktorí v mesiaci január v roku 1937 uprednostňovali korčuľovanie pred prípravami výročnej telovýchovnej akadémie.³² Prvá telocvičná akadémia prešovského Makabi sa uskutočnila 22. marca 1937 v sále kina Scala. Vystúpenia mali propagačný charakter zdôrazňujúci význam telesnej výchovy Židov v dobových intenciách brannej prípravy občanov Československa. V rámci akadémie odznali príspevky, ktoré vyzývali obyvateľov Prešova na podporu činnosti telovýchovnej organizácie Makabi v súvislosti s prípravami na III. celoštátnu Makabiádu (tzv. Všemakabejský slet), ktorá sa uskutočnila v dňoch 4. – 7. júla 1937 v Žiline, podľa vzoru všesokolského sletu.³³ Dňa 19. októbra 1937 sa uskutočnilo zasadnutie valeného zhromaždenia Makabi Prešov, na ktorom boli zvolení noví členovia riadiacich funkcií.³⁴ Vo funkcii čestného predsedu naďalej pôsobil Adolf Friedmann, v ďalších funkciách nastali zmeny: Dr. Ladislav Havas – predseda, Dezider Landau – tajomník, Tibor Rosenwasser – zástupca, Maximilián Zipser – pokladník, Zoltán Paszternák – zapisovateľ, pribudol odbor brannej výchovy, ktorý riadil Ing. Ervin Kováč. Dôkazom, že telovýchovná a športová činnosť bola v Makabi ovplyvnená starogréckym ideálom kalogatie, predstavuje organizačná forma a obsahová náplň plnenia kritérií

31 „Lyžiarsky odbor telocvičného a športového spolku Makabi bude sa tohto roku intenzívnejšie zaoberať rozvojom zimného športu. Prosíme našich členov, tiež nečlenov o skorú prihlášku, aby sa mohol sezónový program úspešne previesť. Makabi Prešov je členom zväzu Čsl. lyžiarov, a preto požíva všetky výhody (ako železnica, vízum a pod.). Prihlásiť sa môžete v klubovni na Masarykovej ulici 79, u tajomníka Dezidera Landaua.“ Týždenník Šariš, zo dňa 14. novembra 1936, s. 5.

32 „Telocvičný odbor Makabi Prešov pripravuje po dlhom rozvážení predcvičiteľského sboru svoju prvú akadémiu. Prácu hatí veľká zima a hlavne kľžište. Mladí cvičenci nemôžu odolať brusliarskemu športu a tým zanedbávajú bohužiaľ prípravy akadémie.“ Týždenník Šariš, zo dňa 29. januára 1937, s. 6.

33 „Sletová komisia Makabi v Prešove oznamuje svojim členom, že konečný termín prihlášok sa stanovil na 1. 6. 1937. Po tomto termíne neručíme za zľavnený cestovný lístok. Prihlášky musia byť bezpodmienečne odovzdané br. E. Samolovičovi do 1. júna s fotografiou pre legitimáciu. Hlavné sletové dni pripadajú na 4. a 5. júl, teda na štátne sviatky. Posledný deň je venovaný na výlet do blízkeho okolia. Na slete vystúpi pravdepodobne i vojsko. Na slet sa prihlásilo so zvláštnym programom Makabi sväz Švajčiarsko, ktorý vystúpi s vlastnými výchovnými prvkami švajčiarskej štátnej školy pre telesnú výchovu.“ Týždenník Šariš, zo dňa 28. mája 1937, s. 4.

34 Bližšie: Týždenník Šariš, zo dňa 28. októbra 1937, s. 7.

podmieňujúcich získanie makabijského odznaku zdatnosti v oblasti masovej telesnej výchovy.³⁵ Zvládnutie stanovených telesných cvičení, preukázanie požadovanej úrovne športovej výkonnosti a teoretických vedomostí z oblasti telesnej kultúry, umožňoval získanie odznaku zdatnosti mužom a ženám v troch stupňoch podmienených vekovou kategóriou:

- bronzový (ženy od 17 do 34 rokov, muži od 18 do 34 rokov),
- strieborný (ženy a muži od 35 do 41 rokov),
- zlatý (ženy a muži nad 41 rokov).

Získanie príslušného stupňa bolo taktiež podmienené dosiahnutím požadovanej pohybovej výkonnosti v stanovenom obsahu masovej telesnej výchovy:

Tabuľa 2.: Pohybová výkonnosť podmieňujúca získanie odznaku zdatnosti Makabi

Telocvičné náradie	Muži	Ženy
Hrazda Bradla Kôň Prostné cvičenia	Jeden povinný cvik na každom náradí	Jeden povinný cvik na každom náradí
Skok do výšky	125 cm	100 cm
Skok do diaľky	450 cm	310 cm
Vrh guľou	7, 25 kg – 700 cm	4 kg – 400 cm
Beh na krátku vzdialenosť	100 m – 14,5 s.	75 m – 13,0 s.
Plávanie	300 m	200 m
Vytrvalostná disciplína (absolvovať jednu disciplínu)	Beh na lyžiach 10 km Beh na 3 km Jazda na bicykli 20 km	Beh na lyžiach 6 km Chôdza 10 km Jazda na bicykli 15 km

35 BUČKA, P. *Šport v Žiline v znamení modro-bielej*, s. 72.

Požadované vedomosti z oblasti telesnej kultúry pozostávali z 15 okruhov:

1. O podstate Makabi, 2. Dejiny židovského turnerstva, 3. Svetový zväz Makabi, 4. Prehľad židovských dejín, 5. O dejinách sionizmu, 6. Keren Hajesod (fond na podporu židovského osídlenia v Palestíne, 7. Keren-Kayemeth (židovský národný fond), 8. Ocar-Makabi (fond na podporu mládeže), 9. Náuka o Palestíne, 10. Židovstvo – jeho hospodárska a sociálna ústava, 11. Sviatky židovského národa, 12. Každodenná hygiena, 13. Organizácia nášho Makabi, 14. Hatikva – židovská národná hymna, 15. Hebrejské velenie. Jednou z posledných akcií telovýchovnej organizácie Makabi Prešov bola telovýchovná akadémia, ktorá sa uskutočnila 10. apríla 1938 v sále kina Scala.³⁶ Ako uvádzajú dobové dokumenty, podujatie sa tešilo veľkému záujmu verejnosti, ako aj vážnosti zo strany predstaviteľov kultúrneho a spoločenského života mesta. Mimoriadnu odozvu vzbudilo netradičné cvičenie žien so svetelnými kužeľmi, ako aj cvičebné zostavy mužov na bradlách s hudobným sprievodom. V roku 1938 sa uskutočnilo podujatie v spolupráci s košickou Makabi, čoho dôkazom je dochovaný pohár z telovýchovných slávností (Obr. 1).

Ukončenie činnosti Makabi Prešov

V posledných mesiacoch roka 1938 sa informácie a správy o činnosti telovýchovnej organizácie Makabi Prešov v týždenníku Šariš neuvádzajú. Články o športovej činnosti, športových výsledkoch a úspechoch Makabi Prešov vystriedali články s protižidovskou tematikou a tematikou propagujúcou slovenský nacionalizmus.³⁷ Činnosť telovýchovnej organizácie bola znemožnená v dôsledku zhoršenej medzinárodnej politickej situácie, keď 25. novembra 1938 bola v ČSR vyhlásená mobilizácia. V tento deň boli aj úradne odovzdané kľúče od klubovne Makabi Prešov vojenským orgánom štátu (Obr. 2). Archívny dokument Policajného oddelenia mesta Prešov uvádza, že telovýchovná organizácia Makabi Prešov bola zrušená 10. decembra 1938.³⁸ Hlinkova garda, nacionalizmus a postupná fašizácia Slovenska ovládli spoločenský život, ako aj oblasť telesnej výchovy a športu. Následným protižidovským opatrením, ktoré s splatnosťou vystavilo činnosť

36 Bližšie: Týždenník Šariš, zo dňa 15. apríla 1938, s. 4.

37 „My v Prešove, ktorý slovenským bol, slovenským je a slovenským aj ostane, protestujeme proti správaniu židov, ktorí otrávení internacionálnymi ideológiami, kazia slovenský ráz nášho mesta i našich šarišských dedín. Von so židmi! Na Slovensku má miesto len slovenský nacionalizmus.“ Týždenník Šariš, zo dňa, 1938, 4. novembra, s. 3.

38 Archív mestského úradu v Prešove 1923 – 1945, škatuľa č. 17. Policajné hlásenie, 21. január 1939.

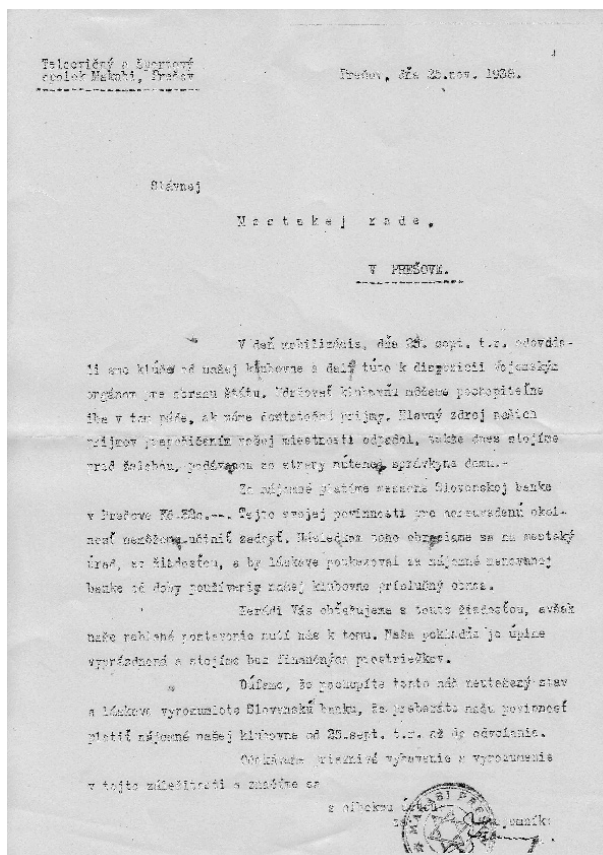
telovýchovných organizácií Makabi mimo zákon, bolo nariadenie hlavného náčelníka Slovenskej ústrednej športovej rady, ktorý rozkazom dňa 1. mája 1940 zakázal Židom členstvo v športových zväzoch.³⁹ V tomto demokracii neprajnom čase zanikla nielen telovýchovná organizácia Makabi Prešov, ale taktiež týždenník Šariš. V sledovanom období rokov 1932 – 1938 bol Makabi Prešov nielen aktívnou telovýchovnou organizáciou, ktorá mala v období svojho rozkvetu 650 členov,⁴⁰ ale taktiež významnou kultúrnou organizáciou. Kultúrny aspekt telovýchovnej činnosti značne odlišoval Makabi Prešov od iných telovýchovných a športových organizácií. Telovýchovná organizácia Makabi Prešov bola v tridsiatych rokoch 20. storočia nepolitická organizácia, ktorá na báze dobrovoľného členstva združovala Židov, inklinujúcich k dobovo progresívnym formám telovýchovno-športových aktivít. Spomenutý aspekt mal pozitívny vplyv ako na širokú členskú základňu, tak aj na sympatizantov a nežidovských priaznivcov.

Obrázok 2.: Pohár z telovýchovných slávností Makabi 1938 v Košiciach, ktorý je súčasťou expozície judaik zo zbierky Ing. Eugena Bárkányu vystavenej v Židovskom múzeu v Prešove

39 BUČKA, P. *Šport v Žiline v znamení modro-bielej*, s. 97.

40 LANDA, D. *Storočnica. Venované životu a práci židov v Šariši v posledných troch storočiach*, s. 61.

Obrázok 3.: Hlásenie tajomníka Makabi Prešov z 25. novembra 1938 o odovzdaní kľúčov od spolkovej klubovne. Predmetom hlásenia Mestskej rade je taktiež žiadosť o odpustenie platby nájomného za užívanie priestorov.

**SPOŁECZNA I DOBROCZYNNA DZIAŁALNOŚĆ
POLSKIEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO.
NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI ZGROMADZENIA
SIÓSTR SŁUŻEBNICZEK NA PODKARPACIU**

Krzysztof REJMAN

Social and charity activities of the Polish Catholic Church. On the example of activities of Congregation of the Sisters Servants in the Carpathian region

Activity of the Congregation of the Sisters Servants Starowiejskich is of a pro-social nature. Since its inception, nurses collaborate with the laity for the common good of the human family. Their nurseries, DPS, educational centres, etc. have the same function as non-governmental organizations, but they do not get compensations. Modern media often create a negative image of the Church. However, very little is said about the work of the Church, religious orders and Catholic organizations. Their mission is necessary, but their work is not published. The presented study deals with the formation of the Congregation, the beginning of its activity in Greater Poland, Galicia and also the Carpathian region.

Key words: *Congregation, social activities, charity, Congregation of the Sisters Servants Starowiejskich.*

Wstęp

Ludność Podkarpacia charakteryzuje się wysokim stopniem religijności w stosunku do pozostałej części kraju. Jest to przejaw aktywności Kościoła, głównie katolickiego, na tym obszarze. Jest to także zasługa istniejących tam organizacji i grup o charakterze religijnym.

Zgromadzenia Zakonne i ich działania są także przejawem żywotności Kościoła, zarówno w wymiarze duchowym jak i materialnym. W województwie podkarpackim jest ich około 200 placówek, z czego ponad 150 to działalność Zgromadzeń Żeńskich¹.

1 Obliczenia własne w oparciu o informacje Teleadresowe Archidiecezji Przemyskiej, Diecezji Rzeszowskiej, Diecezji Tarnowskiej, Diecezji Sandomierskiej i Diecezji Zamojsko-lubaczowskiej.

Jedną z takich organizacji, działających wewnątrz struktur Kościoła, a pełniących swą misję na zewnątrz, jest Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, zwanych potocznie Służebniczkami Starowiejskimi (nazwa wywodzi się od lokalizacji Domu Generalnego, w Starej Wsi koło Brzozowa).

Działalność Zakonów pełni bardzo ważną misję w kształtowaniu religijności i postaw moralnych wśród wiernych. Działalność ta koncentruje się przede wszystkim na realizacji właściwych sobie charyzmatów czyli zadań, do których zostały powołane. Ponadto podejmują one także działania duszpasterskie, związane z pracą parafialną, stanowiąc niejako uzupełnienie pracy duchowieństwa diecezjalnego.

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek jest Zgromadzeniem Zakonnym, oddającym się zewnętrznej działalności apostołskiej i dobroczynnej. Charyzmatem Zgromadzenia, a więc jego celem i zasadniczą misją, jest służba bliźnim najbardziej potrzebującym pomocy, duchowej czy materialnej, zwłaszcza dzieciom, ubogim i chorym².

Jako dzieła sobie właściwe Zgromadzenie podejmuje chrześcijańskie wychowanie oraz nauczanie dzieci i młodzieży, katechizację, akcję charytatywną wśród chorych i ubogich – na wzór Chrystusa³. Ponadto podejmuje wiele innych form prac apostołskich zgodnych z charyzmatem i aktualnymi potrzebami Kościoła.

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek to organizacja licząca ponad 1200 osób, pracujących na 176 placówkach w Polsce i 58 placówkach za granicą: w Stanach Zjednoczonych, Mołdawii, Ukrainie, Rosji, Niemczech, Zambii, Malawi, Tanzanii, RPA, na Filipinach i we Włoszech⁴.

Rys historyczny Zgromadzenia

Powstanie Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, łączy się ściśle z osobą błogosławionego Edmunda Bojanowskiego.

Urodził się 14 listopada 1814 roku. Pochodził z rodziny szlacheckiej, wychowany został w duchu patriotyzmu i wiary katolickiej. Ojciec Edmunda walczył w powstaniu listopadowym w 1830 roku, wskutek czego utracił rodzinną posiadłość. Matką Edmunda była Teresa z Umińskich – siostra generała Jana Nepomucena Umińskiego, uczestnika wojen napoleońskich i powstania listopadowego, była kobietą religijną, głęboko wierzącą.

2 *Konstytucje Zgromadzenia*. Stara Wieś 1993, art. 2.

3 Tamże, art. 3.

4 Dane Zgromadzenia Sióstr Służebniczek.

Edmund od najmłodszych lat miał głęboko zakorzenioną miłość do Boga i Ojczyzny, przejawiał duże zainteresowanie literaturą. Sam również przejawiał talent literacki⁵. W 1832 roku, w czasie studiów we Wrocławiu, rozwijał swą wiedzę i talent literacki. Przetłumaczył *Pieśni serbskie* oraz *Manfreda* lorda Byrona. W latach 1836 – 1838 studiował w Berlinie⁶. Od dziecka chorował i było to często przeszkodą w nauce i pracy, nie ukończył z jej powodu studiów. Mieszkał w Grabonogu, ze swoim przyrodnim bratem Teofilem. Jednak lata studiów umożliwiły mu nawiązanie wielu znajomości, które miały znaczenie dla jego późniejszej działalności społeczno – charytatywnej oraz pozwoliły mu na zdobycie wielu cennych doświadczeń, które wpłynęły na jego późniejszą postawę pracy organicznej – nie zaś rewolucyjnych zrywów, na jakie często decydowało się ówczesne młode pokolenie. Trudna sytuacja polityczna wyzwalała nie tylko potrzebę konspiracji i walki, ale wyrażała się również w programach pracy organicznej mającej podnieść poziom edukacji, kultury oraz zaradzić potrzebom społecznym. Działalność Edmunda Bojanowskiego w tej dziedzinie jest wyraźna i istotna. W jego postawie zawsze widoczny jest patriotyzm i wrażliwość na ludzką biedę.

W 1838 roku zaangażował się w działalność Kasyna Gostyńskiego. Była to organizacja powołana oficjalnie do ożywiania życia towarzyskiego, zaś faktycznie jej członkowie zajmowali się szukaniem sposobów na przetrwanie narodu w czasach antypolskiej polityki oraz działalnością charytatywną, oświatową i gospodarczą. Bojanowski działał aktywnie w wydziale literackim oraz charytatywnym. W 1843 roku objął on kierownicze stanowisko Wydziału Literackiego Kasyna.⁷ Owocem jego działalności były czytelnie dla ludu. W krótkim czasie w Gostyniu i okolicach powstało ich 15. Kwestia czytelnia i troska o poziom oświaty leżała Bojanowskiemu głęboko na sercu, co wyraził przez współudział w redagowaniu wniosku o konieczności powołania czytelnia przy wiejskich szkołkach elementarnych: „*Kupować książek nie będą, lecz czytaliby jeszcze, które by im darmo się nadarzyły, a które by ciekawemi znaleźli. Jest zaś sposób na dostarczenie im dowolnej ilości książek przez utworzenie czytelnia wiejskich przy każdej szkółce(...)*”⁸. W swych działaniach nie ograniczał się tylko do zamkniętego kręgu Aby wzbudzać świadomość narodową rozprowadzał na Śląsku czasopisma

5 Por. FAŁKA, M. *Ziarno wrzucone w ziemię*. Poznań 1999, s. 17 - 21.

6 FAŁKA, M. *Ziarno wrzucone w ziemię*, s. 27.

7 WILK, S. *Błogosławiony Edmund Bojanowski serdecznie dobry człowiek*. Lublin 2000, s. 25.

8 Zgromadzenie sióstr Służebniczek NMP, *Sługa Boży Edmund Bojanowski i Jego troska o człowieka*, Materiały z II Sympozjum, Grabonóg 1991, s. 44.

polskie, za co został zaatakowany przez „Leipziger Allgemeine Zeitung”⁹. Zamiłowania literackie oraz obeznanie w sprawach folklorystycznych na-
tchnęły go, do pracy nad zbieraniem pieśni, podań oraz przysłów ludo-
wych, które później publikował na łamach czasopisma „Przyjaciół ludu”¹⁰.
Przez swoją działalność literacką chciał zabezpieczyć i rozpowszechnić bo-
gactwo ludu wiejskiego. Poprzez wydawanie drobnych pisemek zdobywał
pieniądze, które przeznaczał na cele charytatywne. Obok tworzenia czytel-
ni dla ludu, stawiał sobie za zadanie podjęcie akcji wychowawczej wśród
ludu polskiego¹¹. Ogromny wpływ na kierunek dalszej działalności Boja-
nowskiego nadał August Cieszkowski, 7 maj 1842 roku swoim odczytem
dotyczącym zakładania „ochronek”, w których miały się kształcić wiejskie
dzieci.¹² W 1844 roku Edmund Bojanowski otworzył pierwszą ochronkę w
Poznaniu, a w roku następnym w Gostyniu. W odpowiedzi na działalność
społeczno – patriotyczną, z nakazu zaborcy, 10 lutego 1846 roku, Kasyno
gostyńskie zostało rozwiązane.¹³ Po jego likwidacji, Bojanowski zaangażo-
wał się w działalność Towarzystwa Pomocy Naukowej, którego celem było
niesienie pomocy biednej młodzieży oraz umożliwienie jej, zdobycia wy-
kształcenia. Jednocześnie czynnie udzielał się w niesienie pomocy ofiarom
epidemii cholery, sięjącej zniszczenie od jesieni 1848 roku.¹⁴ Wspólnie z kil-
koma innymi działaczami, utworzył w dawnym budynku Kasyna - Insty-
tut Gostyński, czyli dom dla chorych i sierot. Do pracy sprowadził Siostry
Miłosierdzia, które miały sprawować opiekę nad chorymi i sierotami. Jego
praca na rzecz instytutu zakończyła się w 1857 roku, kiedy dom przeszedł
na własność Sióstr Miłosierdzia. Bojanowski kontynuował wówczas, roz-
poczętą już w 1849 roku, działalność ochronek wiejskich. Jeszcze w czasie
pracy na rzecz Instytutu nawiązał współpracę z Franciszką Przewoźną, by
zrealizować zamiar zainspirowany odczytem Cieszkowskiego i powołać
do istnienia Ochronki¹⁵.

Założenie Zgromadzenia Zakonnego Żeńskiego było owocem jego pra-
cy i poświęcenia dla ubogiej ludności wielkopolski. Otwarta w 1850 roku
pierwsza „ochronka” wiejska, stała się początkiem wielkiego dzieła jego
życia. Dziewczyny wiejskie, które były pierwszymi wychowawczyniami za-

9 FĄKA, M. *Ziarno wrzucone w ziemię*, s. 30.

10 Zgromadzenie sióstr Służebniczek NMP, *Sługa Boży Edmund...*, s. 44.

11 FĄKA, M. *Ziarno wrzucone w ziemię*, s. 32.

12 NIEDŹWIEDZKA, Z. *Edmund Bojanowski prekursor soboru Watykańskiego II*.
Wrocław 1983, s. 40.

13 NIEDŹWIEDZKA, Z. *Edmund Bojanowski prekursor ...*, s. 41.

14 SMOŁKA, L. *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829 - 1871*. Wrocław
2001, s. 34.

15 Materiały własne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek.

proszonymi do pracy dały początek Rodzinie Zakonnej, która od 164 lat pełni misję, wyznaczoną przez Edmunda Bojanowskiego. Założyciel Zgromadzenia zmarł w 1871 roku, w opinii świętości. W 1999 roku, Jan Paweł II ogłosił go błogosławionym¹⁶. W homilii beatyfikacyjnej Papież powiedział o nim: *„Apostolstwo miłosierdzia wypełniło życie bł. Edmunda Bojanowskiego. Ten wielkopolski ziemianin, obdarowany przez Boga licznymi talentami i szczególną głębią życia religijnego, mimo wątłego zdrowia, z wytrwałością, roztropnością i hojnością serca prowadził i inspirował szeroką działalność na rzecz ludu wiejskiego. Wiedziony pełnym wrażliwości rozpoznanem potrzeb, dał początek licznym dziełom wychowawczym, charytatywnym, kulturalnym i religijnym, które wspierały materialnie i moralnie rodzinę wiejską. Pozostając świeckim człowiekiem, założył dobrze w Polsce znane Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. Zapisał się w pamięci ludzkiej jako „serdecznie dobry człowiek”, który z miłości do Boga i do człowieka umiał skutecznie jednoczyć różne środowiska wokół dobra. Dał wyjątkowy przykład ofiarnej i mądrej pracy dla człowieka, ojczyzny i Kościoła.”*¹⁷

Początki działalności Zgromadzenia w Wielkopolsce i Galicji

Początek działalności Zgromadzenia Sióstr Służebniczek MNP, datuje się dniem 3 V 1850 r. Powstała wówczas ochronka dla dzieci wiejskich w Podrzeczu koło Gostynia. Bojanowski podał dwa zasadnicze powody, dla których angażuje wszystkie swoje fundusze na rozwój tego przedsięwzięcia. Po pierwsze: korzyść małych dzieci narażonych po wsiach na zaniechanie lub przez nieświadomość rodziców, na zepsucie przedwczesne, po drugie - uświęcenie kobiet wiejskich, a przez to wpływ na podniesienie i „umoralizowanie” ludu wiejskiego¹⁸.

Dnia 26 VIII 1856 r. we wsi Jaszków, został utworzony nowicjat dla kandydatek do formującego się Zgromadzenia. Początkowo dziełu nie wrócono długiej przyszłości ze względu na fakt, iż Bojanowski był człowiekiem świeckim. Mimo to zgłaszały się jednak nowe kandydatki i napływały oferty zakładania kolejnych placówek służebniczek. Dnia 18 VIII 1858 r. abp Leon Przyłuski oficjalnie przyjął zgromadzenie pod opiekę Kościoła. Dnia 23 X 1867 r. siostry po raz pierwszy złożyły uznane przez Kościół jako publiczne

16 KOMBORSKA, M. *Karty z historii Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich*. Stara Wieś 2011, s. 9.

17 Jan Paweł II, *homilia wygłoszona na Mszy Świętej beatyfikacyjnej Edmunda Bojanowskiego w czasie VII pielgrzymki Papieża do Polski*, Warszawa 13. 06.1999.

18 SMOŁKA, L. *Korespondencja Edmunda ... (List do arcybiskupa gnieźnieńskiego - poznańskiego Leona Przyłuskiego)*. Wrocław 2001, s. 54.

śluby zakonne¹⁹.

Już za życia Założyciela, bł. Edmunda Bojanowskiego siostry służebniczki podjęły pracę na terenach leżących poza granicami poszczególnych zaborów. Najwcześniej, bo 31 XI 1861 r. została założona pierwsza ochronka w Galicji – we wsi Podzwierzyniec koło Łańcuta. Wkrótce po otwarciu placówki, zaczęły zgłaszać się kandydatki do życia zakonnego w nowym Zgromadzeniu, dlatego 12 IX 1862 r. także w Galicji, został otwarty nowicjat. Dnia 2 X 1863 r. przeniesiono nowicjat z Podzwierzynca do Starej Wsi koło Brzozowa w diecezji przemyskiej²⁰. Szybki rozwój Zgromadzenia został jednak zakłócony przez władze zaborcze. Postawiono siostronom zarzuty, oskarżając je o pominięcie przepisów administracyjnych, obowiązujących przy otwieraniu domów zakonnych, latynizację ludności rusińskiej oraz posądzono je o prowadzenie „akcji politycznej” – kontakty z uczestnikami powstania styczniowego. Wydano trzy dekrety kasacyjne: 10 VIII 1864 r., 3 VII 1865r. i 1 XI 1865 r.²¹

Początkowo wszystkie starania o anulowanie rządowych dekretów podejmowane przez hrabiego Alfreda Potockiego, innych przedstawicieli ziemiaństwa oraz biskupa przemyskiego Antoniego Manastyrskiego, pozostawały bezskuteczne. W wyniku dalszych starań o zalegalizowanie zgromadzenia, dnia 14 IX 1866 r. domy położone na terenie Galicji (w diecezji przemyskiej i archidiecezji lwowskiej) otrzymały tymczasowe prawo utrzymania istniejących placówek: w Starej Wsi, Łańcucie, Biłce Szlacheckiej i Żużeli, lecz jego ceną było formalne zerwanie jedności z siostrami w Wielkopolsce. Bojanowski do końca swego życia, prowadził liczną korespondencję jako podtrzymanie duchowej jedności, z siostrami w Starej Wsi. Rząd austriacki przyznał prawo istnienia i rozwoju Zgromadzenia w Galicji, dopiero 27 lutego 1875 r.²²

W czasie I wojny światowej powstawały placówki także poza terenem Galicji, siostry pracowały również w szpitalach polowych.

W czasie II wojny światowej, pomimo licznych trudności i represji spowodowanych polityką okupanta: osadzenia sióstr w obozach koncentracyjnych (4 w Oświęcimiu) oraz zamykania domów zakonnych w części wcielonej do Rzeszy, jeżeli było to możliwe, służebniczki nie przerwały

19 Kronika Zgromadzenia, *materiały archiwalne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek*, Stara Wieś.

20 SZEŁĘGIEWICZ, A. - MOKRZYCKI, B. *Duchowość Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP*. Warszawa 1981, s. 18 - 36.

21 SZEŁĘGIEWICZ, A. - MOKRZYCKI, B. *Duchowość Zgromadzenia ...*, s. 20 - 46.

22 Kronika Zgromadzenia, *materiały archiwalne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek*, Stara Wieś.

swojej pracy (na terenach pod okupacją radziecką znalazły się 134 placówki, w Generalnej Guberni – 162. Siostry wywożone były do obozów pracy, niektóre nielegalnie przekroczyły granicę Generalnej Guberni, natomiast część pozostała w rozproszeniu²³.

Przemiany, jakie dokonały się w Polsce po 1980 r., a szczególnie po 1989 r., umożliwiły Siostrze Służebniczkom ponowne objęcie opieką dzieci w przedszkolach i własnych ochronkach, a miejscem pracy siostr katechetek ponownie stały się szkoły i państwowe przedszkola. Znow zostały zatrudnione w szpitalach²⁴.

Wszystkie działania, jakie Zgromadzenie podejmuje od początku istnienia, mają charakter prospołeczny. Widoczne jest duże zaangażowanie w życie lokalnych społeczności. Swą pracą i zaangażowaniem Zgromadzenie stara się budować zaufanie społeczne, a przez pełnienie swojej misji, tworzyć więzi i okazje do współpracy międzyludzkiej oraz współpracując z samorządami lokalnymi.

Placówki Zgromadzenia w Polsce i za granicą

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Starowiejskich, pracujących początkowo na terenie Galicji, w roku 1958 dokonało nowego podziału administracyjnego, porządkującego struktury i mającego na celu poprawę jakości zarządzania i koordynacji działań²⁵. Zostały wydzielone cztery prowincje w Polsce i dwie za granicami. Prowincja to taka komórka w strukturze Zgromadzenia, która jest podległa Zarządowi Generalnemu, ale jest też w stanie samodzielnie funkcjonować, bez pomocy materialnej Domu Generalnego. Stąd też placówki na wschodzie, Ukraina, Mołdawia i inne mniejsze obszary, podległe zostają Domowi Generalnemu w Starej Wsi, gdyż są od niego zależne, nie tylko na mocy ślubów zakonnych, ale także materialnie. Na czele każdej prowincji stoi Przełożona Prowincjalna. Relacje przebiegają hierarchicznie, co szczegółowo pokazane jest na rysunku 1.

Struktura organizacyjna Zgromadzenia

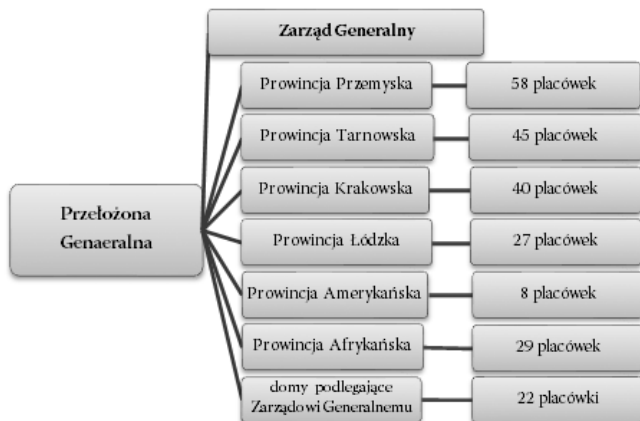
Prowincje zagraniczne to: amerykańska z siedzibą w Cherry Hill (USA) i afrykańska z siedzibą w Kasisi (Zambia).

Prowincje polskie to: łódzka z siedzibą w Łodzi, krakowska z siedzibą w Krakowie, tarnowska z siedzibą w Tarnowie, i przemyska, z siedzibą w Przemyśle.

23 Por. SZEŁĘGIEWICZ, A. *Służebniczki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, Stara Wieś 1939 – 1947*. Lublin 1984, s. 8 – 40.

24 SZEŁĘGIEWICZ, A. *Służebniczki Najświętszej Maryi Panny ...*, s. 20 – 52.

25 Dokumenty Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, Stara Wieś.

Rys. 1.: Struktura organizacyjna Zgromadzenia Sióstr Służebniczek

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, październik 2013.

Za granicami naszego kraju istnieje 58 domów. W USA siostry pracują już od 1926 roku. Początkowo pracowały jako nauczycielki i organizowały spotkania z dziewczętami. Uczyły je języka polskiego, robót ręcznych i katechizowały. Pracowały w domu sierot, organizowały także spotkania dla Polonii (do 1945 roku)²⁶. Ponadto pielęgnowały chorych w domach prywatnych. Obecnie w prowincji amerykańskiej pracuje 63 siostry na 7 placówkach, wśród których znajdują się katolickie szkoły parafialne, przedszkola i domy seniorów²⁷. Do prowincji amerykańskiej należy także placówka na Filipinach, w Paranaque City, gdzie pracuje 4 siostry.

Na ziemiach afrykańskich, Służebniczki Starowiejskie pracują od 1928 roku. Od początku jest to praca edukacyjna i charytatywna. Najważniejsza jest oświata elementarna, prowadzenie kursów gospodarczych, a także szkół gospodarczych dla dziewcząt i kobiet. Obecnie niektóre szkoły liczą nawet kilkuset uczniów. Ważnym polem zaangażowania sióstr jest opieka nad chorymi na AIDS i udział w programach zapobiegania chorobie. Szczególnie ważne dwa ośrodki to szpital w Katondwe i sierociniec w Kasisi (Zambia)²⁸.

11 kwietnia 2013 roku, Szymon Hołownia założył Fundację „Kasisi”. Dzięki niej każdy może włączyć się w pomoc materialną, gdyż Dom

26 Kronika Zgromadzenia – materiały archiwalne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, Stara Wieś.

27 KOMBORSKA, M. *Karty z historii ...*, s. 122.

28 KOMBORSKA, M. *Karty z historii ...*, s. 127.

Dziecka w Kasisi działa wyłącznie dzięki ofiarności ludzi dobrej woli i nie ma żadnego wsparcia ze strony państwa zambijskiego. Jego potrzeby są natomiast ogromne: wszystkim dzieciom trzeba zapewnić jedzenie, leki, ubranie i możliwość nauki²⁹. Pan Hołownia podsumowuje pracę sióstr słowami: *„byłem w Kasisi wielu razy [...] patrząc na heroizm, z jakim siostry codziennie zabiegają o to, aby dzieci miały, nie tylko bezpieczny dach nad głową, ale i jedzenie, pomoc medyczną, edukację, a gdy dorosną, wsparcie w znalezieniu pracy – to [zobaczyłem] chrześcijaństwo w czystej postaci”*³⁰. Jest to niewątpliwie – budowanie kapitału społecznego na tamtych ziemiach.

Obecnie prowincja afrykańska liczy 192 siostry i dynamicznie się rozwija. Obejmuje 19 placówek w Zambii, 4 placówki w RPA, 3 placówki w Malawi i 2 w Tanzanii³¹. W ostatnich latach większość sióstr, które tam pracują, stamtąd również pochodzi.

W Europie Zachodniej jest obecnie 4 placówki. W Rzymie, siostry pracują w administracji przy Uniwersytecie Gregoriańskim, w Oberstdorfie, Mindelheim i Würzburgu, siostry pracują w szpitalu i domach opieki.

W Europie Wschodniej jest 17 placówek. 4 placówki na Mołdawii, siostry pracują w parafiach jako katechetki, prowadzą różne grupy i wspólnoty, pracują z dziećmi i współpracują z rodzicami³². Nie mają ze swojej pracy zbyt wielu korzyści materialnych, lecz posługują w miarę możliwości tam, gdzie drugi człowiek potrzebuje wsparcia.

W Rosji znajdują się 4 placówki, jedna w Moskwie, gdzie siostry pracują w nuncjaturze apostolskiej oraz na Syberii: w Cziecie, Angarsku i Bracku. Siostry prowadzą tam przedszkola i różne grupy w parafiach, lecz ze względu na szczególnie stopień ubóstwa tamtego regionu, często pomagają ludziom „z ulicy” i odwiedzają więźniów³³.

Ogólnie na Wschodzie pracuje około 50 sióstr, z czego 1/3 to osoby pochodzące z tamtego regionu.

W Polsce, w miejscowości Stara Wieś, znajduje się Dom Generalny Zgromadzenia. Jest to siedziba Zarządu Generalnego i centrum formacji początkowej. Mieszka tam i pracuje około 70 osób. Dom ten znajduje się na terenie prowincji przemyskiej (na Podkarpaciu). Prowincja przemyska podlega mu administracyjnie, podobnie jak pozostałe prowincje oraz domy na Wschodzie i Zachodzie.

29 <http://www.fundajakasisi.pl> - odczyt dn. 02. 05. 2014.

30 Tamże, wywiad z Szymonem Hołownią – odczyt dn. 02. 05. 2014.

31 KOMBORSKA, M. *Karty z historii ...*, s. 127.

32 Katalog adresowy Zgromadzenia Sióstr słuźebniczek, Stara Wieś 2013.

33 Dokumenty Zgromadzenia Sióstr Słuźebniczek, Stara Wieś 2012.

Ogółem w Polsce pracuje prawie 900 sióstr. W prowincji przemyskiej 245 sióstr, w tarnowskiej ponad 220, około 200 w prowincji krakowskiej, podobnie też w łódzkiej³⁴.

Siostry prowadzą 81 przedszkoli, gdzie pracuje ponad 100 sióstr, zatrudniając także ponad 300 pracowników świeckich. Otaczając opieką około 3400 dzieci³⁵. Ponadto siostry prowadzą 5 Domów Dziecka, sprawując opiekę nad 127 dziećmi (w tym „okno życia”) i 3 Specjalne Ośrodki Wychowawcze oraz 3 DPS-y dla dzieci niepełnosprawnych. Oprócz własnych instytucji, siostry zatrudnione są w 7 szpitalach i 4 przychodniach, gdzie pracuje 10 sióstr pielęgniarek i 4 siostry lekarz, a w 153 szkołach katechizują prawie 37500 dzieci³⁶.

Z punktu widzenia kapitału społecznego pomostowego czy stowarzyszeniowego, siostry uczestniczą w budowaniu więzi i relacji na poziomie wspólnot lokalnych. Prowadzą wiele grup w parafiach i organizują lub włączają się w organizację, wakacji dla dzieci i młodzieży. W roku 2008 w ramach 64 turnusów wypoczynkowo – formacyjnych, w których brało udział ponad 2680 uczestników, zaangażowanych było 71 sióstr³⁷.

Wszędzie – tak w Polsce jak i zagranicą – siostry wspomagają ludzi potrzebujących (zarówno ze środków własnych, jak i tych otrzymanych od innych osób czy instytucji). Wspierają nie tylko finansowo, ale także ciepłym posiłkiem, paczkami żywnościowymi, darami rzeczowymi (odzież, lekarstwa, przybory szkolne, wyposażenie mieszkania, opał na zimę). Odwiedzają chorych w szpitalach, towarzyszą umierającym, uczestniczą w pogrzebach. Troszczą się o osoby samotne, w podeszłym wieku. Często służą konkretną pomocą, jak np. przyniesienie posiłku, zrobienie zakupów, posprzątanie, pranie, sprowadzenie kapłana. W wielu domach, zwłaszcza większych, urządzana jest wigilia dla samotnych. Specjalnym rodzajem działalności jest różnorakie zaangażowanie na rzecz najuboższych dzieci. Pomoc doraźna, to darmowe posiłki i zwalnianie z opłat w placówkach wychowawczych; opłacanie obiadów i podręczników w szkołach, zakup ubrań do I Komunii, obdarowywanie z okazji św. Mikołaja i świąt itp. W ramach organizowanego przez siostry wypoczynku dla dzieci i młodzieży, tzw. „wakacji z Bogiem”, uprzywilejowane miejsce zajmują dzieci z rodzin ubogich i patologicznych, których rodziców nie stać na opłacenie wyjazdów. W ostatnim czasie rozszerzył się zakres zaangażowania w prowadzenie –

34 Katalog adresowy, op. cit.

35 Dokumenty Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, Stara Wieś 2013.

36 Materiały własne Zgromadzenia, Stara Wieś 2013 (opublikowane również na www.sluzebniczkinmp.pl)

37 KOMBORSKA, M. *Karty z historii ...*, s. 81.

organizowanych zarówno we własnym zakresie, jak też w ramach parafii – ośrodków wsparcia dziennego - świetlic dla dzieci biednych i zaniedbanych. Przychodzące dzieci mają możliwość spożycia ciepłego posiłku, odrobienia lekcji, urozmaiconego spędzenia czasu, a przede wszystkim – spotkania się z nieznanym w środowisku rodzinnym, światem chrześcijańskich wartości. Siostry starają się także na różne sposoby docierać do rodzin, zachęcać do przemiany życia i nieść pomoc materialną³⁸.

Placówki i charakter pracy Zgromadzenia na Podkarpaciu

Obszar Podkarpacia (woj. podkarpackiego) to teren należący do prowincji przemyskiej, i części prowincji tarnowskiej³⁹.

Na przestrzeni lat zachodziło tam bardzo wiele zmian, zmieniała się też historia działalności Zgromadzenia w tym regionie. W latach międzywojennych było około 90 placówek. Siostry pracowały szczególnie na wsiach, ale Zgromadzenie zakładało także placówki w miastach.

Czasy drugiej wojny znacznie utrudniły rozwój i pracę, a tym bardziej późniejsze czasy PRL –u, w których odebrano Zgromadzeniu przedszkola i zakazano działalności. Skonfiskowano blisko połowę gruntów. Siostry były również inwigilowane. W 1961 roku założono im w Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie teczkę, na gromadzenie danych tajnych współpracowników. Na niczym jednak spełzły próby rozbicia Zgromadzenia od wewnątrz, gdyż uzyskane informacje na temat Zgromadzenia, mimo iż utrudniały siostronom pracę, to jednak nie miały większego znaczenia dla UB⁴⁰.

Głównym obszarem działalności Zgromadzenia Sióstr Służebniczek jest praca wychowawcza, stąd obecnie w województwie podkarpackim na 67 placówkach, pracuje ponad 300 sióstr. 37 placówek to przedszkola. Zatrudnionych⁴¹ jest 76 sióstr, ponadto z siostrami pracuje ponad 140 osób świeckich. Są to głównie kobiety, pochodzące z lokalnego środowiska.

Oprócz przedszkoli, Służebniczki Starowiejskie prowadzą DPS dla dzieci w Brzozowie. Zatrudnionych jest tam 5 sióstr i ponad 50 pracowników świeckich, opiekujących się 62 niepełnosprawnymi dziećmi⁴². Podobny zakład jest w Tarnobrzegu, gdzie zatrudnionych jest 6 sióstr i 50 osób świeckich, mających pod opieką 65 podopiecznych – niepełnosprawnych intelektualnie. Tam również funkcjonuje Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej

38 Materiały własne... op. cit. (opublikowane również na: www.sluzebniczkinmp.pl)

39 Katalog adresowy, op. cit.

40 Materiały archiwalne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek, Stara Wieś.

41 Zatrudnienie liczne na podstawie umowy o pracę.

42 Dane zawarte w Sprawozdaniu Rocznym Prowincji Przemyskiej, styczeń 2014.

(rehabilitacja, pielęgniarska opieka długoterminowa) gdzie z zabiegów korzysta prawie 800 osób rocznie (784 w roku 2013)⁴³.

Na Podkarpaciu funkcjonują także dwa Specjalne Ośrodki Wychowawcze prowadzone przez Siostry Służebniczki. Obydwa znajdują się w Jarosławiu. Jeden dla dziewczyn, drugi dla chłopców. W obydwu ośrodkach pracuje 8 sióstr i 14 pracowników świeckich, opiekujących się 60 dziećmi⁴⁴.

Ponadto Siostry Służebniczki Starowiejskie, pracują jako katechetki, nauczycielki i organistki w kościołach. W swojej działalności współpracują z władzą duchowną, gdyż podlegają biskupowi ordynariuszowi miejsca, oraz z władzami lokalnymi. Po roku 1989, kiedy odzyskały możliwość „legalnej” pracy, Zgromadzenie jako organ prowadzący, podlega w pracy edukacyjnej, Ministerstwu Edukacji oraz Kuratorium Oświaty, zachowując swój kierunek wychowania w duchu wartości chrześcijańskich.

W przedszkolach najczęściej realizowany jest program wychowania przedszkolnego, według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego, dopuszczony do użytku decyzją Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 października 2008 roku. Numer dopuszczenia: DPN-5002-19/08⁴⁵.

Poza przedstawioną działalnością, stanowiącą zasadniczą formę realizacji charyzmatu, zgromadzenie w mniejszym zakresie podejmuje również inne prace, między innymi jest to:

- praca w kurii biskupiej i różnych instytucjach kościelnych
- udział w przygotowaniu procesów beatyfikacyjnych
- praca w Towarzystwie Przyjaciół Anny Jenke
- przyjmowanie gości i obsługa grup
- pracownia hafciarska w Starej Wsi
- muzeum misyjne w Starej Wsi
- archiwum w domu generalnym w Starej Wsi.

Prowadzone przez siostry grupy w parafiach to: DSM (Dziewczęca Służba Maryjna), Koła Caritas, RAM (Ruch Apostolstwa Młodzieży), oaza (Ruch Światło- Życie), schole, chóry, wspólnoty Żywego Różańca, Bractwa Celestyńskie (obejmujące modlitwą kapłanów), LSO (Liturgiczna Służba Ołtarza), Koła misyjne, koła biblijne, Krucjata Eucharystyczna.

43 Dane zawarte w Sprawozdaniu Rocznym Prowincji Tarnowskiej, styczeń 2014.

44 Dane zawarte w Sprawozdaniu Rocznym Prowincji Przemyskiej, styczeń 2014.

45 OPIELA, M. i in. *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*. Dębica : Wydawnictwo Millenium, 2008, s. 2.

Sociálna a charitná činnosť poľskej katolíckej cirkvi. Na príklade činnosti Kongregácie sestier služobníc na Podkarpatsku

Činnosť Kongregácie sestier služobníc Starowiejskich má prosociálny charakter. Od svojho začiatku sestry spolupracujú s laikmi pre spoločné dobro ľudskej rodiny. Rôzne prevádzané diela ako materská škola, DPS-y, vzdelávacie centrá, atď., pôsobia podobne ako mimovládne inštitúcie a sú bez nároku na odmenu. Moderné médiá častokrát vytvárajú negatívny obraz cirkvi. Naopak však veľmi málo sa hovorí o práci cirkvi, cirkevných rádov a katolíckych organizácií. Ich poslanie medzi ľuďmi je potrebné, no ich práca nie je zverejnená. Predstavená štúdia sa zaoberá vznikom tejto kongregácie, jej počiatkami pôsobenia vo Veľkopoľsku a Haliči a aj na Podkarpatsku.

VALLÁSTURISZTIKAI VIZSGÁLATOK SZLOVÁKIÁBAN¹

SZÁSZFALVI Márta

Religious and tourist studies in the Upper Slovakia

Taking into account the trend of recent decades it can be considered for natural, that touristic innovations represent a determining and indispensable part of plans for the urban and rural development. Many rural communities that are currently in unfavourable condition consider different sectors of tourism for possibility of their unifying, or opportunity for their own development based on internal resources. Therefore, we can perceive the issue of tourism as necessary in current studies of rural society. In this paper I deal with one of more and more popular form of tourism - religious tourism.

During my research trip to Upper Hungary I performed a study comparative with my ethnographic survey carried out in the field of the Hungarian Reformed religious tourism. The research was conducted in the cultural and religious tourist-frequented villages of the historic counties of Zemplin, Abov - Torna, Saris, Gemer and Spis, where I studied local options and alternative religious tourism. I conducted my primary research in the summer of 2013, then the achieved results were gradually expanded through additional, repetitive and secondary research. Partial results of the aforementioned studies are shown in the presented study offering a comprehensive survey of the alternative form of tourism - religious tourism in Upper Hungary.

Key words: Religious tourism, eastern Slovakia, options and alternatives of tourism.

1 A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt által nyújtott személyi támogatással valósult meg. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A kutatáshoz előzményként kapcsolódik a Nemzeti Kiválóság Program – Campus Hungary K+F projektekhez és képzési programokhoz kapcsolódó, nemzetközi hallgatói mobilitás személyi támogatási rendszerének fejlesztése konvergencia program című TÁMOP-4.2.4.B/2-11 /1-2012-0001. számú projekt keretében Campus Hungary szakmai gyakorlati képzés. A projekt megvalósulási ideje: 2013.03.11.-2013.08.11.

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek tendenciáit figyelembe véve természetesnek tekinthetjük, hogy a különböző város- és vidékfejlesztési tervek meghatározó, sőt mára nélkülözhetetlen részét képezik a turisztikai innovációk, s igen sok hátrányos helyzetű vidéki település felzárkózási esélyként, „belső erőforrásokra alapozott fejlesztésének egyetlen lehetőségeként”² tekint a turizmus egyes ágazataira. Ezért napjaink vidéki társadalmának vizsgálatakor megkerülhetetlen témaként kezelhetjük a turizmus kérdését, amelynek egyik egyre nagyobb népszerűségnek örvendő ágával, a vallási turizmussal kívánok foglalkozni.

Szlovákiai kutatóutam során a magyarországi református vallási turizmus területén folytatott néprajzi kutatásommal releváns összehasonlító tudományos vizsgálódást végeztem Zemplén, Abaúj-Torna, Sáros, Gömör és Szepes történeti vármegyék kulturális- és vallásturisztikailag frekventált településein, s vizsgáltam meg a vallási turizmus működésének helyi lehetőségeit, alternatíváit. Primer kutatásaimat 2013 nyarán folytattam,³ majd elért eredményeimet kiegészítő-, ismétlő vizsgálatok és szekunderkutatás⁴ révén folyamatosan bővíttem. Jelen tanulmányom az említett kutatásaim részeredményeit tükrözi, melyben egy átfogó képet szeretnék nyújtani a felvidéki vallási turizmus működéséről és alternatíváiról.

A vallási turizmus konceptualizálása

A vallási turizmus tudományos vizsgálatát a kevésbé frekventált kutatási témák közé sorolhatjuk. A kutatás nehézségét egyfelől a kevés rendelkezésre álló, megbízható statisztika, másfelől pedig a vallási turizmus pontos, általánosan elfogadott definíciójának hiánya adja.⁵ Az ENSZ Turishti-

2 FEJŐS, Z. „A regionalizmus és a néprajzi kutatások néhány kérdése.” In *Néprajzi Látóhatár*. 2002. Évf. 11. Sz. 1-4. o. 80.

3 A 2013. március–augusztus között zajló tanulmányút a Nemzeti Kiválóság Program - Campus Hungary K+F projektekhez és képzési programokhoz kapcsolódó, nemzetközi hallgatói mobilitás személyi támogatási rendszerének fejlesztése konvergencia program című TÁMOP-4.2.4.B/2-11/1-2012-0001. számú projekt keretében Campus Hungary szakmai gyakorlati képzés révén valósult meg. A projekt megvalósulási ideje: 2013.03.11.-2013.08.11.

4 A 2013. október–2014. február között zajló kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt által nyújtott személyi támogatással valósult meg. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

5 *Avallási turizmus helyzete: Összefoglaló a Mintel „Religious and pilgrimage tourism” című kiadványából*. Magyar turizmus zrt. Kutatási iroda. Budapest, 2013. [online], [Letöltés ideje: 2013. június 15.] Forrás: <http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/121718/>

kai Világszervezete, az *UNWTO* 1995-ös meghatározása szerint a „vallási vagy zarándokturizmus az adott lakóhelytől eltérő úti célra irányuló, vallási célú utazást jelent, kivéve a szakmai célú utazásokat (például papok utazása munkavégzés céljából).”⁶ A londoni székhelyű *Mintel International Group Ltd.* 2005-ben megjelent tanulmányában már négy alcsoportját különbözteti meg a vallási turizmusnak, amely definíciójuk szerint olyan utazások összessége, amikor egy szentnek tartott helyet, épületet, kegyhelyet látogatnak meg a turisták. A Mintel által megállapított négy kategória a zarándoklat, egy szent hely meglátogatása, vallási eseményre való utazás és a templomturizmus, vagyis imaházak, kegyhelyek meglátogatása, kulturális, történelmi és építészeti jelentőségük miatt, nem feltétlenül vallási okból.⁷ A Mintel 2012-ben megjelent, *Religious and pilgrimage tourism* című kiadványban a vallási turizmust olyan nemzetközi utazásként definiálja, amelynek elsődleges célja vallási szempontból jelentős helyek, útvonalak és fesztiválok meglátogatása, vagy vallási tevékenység (vallási konferencia, lelkigyakorlat, keresztény táborok).⁸

A téma iránti fokozódó érdeklődéssel párhuzamosan Magyarországon is egyértelmű változás figyelhető meg a vallási turizmus meghatározását tekintve, amelyet jellemzően a kulturális turizmus⁹ részeként határoznak meg.¹⁰ Korábban ugyanis a vallási turizmus tudományos vizsgálatának tár-

Mintel_Vall%C3%A1si_turizmus.pdf/8d3731bb-aed0-4f45-bf9d-97ba265fccbb

6 A vallási turizmus helyzete. Magyar turizmus zrt. Kutatási iroda. o. 1.

7 A vallási turizmus helyzete. Magyar turizmus zrt. Kutatási iroda. o. 2; Vö. MESTER, T. „Vallási turizmus.” In *Turizmus Bulletin*. sz. 2, o. 16.

8 A vallási turizmus helyzete. Magyar turizmus zrt. Kutatási iroda. o. 2.

9 „Tágan értelmezve a kulturális turizmus olyan turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő. Termékfejlesztési és termékmenedzsment szempontból azonban ez a megközelítés nehezen kezelhető, mivel ebben az értelemben szinte akármilyen szabadidős utazás besorolható a kulturális turizmus fogalomkörébe, az átélt új élmények révén ugyanis a turista mindenképpen valamiféle új tapasztalatot, tudást szerez. Szűkebb értelemben a kulturális turizmus olyan turisztikai termék, amelynek keretében a turista kifejezetten kulturális motiváció miatt kel útra, a termék kínálati oldalát képviselő szolgáltatások pedig a kultúra által motivált turista igényeit elégítik ki. Kifejezetten kulturális jellegű motiváció lehet például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokon való részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás, illetve a tanulmányút vagy a zarándoklat.” RÁTZ, T. Kulturális turizmus. In *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. Michalkó Gábor. [online] Pécs : Pécsi Tudományegyetem. 2011. [Letöltés ideje: 2012. november 11.]. Forrás: [http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e1050]

10 MICHALKÓ, G. *Turizmológia*. Budapest, 2012. o. 184.; GFK. HUNGÁRIA PIACKUTATÓ INTÉZET (összeáll.) Kultúra és turizmus: utazásra motiváló kulturális

gyát leginkább a búcsújárások, zárandoklatok képezték,¹¹ illetve a turizmus és vallás összefüggését is leginkább ezen dimenzió mentén tárták fel.¹² Az elmúlt évtizedben azonban egyfajta fogalmi expanzió révén már sokkal kiterjedtebb meghatározások alakultak ki. Így például *Pálfalvi Judit*, a veszprémi Szaléziánium Érsekségi Turisztikai Központ igazgatója különválasztja a vallási turizmus fogalmától a zárandokutakat, az előbbibe csak azokat az utazásokat sorolja, amelyeknek a vallási, szakrális műemlékek meglátogatása, vallási rendezvényeken való részvétel a célja, míg „a zárandoklat vagy zárandokút egy vallási jelentőségű zárandokhely felkeresése”.¹³ *Rátz Tamara* az ünnepek turisztikai hasznosításáról írt munkáiban az ünnepi templomi koncerteket és az ünnepek alatt zajló vallásos alkalmakon való részvételt is a vallási turizmus fogalomkörébe tartozó turisztikai tényezőként kezeli.¹⁴ *Nyíri Zsuzsanna* 2004-ben közölt meghatározása szerint „vallási turizmus alatt azokat az utazásokat értjük, amelyeknek célja a vallási, szakrális műemlékek (templomok, kolostorok, bemutatóhelyek) meglátogatása, vallási rendezvényeken (hitélethez kapcsolódó ünnepeken, egyházi kulturális, zenei programokon, egyházi személyek látogatásán) való részvétel, zárandoklat és lelki gyakorlat (ifjúsági táborok, missziós táborok).”¹⁵ *Michalkó Gábor* és *Irimiás Anna* 2013-ban publikált munkájában elsősorban a Közép-Eu-

látnivalók és programok. In *Turizmus Bulletin*. 2008. sz. 3, o. 25; CSAPÓ, J. – MATESZ, K. A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában. In *Földrajzi Közlemények*. 2007, sz. 3 – 4, o. 297; Vö.: A Nemzeti Turizmusfejlesztési Koncepció a Termék-specifikus kiemelt céloknál külön kezeli a kulturális és a vallási turizmust. In *Nemzeti turizmusfejlesztési koncepció. 2014 – 2024. Tervezet*. 20. [online]. [Letöltés ideje: 2013. október 26.]. Forrás: <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/260>

- 11 Lásd: PUSZTAI, B. Vallás és turizmus. In *A turizmus, mint kulturális rendszer*. Fejős Zoltán. Budapest, 1998. o. 13 – 23; PUSZTAI, B. *Religious tourism. Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism*. [online] Jyväskylä, 2004. [Letöltés ideje: 2012. november 12.]. Forrás: <https://jyx.jyu.fi>.
- 12 KORPICS, M. Zárandok és turista. Gondolatok a szent helyekről a turizmus kontextusában. In *Turizmus és kommunikáció*. Fejős Zoltán. Budapest – Pécs, 2000. o. 167 – 179.; KORPICS, M. Egy zárandokhely átalakulásának vizsgálata a turizmus kutatáson keresztül. In *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k*. Fejős Zoltán. Budapest, 2003. o. 108 – 119.
- 13 Idézi: BALLA, E. *Erősödik a vallási turizmus*. [online]. [Letöltés ideje: 2012. július 16.]. Forrás: <http://naplo-online.hu>
- 14 RÁTZ, T. – PATTERMAN, L. A karácsony mint turisztikai attrakció. In *Turizmus Bulletin*. 2004, sz. 3, o. 19; RÁTZ, T. A karácsony szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. In *Turizmus Bulletin*. 2006, sz. 4, o. 9; RÁTZ, T. A húsvét szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. In *Turizmus Bulletin*. 2006, sz. 1, o. 33.
- 15 NYÍRI, ZS. Turistafogadás az egyházi helyszíneken. In *Turizmus Bulletin*. 2004, sz. 1, o. 27.

rópán át ívelő Mária-úttal foglalkozik, azonban a fogalom konceptualizálásakor már egyértelműen számol a kulturális turizmus vallási oldalával, miszerint a kulturális és örökségturizmus ma több aspektusból is összekapcsolódik a vallási turizmussal a szent helyek, kolostorok, templomok révén, melyek nemcsak az imádság és vallási rítusok helyei, de műemlékekként és kulturális örökségként is funkcionálnak.¹⁶

Jelen tanulmányomban a vallási turizmus említett dimenziói közül a turisztikai fejlesztésekkel, a tematikus útvonalakkal, az egyházi objektumokhoz kapcsolódó attrakció- és látogatómenedzsment eszközök alkalmazásának településenkénti megvalósulásával, vagyis a templomturmussal, illetve a templomi koncertekkel, kiállításokkal, vallási fesztiválokkal és a gyülekezeti kirándulásokkal kapcsolatos elméleti alapvetéseket és a felvidéki kutatásom során empirikus megfigyelés révén feltárt gyakorlati szempontokat kívánom bemutatni.

Vallásturisztikai jellegű fejlesztések, beruházások

Az 1980-as évektől kezdve a kultúra városfejlesztési eszközként való elfogadása során „a kultúra, mint önmagáért elismert, anyagi és erkölcsi támogatásra érdemes jelenség helyét” egyre inkább a kultúra gazdaságfejlesztő faktorként való értelmezése váltotta fel,¹⁷ s ennek megfelelően az adott terület épített és szellemi értékeinek megóvása is piacképes terméké vált.¹⁸ A kulturális és annak részeként, vagy önálló termékként kezelt vallási turizmus szerepének növekedése a *turizmusfejlesztési koncepciókban*, *nemzeti stratégiákban* is egyértelműen kirajzolódik. A magyarországi Nemzeti Turizmusfejlesztési Koncepció szerint „az ország egyedi adottságai az épített és szellemi örökségre alapozott kulturális, fesztivál és rendezvény, valamint vallási turizmus mellett a természeti értékek turisztikai hasznosításában az ökoturizmus kínálatában jeleníthető meg leglátványosabban. Az aktív turizmus különböző *válffajai kiváló élményelemekkel* egészítik ki az itt-tartózkodást, valamint bővítik a szabadidő-gazdaság bevételeit.”¹⁹ A szlovákiai turizmusfejlesztési stratégiában is fontos célként jelölték meg a kulturális turizmus területén a jól képzett szakemberek és minőségi szolgáltatások hatékony együttműködésével, nemzetközi szinten is versenyképes, fejlett

16 MICHALKÓ, G. – IRIMIÁS, A. Religious tourism in Hungary – an integrative framework. In *Hungarian Geographical Bulletin*. 2013, sz. 2, o. 175 – 198.

17 RÁTZ, T. *A kultúra szerepe a turizmusban és a városfejlesztésben*. Budapest, 2008. o. 6.

18 NÉMETH, Á. A kulturális turizmus szerepe a városfejlesztésben. In *A tér vonzásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*. Michalkó Gábor. – Rátz, Tamara. Budapest – Székesfehérvár, 2009. o. 104 – 114.

19 *Nemzeti turizmusfejlesztési koncepció. 2014 – 2024.*

és magas színvonalon működő desztináció menedzsment kialakítását.²⁰ A stratégiai célok között szerepel a megfelelő természeti és kulturális-történeti potenciálokhoz kapcsolódó úti célok kialakítása a leszakadó, magas munkanélküliségi rátával rendelkező régiókban, amelyek a stratégia szerint új munkahelyeket képesek teremteni.²¹ A kulturális és a városi turizmus tekintetében a stratégia szerint Szlovákia egy viszonylag nagy, de kihasználatlan potenciállal bír, s legfőbb akadályként a történelmi emlékek strukturális és műszaki állapotát emeli ki. Emellett a bemutatást és a bel-, illetve külföldi promóciós tevékenységet, marketinget tekintve is szükségesnek ítélik meg a kvantitatív és kvalitatív erősítést.

A stratégiákban közölt koncepciók jelentősége a különböző pályázatok révén az adott településre és/vagy egyházközségre gyakorolt közvetett egzisztenciális befolyásán alapul. Mára természetszerűen megváltoztak a templomrekonstrukciós munkálatok anyagi erőforrásainak formái is, hiszen a századokkal korábbi templomépítésekhez vagy felújításokhoz szükséges pénzüsszeget a gyülekezetek tagjai, a települések lakói, az ún. patrónusok teremtették elő. A 20. század során esedékessé vált műemlékvédelmi felújításokhoz kapcsolódó pályázatok révén, illetve adott esetben a régészeti feltárások mentén volt lehetőség a templomok állagmegóvására. Az Európai Unió csatlakozás után a pályázati potenciálok expanziója és átalakulása mentén ma már egyre gyakrabban a turisztikai termékfejlesztés területén kiírt pályázatok révén valósul meg a szakrális objektumok felújítása. Ezek jellemzően látogatóbarát átalakításokkal is párosulnak, s így a templomok a pályázatok révén felújított szakrális műemlékeként és turisztikai attrakcióként is funkcionálnak.

Az ETC 2013-ra vonatkozó felmérése szerint az „enyhülő, de még mindig fennálló gazdasági nehézségek ellenére az európai turizmus gyorsuló **növekedést tudott elérni**”, s a **vizsgált európai** desztinációk mindegyike a külföldi vendégek és vendégéjszakák számának növekedését jelentette.²² A legnagyobb növekedést Izland után Szlovákia érte el, ahol kimagasló eredményről, a vendégek 16 %-os növekedési üteméről számoltak be. Szlovákia, mint turisztikai desztináció elsősorban síparadicsomai, másodsorban pedig kulturális, történelmi nevezetességei révén emelkedik ki. Ma-

20 [online]. [Letöltés ideje: 2013. december 11.] Forrás: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=104109>

21 Uo.

22 *Európai Turizmus 2013-ban – Trendek és kilátások. Az ETC 2013/3. negyedéves jelentése.* Magyar turizmus zrt. Kutatási iroda. [online]. [Letöltés ideje: 2013. december 11.]. Forrás: http://itthon.hu/documents/28123/4083489/Europai_-turizmus_2013_Q3.pdf/bf9e202b-05fe-46d3-b7bc-13ed4ca8fee5

gyarországhoz hasonlóan Szlovákiában is a tőkeáramlás és a foglalkoztatás növekedését várják az egyes turisztikai ágazatok sikeres működésétől, különösen a leghátrányosabb régiókban. Ezért is fontos a turisztikai kínálat kibővítése a rendelkezésre álló lehetőségek teljes skáláján: síparadicsomok, termálfürdők, illetve a nemzeti és történelmi *értékekék révén*.²³

A vallási objektumokat is érintő, jellemzően kulturális turisztikai jellegű fejlesztések lehetőséget teremtettek a templomok felújítására, rendezvények vagy fesztiválok megtartására. A „Kassa/Košice Európa Kulturális Fővárosa 2013” (European Capital of Culture Košice 2013.) c. projekt gyakorlati megvalósulását elsősorban az egyházi kötődésű eseményekre és fejlesztésekre fókuszálva vizsgáltam meg. Az Európa Kulturális Fővárosa (továbbiakban EKF) projektsorozat²⁴ keretén belül zajlott a Szent Erzsébet főszékesegyházon elvégzett rekonstrukciós és helyreállítási munkálatok, melyeknek köszönhetően többek között a Mátyás-torony látogatása, amely rendkívül nagy népszerűségnek örvend a látogatók között, s egyértelműen sikeres turisztikai attrakcióként funkcionál. Az EKF egyik időszakos eseménye, vallásturisztikai attrakciója volt a 2013. június 14-16. között megrendezésre került KassaÉrt Északkeleti Református Találkozó, vallási fesztivál, melynek „célkitűzése a magyar reformátusság történelmi, kulturális, lelki-szellemi örökségének bemutatása és népszerűsítése volt”.²⁵

A „Terra Incognita” program több kulturális projekt révén a kassai régió történelmi műemlékei köré szerveződő idegenforgalmi szolgáltatások kialakítását, fejlesztését tette lehetővé a 2007-2013-as Európai Uniók költségvetési időszakban.²⁶ A Terra Incognita részeként valósult meg a petősi (Svinica) református templom belső felújítása, illetve az ott kialakított templomi installáció. Ugyanezen program keretén belül történt meg az evangélikus dobsinai (Dobšiná) templomhoz kapcsolódó promóciós szolgáltatások fejlesztése is.

„Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013” keretében jóváhagyott nyertes pályázatok között találjuk a „Szent Erzsébet útján – a Rákócziak földjén” című (HUSK/0801/1.3.1/0051 számú) projektet. A projekt keretében Sárospatakot és Kassát összekötő gyalogosan végigjárható kulturális és zarándokutat alakítottak ki. Bár a középkorban elevenen élt a Szent Erzsébet zarándoklat hagyománya, nem

23 VARGA, T. *Szlovákia*. [online]. [Letöltés ideje: 2013. december 11.] o. 6-7. Forrás: www.fmkik.hu/hu/letoltes/10256/61d23

24 RÁTZ, T. *A kultúra szerepe a turizmusban és a városfejlesztésben*. o. 6.

25 [online]. [Letöltés ideje: 2013. május 5.] Forrás: <http://www.kassaert.tirek.hu/>

26 [online]. [Letöltés ideje: 2013. május 5.] Forrás: <http://web.vucke.sk/en/tourism/terra-incognita.html>

volt valóságos, kijelölt út, amit az újkori zarándokok bejárhattak volna.²⁷ A Szent Erzsébet Út Alapítvány a kassai Gótikus Út Gyöngyszemei Alapítvánnyal közösen a fent említett pályázat keretében vállalta, hogy egy zarándokúttal köti össze Sárospatakot Közép-Európa legjelentősebb Szent Erzsébet kultushelyével, a kassai dómmal.²⁸ Kutatásaim során a Szent Erzsébet-út valamennyi szlovákiai állomását felkerestem, így Kassa, Koksóbaksa (Kokšov-Bakša) és Alsómislye (Nižná Myšľa) római katolikus templomait. Alsómislyén és Koksóbaksán a templomokhoz kapcsolódó promóció szinte kizárólag az objektumok előtt elhelyezett, a Szent Erzsébet útvonalat jelző, egységes szerkezetű, az adott településsel összefüggő egyháztörténeti ismereteket nyújtó ismertető táblára koncentrálódik, s egyik településen sincs feltüntetve az egyházközség elérhetősége. A turisztikai marketing hiányát az egyéni turisták számarányában jelölhetjük meg, ugyanis mind a koksóbaksai, mind az alsómislyei templomot a szomszédos települések vallásgyakorló hívei, illetve a Szent Erzsébet-út keretén belül szerveződő csoportos zarándokok keresik fel, akiknek esetében már előzetes kapcsolat-felvétellel számolhatunk.

Szintén az említett együttműködési program keretén belül valósult meg a „*Szepsi Laczkó Máté nyomában*” (HUSK/0901/1.3.1/0031 sz.) c. projekt. A tematikus út népszerűségét mutatja, hogy a projekt eredményeként megnőtt számú turisták elszállásolása miatt a Szepsi Református Egyház meglévő szálláshelyeinek minőségi és mennyiségi fejlesztését tűzte ki célul.

Az első szlovákiai turisztikai útvonalként, 1996-ban létrejött ún. *Gótikus út* két történelmi megyét, a Szepességet és Gömört köti össze. A Gótikus út célja megismertetni a látogatókat a régió legértékesebb, gótikus korszakból fennmaradt kulturális, történelmi műemlékeivel. Az útvonal fejlesztésére a „Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013” keretében került sor.²⁹ Egyes műemlékekre az útvonal jelképével, a barna-fehér boltív-piktogrammal ellátott tájékoztató táblák hívják fel a látogatók figyelmét, amelyeket az adott turisztikai attrakció frekvenciájától és az érintett szolgáltató (egyházközség, önkormányzat) humán- és anyagi erőforrásainak függvényében különböző marketingstratégiai eszközök egészítenek ki. Helyszíni vizsgálatom során a fejlesztések és az említett útvonalak több állomását, vagyis a templomturizmus szempontjából

27 BODNÁR, B. – CSÖRNÖK, M. – KUKLAY, A. – SZABÓ, I. *Szent Erzsébet út. Sárospatak – Kassa. Útikalauz*. Sárospatak, 2011. o. 7.

28 Uo.

29 [online]. [Letöltés ideje: 2013. Május 5.] Forrás: http://start.vucke.sk/CR/GOTICKA_CESTA.pdf

jelentős és érdemleges települések szakrális objektumait kerestem fel,³⁰ s tanulmányom további részében az ott folytatott helyszíni megfigyelések eredményeit kívánom bemutatni.

Turistafogadás az egyházi helyszíneken

A vallási objektumok építészeti, kulturális és vallási egyediségükből fakadóan frekvenciált célpontjai az egyéni és csoportos turistalátogatásoknak.³¹ Napjainkban a turisztikailag is népszerű egyházi helyszíneken a turisták eltérő igényeihez az egyházközségek differenciált szolgáltatások kínálatával igyekeznek alkalmazkodni, melyeknek kiépítettsége egyfelől a helyszín turisztikai súlyától, másfelől a megfelelő attrakció, illetve látogatómenedzsment eszköz alkalmazásától is függ.

Az *attrakciómenedzsment*-terv magában foglalja a marketinget, a vendéglátást és a vendégellátást, a technikai és pénzügyi tevékenységet, a bemutatási technikákat és eszközöket, a munkaerómenedzsmentet, a látogatókkal való kapcsolatot, a napi működtetés egyéb teendőit, illetve magát a látogatómenedzsmentet is.³² Ezzel szemben a *látogatómenedzsment* adott módszereivel a látogatókat vezeti, irányítja, informálja és segíti annak érdekében, hogy számukra az adott helyen eltöltött idő a legkellemesebb legyen.³³ A látogatók számának növekedésével újfajta menedzsment módszerek alkalmazására volt szükség, így az említett tevékenységek olyan marketing és információs technikákkal bővültek ki, amelyekkel a látogatók időbeni és térbeni eloszlása is jól tervezhetővé válhatott. Ennek megfelelően a látogatómenedzsment-terv már a közlekedési és megközelítési tervet, hatásmenedzsmenttervet, az interpretatív tervet, illetve a szolgáltatási programot is tartalmazza.³⁴

Bár a templomok térbeli helyzetük és építészeti adottságaik révén természetesen keltik fel a turisták figyelmét,³⁵ a *megközelíthetőség és*

30 Így Lőcse (Levoča), Igló (Spišská Nová Ves), Késmárk (Kežmarok), Kakaslomnic (Veľka Lomnica), Tőketerebes (Trebišov), Varannó (Vranov nad Topľou), Kapi (Kapušany), Tapolyhanusfalva (Hanušovce nad Topľou), Lubló (Stará Lubovňa), Torna (Turňa nad Bodvou), Szádalmás (Jablonov nad Turňou), Rozsnyó (Rožňava), Csetnek (Štítnik), Veszverés (Gemerská Poloma), Nagyveszverés (Veľká Poloma), Martonháza (Ochtiná), Poprád (Poprad), Poprád-Hernádmáté (Matejovce), Abaujszina (Seňa) települést.

31 NYÍRI, ZS. Turistafogadás az egyházi helyszíneken. o. 27.

32 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig : a látogatómenedzsment módszerei*. Budapest, 2011. o. 274.

33 Uo.

34 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 275.

35 „A városunkba látogató idegenek feltétlenül fölkeresik a Fő teret, majd tájékozóik, ismerkedik szembeötlő épületekkel, nevezetességekkel. Figyelmét bizonyára felkelti

a megtalálhatóság kérdése más turisztikai attrakcióhoz hasonlóan a vallási objektumok esetében is fontos kérdésként kezelendő. A kutatás során felkeresett vallási objektumok megközelíthetőségét segítő rendszer még kevésbé kiforrott, és csupán néhány esetben találkozhatunk a település határában elhelyezett, műemlékre utaló vagy a Gótikus út közismert jelzőtáblájával, a településen belüli irányítójelek és információk pedig még szinte mindenhol hiányoznak. Ez elsősorban a térben periférikus helyzetű templomoknál különösen fontos tényező, akár rurális, akár urbánus környezetben működő vallási attrakcióról beszélünk. Ennek megfelelően a különböző helyszínek eltérő menedzsmentfeladatok megoldását várják a működtetőktől, így a nagyvárosokban a parkolás, illetve a település centrumától távol eső attrakciók népszerűsítése, míg vidéken a minél pontosabb útbaigazítás okozhat problémát.³⁶

A turisztikai célú hatástanulmányok által készített SWOT-analízisek egyik jellemző gyengeség faktoraként jelenik meg a *szezonális* kérdése, mivel az attrakciók többségében gyakori a rövid vagy csak szezonális nyitva tartás, s a látogatómenedzsment egyik fontos feladatuként tekintenek a szezonális csökkentésre.³⁷ A kulturális célú utazások alapvetően évszak-függetlenek, vagyis a kulturális attrakciók és programok egész évben látogathatóak, ezért a turizmusban tapasztalható szezonális kiküszöbölésének jó eszközeül szolgálhatnak.³⁸ Ennek ellenére az egyházi helyszínek látogatása, más néven a templomturizmus is a turisztikai főszezonban, a nyári hónapokban a legintenzívebb, ami a kiemelkedő turisztikai súlyú egyházi helyszínek esetében a bővített foglalkoztatás (fizetett személyzet, önkéntes gyülekezeti tagok alkalmazása) mellett a meghosszabbított nyitva tartást is indukálja. Vagyis más turisztikai szolgáltatókhoz hasonlóan az egyházközségek is a turisztikai szezon alapján határozzák meg a nyitva tartás intervallumát. A jelen kutatás során felkeresett egyházi helyszíneken azonban nem találkoztam a szezonok szerint differenciált nyitva tartással, s ahol egyáltalán feltüntetésre került, ott egy állandó, egész évre érvényes nyitva tartási rend volt érvényben.

a tér közepén emelkedő római katolikus templom impozáns épülete.” DANIS, T. Oltárképek a rimaszombati római katolikus templomban. In *Gömörország*. 2011, sz. 2, o. 20 – 31.

36 RÁTZ, T. Attrakció- és látogatómenedzsment.

37 HUSZ, M. *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról*. Pécs, 2007. o. 198.; Vö. PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 275.

38 [online]. [Letöltés ideje: 2011. november 5.] Forrás: http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1llis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf#!DocumentBrowse

A vallási attrakciók sajátosságaként rögzíthetjük a vallási események alatti látogatás szüneteltetését, amely a kihelyezett *nyitvatartási* rendek mindegyikén külön rögzítésre került. Ez a beosztás a vasárnapi alkalmak mellett a vallási ünnepek során is érvényes, annak ellenére, hogy napjainkban az ünnepek egyértelműen a turistaforgalom élénkítésének és a turisztikai kereslet növekedésének egyik jelentős tényezőjeként funkcionálnak,³⁹ hiszen „a vallási központok elsősorban a vallásgyakorlás helyszínei, és csak másod- vagy harmadsorban turisztikai attrakciók”.⁴⁰ Az egyházi helyszíneknek ez a látogatás szüneteltetéséhez kapcsolódó sajátossága elsősorban az esemény egyházi jellegében rejlik, hiszen más kulturális attrakciók, így például a múzeumok is alkalmaznak szünnapot, jellemzően hétfőn, amikor a látogatás szünetel. Ebben az esetben azonban nem az adott attrakció, vagyis a múzeum funkciója, hanem különböző szervezetmenedzsment jellegű tényezők befolyásolják a szünnap kijelölését, vagyis hogy az intenzívebb látogatóforgalmú hétfőgét követően, hétfőn szüneteljen a látogatás.

A látogatómenedzsment fontos feladata a *hatásmenedzsment*, vagyis „a látogatók jelenléte és tevékenysége következtében végbemenő pozitív változások felerősítése, illetve a negatív hatások minimalizálása”.⁴¹ Ez jelentheti a bemutatott érték megóvását, őrzését, a látogatók biztonságának garantálását, illetve a látogathatóság korlátozását is. Az attrakciók és környezetük megóvása, felújítása a kiemelt menedzsment feladatok közé tartozik, de hasonlóan fontos a látogatók informálása az ilyen jellegű tervekről, azoknak idejéről és költségéről, így könnyebben viselik a velük járó kellemetlenségeket. Napjainkban ezen munkálatokról – a korábbi fejlesztéseket, átalakításokat tekintve – gyakorlatilag egy teljesen komplex képet nyerhetnek a látogatók, hiszen a beruházások átalakuló finanszírozási rendszere mentén – itt gondolhatunk a frekvenciált Európai Unió pályázatokra – megvalósuló felújításokra vonatkozó tájékoztató anyagok, információs táblák kezelését külön jogszabályok rögzítik. Így a látogatók informálása az adott attrakció megőrzése során már nem csak lehetőség, hanem kötelesség is. Kutatásom során számos, elsősorban Európai Unió pályázat révén megvalósult felújításra vonatkozó tájékoztató táblával találkoztam, amelyek az előírásoknak megfelelően komplex tájékoztatást nyújtanak a már befejezett projektekről.⁴² Ezzel szemben a folyamatban lévő felújítások vagy állagmegőrző munkálatok esetében a látogatók biztonsága a fogantatott intézkedések révén

39 RÁTZ, T. A karácsony szerepe. o. 30.

40 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 200.

41 RÁTZ, T. *Attrakció- és látogatómenedzsment*.

42 Lásd a *Vallásturisztikai jellegű fejlesztések, beruházások* c. részt.

(korlátok, kordonok, külső állványzat, stb.) teljes mértékben garantált, míg a munkálatokra vonatkozó információk mindenhol hiányoznak.

A vallási attrakciók esetén különösen fontosak az ún. viselkedési kódexek,⁴³ amelyek „praktikus tanácsokat adnak a látogatóknak arról, hogy mikor, hol, mit tegyenek”.⁴⁴ Ezen kódexek az elvárt viselkedést piktogramok vagy írott interpretatív eszközök⁴⁵ révén közvetítik, előbbieket a bejáratokon, az utóbbiakat pedig a konkrét térbeli elem közelébe elhelyezve szakaszosan figyelmeztetik, irányítják a látogatókat. A kiemelt turisztikai súlyú, differenciált látogatói közeggel bíró templomokban a más kulturális attrakciónál is előforduló, fotózást, különböző ételek, italok behozatalát, mobiltelefon használatát tiltó táblák mellett speciálisan az egyházi helyszínekre jellemző, azoknak szakralitása miatt elvárható szabályozásokkal, így az öltözködésre (baseball sapka elhagyása, női dekoltázs takarására szolgáló kendő alkalmazása) és az alapvető etikett szabályok (zsebre dugott kéz tiltását jelző kép) fokozott betartására vonatkozó piktogramokkal is találkozhatunk.

Az *interpretáció*, más néven bemutatás, melynek elsődleges célja a látogatás élménnyé alakítása, egyfajta kommunikációs, információáramlási folyamatként írható le.⁴⁶ Az interpretáció során az attrakció tárgyához kell hozzárendelni azokat a módszereket és eszközöket, amelyek révén a látogató számára befogadhatóvá válik az attrakció üzenete.⁴⁷ Az interpretáció alapvetően egy kommunikációs folyamat, így módszereit egyfelől kommunikációs szempontból lehet csoportosítani. Ez alapján megkülönböztetünk egyirányú kommunikációt megvalósító, passzív eszközöket (kiállított tárgyak, feliratok, önvezetési módszerek) és kétirányú kommunikációt képviselő, aktív, interaktív módszereket (vezetett látogatások, interaktív eszközök).⁴⁸ Az interpretációs eszközöket a közreműködés típusa szerint is csoportosíthatjuk. Ennek megfelelően ismerünk közreműködő segítségével történő interpretációt, ilyen a demonstráció, a megszemélyesítés, a történetmesélés, a vezetés, illetve a személytelen interpretációt, például a jelek, tárlók, modellek, számítógépes eszközök alkalmazását vagy az önvezetést.⁴⁹ A személytelen interpretációs módszereket tovább csoportosíthatjuk sta-

43 RÁTZ, T. Attrakció- és látogatómenedzsment.

44 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 295.

45 Uo.

46 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 94.

47 RÁTZ, T. Attrakció- és látogatómenedzsment. In *Turizmus-menedzsment*. Aubert Antal. [online]. Pécs, 2011. [Letöltés ideje: 2012. október 5.]. Forrás: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turizmusmenedzsment/book.html>

48 RÁTZ, T. Attrakció- és látogatómenedzsment.

49 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 150 – 151.

tikus és dinamikus interpretációs eszközökre.⁵⁰ Az interpretációs eszközök működési formája szerint megkülönböztetjük a személyes bemutatást, részvétellel működő eszközöket, élő display eszközöket, statikus display eszközöket és az ún. „ketyeréket”.⁵¹

A vizsgált egyházi helyszíneken a fent ismertetett eszközök és módszerek tekintetében alapvetően a passzív és a személytelen interpretációs módszerek jellemzőek, ugyanakkor már egyre gyakrabban találkozhatunk aktív és/vagy segítő közreműködésével történő bemutatásokkal is. A szakrális objektumok látogatásánál az önvezetési módszer meghatározó szereppel bír, „hiszen a rendelkezésre álló más eszközök köre a téma sajátossága miatt igen szűk”,⁵² míg a feliratok, a tárlók vagy a számítógépes, audiovizuális eszközök alkalmazásával kutatásom során csupán Lőcsén és Petőszinyén tablók, Csetneken pedig magnón lejátszott hanganyag formájában találkoztam. A kétirányú kommunikációt igénylő, aktív, segítő közreműködésével történő interpretáció a vizsgált templomok esetében a vezetésekben merült ki, amely szinte minden esetben (Kakaslomnic, Nagytoronya, Szepsi, Petőszinye) a helyi lelkész személye révén valósult meg.⁵³ Szervezett, turisztikai szolgáltatásként funkcionáló, előre meghatározott díjszabással működő tárlatvezetéssel a felkeresett szakrális objektumok közül kizárólag a lőcsei Szent Jakab-templomban és a kassai Szent Erzsébet székesegyházban találkoztam.

A vezető, személyétől és foglalkozásától függetlenül a látogatókat a templomba való belépés után szinte azonnal a liturgikus térhez legközelebb eső templompadokba ülteti le, ahol az általános, gyakran a település és az egyházközség történetét is érintő rövid bevezetőt tartanak. Statikus térhelyzetben a látogatók a templomok legkiemelkedőbb, általában a legnagyobb érdeklődésre számot tartó értékeit, a liturgikus tér adott elemeit (szószék, úrasztala, Mózes-szék, illetve oltár) tudják szemügyre venni. A frontális kommunikációs helyzetben zajló „előadás” után – jellemzően az elhangzottak alapján – az irányított vezetés vagy spontán önvezetés során a szakrális térelemeket, majd a templom periférikus helyzetű félszakrális vagy profán térelemeit közelebbről is megtekintik a turisták.

E kérdéssel kapcsolatban merül fel a *látogatók áramlásának*, áramoltatásának, vagyis az adott attrakción belüli mozgásának, mozgatásának kérdése. Az áramlástervezés ma már szinte minden interpretációs program

50 RÁTZ, T. Attrakció- és látogatómenedzsment.

51 Uo.

52 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*. o. 159.

53 Petőszinyén a lelkész hivatalos elfoglaltsága miatt az egyik presbiter révén valósult meg a vezetés.

kialakításakor fontos szereppel bír, ami az adott attrakció üzenetének hatékonyabb átadásában, illetve a kellemes élmények megszerzésében is fontos szerepet játszhat.⁵⁴ A látogatók megfelelő áramoltatása különösen fontos egy szakrális helyszín esetében az általános biztonsági, értékvédelmi szempontok mellett az előforduló liturgikus terek egyedi jelentéstartalmának, szentségének védelme miatt. Idegenforgalmi szempontból a szakrális terek egyedisége a templomok már korábban említett kettős funkcióján alapszik, ugyanis miközben a hívők vallásgyakorlásának helyszínéül szolgálnak, a „kívülállók számára a kirekesztettség érzése nélküli visszafogott szemlélődésre adnak lehetőséget”.⁵⁵

Az áramlástervezés során felmerülő kérdéseket három fő területre szokás osztani: fogalmi eligazodásra, útkeresésre és áramlásra. Az áramlás a látogatók attrakción belüli áramlási útvonalait követi figyelemmel, vagyis a megérkezés előtti eligazodást, a megérkezést, a kisegítő szolgáltatások megtalálását, a látogatás során történő útkeresést és áramlást, illetve az attrakció elhagyását.⁵⁶ A megérkezés és az elhagyás a templomokban egy helyen történik, vagyis az egyházi helyszíneken a be- és a kijárat elkülönítése nem jellemző. Elsősorban a különösen jelentős látogatottságú vonzerők esetén szokás az előre kijelölt útvonal alkalmazása, jellemzően kordon, ritkábban vasrácsok elhelyezésével. Ilyen tudatos áramoltatással, „akadállyal” megfigyeléseim során a késmárki evangélikus fatemplomban található, kiemelt értékű keresztelőmedence esetében, a lőcsei Szent Jakab-templom szárnyasoltárainál⁵⁷ és a használatban lévő gyóntatószék előtt kordonnal, illetve vasráccsal találkoztam. A lőcsei Szent Lélek minorita templomban már a félszakrális térelemeknél, szinte már a bejáratnál elzárják a látogatók elől a szakrális teret – elsősorban vallási okokból,⁵⁸ a késmárki új evangélikus templomban pedig a kihelyezett kordonokkal egyfelől a jegypénztár felé igyekeznek irányítani a látogatókat, másfelől az egyházi vezetők által használt oldalhelyiséget zárják el a látogatóktól. Más attrakciónál jellemző biztonsági és értékvédelmi korlátozások, elzárásokhoz hasonlóan az egyházi helyszíneken a privát, egyházi személyzet által használt helyiségeket, a kiemelt értékű térelemeket, illetve az egyházi helyszínek eredeti funkció-

54 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 206.

55 MICHALKÓ, G. *Magyarország modern turizmusföldrajza.* Budapest – Pécs, 2007. o. 125.

56 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 207.

57 LUDIKOVÁ, Z. – MIKÓ, Á. – PÁLFFY, G. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, építáfiumai és halotti címerei (1530-1700). In *Művészettörténeti Értesítő.* 2006, sz. 2, o. 327 – 410.

58 A templom vizsgálatát lásd alább.

ját erősítendő a vallásgyakorlás helyéül szolgáló szakrális térelemeket zárják el a szemlélődő turisták elől.

A látogatók adott attrakció területén található főbb csomópontokban és irányokban való mozgását az ún. nyilak rendszere révén szokás százalékos formában is megjeleníteni.⁵⁹ Ehhez kapcsolódóan felmerülő kutatási kérdés, hogy milyen kapcsolatban áll a vizsgált attrakcióelem és a bemutatás helye a megtekintéssel, s az ábrákon keresztül egyértelműen kirajzolódik, hogy mely irányok, illetve attrakcióelemek térítik el legjobban a látogatókat.⁶⁰ Így például a vizsgálatok kimutatták, hogy a bejárattól jobbra lévő tárgyak nagyobb figyelmet kapnak, mint a bal oldalon.⁶¹ Az egyházi helyszíneken a látogatók figyelme, s ennek megfelelően választott útvonala is természet-szerűen a liturgikus tér felé irányul, s jellemzően ezen térelemeket tekintik meg először, ahol az átlagos tartózkodási idő⁶² is jóval hosszabb, mint más elemek esetében. Ilyen aspektusból a liturgikus tér mellett az adott templomhoz kapcsolódó, művészet- vagy művelődéstörténeti szempontból kiemelkedő elemek is nagyobb figyelemlekötési képességgel⁶³ bírnak.

A *szolgáltatásterv* alapvetően azokat a módszereket és eszközöket foglalja magában, amelyek révén a látogatók az attrakción kívül is kellemesen és biztonságban érezhetik magukat, illetve maga az attrakció is további bevételhez juthat. A szolgáltatásterv része a *kényelmi szolgáltatások* (parkoló, mellékhelyiség, baba-mama szoba) kialakítása, a biztonságos használat normáinak meghatározása és feltételeinek megteremtése, a kereskedelmi szolgáltatások és vendéglátóhelyek garantálása, illetve a szuvenír funkcióval bíró információs anyagok forgalmazása, rendelkezésre bocsátása.⁶⁴

A *biztonságos használat* feltételeinek megteremtése minden egyházi helyszín esetében fontos kérdés, melynek gyakorlati megvalósulását természet-szerűen a látogatószám alakulása és azzal párhuzamosan az aktuális jogszabályi előírások determinálják. E kérdés részletes, jogszabályi környezetre is kitérő feltárása túlmutat jelen tanulmány célkitűzésein, kutatásom során az intenzív látogatóforgalmat bonyolító egyházi helyszíneken leginkább a menekülési útvonalat jelző táblák kihelyezésével találkoztam. A *vendéglátóhelyek* és az említett *kényelmi szolgáltatások* kialakítását egyfelől a műemléki védettség és az objektum szakralitása⁶⁵ másfelől a jellemző tele-

59 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 249.

60 Uo.

61 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 248.

62 Uo.

63 Uo.

64 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 291 – 293.

65 Értsd: mellékhelyiség kialakítása elképzelhetetlen egy középkori templomban. Vö.:

pülésrendezési tényezők miatt a felkeresett szakrális objektumok esetében nem tekinthetjük releváns vizsgálati tényezőnek. A templomok ugyanis jellemzően a városok centrumában találhatók, ahol általában már eleve rendelkezésre állnak a szükséges kényelmi szolgáltatások, így a parkolóhelyek, nyilvános mellékhelyiségek vagy kávézók a templomok szomszédságában helyezkednek el, ezért az egyházközségek a legritkább esetben alakítanak ki a templom részeként működő vendéglátóhelyeket.

Az egyházi helyszíneken zajló *kereskedelmi szolgáltatások* tekintetében leginkább a kegytárgyak- és/vagy egyházi kiadványok, illetve képeslapok vásárlási lehetősége meghatározó. A vásárló helyiségek kialakítása természetesen a rendelkezésre álló belső és külső terek függvénye, amire a katolikus templomokban a használaton kívüli oldalsekrestye, protestáns templomokban pedig a funkciójukat veszített oldalbejáratok körüli tér, illetve a templompadok szolgálhatnak. Így például a késmárki újjépítésű templomban nem alakítottak ki önálló térelemként működő árusítóhelyet, hanem a templompadokon helyezték el a különböző promóciós anyagokat, s itt kínálkozik lehetőség a jegyvásárlásra is. Szemben a nagyobb látogatóforgalmat lebonyolító kassai székesegyházzal, melyben a bejárat mellett alakították ki a kegytárgyvásárlásra szolgáló statikus helyiséget. Az egyházi helyszíneken jellemző, gyakorlatilag bevételnövelő lehetőségként, közvetlen forrásként⁶⁶ funkcionáló tényezőként kell még megemlíteni a meggyújtható mécsesek, zárt, jótékonyági célzatú perselyek és az újságtartón elhelyezett vallási kiadványok mellett található becsületkassza kihelyezését, melyek a vallásos turistákat célozzák meg.

Szintén ezen árusítóhelyeken szerezhetik be a látogatók a szuvenír funkcióval bíró turisztikai információs anyagokat, amelyek jellemzően az adott templom történetét, érdekességeit, illetve főként a városi helyszíneken az egész település nevezetességeit mutatják be. Ezen kiadványok, prospektusok terjedelme és minősége elsősorban az adott szervezet egzisztenciális lehetőségeinek függvénye. Így például a késmárki templomban többoldalas, színes képekkel ellátott, minőségi nyomdatechnikával készült füzetet vásárolhatnak meg, a csetneki templomban pedig fekete-fehér leporellót bocsátanak a látogatók rendelkezésére díjmentesen.

„...Ez utóbbi funkciók a hazai vallási helyszínekből szinte kivétel nélkül hiányoznak, melynek egyik oka az, hogy az egyház a hely szellemiségéhez oda nem illőnek tartja őket. ... Az anglikán egyház mint amúgy is igen liberális egyházi irányzat például teljesen természetesnek veszi, hogy a turizmus is aktívan hozzájáruljon a látogatott helyek fenntartásához azzal, hogy a látogatók számára vásárlási, illetve akár étkezési lehetőséget is biztosítson.” PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 201.

66 PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig.* o. 298.

A vizsgált településeket az egyházi turisztikai szolgáltatások, *látogatómenedzsment fejlettsége alapján különböző csoportra* oszthatjuk. Első csoportba azok a kultúr- és művelődéstörténeti szempontból kiemelkedő városok, nagyvárosok tartoznak, ahol a szakrális objektumok megtekintése a városi turizmus meghatározó részét képezi. Ide tartozik Kassa, Igló, Lőcse, Késmárk, Rozsnyó, Eperjes, ahol már egy differenciáltabb, esetenként professzionális látogatómenedzsmenttel találkozhatunk. Ezen települések, természetesen az intenzív látogatóforgalom és a turisták etnikai sokszínűsége alapján már egyértelműen törekednek a többnyelvű információáramlás elősegítésére, javítására, így a több nyelvű információs felületek mellett már a több nyelvű idegenvezetés lehetősége is biztosított. Ezen turisztikailag frekvenciát nagyvárosok esetében egyértelműen kirajzolódik egy differenciált egyházszervezet, amelynek keretén belül az egzisztenciális lehetőségeknek köszönhetően a turisták fogadása, adott esetben programok szervezésére külön apparátus működtetésére is lehetőség nyílik. A kereskedelmi szolgáltatások részeként Eperjesen, Rozsnyón és Lőcsén külön kegytárgy-üzlet is üzemel, s míg az előbbinél a templomoktól kissé távolabb, addig Lőcsén a templom közvetlen közelében, a jegypénztárral és információs ponttal komplex vendégfogadási szolgáltatásként funkcionáló helyiségben.

Külön csoportot alkotnak, azok a rurális települések, ahol a vizsgált egyházközség temploma önálló turisztikai termékként funkcionál, vagyis az adott település templomát turisztikai látványossággént tartják számon, s a települést kifejezetten a templom miatt keresik fel a turisták. Ebbe a csoportba tartozik az általam felkeresett települések közül Csetnek, Kakaslomnic, Nagytoronya. Az előző csoport esetében jellemző differenciált, minőségi turisztikai szolgáltatás működtetésére rurális körülmények között csak az igazán fajsúlyos turisztikai attrakcióként számon tartott, közismert, kiemelkedő vallási objektummal rendelkező egyházközség képes. A látogatóforgalom intenzitásával arányosan Kakaslomnic és Nagytoronya templomában sem áll rendelkezésre semmiféle információs felület a látogatás idejére és körülményeire vonatkozóan. Így a potenciális turisztikai humánszervezet kizárólag a helyi egyházi vezető személyéből áll, s így az igénybe vehető turisztikai szolgáltatások a lelkészek lehetőségeinek függvénye.⁶⁷ Ezzel szemben a nagyobb látogatóforgalmat bonyolító, kiemelkedő művészeti értékkel bíró⁶⁸ csetneki evangélikus templom

67 Mindkét lelkész több egyházközségben is szolgál, így a látogatók folyamatos fogadása nem megoldható.

68 KUŠNIEROVÁ, E. A csetneki építáriumok mint képzőművészeti és reneszánsz költészeti emlékek. In *Gömörország*. 2011, sz. 2, o. 3 – 9; PROKOPP, M. A csetneki

folyamatos nyitva tartás mellett egy idegenvezető közreműködésével várja a látogatókat.

A harmadik csoportba azok a turisztikailag kevésbé vagy egyáltalán nem fajsúlyos települések tartoznak, amelyek bár művészeti szempontból értékes templommal bírnak, egyházközségük számottevően nem képes sem önálló, sem integrált turisztikai attrakcióként működtetni vallási objektumát, ugyanis a település gazdaságában a turizmus nem játszik meghatározó szerepet. Az általam megvizsgált település közül több a Gótikus út részét képezi, így Torna, Szádalmás, Varannó, Veszverés, Nagyveszverés és Martonháza, melyek közül az egyházközség korlátozott anyagi lehetőségei miatt Martonházán semmilyen információforrás nem áll rendelkezésre, s az interneten való előzetes tájékozódás vagy más szekunderforrásból szerzett információk nélkül a templom megtekintésére vállalkozó turista nem tudja azt megtekinteni. Ezen templomokkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy csak saját egyházközségük tagjainak, illetve a szomszédos települések lakóinak látogatásaival számolnak. Veszverés esetében a nyaranta külföldről (főként az Egyesült Államokból) hazalátogató elköltözöttek és azok leszármazottai rendszeresen felkeresik templomukat, Szádalmás egyházközsége pedig a különböző fesztiválok alkalmával számolhat potenciális templomlátogatókkal. Ebbe a csoportba tartozó templomok esetében a szervezeti kérdést tekintve egyértelműen a helyi vallási vezető személyéhez kapcsolódik a templomlátogatás lehetősége.

Meg kell különböztetni a multifunkcionális, vagyis eredeti funkcióját is megőrző és turisztikai látványosságként is működő templomoktól a kizárólag vallásturisztikai attrakcióként funkcionáló, vallásgyakorlás helyszínül már nem, hanem gyakorlatilag *múzeumként szolgáló vallási objektumokat*. Az előbbinél a látogatók fogadására az eredeti működés fenntartása mellett kerül sor, míg az utóbbi esetében kizárólag a látogatók fogadása, igényeik kielégítése a cél. A vizsgált templomok, vallási attrakciók közül eredeti funkcióját elvesztő, kizárólag turisztikai vonzerőként működő vallási objektumként működik a petőszinyei és a késmárki fatemplom. A petőszinyei templom a térségben népszerű turisztikai célpontként funkcionál, elsősorban a csoportosan vagy egyéni szervezésben érkező, felkészült kulturális érdeklődésű turisták tekintik meg. A növekvő népszerűséggel párhuzamosan az egyházközség szlovák és magyar idegenvezetést, illetve prospektust is igyekszik biztosítani az elsősorban kulturális érdeklődésű turisták számára.

evangélikus templom középkori falképei. In *Credo*. 2000, sz. 1 – 2, o. 58 – 60.

A késmárki barokk evangélikus fatemplom, mely már több évtizede kizárólag múzeumként működik, s mely a látogatók elől hosszú ideig zárva volt,⁶⁹ ma az UNESCO által védett nemzeti kulturális örökségként a város egyik kiemelkedő turisztikai attrakciójaként funkcionál. Bár eredeti rendeltetése szerint a vallásgyakorlás helyszínül szolgál, mégis itt kell megemlíteni a fatemplom mellett álló, 19. század második felében épült új evangélikus templomot. A szomszédos barokk fatemplomhoz viszonyítva ugyanis művészettörténetileg kevésbé fajsúlyos turisztikai terméknek tekinthető, turisztikai szolgáltató központként mégis a látogatók részéről megkerülhetetlen attrakciójaként működik, hiszen a turisták számára a belépőjegy megvétele mellett itt alakították ki a különböző képeslapok, kiadványok megvásárlásának lehetőségét. Ez a kereskedelmi szolgáltatás láthatóan csak időszakos jelleggel működik, hiszen amint azt már fentebb említettem, az árucikkek forgalmazása itt nem statikus árusító helyiségben, hanem a templompadokon való mobil kihelyezéssel történik. Az újjépítésű templom turisztikai vonzerejét a magyar turisták számára a templomban elhelyezett Thököly-mauzóleum is növeli, melynek interpretációja azonban kevésbé kiépített, és a saját szervezésben érkező, kevésbé felkészült turisták figyelmét gyakran elkerüli. Hogy a két vallási objektum komplex turisztikai termékként működik, az említett információs pont kijelölése mellett az árpolitikában is tükröződik, ugyanis kizárólag kombinált jegy megvásárlása mellett tekinthető csak meg a régi és az új templom is.

A Magyar Turizmus Zrt. *által* összeállított marketingtervben a wellness turizmus és más turisztikai ágazatok kapcsolódásának lehetőségére hívja fel a figyelmet, eszerint *fürdőink* „kulturális és földrajzi értelemben egyaránt széles területet fognak át, lehetőséget kínálva például a kulturális, a vallási, a bor- és gasztronómiai, illetve az aktív és *ökoturizmus* kapcsolódó megjelenítésére.”⁷⁰ Szlovákia esetében a turisztikailag releváns síturizmus és várturizmus szempontjából érdemes megvizsgálni a felvidéki vallási turizmus potenciális megjelenését, vagyis hogy az adott vallási objektum, mint turisztikai attrakció milyen mértékben képes integrálódni a település turisztikai szolgáltatásait tekintve. Ez alapján külön csoportot alkotnak azon települések vallási objektumai, ahol a templom az adott település turisztikailag fajsúlyos attrakciójának részeként, mintegy *integrált attrakciójaként* működik. Helyszíni kutatásaim során a síelők kedvelt helye, Poprád, a várturizmus egyik kiemelkedő állomáshelye, Lublő és a kastély-

69 KOVÁCS, J. *Felvidéki fatemplomok*. Budapest, 1994. o. 57.

70 MAGYAR TURIZMUS ZRT. *Marketingterv 2014. Stratégia*. [online]. [Letöltés ideje: 2014. március 1.] Forrás: http://itthon.hu/documents/-28123/6258341/MT_2014_Strat%C3%A9gia.pdf/1d6576ce-8667-4c7d-8385-c25d62fd3372

turizmus alapján releváns Töketerebes települést kerestem fel, melyeknek vallási objektumaihoz bár mérsékelt turisztikai szolgáltatások kapcsolódnak, láthatóan számolnak a településre érkező turisták templom iránti érdeklődésével. Ennek megfelelően alakítják ki a vallási objektumokat jellemzően saját szervezésben felkereső vagy egyedi érdeklődésű kultur turisták számára a szükséges, kevésbé differenciált látogatómenedzsment eszközöket. Ilyen elem Poprád esetében a többnyelvű információs felület elhelyezése, Lublónál a városi, kulturális turizmus részeként a település épített örökségeit bemutató információs táblán a vonatkozó információk feltüntetése, Töketerebes esetében pedig a templomajtón elhelyezett rács, amely lehetőséget teremt a belső tér megtekintésére,⁷¹ s nem teszi szükségessé a folyamatosan rendelkezésre álló személyi apparátus fenntartását a templomban.

Bár a templomok, kegyhelyek funkcionális terei elsődlegesen a vallás-gyakorlás helyszínei, azok elsősorban alaptevékenységükhöz igazodnak, és csak másodsorban turisztikai attrakciók.⁷² Ezért a nem vallási célú látogató fogadásához szükséges térigényt gyakran utólag kell kialakítani, amelyet az objektumok többfunkciós jellege, a szakrális tér, illetve a vallási rendtartáshoz kapcsolódó proxemika természetesen behatárol. Hogy melyik funkció válik meghatározóvá természetesen az adott szakrális objektum turisztikai súlya determinálja.

Ez a különbség a kiemelt jelentőséggel bíró vallásturisztikai objektumokkal szomszédos kápolnák, közeli templomok tekintetében reprezentálódik a legszembetűnőbben. Ezek a kevésbé ismert, de a közeli turisztikai attrakció miatt mégis számottevő turistaforgalmat lebonyolító templomok a mélyebb elcsendesülésre vágyó, jellemzően hívő turisták egyéni vallás-gyakorlásának színhelyéül szolgálnak. Vagyis a templom eredeti funkcióját kiemelve az áramlástervezés területén használt eszközök és vallási szimbólumok segítségével egyértelműen korlátozzák a látogatóforgalmat. Így például a lőcsei székesegyház közelében található Szent Lélek minorita templom már a félszakrális elemeknél, a templompadoknál kordonnal zárják el a turisták útját, a bejárat mellett található székek, illetve az oldalsekrestyében elhelyezett gyertyák pedig a tér szakralitását és a vallásos tevékenységet erősítik. Ehhez hasonló tendencia érvényesül a kassai székesegyház szomszédságában található Szent Mihály plébániatemplomban is, ahol a betérő látogatót a meggyújtott gyertyák mellett a halk egyházi zene is a templom-

71 A templomajtón elhelyezett, és az említett funkciót betöltő ráccsal találkoztam még

72 NYÍRI, ZS. Turistafogadás az egyházi helyszíneken, o. 30; PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. *Az attrakciótól az élményig*, o. 230.

padból történő statikus szemlélődésre készíti a székesegyházban alkalmazott interaktív mozgás és megszokott turista rítusokkal szemben.

Templomi rendezvények. Koncertek, kiállítások.

A templomok közismerten nemcsak vallási, hanem kulturális eseményeknek is rendszeresen helyet adnak.⁷³ Felekezettől függetlenül az egyik legfrekvenciáltabb profán templomi alkalomként kezelhetjük a templomban megrendezett *koncerteket*, zenei programokat, amelyek a vizsgált templomi rendezvények közül a legnagyobb múltra tekintenek vissza, hiszen már a II. világháború előtt is tartottak, elsősorban jótékonyági célzatú hangversenyeket a városi gyülekezetekben.⁷⁴ Népszerűségüket gyakorlatilag mind a mai napig megőrizték, a statisztikai adatok tanúsága szerint ugyanis a válság eredményezte negatív visszaesés a hangversenyek tekintetében nem érezte hatását, s alapvetően növekvő tendenciát mutat látogatottságuk.⁷⁵

Mára a nyári és az ünnepi szezonok⁷⁶ nélkülözhetetlen turisztikai termékeként kezelhetjük a templomokban megrendezett koncerteket, amelyek önálló alkalomként, vagy más, akár kulturális fesztivál, akár vallási programsorozat részeként kerülnek megrendezésre. Természetes jellemzőként kezelhetjük, hogy az önálló attrakcióként funkcionáló koncertek ünnepélyesebbek, míg a fesztiválok részeként megrendezett koncertek esetében napszakonkénti differenciált érdeklődés és viselkedésforma jellemző. Így az esti órákban megtartott koncertek még alapvetően ünnepi hangulattal bírnak, amikor láthatóan a résztvevők cselekvésrútusa is másként alakul, mint a délelőtt vagy délután megrendezett koncertek esetében. A templomi koncertek, mint turisztikai attrakciók népszerűsége az ünnepi időszakhoz kapcsolódóan egyértelműen fokozódik, és egyes ünnepek, így főként a karácsonyi időszak szerves részét képezik a templomban szervezett koncertek.

73 BARTHA, E. *Vallásökológia*. Debrecen, 1992. o. 42.

74 Jótékony célú templomi hangverseny meghívója. Lásd: KÓSA, L. Az egyesületek a budapesti reformátusság életében. In *Reformátusok Budapesten. I – II.* Kósa László. Budapest, 2006. o. 1111; STRAKY, T. Karácsonyi koncert Debrecenben. In *Muzsika*. 1969, 3, o. 34 – 35.

75 Lásd: *Kulturális intézmények látogatottsága*. KSH STADAT idősoros éves adatok. 1990–2011. [online]. [Letöltés ideje: 2012. július 9.]. Forrás: http://www.ksh.hu/-docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zkz001.html

76 Lásd: RÁTZ, T. A karácsony szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában; RÁTZ, T. A húsvét szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. In *Turizmus Bulletin*. 2006, sz. 1, o. 33 – 38; RÁTZ, T. Mindenszentek és halottak napja szerepe a magyar lakosság utazási magatartásának befolyásolásában. In *Turizmus Bulletin*. 2006, 3, o. 27 – 35.

Az adventi templomi koncertek, amelyeket még a pártállami évtizedekben is tartottak,⁷⁷ természetyszerűen meghatározó részét képezik az ünnepnek, s a jellemző karácsonyi szezonális attrakciók között tartja számon a szakirodalom.⁷⁸

Erőteljes profanizálódás figyelhető meg a templomban megrendezett koncertek térhasználatát tekintve. A korábban jellemző, klasszikus térhasználattal szemben ugyanis egy teljesen újszerű proxemika rajzolódik ki a koncertek során. A templomban megrendezett koncertek alkalmával a liturgikus tér, így az úrasztala s annak környékének szakralitását eddig nem törték meg a profán előadások. Egyfelől ugyanis ezen események térhasználatának a középpontjában is az úrasztala és az ún. piac⁷⁹ állt: az úrasztala körül és a piacon helyezkedtek el a kórus tagjai a koncertek alatt, illetve a rendezvények szónokai, konferálói is az úrasztala mellé álltak beszédük közben. Másfelől a résztvevők e tér használatakor igyekeztek annak jellegének megfelelő módon viselkedni: a koncertek interaktívabb, mozgalmasabb részét inkább az úrasztalán kívül adták elő.

Az újabb típusú koncertek esetében azonban fokozatosan megtörik a liturgikus tér szakralitása mind a térelemek, mind pedig a szereplők térhasználatát tekintve. Napjaink közönségének igényeihez alkalmazkodva ugyanis a fellépők repertoárjukba már nem csak komolyzenei, hanem populáris, könnyűzenei darabokat is választanak, amelyeknek előadása során már teljesen újszerű kép- és hangtechnikai eszközöket, illetve interaktívabb mozgáskultúrát alkalmaznak, s így a liturgikus tér átvitt értelemben vagy akár konkrét fizikai megjelenését tekintve is színpaddá alakul át. Így például a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Nyírbátorban a mozdítható köralakú úrasztalát áthelyezve,⁸⁰ annak helyére, a Hajdú-Bihar megyei Debreceni Református Nagytemplomban pedig az úrasztalát körülépítve állították fel a színpadot. A fellépő előadó, mindkét templom esetében a hegedűművész, Mága Zoltán már nem csak a megszokott piac-úrasztala közötti teret,

77 1987-ben például a Mátyás templomban tartott koncertet a Gép és Vegyipari Szövetkezetek Szövetségének Szilágyi Erzsébet nőikara adott elő többek között Palestrina, Liszt és Kodály darabokat. Lásd: NAGY, O. Karácsonyi koncert a Mátyás templomban. In *Kóta*. 3, o. 17.

78 RÁTZ, T. – PATTERMAN, L. A karácsony mint turisztikai attrakció. o. 20.

79 Lásd: DANKÓ, I. Az úrasztala. In *Vallási Néprajz. I.* Dankó Imre – Küllös Imola. Budapest, 1985. o. 151; KÓSA, L. *Egyház, társadalom, hagyomány*. Debrecen, 1993. o. 30, S. LACKOVITS, E. Kultikus hely, szakrális, liturgikus, felekezeti tér. In *Néprajzi Látóhatár*. 2002, 1 – 4, o. 163.

80 Érdemes megemlíteni, hogy a templomban 2008-ban lezajlott vallásturisztikai fejlesztések során a korábban korláttal körülvett piac közepén álló statikus úrasztala helyett egy mozdítható kisebb úrasztala került.

hanem a távolabbi templomfolyosókat is használta a koncert során. Ezzel szemben a korábban említett KassaÉrt fesztivál részeként tartott templomi koncertek során, bár fizikai tulajdonságai alapján kivitelezhető lett volna, nem került elmozdításra az úrasztala, s az előadók azt körülülve adták elő darabjaikat. A különbség tehát egyfelől a szakrális térelemek helyzetében, másfelől pedig az előadók proxemikáját tekintve is jelentős eltérést mutat.

A koncertek során természetesen nem csak a szakrális, de a félszakrális térelemek, így a templompadok használata is megváltozik. A református templomokban a különböző szempont szerinti elkülönülésnek a legváltozatosabb formái alakultak ki az ülésrendet tekintve,⁸¹ így a nem, az életkor, korábban pedig még a társadalmi, vagyoni helyzet, sőt a településrészek alapján is történhetett a differenciálódás. Ezt a tradicionális, adott szempont szerint differenciált templomi ülésrendet azonban napjainkban már csak a vidéki egyháztagok követik, a városi templomokban pedig csak a legritkább esetben találkozhatunk a kötött ülésrend alkalmazásával, így annak koncertek és más kulturális események során történő felbomlása szinte teljes mértékben természetes folyamatként játszódik le.

A repertoár stílusbeli változása pedig természetszerűen a közönség térhasználatára is befolyást gyakorol. Abból kifolyólag ugyanis, hogy a koncertek során a templom elsősorban már koncertteremként és nem szakrális objektumként funkcionál, a templomban, mint szent térben előírt viselkedési szabályok is teljes mértékben átalakulnak, és a profán koncertteremhez inkább illő magatartási formák válnak érvényessé. Vagyis annak ellenére, hogy a templomi koncertek természetszerűen emelkedettebb hangulatúak a más helyszínen megrendezett zenei alkalmaknál, a közön-

81 A református templomi ülésrend, mint a tradíció megtartásának közismert formája a református vallási néprajzi kutatások egyik legpreferáltabb vizsgálati témájaként kezelhető. A teljesség igénye nélkül lásd: BARTHA, E. Vallásökológia; BARTHA, E. A szakrális táj néprajza. In *Protestáns Szemle*. 1998, 1, o. 25 – 41; BARTHA, E. *Vallási terek szellemi öröksége*. Budapest, 2006; CSISZÁR, Á. A régi nemzeti rend a felső-tiszavidéki templomokban és temetőkben. In *Vallási Néprajz. I.* Dankó Imre – Küllös Imola. Budapest, 1985. o. 157–198; FAGGYAS, I. *Lakosság és templomi ülésrend I.* Debrecen. 1990.; KÓSA, L. *Egyház, társadalom, hagyomány*; HIDASI, J. *Kultúra, viselkedés, kommunikáció*. Budapest, 1992.; NEMES NAGY, J. *Társadalmi tércategóriák a regionális tudományban*. Budapest : MTA PTI, 1996.; NIEDERMÜLLER, P. Térformák és térhasználati szabályok a falusi kultúrában. In *Kultúra és Közösség*. 1996, 5, o. 75 – 84; TÁRKÁNY SZÜCS, E. *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981.; UJVÁRY, Z. Nemesek az alsószuhai templomban. In *Múzeumi Kurír*. 1981, o. 60 – 61.

ség igényének változásával párhuzamosan a templomi koncertek is veszítenek ünnepélyességükből, ezzel együtt pedig a szakrális tér is erősebben profanizálódik.

Megállapíthatjuk, hogy a legmodernebb audiovizuális eszközök segítségével, a populáris előadók közreműködésével és a megfelelő promóciós tevékenységeknek köszönhetően templomi koncerteken részvevők köre jelentősen átfarmálódott, s az ezen tényezők eredményeként a koncertteremként funkcionáló szakrális objektumhoz kapcsolódó szakrális térhasználat is jelentősen átalakul. Ezen változások eredményeként pedig már a vallási fesztiválok keretében rendezett templomi koncertek sem csak az egyháztagoknak rendezett kulturális és gyülekezeti alkalomként funkcionálnak, hanem népszerűségük révén a fesztiválok piacképes turisztikai terméké alakításában jelentős szerepet játszó attrakcióként is működnek.

Bár a kutatás során felkeresett szakrális objektumokban nem jellemzőek az interaktív, audiovizuális eszközökre is építő vagy akár a klasszikus, vitrinek révén megvalósuló *kiállítások*, a vallási turizmus egyik lehetséges dimenziójaként mindenképpen érdemes a templomi kiállításokkal is foglalkozni. A templomokban berendezett kiállításokat némely urbánus kivételtől eltekintve⁸² az újszerű hazai templomi rendezvények között tarthatjuk számon. Kialakulásuk térbeli lehetőségét alapvetően az egyes félszakrális templomi térelemek funkcióváltozása adta, így a tradicionális ki- és bevonulási rend⁸³ felbomlása miatt funkcióját veszített templombejáratok melléti falfelület, illetve a vallásgyakorlók számának csökkenése⁸⁴ miatt a karzatok válhattak kiállítóhelyekké. Kezdetben tehát a használaton kívüli templomrészek falain kerültek csak kiállításra a különböző templom- vagy egyháztörténeti jellegű fotók, a lehetőségekhez mérten pedig kisebb vitrinekben az egyházközség tulajdonában lévő, művelődés- vagy településtörténeti szempontból is releváns tárgyak, írott források. Ezen reprezentációk

82 Értsd: A turisztikailag is frekvenciált településeken természetesen már korábban is jellemző volt a templomban megrendezett kiállítás. Lásd: KOCSIS, E. Kósa Bálint kiállítása a debreceni nagytemplom toronytermében. In *Református Tiszántúl*. 1995, 2, o. 15.

83 Teljesség igénye nélkül lásd: KÓSA, L. Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. In *Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Dömötör Tekla. o. 463; S. LACKOVITS, E. Kultikus hely, szakrális, liturgikus, felekezeti tér. In *Néprajzi Látóhatár*. 1 – 4. 167.

84 Az egyházi iskolák államosítása és a kötelező hitoktatás megszűnése után az iskolások által használt karzat jelentős funkcióváltozáson esett át, ugyanis eleinte már csak a konfirmandusok használták az ott kialakított helyeket, majd a vallásgyakorlók számának jelentős visszaesése miatt a kistelepülések többségében fokozatosan használaton kívül kerültek.

elsődlegesen még az adott egyházközség tagjait célozta meg, majd a tematikai változatosság révén folyamatosan kiszélesedett a település lakosságára, illetve a templomot elsősorban nem vallási indíttatásból felkereső látogatók, turisták körére is.

A térbeli változások mellett természetszerűen a társadalmi igények is determinálták a karzatok említett szerepének kialakulását, hiszen a turisztikailag frekvenciált települések esetében a turisták folyamatosan változó igényei és elvárásai,⁸⁵ illetve a vallási turizmus fokozódó népszerűsége is szükségessé tették a szolgáltatások bővítését. Így a földszinti, főfalak mellett, egyre szűkösebb templomrészekről, -folyosókról a karzatra helyeződtek át a kvalitatív és kvantitatív jellegű bővítésnek köszönhetően kiállítással formálódó gyűjtemények, amelyek a turisztikai célú templomlátogatás intenzív fejlesztésével a látogatási idő meghosszabbítását is eredményezték. Ezáltal a leírt térbeli és nem utolsós sorban az elmúlt évtizedek különböző településfejlesztési, vallásturisztikai, sőt adott esetben határon átnyúló európai területi együttműködési projektek teremtette egzisztenciális potenciálok mentén a klasszikus vitrines, makett- és fotókiállításokon túlmutató, a múzeumokból jól ismert audiovizuális eszközök segítségével (digitális tábló, projektor, stb.) szakszerű és interaktív tárlatok jöhettek létre.

Témájukat tekintve elsősorban az emberi élet fordulói, a különböző egyházi ünnepek, jeles napok, bibliai témák, gyülekezettörténeti események, vallástörténeti évfordulók kerülnek előtérbe, de egyre gyakrabban a kommunizmus és a szocializmus időszakához kapcsolódó interpretációk is a nagyközönség elé tárulnak. A lehetőségekhez mérten természetesen egészen egyedi megoldásokkal is találkozhatunk, így például a Hajdú-Bihar megyei Hajdúhadház református templomának karzatán a vitrinekben elhelyezett úrasztali terítők, klenódiumok, anyakönyvek mellett egy múlt századi osztályterem is a kiállítás részét képezi, ahol a látogató kedve szerint kipróbálhatja a korabeli iskolapadokat.⁸⁶

Vallásturisztikai szempontból szintén releváns tényezőként funkcionálnak a gyülekezeti termekben és az egyházi gyűjteményekben, kollégiumokban megrendezett kiállítások is. Ezen kiállítások témáját, installációját szinte egyáltalán nem korlátozza a templomi szent térhez hasonló szakrális kötöttség, és jellemzően profán jellegű látogatói térként, gyakorlatilag múzeumként működnek. Ennek ellenére a fenntartó egyház révén, a kiállítások

85 MICHALKÓ, G. – RÁTZ, T. A kulturális turizmus élményszervezési szempontjai. In *A magyar városok kulturális gazdasága*. Enyedi György – Keresztély Krisztina. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, 2005. o. 123.

86 [online]. [Letöltés ideje: 2013. augusztus]. Forrás: http://www.reformatus-hadhaz.hu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&-id=24&Itemid=45

témájából és a településen belüli helyzetükből adódóan, vagyis hogy jellemzően a templomok mellett találhatóak, a látogatóak mégis szakrális kiállítóhelyként tekintenek rájuk. Vagyis ebben az esetben is feltételezhetünk vallási vagy legalább egyházművészeti érdeklődést a turistáktól, a kiállító tér viszont egyértelmű szabadságot ad a kiállításrendezőknek az interaktív audiovizuális eszközök használatára vagy az újszerű enteriőr alkalmazására, természetesen a rendelkezésre álló pénzügyi erőforrások függvényében. A már említett KassaÉrt vallási fesztivál részeként szintén a kassai református gyülekezeti házban rendeztek meg egy Biblia-kiállítást, melynek témáját és a kiállított tárgyak összetételét természetesen a fesztivál jellege determinálta, ugyanis azt a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének tulajdonában lévő Bibliákból rendezték meg. Ebben az esetben azonban a kiállítás látogatói kizárólag a fesztivál résztvevői közül kerültek ki, amit a kiállítás intervalluma (a fesztivál egy meghatározott napján lehetett csak megtekinteni), illetve a fesztiválon való regisztráció is determinált. A helyszíni megfigyelések alapján elmondhatjuk, hogy a látogatóforgalom kvantitatív csúcspontjának egyértelműen a kiállításmegnyitó eseménye minősül, a későbbi látogatások pedig, más fesztiválokhoz hasonlóan a fesztivál programjai közötti holtidő tartalmas kitöltéseként funkcionálnak.

A fenti példa is egyértelműen reprezentálja, hogy a templomi kiállítóhelyek esetében is felmerül az állandó és az időszakos kiállítások kérdése, s ezáltal a változatosság, illetve a látogatók érdeklődésének fenntartása, vagyis hogy a templomi kiállítások gyakorlatilag az egyházközség tagjai és a turisták érdeklődési körének, elvi szinten pedig a szakrális és a profán szegmens horizontális találkozásaként funkcionáljanak. Hasonló nehézséget jelent a múzeumpedagógiai foglalkozásokra is építő kiállítóter kialakítása, hiszen a szakrális tér teremtette kötöttségből adódóan azok egyáltalán nem, vagy csak igen nehéz körülmények között szervezhetőek meg. Érdemes megemlíteni, hogy a Debreceni Nagytemplomban zajló felújítások során ezekhez az új látogatói igényekhez egy új múzeumpedagógiai helyiség kialakításával igyekeznek akklimatizálódni.

Ezeket az akadályokat jellemzően a turisztikai fejlesztések révén tudják a szükséges építészeti adottságokkal és pénzügyi erőforrásokkal rendelkező egyházközségek áthidalni, s a templomokban rendszerint egy a szakrális tértől teljesen különálló galériát alakítanak ki, melyek így teljes mértékben képesek megfelelni napjaink muzeológiai elvárásainak is. Ezzel kapcsolatosan egy érdekes ellentmondás rajzolódik ki előttünk, ugyanis számos népszerű turisztikai attrakcióként funkcionáló és műemléki védettség alatt álló

templomok nem tudnak élni ezzel a lehetőséggel, s igen gyakran pontosan a műemléki védettség jelent nehézséget az újszerű, interaktív reprezentáció iránt érdeklődő turisták igényeinek térbeli kielégítésére.

Összegzés

A rendszerváltást és az Európai Unió csatlakozást követő makroökonómiai változások közismerten jelentősen átstrukturálták a helyi szintű gazdasági és társadalmi folyamatokat. Így természetesnek tekinthetjük, hogy egyre több, korábban kizárólag mezőgazdasági termelésből élő település már nem mezőgazdasági termékeit, hanem helyi értékeit, kulturális örökségeit igyekszik áruba bocsátani, magyarán a turizmusban látja boldogulásának útját. Az említett változások mentén átalakuló társadalmi elvárásokhoz az egyházak is igyekeznek alkalmazkodni, s jellemző tendenciaként kezelhetjük, hogy a helyi turizmusba való integrálódás, turisztikai fejlesztések és attrakciók révén elégitik ki az új igényeket.

A vallási turizmus vizsgálata a fent említett előretörésének köszönhetően a jelenleg megvizsgált kérdéseken túlmenően számos ponton lehetőséget kínál a téma kutatásának térbeli bővítése mellett a tematikai expanzióra is. Hiszen ma már vallásturisztikai attrakcióként tekinthetünk a tanulmányban többször említett vallási fesztiválokra, gyülekezeti kirándulásokra vagy ifjúsági táborokra is, amelyeknek kialakulása időben jelentősen eltér. Míg a gyülekezetek kölcsönös, egymás közötti látogatásainak mondhatni évszázados múltjáról tanúskodnak a korabeli presbiteri jegyzőkönyvek, addig a vallási fesztiválok műfaja a legújabb gyülekezeti alkalmak közé tartozik. A két műfaj azonban gyakran összemosódik, hiszen az adott egyházközség számára a vallási fesztiválon való részvétel egyszersmind gyülekezeti kirándulásként is funkcionál. A vallási fesztiválok és a gyülekezeti kirándulások résztvevőit tekintve is mindenképpen relevánsnak tekinthetjük gyülekezeti tag és turista viszonyrendszerének feltárását a preferált zárandok-turista vizsgálati kérdéshez hasonlóan.

A vallási turizmus vizsgált attrakcióinak sikerességét és relevanciáját más turisztikai termékhez hasonlóan kínálati és keresleti tényezők határozzák meg. Kínálati oldalon egyfelől maga a turisztikai termék, vagyis a vallási objektum vagy a templomi rendezvény turisztikai súlya, a rendelkezésre álló pénzügyi és humán erőforrások, illetve a gyülekezet társadalmi összetétele meghatározó. S bár sok, elsősorban korlátozott anyagi lehetőséggel bíró egyházközség számára komoly nehézséget jelent egy gazdaságilag sikeres vallásturisztikai termék menedzselése, az említett vallásturisztikai lehetőségek iránti fokozódó érdeklődés jelentős hatást gyakorol a gyülekezeti

tagok egyházi identitására. Hiszen egyfelől maguk is tevékenyen részt vehetnek az egyház ügyeiben, az adott rendezvény megszervezésének egyértelműen közösségformáló ereje van, és a templom vagy a rendezett turisztikai attrakció népszerűsége természetesen az egyházközség ismeretségét is növeli, amit az egyháztag saját sikereként él meg. Emellett a vallásturisztikai fejlesztések lehetőséget teremthetnek a gyülekezetek számára templomuk állagmegóvására, felújítására is, vagyis a helyi értékek megóvása valósulhat meg. Harmadrészt pedig az egyházak missziós tevékenységének eszközeként is funkcionálnak, hiszen a hívők mellett egy új társadalmi közeget, az érdeklődő turisták csoportját is meg tudják érinteni, a hívő turisták tekintetében pedig vallási identitásuk erősítéséhez is hozzájárulhatnak a különböző vallásturisztikai attrakciók.

Nábožensko-turistické výskumy na Slovensku

S prihliadnutím na tendencie uplynulých desaťročí môžeme považovať za prirodzené, že určujúcou, ba dnes už nepostrádateľnou súčasťou plánov rozvoja miest a vidieka predstavujú turistické inovácie a veľa vidieckych obcí v nepriaznivom stave hľadí na jednotlivé odvetvia turizmu, ako na možnosť zomknutia sa, alebo na jedínú príležitosť vlastného rozvoja zakladajúcom na vnútorných zdrojoch. Preto pri výskume dnešnej vidieckej spoločnosti môžeme vnímať otázku turizmu, ako nevyhnutnú. V tomto príspevku sa chcem venovať jednej z čím ďalej, tým viac populárnejšiemu odvetviu turizmu, náboženskému turizmu.

Počas mojej výskumnej cesty na Slovensku som vykonala relevantné porovnávané bádanie s mojím etnografickým prieskumom vykonanom na poli maďarského reformovaného náboženského turizmu. Výskum prebiehal v kultúrnej a nábožensko-turisticky frekventovaných obciach historických stolíc Zemplínskej, Abovsko-Turnianskej, Šarišskej, Gemerskej a Spišskej, kde som skúmala miestne možnosti a alternatívy fungovania náboženského turizmu. Primárny výskum som vykonala v lete 2013, potom boli dosiahnuté výsledky postupne rozšírené prostredníctvom dopĺňujúcich, opakovaných a sekundárnych výskumov. Čiastkové výsledky spomenutých výskumov odzrkadľuje predkladaná štúdia, v ktorej chcem ponúknuť súhrnný obraz o fungovaní a o alternatívach náboženského turizmu na Slovensku.

**OD KOMUNISTYCZNEGO TERRORU DO ZWYCIĘSTWA
PRAWDY. DOŚWIADCZENIA KOŚCIOŁA
GRECKOKATOLICKIEGO W POLSCE I NA SŁOWACJI –
PRÓBA PORÓWNANIA**

Grzegorz BAZIUR

From the communist terror to victory of the truth. Experience of the Greek Catholic Church in Poland and Slovakia – an attempt at comparison

In the history of Christianity, the Eastern Churches played an important role, among them also the Greek Catholic Church which was established on the basis of the elements of the Catholic and Orthodox Churches. The presented study deals with the position and characteristics of the Greek Catholic Church in Poland and Slovakia, and compares them in the period from the end of the World War II up to the fall of communism. The author focuses on the events and personalities important for the history of the Greek Catholic Church.

Key words: *Greek Catholic Church, Poland, Slovakia, communism, belief, religion, Church.*

Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli
(Jan 8:32)

W historii chrześcijaństwa ważną rolę odgrywały i wciąż to czynią kościoły wschodnie, w tym Kościół **Greckokatolicki**, inaczej unicki powstały z połączenia elementów doktryny wiary katolickiej i prawosławnej. Jego nazwa została utworzona w celu odróżnienia go od Kościoła Rzymskokatolickiego po zawarciu Unii Brzeskiej w 1569 r. W okresie istnienia I Rzeczypospolitej główne ośrodki unickie znajdowały się na terenach województw południowo-wschodnich, czyli tzw. „ruskich” (ukraińskich) i na obecnym pograniczu ziem litewsko-białoruskich¹. Drugim, ważnym ośrodkiem unickim w Europie Środkowej były ziemie słowackie i Ruś Zakarpacka, wchodzące do 1918 r. w skład Królestwa Węgierskiego, z takimi,

1 Zob. WALCZAK, W. (red.). *Kościół unicki w Rzeczypospolitej*. Białystok 2010.

ważnymi ośrodkami, jak Preszow, Koszyce, czy Užhorod². Kościół unicki prowadził też działalność religijną i społeczną wśród rusko-ukraińskich i łemkowskich emigrantów w USA, Kanadzie i krajach Europy Zachodniej. W okresie międzywojennym główne ośrodki Kościoła Greckokatolickiego i ludności unickiej znajdowały się południowo-wschodniej części Kresów Wschodnich Polski, we wschodniej części Czechosłowacji i na Węgrzech.

Jednak w okresie drugiej wojny światowej, w latach 1939-1945 Kościół Greckokatolicki został mocno zdeorganizowany i osłabiony w wyniku okupacji sowieckiej i niemieckiej. Wielu księży zostało zamordowanych przez NKWD lub Gestapo oraz zginęło w hitlerowskich obozach koncentracyjnych lub sowieckich łagrach.

W Polsce tragedia Kościoła Greckokatolickiego rozpoczęła się w 1944 r., natychmiast po przejściu frontu, szczególnie w Eparchii Przemyskiej. Eks-terminacja duchowieństwa greckokatolickiego i wiernych tego Kościoła przez Sowietów była wstępem do całkowitej likwidacji jego struktur. Warto pamiętać, że sowiecka polityka religijna, realizowana wobec grekokatolików była kontynuacją wcześniejszej polityki Rosji carskiej – wystarczy wspomnieć wydarzenia na Ziemiach Zabrzanych I Rzeczypospolitej w 1839 r. i w Królestwie Polskim w 1875, kiedy to władze carskie zlikwidowały Kościół Greckokatolicki (unicki)³.

Pod koniec drugiej wojny światowej, za sprawą ustaleń teherańsko-jałtańskich państw Wielkiej Trójki Polska znalazła się w geopolitycznej strefie wpływów Związku Sowieckiego. W interesie Sowietów nastąpiły też takie zmiany granic państwowych, które obok następstw politycznych, społecznych, gospodarczych i demograficznych doprowadziły do rozbitcia struktur administracyjnych Kościołów działających w Polsce: Rzymskokatolickiego, Prawosławnego i Greckokatolickiego.

W przypadku ostatniego została terytorialnie okrojona Diecezja Przemyska, której wschodnie tereny po 1944 r. znalazły się w ZSRR, dlatego z 1,240,000 wiernych w 1939 r. i 640 parafii funkcjonujących w Eparchii⁴

2 Zob. *Dejny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. staroče)*. Košice 2004.

3 Po rozbiórach Polski na terenach zaboru rosyjskiego rozpoczął się dla Kościoła grekokatolickiego okres prześladowań i męczeństwa. W 1839 r. władze carskie zlikwidowały Kościół Unicki (Greckokatolicki) na Ziemiach Zabrzanych, tj. b. Kresach Wschodnich I RP, a w 1875 r. w Królestwie Polskim. Wobec opornych, którzy nie chcieli przyłączyć się do prawosławia, stosowano przymus, wysyłano wojska, które „zdobywały” unickie świątynie. Symbolem heroizmu grekokatolików była śmierć 13 męczenników w miejscowości Pratulín – Wincentego Lewoniuka i towarzyszy, którzy oddali życie w obronie wiary i swego obrządku. Papież Jan Paweł II kanonizował ich w 1996 r., w 400. rocznicę Unii Brzeskiej.

4 Eparchia – w kościołach wschodnich: diecezja lub prowincja, na czele której stoi

Przemyskiej w granicach Polski pozostały 22 dekanaty i 223 parafie, obejmujące 652 miejscowości, w których pracowało ponad 300 księży. Nie uległa zmianom terytorialnym utworzona w 1934 r. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny, licząca dziewięć dekanatów i 129 parafii, liczących 160 tys. wiernych, które obsługiwało około 120 księży⁵. Normalne funkcjonowanie parafii zakłócały toczące się tam walki między polskim i ukraińskim podziemiem zbrojnym, a także bandytyzm. Sytuacji tej nie zmieniała obecność Milicji Obywatelskiej, oddziałów Wojska Polskiego i Armii Czerwonej, zwłaszcza NKWD, które zaangażowane z czasem do walki z podziemiem zbrojnym i wysiedleniem ludności ukraińskiej, w wielu wypadkach zakłócały normalne funkcjonowanie parafii⁶.

Politycy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, utworzonego 20 lipca 1944 r. w Moskwie nie zaprzęтали sobie głowy normalizacją życia religijnego ludności ukraińskiej w Polsce, dążąc do wysiedlenia Ukraińców do Ukraińskiej SRR, co było realizowane od 15 października 1944 r. na mocy układu między PKWN a rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej z 9 września 1944 r.. Wyjazd ludności ukraińskiej z Polski miał rozwiązać wszelkie z nią związane problemy, w tym i wyznaniowe⁷. Jednak niechęć zdecydowanej większości Ukraińców do opuszczenia swej ojcowizny, zmusiła władze do zastosowania przymusu i zaangażowania do akcji wysiedleńczej oddziałów wojskowych. Objęto nim także duchowieństwo ukraińskie, widząc w tym, z jednej strony czynnik przyspieszający wyjazd ludności ukraińskiej z Polski, z drugiej zaś możliwość likwidacji obrządku greckokatolickiego. Warto zaznaczyć, że działania na tym polu strona polska podjęła po rozpoczęciu przez władze radzieckie likwidacji tego obrządku w ZSRR, a w odróżnieniu od władz sowieckich, likwidacja Kościoła Greckokatolickiego w Polsce nie miała żadnych norm prawnych,

z reguły biskup.

- 5 MISIŃO, E. Hrekokatolicka Cerkwa u Polščzi (1944-1947). In *Ukrajina i Polščza miż mynulym i majbutnim*. Upor. A. Pawłyszyn. Lwiv 1991, s. 101-103; por. BŁAŻEJOWSKI, D. *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkiwščyna (1828-1939)*. Lviv 1995.
- 6 DROZD, R. *Władze wobec Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944-1989* - <http://uitp.net.pl/index.php/opracowania/43-wladze-wobec-kosciola-greckokatolickiego> [dostęp: 4 VII 2014]; zob. też: WOJEWODA, Z. *Zarys historii Kościoła Greckokatolickiego w Polsce w latach 1944-1989*. Kraków 1994, s. 29; zob. też: STĘPIEŃ, S. *Kościół Greckokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998)*. In *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*. T. IV. Przemyśl 1998, s. 340 - 341.
- 7 DROZD, R. *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*. Warszawa 2001, s. 30 - 60; por. HARASYM, I. *Zarys wybranych aspektów historii greckokatolickiej cerkwi w Polsce: 1945-1983*, „Zustriczi”, 1990, nr 5 - 6.

gdyż władze uważały, że wysiedlenie duchowieństwa i ludności doprowadzi do rozwiązania problemu.

Po przejściu w 1944 r. wojsk Armii Czerwonej, działających w pasie walk I Frontu Ukraińskiego zaczęły się napady band rabunkowych na probostwa grekokatolickie, a różne organizacje paramilitarne, wykorzystując niechęć do ludności ukraińskiej i powojenny chaos rozpoczęły kampanię terroru w stosunku do księży grekokatolickich i ludności ukraińskiej, której celem było oczyszczenie terenów południowo-wschodniej części Polski z ludności „ruskiej”. W wyniku tych akcji w części diecezji, która znalazła się w Polsce zamordowano 41 księży grekokatolickich. Szczególnie nasilenie aktów terroru miało miejsce w 1945 r., zatem w okresie formalnego istnienia Kościoła Grekokatolickiego, jednak komunistyczne władze Polski, współpracując z Sowietami liczyły na to, że w oparciu o umowę o wymianie ludności, zawartą w Moskwie 9 września 1944 r. uda się całkowicie wysiedlić wszystkich wiernych Kościoła Grekokatolickiego z Polski na Kresy Wschodnie, które po 1944 r. pozostały ostatecznie w granicach Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej⁸.

W celu przyspieszenia całkowitego przesiedlenia ludności ukraińskiej z Polski 21 września 1945 r. władze aresztowały biskupa Józafata Kocyłowskiego, licząc, że zmuszą go do napisania listu pasterskiego do wiernych grekokatolików o konieczności opuszczenia zamieszkiwanych od wieków ziem i przesiedlenia się do ZSRR. Komuniści żądali też, aby dał osobisty przykład i niezwłocznie, wraz ze swoim sufraganiem ks. biskupem Hryhorijem Łakotą i podległym mu duchowieństwem opuścił Polskę. Ponieważ trwające pięć miesięcy przesłuchania i naciski w areszcie WUBP w Rzeszowie nie dały spodziewanych rezultatów, 18 stycznia 1946 r. biskup J. Kocyłowski został wydalony na Ukrainę sowiecką, a władze liczyły, że zdezorientowani grekokatolicy szybciej opuszczą Polskę. Tymczasem Sowietci – wzorem polityki caratu z 1839 i 1875 r. – podczas przesłuchania bpa Kocyłowskiego w Mościskach, w dniach 20-24 stycznia 1946 r., starali się go zwerbować do grupy inicjatywnej, powołanej przez władze sowieckie i Patriarchat Moskiewski, której celem miała być ostateczna likwidacja Kościoła Grekokatolickiego na Ukrainie, i przy okazji namówić go do przejścia na prawosławie. Po odmowie jakiegokolwiek współpracy z Sowietami, bp Kocyłowski jeszcze w styczniu 1946 r. został odstawiony z powrotem do Przemyśla i przekazany przez NKGB ZSRR funkcjonariuszom WUBP

8 Zob. NAŁĘCZ, A. *Cerkwie grekokatolickie w diecezji przemyskiej po roku 1945*. Przemyśl 1988, s. 10 - 11.

w Rzeszowie⁹.

Komunistyczne władze polskie i organy bezpieczeństwa nie kryły niezadowolenia z powodu powrotu bpa Kocyłowskiego. W raporcie Urzędu Bezpieczeństwa teczach bezpieki przechowywanych aktach IPN-u w Rzeszowie, czytamy: *„Sprawa wysiedlenia Ukraińców napotyka na opór w mieście Przemyślu. Bardzo wielki wpływ przeciw wysiedleniu ma biskup greckokatolicki Kocyłowski. Bydlę to wywiezione do ZSRR nie wiem jakim prawem wróciło do Przemyśla. Chodzi po ulicach z rozwianą brodą i nastawia Ukraińców, że instrukcja mówi, że wyjazd jest dobrowolny, tylko kto podpisze, ten jedzie”*¹⁰. Bp Kocyłowski, spodziewając się w każdej chwili ponownego aresztowania, napisał do Ojca Świętego krótkie oświadczenie o treści: *„W przypadku mojego aresztowania i zesłania proszę powiadomić Ojca Świętego, że swoją przysięgę wierności i oddania Mu do ostatniego tchu, do ostatniego uderzenia mojego serca dochowam. Oddaję się w jego ręce i proszę o Ojcowskie Błogosławieństwo”*¹¹.

Niekorzystnym rozwojem sytuacji Kościoła Greckokatolickiego zaniepokojeni byli też hierarchowie Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce. Na odbywającej się w dniach 3 i 4 października 1945 r. na Jasnej Górze Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (bp Kocyłowski przebywał wówczas w rzeszowskim areszcie), biskupi polscy podjęli uchwałę zobowiązującą wszystkich ordynariuszy do udzielenia wszelkiej, koniecznej pomocy duchowieństwu greckokatolickiemu. Drugim, niemniej ważnym gestem w stronę Kościoła greckokatolickiego było zaproszenie bp Kocyłowskiego na odbywającą się 22-24 kwietnia 1946 r. w Częstochowie naradę biskupów polskich, na której wystosowali oni memoriał protestacyjny do władz państwowych, w którym stwierdzono, że: *„... zgodnie z Konkordatem z 1925 roku i prawem kanonicznym greckokatolicka diecezja przemyska jest częścią Kościoła Katolickiego w Polsce, a biskup Kocyłowski jest członkiem polskiego episkopatu”*¹².

Nie zapobiegło to jednak całkowitej likwidacji Kościoła Greckokatolickiego podczas tzw. „Soboru Lwowskiego w dniach 8-10 marca 1946 r. Zgodnie z jego decyzją, Kościół Greckokatolicki w ZSRR został formalnie

9 BIŁAS, I. Likwidacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza bpa Jozafata Kocyłowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR. In *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T. III*. Przemyśl 1996, s. 287; por. IWANCZENKO, D. Biskup Jozafat Kocyłowski (1876 - 1947). Życie i działalność. In *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T. III*, s. 247 - 260.

10 IPN Rz, 04/35, T. II, k. 81: Sprawozdanie z pracy szefa WUBP 1946-1948, T. II, s. 81.

11 Zob. „*L'Osservatore Romano*” 9-10 XII 1946, nr 288; por. BIŁAS, I. Likwidacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej ..., s. 280.

12 „*Analecta Ordinis S. Basilii Magni*”, 1953 vol. II (VIII), s. 487.

zlikwidowany, co miało też bezpośredni wpływ na ostateczną rozprawę z grekokatolikami w Polsce. 26 czerwca 1946 r. został aresztowany w pałacu biskupim w Przemyślu bp Kocyłowski i siłą wywieziony do Ukraińskiej SRR, a następnie uwięziony w areszcie NKGB. Został osadzony w obozie Czapajiwka koło Kijowa, gdzie po licznych przesłuchaniach i znęcaniu się nad nim zmarł 17 listopada 1947 r. Tego samego dnia funkcjonariusze UB aresztowali również jego sufragana biskupa Hryhorija Łakotę i członków kapituły, a tym samym grekokatolicy w Polsce zostali pozbawieni swoich hierarchów i struktur. Bp H. Łakota zmarł w 1951 r. w obozie Abas na Wroklucie. Tylko trzem członkom kapituły (księża: Bazyli Hrynyk, Mykoła Deńko, Bazyli Pynyło) udało się uniknąć aresztowania. Badacze przyjmują, że w latach 1944-1946 zginęło co najmniej 23 księży grekokatolickich, a około 300 wysiedlono. Zlikwidowano niemal wszystkie domy zakonne, instytucje i organizacje religijne¹³.

W sytuacji pogromu Kościoła Grekokatolickiego, Stolica Apostolska podjęła próby udzielenia mu pomocy dotyczącej uregulowań prawnego statusu grekokatolików za pośrednictwem Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce. Dnia 25 października 1946 r. papież Pius XII nadał Prymasowi Polski, kard. Augustowi Hlondowi i metropolicie krakowskiemu, abp. Adamowi Sapieże specjalne uprawnienia w stosunku do duchowieństwa grekokatolickiego. Podczas wizyty Prymasa Hlonda w Watykanie papież mianował go 10 grudnia 1946 r. Delegatem Stolicy Apostolskiej dla Kościołów Wschodnich w Polsce, a Kongregacja do Spraw Kościołów Wschodnich wyposażyła go w odpowiednie uprawnienia i instrukcje. Tym samym kardynał stawał się opiekunem duchowieństwa, wiernych i majątku Kościoła grekokatolickiego w Polsce¹⁴.

9 stycznia 1947 r. w ramach Konferencji Episkopatu Polski powołano komisję do spraw obrządku wschodniego, w której skład weszli: ordynariusz lwowski, bp Eugeniusz Baziak, biskup przemyski, Franciszek Barda i biskup tarnowski, Jan Stepa. Efektem jej prac było powołanie 31 marca przez prymasa Hlonda wikariusza generalnego grekokatolickiej Diecezji Przemyskiej w osobie kanonika Bazylego Hrynyka, a 1 kwietnia ks. Andrija Złupki na wikariusza generalnego Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny¹⁵.

13 URBAN, K. *Kościół prawosławny w Polsce 1945-1970*. Kraków 1996, s. 163 - 164; por URBAN, K. *Prześladowania duchowieństwa prawosławnego w Polsce po 1945 roku (przyczynek do losu uwięzionych w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie)*. In „CV” 1992, nr 4, s. 28 - 42; zob. też: MAJKOWICZ, T. *Kościół grekokatolicki w PRL*. In *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T. I*. Przemyśl 1990, s. 251 - 256.

14 Zob. STĘPIEŃ, S. *Kościół Grekokatolicki w Polsce...*, s. 346 - 348.

15 MIŚŁO, E. *Hrekokatołycka Cerkwa u Polszczu (1944-1947)*, s. 111 - 113; por. STĘPIEŃ,

Wielu polskich duchownych wyrażało współczucie i solidarność z braćmi obrządku greckokatolickiego, udzielając im konkretnej pomocy, jak np. ks. dr Hieronim Kocyłowski, dyrektor „Caritasu” przy Kurii Biskupiej w Przemyślu, który w tajemnicy przed biskupem Bardą w 1947 r., uratował od aresztowania przez UB księży Bazylego Hrynyka i Mykołę Deńkę. Znaczącej pomocy grekokatolikom udzielał też administrator diecezji gdańskiej ks. bp Andrzej Wronka, administrator diecezji gorzowskiej, ks. bp Czesław Nowicki i ks. Stanisław Zajac, który był dziekanem i proboszczem w Nowym Dworze Gdańskim, ale wielu – często z obawy o życie lub interesy milczało wobec przestępstw władz względem grekokatolików.

Ostatecznym ciosem, zadany Kościołowi Grekokatolickiemu była przeprowadzona w okresie od kwietnia do lipca 1947 r. akcja „Wisła”, w wyniku której wierni tego Kościoła zostali deportowani i rozproszeni na obszarach Polski zachodniej i północnej, a konsekwencje jej Kościół odczuwa w sposób bolesny po dzień dzisiejszy. W przededniu jej przeprowadzenia w Polsce było jeszcze 114 księży grekokatolickich. Na Ziemię Zachodnie i Północne przesiedlono 62 kapłanów, oprócz tego siedmiu duchownych zostało po aresztowaniu wywiezionych do ZSRR, a 22 spośród nich przebywało w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie. Te same represje spotkały kler diecezjalny. W 1947 roku pozostał tylko jeden klasztor Bazylianów w Warszawie. Wśród wysiedlonych było ponad 140000 ludzi: Ukraińców i Łemków. Byli w tej liczbie głównie grekokatolicy i mniejsza liczba prawosławnych. Najwięcej grekokatolików wysiedlono do województwa olsztyńskiego – 50000 osób, koszalińskiego – 35000, do szczecińskiego – 15000, zielonogórskiego – 9000, gdańskiego i białostockiego – po 5000, poznańskiego – 3000 i opolskiego 200 osób. Łącznie według tych danych wysiedlono 130200 osób wyznania grekokatolickiego. Pozostała część osób wysiedlonych podczas akcji to prawosławni. Wraz z ludnością ukraińską wysiedlono też Łemków, likwidując Apostolską Administrację Łemkowszczyzny, ponieważ Łemkowie w większości byli wyznania grekokatolickiego; ocalały tylko grupy ludności grekokatolickiego w Komańczy, Kalnikowie, Kłokowicach i Młodowicach¹⁶.

Na mocy dekretu *O przejściu na własność państwa mienia pozostałego po osobach wysiedlonych do ZSRR* z 5 września 1947 r. większość własności

S. Kościół Grekokatolicki w Polsce..., s. 348.

16 Zob. *Kościół Grekokatolicki w Polsce w latach 1947-1996* - <http://www.greckokatolicy.pl/artykuly/kosciol-greckokatolicki/ukrainski-kociol-greckokatolicki/polska.html> [dostęp: 4 VII 2014]; por. STĘPIEŃ, S. Represje wobec Kościoła Grekokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej. In *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T. II. Przemyśl 1994*, s. 220 - 227.

kościół greckokatolickiego przejęło państwo, zaś po wydaniu kolejnego dekretu 28 września 1949 r. *O przejęciu na własność państwa nie pozostałych w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, rzeszowskiego i krakowskiego* władze komunistyczne przejęły pozostałą część dotychczasowej własności Kościoła Greckokatolickiego w Polsce¹⁷. Własnością państwa stały się 654 obiekty sakralne, tysiące hektarów ziemi, lasów i domy zakonne. Część z 250 cerkwi przejął w posiadanie Kościół Rzymskokatolicki, 23 cerkwie przejął za życzeniem wiernych Kościół Prawosławny¹⁸. Ogromne straty wiernych, zdziesiątkowane duchowieństwo, opuszczone zakony męskie i żeńskie, zlikwidowane towarzystwa i instytucje kościelne, zdewastowane i zrujnowane cerkwie, bezpowrotna utrata majątku nieruchomego i ruchomego, likwidacja wielu cennych zasobów archiwalnych, bibliotecznych, muzealnych i zabytków dziedzictwa kulturowego - wszystko to stało się udziałem najstarszej i największej Diecezji Przemyskiej obrządku wschodniego oraz chrześcijaństwa liczącego tam ponad 1000 lat¹⁹. W efekcie administracyjno-policyjnych działań reżimu południowo-wschodnie ziemie Polski liczne od cerkwi i kapliczek świeciły pustkami z powodu braku wiernych i kapłanów.

Podobny los spotkał Apostolską Administrację Łemkowszczyzny, istniejącą od 1934 r. na obszarze zamieszkiwanym przez Łemków. Jej ostatni ordynariusz, ks. mitrat Aleksander Malinowski jeszcze przed przyjściem Sowietów w 1944 r. opuścił Łemkowszczyznę z obawy przed aresztowaniem i udał się na emigrację i zmarł w 1957 r. w Wielkiej Brytanii. Przed wyjazdem mianował trzech wikariuszy generalnych: pierwszym został proboszcz z Polan, ks. Stefan Jadłowski, drugim proboszcz Olchowca, ks. Iwan Pidhrabij, a trzecim dziekan gorlicki i proboszcz w Gładyszowie, ks. Andrij Złupko. Na wiosnę 1946 r. ks. Jadłowski, chcąc uniknąć wysiedlenia, potajemnie opuścił Polskę, udał się do Preszowa na Słowację, gdzie dalej prowadził pracę duszpasterską. W tym samym roku w ramach akcji przesiedleńczej razem ze swoimi wiernymi wyjechał na Ukrainę sowiecką ks. Pidhrabij. Pozostał tylko ks. Andrij Złupko, który wytrwał na swoim stanowisku aż do akcji „Wisła”, która ostatecznie rozprawiła się z Kościołem Greckokatolickim i z Łemkami. Ks. Andrij Złupko jeszcze przed wysiedleniem w ramach akcji „Wisła” przekazał uprawnienia ks. Pawłowi Szuflatowi z Małastowa, ale to już nie miało praktycznie żadnego znaczenia, gdyż w

17 DURP 1947, nr 46, poz. 339; DURP 1949, nr 52, poz. 404.

18 MUSIAŁ, J. Stan prawny i sytuacja faktyczna świątyń unickich na terenie diecezji przemyskiej w latach 1945-1985. In *Polska-Ukraina...*, op. cit., T. I, s. 258 - 259.

19 *Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1947-1996*, op. cit. [dostęp: 4 VII 2014].

rzeczywistości Kościoła Greckokatolicki na Łemkowszczyźnie przestał istnieć²⁰.

Po śmierci kardynała Hlonda w 1948 r. nowym Prymasem Polski został biskup lubelski, Stefan Wyszyński, który przyjął uprawnienia biskupie wobec katolików obrządku wschodniego nadane przez papieża Piusa XII jego poprzednikowi. Biskup S. Wyszyński potwierdził tytuł ks. Bazylego Hrynyka, jako wikariusza generalnego i mianował go referentem do spraw obrządku greckokatolickiego w ramach KEP²¹.

Księża greckokatolicy, którzy uniknęli zagłady i pozostali w Polsce, próbowali dalej prowadzić pracę duszpasterską wśród rozproszonej po akcji „Wisła” ludności ukraińskiej i łemkowskiej wyznania greckokatolickiego. Jedynym ośrodkiem, gdzie bez przeszkód prowadził pracę duszpasterską ks. Mirosław Ripecki, był Chrzanów na Mazurach. Wielu księży sprawowało liturgię w obrządku łacińskim, inni byli birytualistami, dostosowując się do środowiska, w którym przyszło im spełniać posługę kapłańską. Po uzyskaniu przywileju birytualizmu, ks. Bazyli Hrynyk od 1950 r. pełnił obowiązki duszpasterskie w woj. gdańskim, później w większych skupiskach wiernych w woj. koszalińskim i szczecińskim. Tę działalność przerwały władze komunistyczne, aresztując go w 1953 r. pod zarzutem „działalności antypaństwowej”. Po procesie i odbyciu kary w najcięższych więzieniach (m.in. w Rawiczu), ks. Hrynyk wyszedł z więzienia po amnestii kwietniowej w 1956 r.²².

Destalinizacja lat 1955-1956, zmiany społeczno-polityczne i ekonomiczne po dojściu do władzy ekipy Władysława Gomułki w październiku 1956 r. rozbudziły nadzieje grekokatolików na odrodzenie struktur Kościoła Greckokatolickiego, które jednak okazały się płonne. Mimo aktywności w zakresie odrodzenia istniejących do 1947 i tworzenia nowych placówek duszpasterskich i odrodzenia społeczności greckokatolickiej, ks. Bazyli Hrynyk od chwili wyjścia z więzienia był pod stałą inwigilacją funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, którzy w tym celu zwerbowali wielu tajnych współpracowników, informujących ich o jego działalności. Inicjatywy ks. B. Hrynyka były często utracane, co znacznie ograniczało swobodny rozwój Kościoła Greckokatolickiego, a celem działań operacyjnych SB było niedopuszczenie do reaktywowania działalności grekokatolików w Polsce²³.

20 Zob. BEST, P. J. *Apostolska Administracja Łemkowszczyzny 1934-1944*. In *Polska-Ukraina...*, T. I., s. 249 - 250.

21 *Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1947-1996*, [dostęp: 4 VII 2014].

22 *Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1947-1996*, [dostęp: 4 VII 2014].

23 *Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1947-1996*, [dostęp: 4 VII 2014].

Władze komunistyczne wykorzystywały uprzywilejowaną pozycję Kościoła Prawosławnego w celu niedopuszczenia do odrodzenia duszpasterstwa grekokatolickiego, szczególnie w Polsce południowo-wschodniej. Tak było np.: w Komańczy, Szczawnem, Mokrem, Sanoku, Morochowie, Bilance, Zdyni, Gładyszowie, Kłokowicach, Młodowicach, i w innych miejscowościach, gdzie pozostała choćby mała grupa wiernych grekokatolików. Mimo przeszkód ilość placówek grekokatolickich systematycznie wzrastała: z 38 w 1958 do 56 w 1967 r., głównie dzięki wysiłkom i pracy ks. B. Hrynyka; sprzyjała również temu mądra i wyważona polityka ks. Prymasa, S. Wyszyńskiego²⁴.

W ramach swoich uprawnień i możliwości Prymas Polski, kard. S. Wyszyński w starał się nadawać kapłanom grekokatolickim szereg uprawnień. O ile wcześniej mieli oni jedynie prawo odprawiania liturgii, nabożeństw, słuchania spowiedzi i głoszenia kazań, to po od 1964 r. mogli udzielać już podstawowych sakramentów: ślubów, chrztów i sprawować obrzędy pochówku. Istotnym osiągnięciem ks. mitrata B. Hrynyka było odnowienie działalności Kapituły Przemyskiej. Obok wikariusza generalnego ks. Hrynyka i ks. dr Mykoły Deńki, trzecim członkiem kapituły został ks. Stefan Dziubina. Pierwsze posiedzenie Kapituły odbyło się w 1968 r., po 22-letniej przerwie. Prepozytem Kapituły został ks. Bazyli Hrynyk mianowany dekretem przez Prymasa Wyszyńskiego, a ks. Jan Fedewicz został mianowany czwartym członkiem kapituły. Dzięki wstawiennictwu ks. kardynała Josifa Slipyja z Watykanu i zgodzie Prymasa Wyszyńskiego, ks. B. Hrynyk w 1968 r. wrócił do Przemyśla, do historycznej stolicy diecezji, skąd jako wikariusz generalny kierował sprawami obrządku grekokatolickiego aż do śmierci w dniu 31 maja 1977 r.²⁵.

Po śmierci ks. Hrynyka, Prymas Polski, kard. Stefan Wyszyński na mocy dekretu z 14 czerwca 1977 r. mianował na funkcję wikariusza generalnego grekokatolików ks. kanonika Stefana Dziubinę, a jego następcą, abp Józef Glemp, jako delegat Stolicy Apostolskiej ds. obrządków wschodnich utworzył dwa wikariaty dla duszpasterstwa grekokatolickiego - północny i południowy. Do wikariatu północnego należały grekokatolickie placówki duszpasterskie, znajdujące się na terenie metropolii: Warszawskiej, Gnieźnieńskiej, Poznańskiej oraz Archidiecezji Białostockiej i dwóch diecezji: Łomżyńskiej i Drohiczyńskiej. Z kolei w wikariacie południowym były

24 *Kościół Grekokatolicki w Polsce w latach 1947-1996*, [dostęp: 4 VII 2014].

25 Zob. HAŁAGIDA, I. *Szpieg Watykanu. Kapłan grekokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896-1977)*. Warszawa 2008, s. 223; por. Дзюбина, С. *І стверди діло рук наших*. Спогади, Варшава 1995; zob. też: STĘPIEŃ, S. *Kościół Grekokatolicki w Polsce...*. In *Polska – Ukraina...*, T. IV, s. 362 - 363.

placówki greckokatolickie leżące w metropolii Wrocławskiej i Krakowskiej oraz Archidiecezji Lubaczowskiej i Diecezji Przemyskiej. Wikariaty dzieliły się na dekanaty – w skład północnego wchodziły: olsztyński i koszaliński, a południowy tworzyły: wrocławsko-legnicki i przemyski. Dnia 22 grudnia 1981 r. prymas Glemp mianował dwu wikariuszy generalnych: dla wikariatu północnego protoihumena zakonu Bazylianów o. Josafata Romanyka, a dla południowego - ks. mitrata Jana Martyniaka. W efekcie tych działań następowało powolne odrodzenie Kościoła Greckokatolickiego w Polsce: odradzały się i powstawały nowe greckokatolickie placówki duszpasterskie, co też generowało wzrost liczby duszpasterzy tego obrządku, a w 1982 r. po raz pierwszy zorganizowano też pieszą pielgrzymkę grekokatolików na Jasną Górę²⁶.

W 1984 r. znaczącym wydarzeniem była wizyta sekretarza Kongregacji Kościołów Wschodnich abp. Myrosława Marusyna, który wyświęcił kilku księży i dokonał wizytacji greckokatolickich ośrodków duszpasterskich. Podczas kolejnych wizyt w latach 1986-1989 sytuacja Kościoła Greckokatolickiego ulegała stopniowej poprawie. Wpływał na to papież Jan Paweł II, który doskonale znał sytuację Kościoła w Polsce. Jesienią 1987 r., w przeddzień Milenium Chrztu Rusi-Ukrainy w Rzymie, doszło do pierwszego zbliżenia pomiędzy hierarchami kościołów katolickich Polski i Ukrainy: Prymas Polski, ks. kard. J. Glemp i ówczesny arcybiskup większy Lwowa, kard. Myrosław Lubacziwskyj wypowiedzieli wówczas znamienne słowa: „Przebaczamy i prosimy o przebaczenie”²⁷.

Przeobrażenia polityczno-ustrojowe w Polsce po 4 czerwca 1989 r. wpłynęły na legalizację struktur i rozwój działalności duszpasterskiej Kościoła Greckokatolickiego. Dnia 16 lipca 1989 r. Ojciec Święty Jan Paweł II mianował ks. Jana Martyniaka na stanowisko pierwszego po zakończeniu drugiej wojny światowej biskupa greckokatolickiego dla wiernych obrządku greckokatolickiego w Polsce. Jego konsekracja odbyła się 16 września na Jasnej Górze. Nowy hierarcha był początkowo biskupem pomocniczym prymasa Polski, a po odnowieniu przez Stolicę Apostolską 16 stycznia 1991 r. greckokatolickiej Diecezji Przemyskiej został jej pierwszym ordynariuszem.

26 DZIUBYNA, S. *I stwerdy diło ruk naszych. Spohady*, Warszawa 1995, dok. 163. List patriarchy J. Slipego do ks. S. Dziubyny z 8 sierpnia 1981 r., s. 466 - 467; por. MARTYNIAK, J. Kościół greckokatolicki w pięćdziesięcioleciu powojennym (1945-1995). In *Unia brzeska z perspektywy czterech stuleci. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego Unia brzeska po czterech stuleciach*, 20-21 IX 1995, red. J. S. Gajek, S. Nabywaniec, Lublin 1998, s. 225 - 235; zob. S. Stępień,

27 Zob. *Pismo Okólne*. Biuro Prasowe Episkopatu Polski 1987, nr 44, s. 1 - 9; por. Przed Tysiącleciem Chrztu Rusi. In „Znak” 1988, nr 4, s. 29 - 37.

szem. Ingres władzy odbył się 13 kwietnia 1991 r. Niestety nie mógł on odbyć się do dawnej katedry greckokatolickiej użytkowanej przez zakon OO. Karmelitów, ponieważ uniemożliwił to samozwańczy tzw. Społeczny Komitet Obrońców Polskiego Kościoła OO. Karmelitów. W tej sytuacji bp Jan Martyniak odbył ingres do katedry rzymskokatolickiej. Kilkumiesięczne działania komitetu, a potem okupacja kościoła Św. Teresy uniemożliwiły planowane spotkanie w byłej katedrze greckokatolickiej z Ojcem Świętym podczas jego pobytu w Przemyślu 2 czerwca 1991 r. Papież Jan Paweł II, pragnąc, by Eparchia Przemyska jak najszybciej mogła normalnie funkcjonować podarował grekokatolikom dotychczas współużytkowany kościół garnizonowy na „wieczną własność”, podnosząc go jednocześnie do godności katedry tego obrządku²⁸.

Po odnowieniu Eparchii Przemyskiej rozpoczął się proces tworzenia parafii w miejsce dotychczasowych placówek duszpasterskich. Nowa sieć parafialna objęła wszystkie skupiska grekokatolików, zostały też utworzone instytucje diecezjalne. 25 marca 1992 r. na mocy bulli papieskiej „Totus Tuus Poloniae Populus” w Polsce został przeprowadzony nowy podział terytorialny Kościoła Rzymskokatolickiego. Greckokatolicka Diecezja Przemyska została włączona w skład rzymskokatolickiej metropolii warszawskiej, co spowodowało protesty ze strony duchowieństwa i wiernych obrządku greckokatolickiego, zarówno w Polsce, jak i w diasporze. Protesty były na tyle silne, że 19 czerwca 1993 r. Diecezję Przemyską wyłączono z Metropolii Warszawskiej i podporządkowano bezpośrednio Stolicy Apostolskiej²⁹.

Zakończeniem organizacji struktur Kościoła Greckokatolickiego w Polsce było ustanowienie 1 czerwca 1996 r. Greckokatolickiej Prowincji Kościelnej - Metropolii Przemysko-Warszawskiej. Należy też zwrócić uwagę na fakt, iż Kościół Greckokatolicki w Polsce ma w nazwie dodatkowy element uzupełniający: obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, jednakże pozostał przy swej historycznej nazwie - Ukraińska Cerkiew Greckokatolicka³⁰.

Pierwszym metropolitą został dotychczasowy ordynariusz diecezji przemyskiej, abp Jan Martyniak. W skład Metropolii Przemysko-Warszawskiej weszły Archidiecezja Przemysko-Warszawska i nowo utworzona Diecezja Wrocławsko-Gdańska. Pierwszym ordynariuszem tej diecezji został bp Teodor Majkowicz, a po jego śmierci w 1998 r. bp Włodzimierz Juszczak. Archidiecezja Przemysko-Warszawska podzielona została na cztery deka-

28 DROZD, R. *Władze wobec Kościoła greckokatolickiego...*, [dostęp: 4 VII 2014]; por. STĘPIEŃ, S. *Kościół Greckokatolicki w Polsce...*. In *Polska – Ukraina...*, T. IV., s. 365 - 366.

29 *Kościół Greckokatolicki w Polsce...*, [dostęp: 4 VII 2014].

30 DROZD, R. *Władze wobec Kościoła greckokatolickiego...*, [dostęp: 4 VII 2014].

naty: przemyski, liczący 32 parafie, krakowsko-krynicki o liczbie 22 parafii, olsztyński, skupiający 19 parafii i elbląski z liczbą 14 parafii. W skład Diecezji Wrocławsko-Gdańskiej weszły również cztery dekanaty: wrocławski, liczący 17 parafii, zielonogórski z 14 parafiami, koszaliński, liczący 12 parafii i słupski 13 parafii. W całości metropolia liczy około 150 tys. wiernych, zamieszkujących cały obszar Polski, oraz około 300 tys. grekokatolików - obywatele Ukrainy czasowo przebywających w Polsce³¹.

W Metropolii Przemysko-Warszawskiej działały też zakony: męski OO. Bazylianów, który dysponował domami zakonnymi w Warszawie – siedzibie protoihumena i nowicjatu, w Przemyśle, Węgorzewie i Kętrzynie oraz trzema zakonami żeńskimi: Sióstr Bazylianek w Gorlicach, Kętrzynie, Warszawie, Pasłęku, Pieniężnie i Przemyśle, Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Marii Panny Niepokalanie Poczętej – w Warszawie, Bartoszycach, Goleniowie, Koszalinie, Kruklankach, Olsztynie, Przemyśle, gdzie były dwa domy zakonne i nowicjat, w Świdwinie, Janowie Lubelskim oraz Zgromadzenia Sióstr Św. Józefa w Krakowie, Baniach Mazurskich, we Wrocławiu, Komańczy, Międzyzlesiu i Przemyśle³².

Metropolia Przemysko-Warszawska posiada też Wyższe Archidiecezjalne Seminarium Duchowne w Lublinie, zostały też utworzone: Archidiecezjalna Biblioteka i Archiwum Historyczne przy Kurii Metropolitalnej w Przemyśle, Archidiecezjalna Komisja Konserwatorska do spraw Ochrony Zabytków i Rozwoju Sztuki Cerkiewnej, „Caritas” z siedzibą w Pieniężnie, Komisja do spraw Młodzieży i Komisja Katechetyczna, działa też Wydawnictwo „Błahowist” i Wydawnictwo Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej. Odrodzenie i reorganizacja życia religijnego w Polsce o 1989 r. stawiają nowe zadania przed Kościołem Grekokatolickim w Polsce, który może swobodnie się rozwijać³³.

Pomimo pozytywnych faktów odrodzenia i rehabilitacji w latach 90-tych XX wieku, straty, jakie poniósł Kościół Grekokatolicki w Polsce w latach 1944-1947, są nie tylko bezpowrotne, ale też nie do odtworzenia, jak również nie mają precedensu w tysiącletniej historii chrześcijaństwa na tych ziemiach. Według „Annuario Pontificio” za 2012 r. liczyły one łącznie ponad 55 tys. wiernych, skupionych w 142 parafiach, obsługiwanych przez 85 kapłanów eparchialnych i zakonnych oraz 92 siostry zakonne³⁴.

31 S. Stępień, *Kościół Grekokatolicki w Polsce...*, w: *Polska – Ukraina...*, op. cit., T. IV, s. 369.

32 DROZD, R. *Władze wobec Kościoła grekokatolickiego...*, [dostęp: 4 VII 2014].

33 DROZD, R. *Władze wobec Kościoła grekokatolickiego...*, [dostęp: 4 VII 2014].

34 STĘPIEŃ, S. *Represje wobec Kościoła Grekokatolickiego...*, In *Polska-Ukraina...*, T. II., s. 227.

Drugim przykładem męczeństwa i zwycięstwa Kościoła Greckokatolickiego w okresie dyktatury komunistycznej była Czechosłowacja, a zwłaszcza wschodnia Słowacja, gdzie w Eparchii Preszowskiej znajdował się ważny ośrodek greckokatolicki w tym kraju. Według danych z 1948 miał Kościół katolicki na Słowacji miał 239 parafii, które liczyły 237.245 wiernych, mieszkających głównie we wschodniej Słowacji, natomiast spis z ludności z 1 marca 1950 r. wykazał liczbę 225.495 katolików na Słowacji, którzy stanowili 6,42% ogółu populacji. Od 1947 r. Eparchia w Preszowie miała dwóch biskupów, którzy zarządzali całą Eparchią greckokatolicką we wschodniej Słowacji, która należała do Apostolskiej Administratury w Mukaczewie na Zakarpaciu i Hajdudorgu na Węgrzech³⁵.

Po zdobyciu władzy w Czechosłowacji w lutym 1948 r., władze komunistyczne – przy pomocy funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Państwowego (ŠtB – cz. Státní bezpečnost, sł. Státna bezpečnosť - G.B.) rozpoczęły walkę z Kościołem Rzymskokatolickim w tym kraju. Władze Komunistycznej Partii Czechosłowacji powołały specjalną sekcję Biura Politycznego KC KPCz, jako tzw. kościelną szóstkę, której zadaniem było przygotowanie planu działań represyjnych, których celem było uznanie katolików za najgroźniejszych przeciwników reżimu. Na Słowacji walka ta ułatwiona była z racji specyficznych wojennych doświadczeń tego kraju. W latach 1939-1945 na czele uzależnionego od Niemiec hitlerowskich Państwa Słowackiego stanął ks. Jozef Tiso. Po wojnie komuniści uknuli specjalną nazwę dla określenia państwa ks. Tiso: „farska republika” (republika proboszczów). Wojenne poparcie dużej części duchowieństwa na rzecz państwa Tiso wykorzystano do skompromitowania całego Kościoła. Komuniści zaczęli od oskarżeń o kolaborację, a aresztowania obejmowały coraz liczniejszych księży – został aresztowany m.in. biskup spiski, Jan Vojtassak; jednocześnie „piątą kolumną” władz, rozbijającą Kościół od wewnątrz, stał się ruch „postępowych” księży - „Pacem in Terris” – odpowiednik „księży patriotów” w Polsce³⁶.

W nocy z 12 na 13 kwietnia 1950 r. w ramach akcji „P” przeprowadzonej na terenie całej Czechosłowacji władze komunistyczne rozwiązały na Sło-

35 BARNOVSKÝ, M. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne* - http://www.mtat.k.hu/interreg/kotet2/13_sz_barnovsky.pdf, s. 1 [dostęp: 5 VII 2014]. W Czechach istniały dwie świątynie, w Brnie i Pradze z 4 filiami i z 68 400 wiernymi – zob. ŠTURÁK, P. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989*. Prešov : Vydavateľstvo Petra, 1999, s. 65 - 70; zob. też: MAGOCSI, P.R. *Adaptacja bez asymilacji: fenomen greckokatolickiej eparchii w Mukaczewie*. In *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. T. IV*. Przemyśl 1998, s. 233.

36 SEMKA, P. Wierność po słowacku. In „Niedziela”. Tygodnik Katolicki nr 39/2003, s. 20.

wacji wszystkie zakony, a zakonnicy i zakonnice zostali przewiezieni do wyznaczonych wcześniej „klasztorów koncentracyjnych”, gdzie trzymano ich pod ścisłym nadzorem StB. Najgorszy los spotkał jednak grekokatolików³⁷. W okresie Świąt Wielkanocnych 1950 r. władze kolportowały też propagandowe pismo pt. „Svetlo Pravoslavia”, w który zachęcano grekokatolików do przejścia na prawosławie. Jednocześnie na polecenie władz sowieckich zostali mianowani nowi biskupi prawosławni – ks. Czesław Kraczmar w diecezji ołmunieckiej, w Czechach i ks. Aleksy Dichtierow dla diecezji proszowskiej na Słowacji. Pierwszy był konsekrowany 5 lutego 1950 r., drugi zaś, Rosjanin przysłany przez Patriarchat Moskiewski miał za zadanie likwidację Kościoła Grekokatolickiego w ówczesnej Czechosłowacji³⁸.

Na polecenie władz sowieckich, wzorem tzw. Synodu Lwowskiego z lutego 1946 r., władze czechosłowackie zwołały podobny „synod” w Preszowie 28 kwietnia 1950 r. Całą operację przygotowali funkcjonariusze StB w porozumieniu z głową Kościoła prawosławnego w CSR, podległym w pełni Moskwie – egzarchą Jelewferijem. W obradach, toczących się w hotelu „Czarny Orzeł” w Preszowie wzięło udział ok. 300 osób, w tym ok. 80 księży, jednak nie wszyscy z nich akceptowali likwidację cerkwi grekokatolickiej, dlatego też obrady prowadzili ludzie świeccy, związani z reżimem komunistycznym³⁹. W wyniku uchwał Soboru Preszowskiego delegaci unieważnili decyzję dotyczącą unii użhorodzkiej z 1646 i 1649 r., zerwali więź z Rzymem i dokonali „zjednoczenia” grekokatolików w Czechosłowacji z prawosławnym Patriarchatem Moskiewskim; wysłano też depesze do patriarchy Moskwy i całej Rusi Aleksieja, do metropolity Pragi i całej Czechosłowacji, egzarchy Eleutriusza, do prezydenta Republiki Czechosłowackiej, Klementa Gottwalda, do ministra ds. wyznań, Zdenka Ferlingera i do komisarza ds. religii, Ladislava Holdosza. Jednocześnie delegaci zaatakowali propagandowo Kościół Rzymskokatolicki oświadczając, że grekokatolicy w Czechosłowacji należą „do Świętej Cerkwi Prawosławnej”⁴⁰.

W okresie przygotowań do likwidacji Kościoła Grekokatolickiego w Czechosłowacji odważny protest wobec tych zamiarów złożyli dwaj grekokatolicki biskupi - bp Pavol Gojdič oraz bp Vasyl Hopko. Ich heroiczne non possumus skazało ich na długie lata prześladowań, tortur i więzienia – 28 marca 1950 r. obaj biskupi zostali aresztowani przez funkcjonariuszy ŠtB⁴¹.

37 SEMKA, P. Wierność po słowacku, s. 20.

38 STĘPIEŃ, S. *Represje wobec Kościoła Grekokatolickiego...*, In *Polska-Ukraina...*, T. II, s. 228.

39 Zob. LACKO, M., SJ. *Przymusowa likwidacja unii użhorodzkiej*. Miensk 1993, s. 23 - 43.

40 LACKO, M., SJ. *Przymusowa likwidacja unii użhorodzkiej*, s. 27 - 31.

41 Zob. BARRÍOVÁ, K. – BLÁŠKOVÁ, E. *Pavel Gojdič, OSBM grékokatolícky biskup*

Jednocześnie władze pozyskały do współpracy kilkunastu księży grekokatolickich i zajęły wiele dotychczasowych cerkwi należących do grekokatolików⁴². O ile w sierpniu 1950 r. na Słowacji istniało jeszcze 101 czynnych parafii grekokatolickich, to do końca roku zostały one zlikwidowane, lub podjęły działalność w podziemiu⁴³.

Vasyl Hopko, urodzony w 1904 r. w biednej wsi Hrabske koło Preszowa. Mimo grekokatolickiego wyznania, Hopko dostał się do ewangelickiego gimnazjum w Preszowie, słynącego z wysokiego poziomu nauczania. Po ukończeniu go z wyróżnieniem postanowił zostać duchownym. W 1929 r. został wyświęcony na księdza. Administrator apostolski Preszowa - bp Pavol Gojdič wysłał go na parafię grekokatolicką do stołecznej Pragi. Na przełomie lat 20. i 30. do Pragi przybyło sporo grekokatolickich Słowaków i Rusinów, których przyciągały perspektywy pracy i rozwoju.

Jako młody proboszcz praskiej parafii św. Klimenta szybko stał się znany, będąc dobrym kapłanem w przeciwdziałaniu komunistycznej agitacji, ponieważ biedni przybysze ze Słowacji i Rusi Podkarpackiej w czasach wielkiego kryzysu lat 1929-1933 byli naturalnym obiektem zainteresowań komunistów. W uznaniu swoich sukcesów Hopko otrzymał tytuł prałata honorowego oraz stopień doktora na Wydziale Teologii Uniwersytetu Karola w Pradze, był też świetnym wykładowcą grekokatolickiego Seminarium w Preszowie. Skuteczna kontrpropaganda grekokatolickiego prałata zwróciła uwagę słowackich komunistów, którzy uznali, że oświecone i nowoczesnie myślące duchowieństwo grekokatolickie stanowiło dla Komunistycznej Partii Słowacji zagrożenie w walce o rząd dusz w najbardziej szych rejonach Słowacji, co wykorzystali oni po wojnie.

Po powstaniu Państwa Słowackiego w 1939 r. zaczęły się pierwsze kłopoty, ponieważ ideologia pansłowakizmu niechętnie znosiła przywiązanie rusińskich grekokatolików do swojego języka. Władze słowackie zaczęły naciski polityczne na rzecz słowakizacji grekokatolików, w tym również na krytycznego wobec rządów ks. Tiso bp. Pavola Gojdiča i bp. Hopkę, którego władze zmusiły do zaprzestania wykładów w preszowskim seminarium.

Po zakończeniu wojny, ks. V. Hopko zaczął organizować życie intelektualne grekokatolików i okazał się jego talent medialny, ponieważ w 1946

(1888-1960). Košice 1998, s. 19; por. BARNOVSKÝ, M. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku ...*, s. 7 [dostęp: 5 VII 2014].

42 STĘPIEŃ, S. *Represje wobec Kościoła Grekokatolickiego...*, In *Polska-Ukraina...*, T. II., s. 228 - 229.

43 STĘPIEŃ, S. *Represje wobec Kościoła Grekokatolickiego...*, In *Polska-Ukraina...*, T. II., s. 230.

r. założył czasopismo *Błagowiestnik*, w którym ukazało się wiele publikacji, jak również powstał klub książki. Na wniosek bp. P. Gojdiča, ks. prałat V. Hopko został jego biskupem pomocniczym. Jednak na Słowację dotarły informacje o likwidacji Kościoła unickiego na sowieckiej Ukrainie, a władze sowieckie obawiały się, że granicząca z Ukrainą Słowacja może stać się punktem oparcia dla ukraińskich grekokatolików. W związku z tymi obawami NKGB zaczęło instruować funkcjonariuszy StB, w jaki sposób ma przeprowadzić synod biskupów unickich, na wzór lwowskiego. Taki synod odbył się w Preszowie – zarówno bp Pavol Gojdič i jego biskup pomocniczy, Vasył Hopko odrzucili bezprawny przymus połączenia się unitów z prawosławiem. Na 350 obecnych kapłanów wyparcia się swego Kościoła odmówiło 253 księży. Po zakończeniu tzw. *synodu preszowskiego* zaczęły się masowe aresztowania. Bp Gojdič został skazany w sfinansowanym procesie na karę dożywotniego więzienia. Mimo jego zwolnienia zmarł wskutek wyćnięcia w 1960 r.⁴⁴.

Podobny los spotkał także bp. V. Hopkę, który po aresztowaniu został poddany brutalnemu śledztwu. W trakcie przesłuchań śledczy powtarzali mu, że w razie przejścia na prawosławie zostanie natychmiast zwolniony. Konwersja na prawosławie bp. Gojdiča i bp. Hopki miała służyć do złamania oporu wiernych, jednak żaden z nich nie zdradził Rzymu. W centralnej katowni stalinowskiej Czechosłowacji - w więzieniu w Ruzinie – bp. Vasył Hopko był katowany w celu złożenia spreparowanych zeznań na potrzeby procesu pokazowego. W izolowanej ciemnej celi stracił poczucie czasu, jadł chleb z wodą, a skatowane stopy odmówiły posłuszeństwa. W końcu władze – nie widząc szans na jego konwersję – przeprowadziły sfinansowany proces sądowy, w którego wyniku sąd orzekł wyrok skazujący go za „działalność wywrotową” i za „wrogie wobec republiki kontakty z obcymi państwami” – w tym wypadku z Watykanem – na 15 lat więzienia.

W ramach dalszych szykan bp V. Hopko był przewożony jest z jednego więzienia do innego, a w sumie „zwiedził” 21 zakładów karnych, na czele z tymi o najbardziej ciężkim rygorze. Jak wspominał po latach: *„Przeszedłem przez chwile, których nie życzyłbym najgorszemu wrogowi. Tym niemniej uznaję moje więzienne dni, moje upokorzenia za wielką naukę. W więzieniu nauczyłem się, jak służyć braciom w potrzebie”*. Pobyt w więzieniach zniszczył też jego zdrowie, tym bardziej, że władze więzienne odmawiały mu opieki lekarskiej. Na skutek ostrzeżeń więziennego lekarza, że bp

44 BARRÍOVÁ, K. – BLAŠKOVÁ, E. *Pavel Gojdič, OSBM gréckokatolícky biskup ...*, s. 19 - 20; por. BARNOVSKÝ, M. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku ...*, s. 7 - 8 [dostęp: 5 VII 2014].

V. Hopko może umrzeć w więzieniu w 1964 r. władze wypuściły go „za dobre sprawowanie”, jednak mimo zwolnienia nie mógł on decydować o swoich losach. Po opuszczeniu więzienia został skierowany do nadzorowanego przez StB „domu koncentracyjnego”, zlokalizowanego w b. klasztorze w Osieku na Morawach, gdzie przebywało już 160 siostr z rozwiązanych zakonów. Polityka reżimu komunistycznego wobec kościoła greckokatolickiego była wypadkową stosunku władz CSR po 1948 r. do wszystkich, religii i wyznań w Czechosłowacji, które traktowały one w kategoriach „nacjonalizmu”, co było też powodem wielu procesów politycznych. Pod zarzut „nacjonalizmu” często podpadali też działacze KPCz i KPS, a najgłośniejszym – po procesie grupy Rudolfa Slánskego z 1952 r. – był proces grupy tzw. „słowackich burżuazyjnych nacjonalistów” z 1954 r., na której czele miał rzekomo stać Gustáv Husák⁴⁵.

W wyniku politycznej liberalizacji z okresu Praskiej Wiosny w 1968 r. Kościół Greckokatolicki został ponownie zalegalizowany, a bp V. Hopko, który był pod nadzorem ŠtB – w czerwcu 1968 r. wrócił do pracy nad odtworzeniem eparchii w Preszowie, uznanej oficjalnie przez władze 13 czerwca 1968 r.⁴⁶ Po sądowej rehabilitacji wydawało się, że bp Wasyl Hopko powróci też, jako biskup ordynariusz do eparchii w Preszowie, jednak nie doszło do tego, a odwilży nie wykorzystano do ponownego obsadzenia biskupstwa. Po inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w sierpniu 1968 r., nowe władze słowackie, pod przewodnictwem Gustava Husáka zaczęły ponownie politykę represji wobec Kościoła. Ostatnie siedem lat życia bp Wasyla Hopki był czasem powolnego wygasania życia kapłana, którego zdrowie zostało zrujnowane, zmarł 23 czerwca 1976 r.⁴⁷ Po śmierci biskupa jego następcą w Preszowie został najpierw jako administrator, a następnie ordynariusz diecezji ks. Jan Hirka⁴⁸.

Warto też przyjrzeć się postaci siostry Zdenki Schelingovej i jej tragedii. Zdenka Schelingova urodziła się w 1916 r. we wsi Kriwa na słowackiej Orawie. Pochodząca z wielodzietnej rodziny chłopskiej, już w młodości wybrała życie zakonne w Zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia Świętego Krzyża.

45 G. Husák w latach 1968 - 1969 był I sekretarzem Komunistycznej Partii Słowacji, a od kwietnia 1969 do 1988 r. I sekretarzem KC Komunistycznej Partii Czechosłowacji – zob. TURLEJSKA, M. *Zapis pierwszej dekady*. Warszawa 1972; por. GAŚSIOR, G. *Proces „burżuazyjnych nacjonalistów” w 1954 roku*. Warszawa 2006, s. 9.

46 Zob. SZEGDA, M. Czechosłowacja. Kościółnicki. In *Encyklopedia Katolicka. T. III*. Lublin 1989, s. 786.

47 ŚWIĄTKIEWICZ, W. Bł. bp. Wasyl Hopko (1904-1976). In „*Idziemy*” nr 29 z 18 VII 2010.

48 STĘPIEŃ, S. *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego...*, In *Polska-Ukraina...*, T. II., s. 231.

W styczniu 1943 r. przyjęła zakonne imię Cecylia, rozpoczynając pracę w szpitalach. Od początku lat 50. pracowała na Wydziale Rentgenologicznym szpitala w Bratysławie. W tym czasie do szpitala trafili też na obserwację polityczni aresztanci z Aresztu Śledczego w Bratysławie, często katowani podczas brutalnych przesłuchań przez funkcjonariuszy śledczych StB.

Zimą 1952 r. s. Zdenka spotkała w szpitalu księdza katolickiego, przywiezionego z katowni bratysławskiej StB i pomogła mu w ucieczce. Na temat tego księdza wspominał biskup spiski Franciszek Tronda: *„Po ucieczce ze szpitala ksiądz został aresztowany ponownie i po strasznych przeżyciach w więzieniach wyszedł na wolność dopiero na początku lat 60. Świadomość, że z jego powodu Siostra została potem aresztowana, męczyła jego sumienie. Na jego prośbę jego nazwiska władze kościelne nie ujawniły do dziś”⁴⁹*. Niestety, funkcjonariusze StB wpadli na jego trop i zastawili pułapkę: do szpitala trafiło sześciu księży, których czekało dalsze śledztwo. Siostra w porozumieniu z dozorcą więziennym ułożyła plan ucieczki, dzięki któremu wielu z nich udało się wtedy uciec do Austrii. W grupie organizującej akcję był jednak agent StB – kierowca, który podjął się wywiezienia ich ze szpitala, Jozef Juran⁵⁰.

Rano, 29 lutego 1952 r. pielęgniarki ostrzegły s. Zdenkę, że agenci StB obstawili szpitalną kaplicę, czekając na jej przyjście na codzienną modlitwę. Według relacji historyka Antona Habovstiaka, s. Cecylia świadomie wybrała swój los. *„Przyszła i na mnie kolej. Już do nich idę”* - mówi koleżankom i chwilę potem zostaje aresztowana⁵¹. Po aresztowaniu nastąpiły miesiące bestialskich przesłuchań. Najpierw śledczy chcieli uzyskać informacje o jakiejś wielkiej organizacji podziemnej, która miała organizować przerzuty księży, potem zmuszali siostrę do podpisania sfingowanych zeznań na potrzeby pokazowego procesu.

W 1974 r. wydawane w Rzymie kościelne pismo *Hlasy z Rima* zamieściło anonimową relację przyjaciółki siostry, której w czasie jednego z więziennych widzeń opowiedziała szczegóły śledztwa. *„Kiedy odmówiłam podpisania nieprawdziwych zeznań, zaprowadzono mnie do piwnicy z wielką kadzią. Mój śledczy trzymał mi głowę pod wodą aż się dusiłam. Gdy puścił mnie i zapytał o potwierdzenie zeznań - pokręciłam tylko głową na znak sprzeciwu. Wtedy znów wcisnął mnie pod wodę i robił tak z dziesięć razy. Gdy w końcu omdlałam, wrzucono mnie do celi bez okien...”⁵²*. Zmieniający się kolejno śledczy stosowali wobec siostry różne metody przesłuchań,

49 SEMKA, P. Wierność po słowacku, s. 21.

50 SEMKA, P. Wierność po słowacku, s. 21.

51 SEMKA, P. Wierność po słowacku, s. 21.

52 Zob. *„Hlasy z Rima”* 1974 - cyt. za: ibidem.

m.in. *młynek* (sowiecki: konwojer-G.B.), co w ich żargonie oznaczało przesłuchania non stop, dzień i noc, bez możliwości snu. W pustej, izolowanej celi, pozbawionej światła siostra spała na betonie, a później opowiadała, że będąc w izolatce straciła rachubę czasu. W końcu - podobnie jak w wypadku bp. V. Hopki – funkcjonariusze StB zrezygnowali z prób zdobycia jej podpisu, a po kilku miesiącach tortur przeniesiono s. Zdenkę do lepszej celi, gdzie oczekiwała na pokazową rozprawę.

W czerwcu 1952 r. w wielkim procesie o planowanie ucieczki księży obok s. Zdenki sądzono także jej dwie współniczki: Katarinę Lukavicovą i Marię Sandtnerovą. Rozprawa została nagłośniona w prasie jako przykład spisku kleru przeciw socjalistycznemu państwu. 17 czerwca 1952 r. s. Zdenkę skazano na 12 lat więzienia, Lukavicovą - na 11 lat, a Sandtnerovą - na 7 lat. W celu ukrycia sfingowanego procesu, na 10 miesięcy skazano prowokatora bezpieki, wspomnianego szofera Jozefa Jurana. Po zakończeniu procesu siostrę obciążono dodatkowo sumą 4710 koron tytułem kosztów sądowych. Zakonnica zmuszona była pisać podanie do sądu o umorzenie opłaty z racji nieposiadania osobistego majątku⁵³.

Po śledztwie s. Zdenka nie odzyskała już zdrowia, a w więzieniu zaczęła chorować, jednak w imię wiary wyzbyła się nienawiści wobec swoich prześladowców. W pamiętniku, jaki zdołano wydobyć z więzienia, pisała: *„Nie bójmy się cierpieć. Bóg daje nam zawsze dokładnie tyle odwagi, co cierpienia. A kiedy skończy się cierpienie, pojawi się łaska. (...) Bóg jest jak słońce. Nie zastraszy mnie ani wiatr, ani gęste chmury. To tylko krótka chwila przed momentem, gdy zza chmur wyłoni się moje ukochane słońce”*⁵⁴. Gdy zaczęła jej zagrażać śmierć, 16 kwietnia 1955 r. władze wypuściły siostrę na wolność, a trzy miesiące później - 31 lipca 1955 r. s. Zdenka zmarła, a jej ostatnim przywilejem był pogrzeb w sukni zakonnej.

Wierny unii z Rzymem biskup i skromna siostra, próbująca ratować uwięzionych księży - to tylko dwa życiorysy potwornej fali represji, które dotknęły słowacki Kościół w latach terroru stalinowskiego. W odróżnieniu od Polski - w Czechosłowacji brutalne represje trwały aż do połowy lat 60. Co więcej, przykład bp. Hopki i s. Schelingovej pokazują, że więzienia komunistyczne miały charakter eksterminacyjny, a wyroki skazywały duchownych na śmierć z wycieńczenia, której termin zależał jedynie od siły organizmu skazanych. Po uzyskaniu niepodległości przez Słowację, Kościół słowacki sięgnął po przykład tych dwojga męczenników, aby oddać hołd niezłomnym i przypomnieć, jaką cenę za wiarę jeszcze przecież cał-

53 Ibidem.

54 Ibidem.

kiem niedawno płacili ludzie Kościoła. Przykład słowackich Męczenników pokazuje głębię wierności wobec Kościoła, za którą Jan Paweł II wyniósł ich na ołtarze.

W dniu 14 września 2003 r. Ojciec Święty, Jan Paweł II beatyfikował w Bratysławie dwoje męczenników Kościoła katolickiego na Słowacji. Biskup greckokatolicki Vasyl Hopko i s. Zdenka Schelingova zostali w latach stalinowskich aresztowani, skazani na długoletnie wyroki i zmarli wskutek wycieńczenia. Większość Polaków wciąż stosunkowo mało wie o skali represji wobec Kościoła Rzymskokatolickiego i Greckokatolickiego za południową granicą Polski, a była ona często równie okrutna, a w wielu wypadkach znacznie gorsza, niż w Polsce okresu stalinowskiego, ponieważ w Czechosłowacji kościoły rzymskokatolicki oraz greckokatolicki zostały zepchnięte przez reżim komunistyczny do podziemia, aby władzom łatwiej było je zwalczać. Sytuacja kościoła „w katakumbach” trwała w Czechosłowacji do 1989 r. z krótką przerwą w okresie Praskiej Wiosny 1968 r., a pełna wolność religijna w Polsce i Czechosłowacji nadeszła dopiero po Jesieni Ludów w 1989 roku.

Od komunistického teroru k vítězstvu pravdy. Skúsenosti gréckokatolíckej cirkvi v Poľsku a na Slovensku – pokus o porovnanie

V dejinách kresťanstva dôležité postavenie zastávali východné cirkvi a medzi nimi aj cirkev gréckokatolícka, ktorá vznikla na základe elementov katolíckej a pravoslávnej viery. Predstavená štúdia sa zaoberá postavením a charakteristikou gréckokatolíckej cirkvi v Poľsku a na Slovensku a ich porovnaním v období po ukončení druhej svetovej vojny až do pádu komunizmu. Autor na začiatku štúdie venuje svoju pozornosť vývoju gréckokatolíckej cirkvi v Poľsku. Poukazuje na jej postavenie a význam v období druhej svetovej vojny a opisuje hlavne udalosti posledných dvoch rokov prebiehajúcej vojny. Ďalej sa venuje jej vývoju v období komunizmu a taktiež predstavuje jej významné osobnosti. Následne sa podobným spôsobom venuje aj gréckokatolíckej cirkvi v Československu, resp. na východnom Slovensku, kde popisuje dôležité udalosti jej vývoja a zároveň aj predstaviteľov tejto cirkvi na tomto vybranom území.

**KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ
PÔSOBIACICH V SPIŠSKEJ KAPITULE
V ROKOCH 1623 – 1773**

Monika BIZOŇOVÁ

The catalogue of the members of the Society of Jesus serving in Spiš Chapter in 1623 – 1773

For the first time Society of Jesus was settled in Trnava from 1561 until 1567. But more successful century for their activities was 17th century, when many jesuit schools and residences were settled in Kingdom of Hungary. Their first appearance in Spiš region in 1604 was very short. Their second chance for activity lasted from 1622 until 1633. In 1639 they returned, in 1647 jesuits acquired properties in Spiš Chapter and they established their residence and school, which worked here by year 1773. The paper investigates the data that take form of the catalogue of the members of the Society of Jesus, who worked in Spiš Chapter in 1623 – 1773. The catalogue was put together on the basis of archival sources and the work of Ladislaus Lukács.

Key words: *The Society of Jesus, Jesuits, Spiš Chapter, the catalogue of Jesuits.*

Spoločnosť Ježišova svoj záujem o Uhorsko prejavila už počas života jej zakladateľa Ignáca z Loyoly. V roku 1542 sa jeden z jej členov, páter Mikuláš Bobadilla, vo Viedni oboznamuje s pomermi v Uhorsku. Uvedenie jezuitov na Slovensko, ostane spojené s menom Mikuláša Oláha, ktorý sa v roku 1553 stal ostrihomským arcibiskupom, zároveň predstaviteľom cirkevnej reformy, a dielo rekatolizácie sa rozhodol zveriť práve do rúk Spoločnosti Ježišovej.¹

1 BUCKO, V. *Mikuláš Oláh a jeho doba (1493 – 1568)*. Bratislava : Universum, 1940, s. 152 – 153.

V roku 1561 bolo v Trnave založené prvé jezuitské kolégium v Uhorsku, ktoré svoju funkciu plnilo do roku 1567.² Ďalšia zo šancí usadiť sa na Slovensku trvalejšie sa naskytila v roku 1586 v Kláštore pod Znievom, kde sa jezuiti venovali náboženskej a mravnej výchove žiakov v škole, ktorú založili, ale zároveň aj pastoračnej a misijnej činnosti vo svojom okolí.³

Svoje zastúpenie získali jezuiti aj na východnom Slovensku. Najskôr mali iba misie v Košiciach a v Makovici, no nakoniec aj vo forme kolégia v Humennom, ktoré spolu so školou založil v roku 1615 Juraj Drugeth.

Okrem spomínaných miest pôsobila Spoločnosť Ježišova aj v iných oblastiach Slovenska, a to zväčša až do zrušenia rádu. V Košiciach od roku 1631 pôsobila jezuitská misia aj s gymnáziom. V roku 1626 získali od arcibiskupa Pázmánya základinu pre stavbu rezidencie a gymnázia v Bratislave, ktorých základný kameň bol položený v roku 1628. Od roku 1648 pôsobia jezuiti aj v Banskej Bystrici, kde hneď otvárajú školu, ktorá je už v roku 1664 kompletným gymnáziom. Ďalším z pôsobísk Spoločnosti Ježišovej sa stal aj Trenčín, a to od roku 1645. Aj tu bolo otvorené šesťtriedne gymnázium a od roku 1655 tu bol aj noviciát pre kandidátov z Uhorska. Prví jezuiti sa v Banskej Štiavnici objavili v roku 1648 a v Prešove v roku 1673. Ďalšími miestami ich pôsobenia bolo Komárno, Skalica, Žilina, Liptovský Mikuláš, Rožňava a Pezinok.⁴

Ďalším z významných regiónov, kde Spoločnosť Ježišova pôsobila, bolo územie Spiša a ich prvé pôsobisko – Spišská Kapitula. S ich prítomnosťou v tejto oblasti sa môžeme prvýkrát stretnúť v roku 1604. Ich povolanie súviselo s osobou a činnosťou kaločského arcibiskupa a zároveň aj spišského prepošta Martina Petheho de Hethes,⁵ o ktorom je známe, že sa zasadzoval o rekatolizáciu na tomto území.

2 Viac KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 29.

3 KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 38 – 45.

4 ŠIMONČIČ, J. Školstvo Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1773. In CSONTOS, L. (zost.). *Jezuitské školstvo včera a dnes*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 37 – 61.

5 Martin Pethe de Hethes (1554 – 1605) zastával funkciu kaločského arcibiskupa, jaurinského, syrmijského, vacovského a veľkvaradínskeho biskupa. Okrem toho bol prepoštom v Jasove a spišským prepoštom bol v rokoch 1587 – 1605. Na Spišskej Kapitule je známy svojou stavebnou činnosťou, keď nechal v roku 1598 obohnáť Chrám sv. Martina múrom. V roku 1602 po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána Kutassiho sa stal najvyšším uhorským kancelárom. Počas svojho pôsobenia sa snažil rekatolizovať jemu zverené územia. Zomrel 30. októbra 1605 vo Viedni. Jeho telesné pozostatky boli prenesené do Bratislavy, kde je aj pochovaný. WAGNER, C. *Analecta Scepusii sacri et profani. III*. Bratislava – Košice, 1778, s. 93 – 100; WEBER, S. *Zipser Geschichts und Zeitbilder*. Leutschau, 1880, s. 124.

Dňa 21. septembra 1604 spišský prepoš Pethe vystavil listinu, podľa ktorej mali Spoločnosti Ježišovej pripadnúť majetky, ktoré pôvodne patrili kartuziánskemu kláštoru na Skale útočiska. Išlo o dediny Arnutovce, Tomášovce a Klčov. Avšak prepoš daroval jezuitom aj niekdajšiu kartuziánsku kúriu v Levoči, ktorá pôvodne prináležala ku Kostolu sv. Jána Krstiteľa. Všetky tieto majetky a ich výnosy mali byť využité na chod gymnázia, ktoré mali jezuiti založiť v ich novej kúrii v Levoči.⁶ Keďže v danej dobe vypuklo prvé z protihabsburských povstaní, jezuiti tieto majetky nestihli prevziať.

Druhá šanca sa im naskytla vďaka Zuzane Erdödyovej, vdove po Krištofovi Thurzovi, ktorá ostala verná katolíckej viere. Od roku 1622 na jej majetkoch pôsobila tzv. „spišská misia“, ktorú tvorili dvaja pátri. Ich úlohou bolo kresťansky povzniesť obyvateľstvo žijúce na Spišskom hrade, ale aj v jeho okolí.⁷ Po jej smrti v roku 1633 bola táto misia odvolaná do Trnavy.⁸

Tretiu šancu na Spiši dostali jezuiti vďaka spišskému županovi Štefanovi Csákymu, ktorý do tejto funkcie oficiálne nastúpil v roku 1639 a bol zanieteným katolíkom. Sám si nechal povolať pátrov na Spišský hrad, kde sa mali venovať duchovnej správe dvora na hrade, ale aj v jeho okolí.⁹

V roku 1647 sa jezuitom podarilo získať benefícium kaplnky Kristovho Tela v Spišskej Kapitule.¹⁰ Táto kaplnka bola pre nich zaujímavá hlavne kvôli istej skutočnosti a to, že jednou z fundácií k tejto kaplnke bola budova, ktorá sa nazývala Codria a ktorá stála neďaleko tejto kaplnky.

Práve na tomto mieste jezuiti založili svoju rezidenciu, ktorá tu aj s gymnáziom pôsobila v rokoch 1647 – 1673. Po prenesení rezidencie a gymnázia do Levoče v roku 1673 ostala v Spišskej Kapitule pôsobiť tzv. *spišská misia*, ktorá sa väčšinou skladala z dvoch až piatich pátrov a jej úlohou bolo medzi obyvateľstvom pôsobiť pastoračne. Najvyššie postavenie z nich zastával vicesuperior, ktorý bol zástupcom superiora rezidencie v Levoči. Jeden z nich bol zvyčajne prefektom nižšej školy, ktorá tu fungovala a vychovávala študentov pre gymnázium, ktoré bolo prenesené do Levoče. V roku 1701 bola

6 Štátny archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu (ďalej Synopsis Historiae...), s. 1.

7 ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 2.

8 BAL, J. *Szepesvára története*. Lőcse : J.T. Reiss, 1914, s. 64; KALINAY, V. *Zur Geschichte des Jesuitenordens in der Grafschaft Spiš*. Dizertačná práca. Innsbruck, 1934, s. 32.

9 ...accivit nostros qui sibi jam in statu viduali Deo servire statuenti auxilio essent spiritali Aulamque in Arce Scepusiensi commorantem, ac circumjacentes populos doctrina Christiana erudirent. ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 4.

10 Dnes je to tzv. kaplnka Zápoľských.

misia znovu povýšená na rezidenciu a fungovala až do zrušenia rádu v roku 1773.¹¹

Nasledujúce strany prinášajú katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Spišskej Kapitule v rokoch 1623 – 1773, ktorý bol spracovaný na základe *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771*¹² uložených v Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni a na základe diela Ladislava Lukácsa, SJ.¹³

-
- 11 Viac BIZOŇOVÁ, M. Spoločnosť Ježišova a jej charakteristika. In *K počiatkom Jezuitov na Spiši. Ján Voško - z reštaurátorskej tvorby*. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2013, s. 8 – 35.
- 12 Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771*, inv.č. 12032 – 12220.
- 13 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 1. (1551 – 1600)*. Romae : Societas Iesu, 1978. 828 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2. (1601 – 1640)*. Romae : Societas Iesu, 1982. 798 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 3. (1641 – 1665)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 855 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 4. (1666 – 1683)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 834 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 5. (1684 – 1699)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 844 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 – 1717)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 903 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 7. (1718 – 1733)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 891 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 8. (1734 – 1747)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 865 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 9. (1748 – 1760)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 898 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 10. (1761 – 1769)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 652 s.
- LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 11. (1770 – 1773)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 333 s.

SPIŠSKÁ MISIA (1623 – 1648)

1623

P. Martinus Kaldi
P. Daniel Sednik

1624

P. Michael Besko
P. Daniel Zednik

1625

P. Martinus Kaldi
P. Daniel Sednik

1627

P. Martinus Kaldi, concionator ungaricus,
superior missionum superioris Ungariae et
Transylvaniae
P. Daniel Szednik, concionator slavicus,
operarius

1628

P. Martinus Kaldi
P. Michael Velikay

1629

P. Martinus Kaldi
P. Michael Velikay

1630

P. Martinus Kaldi
P. Ioannes Szölössi

1631

P. Martinus Kaldi, concionator ungaricus
P. Ioannes Szölösi, concionator slavus

1632

P. Martinus Kaldi, superior, concionator et
operarius hungaricus
P. Ioannes Szölösi, concionator et operarius
sclavonicus

1633

P. Ioannes Szölösi, concionator, confessa-
rius, operarius slavorum

1641

P. Stephanus Gostony
P. Paulus Suhay

1642

P. Stephanus Gostony
P. Ioannes Magula

1643

P. Stephanus Gostony, superior
P. Ioannes Magula, operarius sclavonorum

1644

P. Stephanus Gosthoni, concionator et ope-
rarius hungaricus
P. Ioannes Magula, concionator et opera-
rius slavonicus

1645

P. Stephanus Gosthoni
P. Ioannes Magula

1646

P. Stephanus Gosthoni
P. Ioannes Magula

1647

P. Stephanus Gosthoni
P. Ioannes Magula

1648

P. Stephanus Gosthoni
P. Paulus Suhai (Szuhay)
P. Ioannes Magula

SPIŠSKÁ REZIDENCIA (1649 – 1672)

1649

P. Stephanus Gosthoni, superior
P. Ioannes Magula, grammata, confessarius nostrorum
P. Paulus Suhai (Szuhay), concionator et operarius
P. Ioannes Klobucisky, confessarius nostrorum, decisor casum, confessarius templi
P. Ignatius Martonfalvay, poeta et syntaxista

1650

P. Stephanus Gosthoni, superior
P. Ioannes Globuciski (Klobucizky), professor casuum
P. Paulus Suhai (Szuhay), operarius slavonicus
P. Ioannes Magula, operarius
M. Ignatius Martonfalvay, rhetor et poeta
M. Stephanus Bacai, grammata

1651

P. Stephanus Gosztoni, superior
P. Ioannes Magula, minister
P. Ladislaus Jelenfy, concionator slavonicus et hungaricus, pater spiritualis
P. Wenceslaus Zwosky, docet casus, pater spiritualis et confessarius nostrorum
P. Ioannes Gross, syntaxista, catechista germanicus
P. Ignatius Martonfalvai, rhetor et poeta
P. Ioannes Vasarheli, grammata
P. Ioannes Uyfalvi, principista
Christophorus Valechich, emptor, dispensator, cellarius

1652

P. Ioannes Klobucizki, superior
P. Ioannes Magula, minister, procurator, praefectus templi et sanitatis
P. Stephanus Gosthoni, concionator Ill.mi Comitibus, consultor, monitor, confessarius

nostrorum

P. Ladislaus Jelenfi, concionator, praefectus rerum spiritualium, confessarius nostrorum, consultor
P. Andreas Banko, syntaxista
M. Antonius Haller, rhetor, poeta, visitator orationis utriusque
M. Ioannes Vasarheli, grammata, visitator examinum
M. Ioannes Ujfalvy, principista

Coadiutores

Christophorus Valechicz, oeconomus
Michael Ostermayr, cocus, emptor, dispensator, excitator

1653

P. Ioannes Klobucizki, superior
P. Paulus Szuhai, minister, procurator, praefectus templi et sanitatis, consultor
P. Martinus Duboczi, concionator, praefectus rerum spiritualium, confessarius nostrorum, monitor, praeses congregationis morientium, operarius
P. Stanislaus Gazeczki, professor casuum, praefectus scholarum, consultor, confessarius templi
P. Ignatius Kaldi, concionator hungaricus, operarius, confessarius templi et nostrorum, consultor, catechista studiosorum
P. Stanislaus Ziveczki, rhetor, poeta, confessarius templi, praeses congregationis studiosorum
M. Ignatius Tarday (Thorday), syntaxista
M. Ioannes Oczo, grammata, exhortator studiosorum, visitator orationis
M. Ioannes Michalovich, principista, parvita, visitator examinum

Coadiutores

Christophorus Valezich, oeconomus, excitator
Michael Ostermayr, emptor, dispensator,

cellarius

Martinus Wochner, sacristanus, praefectus sartoriae, visitator nocturnus, credentarius

1654

P. Ioannes Globuziczki (Klobusiczky), superior

P. Ioannes Szuhai, minister, procurator, consultor

P. Daniel Mitturovich, concionator slavonicus, confessarius et praefectus spiritus nostrorum, decisor casuum, consultor, monitor

P. Benedictus Szölösi, missionarius apud Illustrissimu Comitem Paulem Czaki

P. Andreas Wanko (Banko), rhetor, poeta

M. Georgius Otsko, syntaxista, grammata

M. Stephanus Pominovski, principista, parvita

Coadiutores

Christophorus Valeschiz, oeconomus

Michael Ostermair, cellarius, dispensator

Ioannes Wetter (Vetter), sacristanus, praefectus vestiarii

1655

P. Ioannes Klobucziski, superior, decisor casuum

P. Ioannes Szuhai, minister, procurator, praefectus templi, sanitatis, consultor

P. Mathias Mercatoris, concionator slavonicus, praeses congregationis Agonizantium, confessarius templi, praefectus spiritus, consultor

P. Benedictus Szölösi, confessarius nostrorum, missionarius apud Ill.m Comitem Paulum Cziaki, monitor

P. Ioannes Thomaschich, rhetor, poeta, praeses congregationis Assumptae

M. Ioannes Vasarheli, syntaxista, grammata, visitator examinum, exhortator studiosorum

M. Ludovicus Voyenski, principista, parvis-

ta, visitator orationis

Coadiutores

Christophorus Valechich, oeconomus

Michael Ostermayr, cellarius, dispensator, excitator

Ioannes Vetter, sacristanus, praefectus vestiarii, visitator nocturnus

1656

P. Ioannes Klobucziczki, superior, decisor casuum, confessarius templi

P. Paulus Szuhai (Szuhay), procurator, praefectus templi et sanitatis, consultor

P. Stephanus Gosthoni, praefectus spiritus, confessarius et consultor, monitor, concionator, comitis Czaki

P. Mathias Mercatoris, concionator in arce, catechista templi, operarius, confessarius nostrorum, dat puncta fratribus, director chori, consultor

P. Laurentius Pikarski, praefectus scholarum, hospes

P. Gregorius Suchodolski, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum, catechista

M. Ludovicus Voyenski, syntaxista, grammata, exhortator studiosorum, visitator meditationis

M. Nicolaus Gruhulian, principista, parvita, visitator examinum

Christophorus Valeschits, oeconomus, cellarius, credentarius

Adamus Haidl, praefectus sartoriae, lotionis et visitator nocturnus

Michael Ostermair, dispensator, emptor, praefectus pistrini

1657

P. Nicolaus Seczeni, superior

P. Paulus Szuhay, minister, procurator, consultor

P. Gregorius Suchodolski, concionator slavonicus, operarius, praefectus spiritus,

consultor

P. Stephanus Gosthoni, confessarius D. Comitum Stephani Cziaki, consultor

Magistri

P. Adamus Poplaroski, rhetor, poeta

P. Casimirus Siennienski, syntaxista, grammatista, confessarius nostrorum

M. Franciscus Tamius, principista, parvita, visitator meditationis et examinis

Coadiutores

Christophorus Valeshith, cellarius, credentarius et excitator

Michael Götz, sacristanus, praefectus lanae et lineae supellectilis et sacristanus

Michael Ostermayr, emptor, praefectus pistriniet horti

Theodorus Lidvanowski, dispensator, ianitor, visitator luminum

1658

P. Nicolaus Szecheni, superior

P. Paulus Szuhai, minister, procurator, consultor, confessarius templi

P. Gregorius Suchodolski, concionator et operarius slavonicus, pater spiritualis, confessarius residentiae et templi

P. Stephanus Gosthoni, confessarius Ill.mi D.Czaki, consultor, monitor

Professores

P. Stephanus Levachich, rhetor, poeta, confessarius residentiae, consultor, praefectus scholarum, corrector mensae

P. Stephanus Eynarrowitz, syntaxista, grammatista

M. Nicolaus Blaskowicz, principista, parvita, visitator meditationis et examinis

Coadiutores

Michael Götz, sacristanus, praefectus lanae et lineae supellectilis, visitator nocturnus
Michael Ostermayr, cocus, praefectus pistrini, cellarius

Stephanus Egyed, credentarius, ianitor, excitator

Theodorus Litwanowski, emptor, dispensator

1659

P. Nicolaus Szecheni, superior

P. Ladislaus Welczenowski, minister, procurator, confessarius templi, consultor

P. Gregorius Sudhodolski, concionator in arce, operarius slavonicus, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et templi, catechista

P. Stephanus Goshoni, concionator hungaricus, consultor, monitor

Professores scholarum

P. Stephanus Levachich, rhetor, poeta, praefectus scholarum et lectorum ad mensam, confessarius nostrorum, consultor

M. Gregorius Laki, syntaxista, grammatista, visitator meditationis et examinum

M. Stephanus Lasocki, principista, parvita

Coadiutores

Ioannes Graff, sacristanus, praefectus lanae ac lineae supellectilis

Michael Ostermayr, cellarius, praefectus pistrini

Stephanus Egyed, ianitor, credentarius, excitator

Theodorus Litvanoczki, dispensator, emptor, visitator nocturnus

1660

P. Stephanus Tattay, superior, corrector mensae, historicus domus

P. Ladislaus Wlcznowski (Welcznovsky), minister, procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis, confessarius templi, consultor

P. Andreas Banko, missionarius, concionator slavonicus in arce, confessarius templi

P. Gregorius Suchodolski, concionator et operarius slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus et templi, praeses congregationis B.V.

P. Stephanus Gosztioni, concionator hunga-

ricus, confessarius templi, consultor

P. Stephanus Keresthes, praefectus spiritus, concionator et operarius hungaricus, confessarius domus et templi, corrector lectorum mensae, decisor casuum domi, monitor

Professores scholarum

M. Franciscus Jambrecovich, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Albertus Ostrowski, syntaxista, grammaticista, bibliothecarius, praefectus hospitum

M. Nicolaus Hrabowski, principista et parvulus, habet curam rerum comicarum, visitator orationum et examinum

Coadiutores

Ioannes Egyed, ianitor, credentarius, infirmarius, excitator

Michael Ostermayr, cellarius, praefectus pistrini

Petrus Trattner, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Theodorus Lythvancvski, dispensator, emptor, visitator nocturnus

1661

P. Andreas Bornemissa, superior, corrector lectorum mensae, decisor casuum domi
P. Stanislaus Ziwecki, minister praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, catechista slavonicus, confessarius templi, exhortator studiosorum, consultor

P. Adamus Poplawcki, concionator et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, praeses congregationis Agoniae, missionarius

P. Andreas Banco, missionarius, concionator slavonicus in arce, confessarius templi

P. Paulus Szuhay, procurator, operarius, confessarius templi, consultor

P. Stephanus Kerestes, praefectus spiritus, concionator et operarius hungaricus, confessarius nostrorum et templi, monitor

Professores scholarum

M. Albertus Ostrowski, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ioannes Gayari, syntaxista, grammaticista, visitator meditationis

M. Nicolaus Gyurczani, principista, parvulus, visitator examinum

Coadiutores

Ioannes Egyed, ianitor, credentarius, infirmarius, excitator

Michael Ostermayr, cellarius, praefectus pistrini

Petrus Trattner, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Theodorus Lithvanovski, dispensator, emptor, visitator nocturnus

1662

P. Andreas Bornemissa, superior, decisor casuum, corrector lectorum mensae

P. Andreas Banko, missionarius et concionator slavonicus in arce, confessarius templi et nostrorum, consultor

P. Franciscus Chehy, missionarius apud seniorem Comitem Chiaky

P. Paulus Szuhay, minister, procurator, praefectus et confessarius templi, consultor

P. Stanislaus Ziveczki, concionator et operarius slavonicus, praefectus scholarum et spiritus, confessarius collegii et templi, consultor

Professores scholarum

M. Stephanus Sixti, rhetor, poeta, exhortator studiosorum

M. Georgius Simandi, syntaxista, grammaticista

M. Stephanus Köröskény, principista, parvulus

Coadiutores

Ioannes Egyed, credentarius, infirmarius

Laurentius Wenig, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Ostermayr, praefectus pistrini, cel-

larius

Theodorus Litwanovski, dispensator, emptor

1663

P. Wencelaus Sboski, superior, praefectus lectorum mensae

P. Paulus Szuhay, minister, procurator, praefectus sanitatis, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Chehi, operarius, confessarius templi

P. Stephanus Kerestes, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et templi, monitor, consultor

Professores scholarum

P. Ferdinandus Rainer, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, bibliothecarius, dat puncta fratribus

M. Michael Sorsa, syntaxista, grammatista, visitator orationis

M. Ladislaus Farkas, principista, parvista, visitator examinis, curam habet rerum comicarum

Coadiutores

Ioannes Egied, dispensator, emptor

Ioannes Schendl, socius exeuntium, visitator nocturnus

Laurentius Wenig, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Ostermair, praefectus pistrini, cellarius, excitator

Theodorus Lithuanowski, ianitor, credentarius

1664

P. Wenceslaus Sboski, superior, dat puncta fratribus

P. Paulus Suchai, minister, procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis, confessarius templi, consultor

P. Daniel Mitis, concionator slavonicus festivus, catechista, operarius, confessarius

nostrorum et externorum

P. Ladislaus Wleznowski (Welcznovsky), concionator slavonicus dominicalis, operarius, confessarius templi, consultor

P. Nicolaus Szecseny, confessarius Illustrissimae Comitissae Viduae

P. Stephanus Kerestes, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et externorum, monitor

Professores scholarum

M. Sigismundus Madocsáni, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ladislaus Farkas, syntaxista et grammaticista, visitator utriusque orationis

M. Georgius Lattai, principista et parvista, visitator utriusque examinis

Coadiutores

Georgius Bödy, ianitor, credentarius

Ioannes Egyed, emptor, dispensator, visitator nocturnus

Laurentius Wenig, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Ostermayr, cellarius, infirmarius, praefectus pistrini, excitator

1665

P. Wenceslaus Zswoski, superior, dat puncta fratribus

P. Paulus Suchay (Szuhay), minister, procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis, confessarius templi, consultor

P. David Mittis, catechista, operarius, confessarius nostrorum et templi

P. Franciscus Chehi, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et templi, monitor

P. Ladislaus Welcznovski, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Nicolaus Szeczeni, confessarius Illustrissimae Comitissae Viduae Chiackianae, consultor

Magistri scholarum

M. Stephanus Pethö, rhetor et poeta

M. Nicolau Hrabowszki, syntaxista et gram-

matista, visitator orationis primae et examinis vespertini

M. Mathias Bezegh, principista et parvisita, visitator orationis secundae et examinis matutini

Coadiutores

Ioannes Egyed, emptor, dispensator, creditarius

Laurentius Wenig, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Ostermayr, cellarius, infirmarius, praefectus pistrini, ianitor

1666

P. Stephanus Pominovski, superior, operarius, confessarius templi

P. Ioannes Granchich, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis

P. Franciscus Czehi, praefectus spiritus, confessarius residentiae et sanitatis

P. Ladislaus Welcznovski, operarius, praeses congregationis mortuorum, confessarius templi, consultor

P. Nicolaus Szeczenyi, confessarius residentiae et templi ac Illustrissime Comitissae Chakianae Viduae, monitor, consultor

P. Paulus Helesfényi, concionator quadragesimalis, catechista in residentiae sacello, confessarius residentiae

P. Paulus Szuchai, procurator, confessarius templi, consultor

Magistri scholarum

M. Gabriel Chinorani, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Petrus Petkovich, syntaxista et grammaticista

Iuvenis quispiam saecularis principia et infimam.

Coadiutores

Ioannes Egyed, emptor, dispensator, creditarius, socius exeuntium

Laurentius Wenig, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, socius exeun-

tium

Michael Ostermayr, cellarius, ianitor, infirmarius

1667

P. Franciscus Vizsocsani, superior

P. Paulus Szuhay, minister et procurator, operarius hungaricus et slavonicus, praefectus templi et sanitatis, consultor

P. Franciscus Nedeczki, concionator slavonicus in cathedrali, consultor et monitor, praeses congregationis mortuorum, examinador candidatorum, praefectus spiritus, confessarius residentiae

P. Franciscus Csehu, confessarius residentiae

P. Paulus Hellesfeni, concionator quadragesimalis, catechista et confessarius templi, corrector lectorum mensae

Magistri scholarum

M. Ioannes Petroczy, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Iacobus Markievich, syntaxista et grammaticista, visitator meditationis

M. Ioannes Nimniczki, principista et infimista, visitator examinis

Coadiutores

Ioannes Egyed, emptor, dispensator, creditarius, socius exeuntium

Leonardus Kraus, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, socius exeuntium

Michael Ostermayr, infirmarius, pistor, cellarius

Vitus Gatterer, cocus

1668

P. Franciscus Vizszechani, superior, confessarius templi

P. Franciscus Galgoczy, minister, operarius, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Chehy, confessarius nostrorum et templi

P. Franciscus Nedetzki, concionator slavonicus in cathedrali, praeses congregationis mortuorum, examinador candidatorum, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et templi, monitor, consultor

P. Ladislaus Welcznovski, operarius slavonicus, confessarius templi, procurator, consultor

P. Paulus Hellesfeni, concionator quadragesimalis, catechista et confessarius templi, praefectus et confessarius templi, decisor casuum domi

Professores scholarum

M. Iacobus Marchievich, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Andreas Dubnizki, syntaxista, grammaticista, visitator examinum

M. Ioannes Jurikovich, principista, parvita, visitator meditationis

Coadiutores

Balthasar Halbhueber, cocus, excitator

Ioannes Egyed, emptor, dispensator, crendentiarius, visitator nocturnus

Leonardus Kraus, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Ostermayr, infirmarius, pistor, cellarius, habet curam lucernarum

1669

P. Nicolaus Szecheny, superior, operarius hungaricus, confessarius templi

P. Ignatius Skala, minister, procurator, praefectus sanitatis et ecclesiae, operarius slavonicus, praeses Agoniae, consultor

P. Franciscus Chehi, confessarius nostrorum et templi, exhortator domesticus, consultor

P. Franciscus Nedeczki, concionator slavonicus in cathedrali, praefectus spiritus et scholarum, confessarius nostrorum et templi, examinador candidatorum, consultor

P. Paulus Helesfeni, concionator quadragesimalis, catechista, confessarius templi,

praefectus lectorum mensae, decisor casuum domi, dat puncta fratribus germanicis, exhortator eorundem

P. Thomas Odacher, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Andreas Dubniczki, syntaxista, grammaticista, exhortator studiosorum, visitator meditationum

M. Ioannes Poloreczki, principista, parvita, visitator examinum

Ioannes Egyed, dispensator, emptor, infirmarius, excitator

Ioannes Grampas, cellarius, pistor

Michael Göz, praefectus vestiarii, sacristanus, visitator nocturnus

1670

P. Georgius Derkay, superior, operarius hungaricus, confessarius templi

P. Franciscus Zeleni, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, operarius slavonicus, consultor

P. Franciscus Chzehy, confessarius nostrorum et templi, exhortator domesticus

P. Franciscus Nedezki, concionator slavonicus in cathedrali, praefectus spiritus et scholarum, confessarius ostrorum et templi, examinador candidatorum, monitor, consultor

P. Ladislaus Welsnovski, procurator, praeses congregationis Agoniae, operarius slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Nicolaus Schezeni (Szécheny), Comitissae Czakianae viduae confessarius et templi, operarius, missionarius slavonicus, iuvat concionatorem

P. Paulus Hellesfeni, catechista, concionator quadragesimalis, confessarius templi, decisor casuum domi, praefectus lectorum mensae, dat puncta fratribus, exhortator eorundem

Professores scholarum

M. Ioannes Nimnicki, rhetor, poeta, prae-

ses congregationis studiosorum

M. Ionas Polereczki, syntaxista, grammatis-
ta, exhortator studiosorum, visitator medi-
tationum

M. Adamus Andreanski, principista, par-
vista, visitator examinum

Coadiutores

Ioannes Egyed, dispensator, emptor, infir-
marius

Ioannes Grampas, cellarius, pistior, excita-
tor

Michael Göz, sacristanus, praefectus ves-
tiarii, visitator nocturnus

1671

P. Georgius Derkai, superior, confessarius
templi, operarius hungaricus

P. Franciscus Zölleni, minister, praefectus
ecclesiae et sanitatis, operarius slavonicus,
confessarius templi, consultor

P. Franciscus Nedežky, concionator sla-
vonicus in cathedrali, corrector lectorum
mensae, praefectus scholarum, confessa-
rius templi, operarius

P. Ioannes Ulturani, praeses congregationis
Agoniae Christi, operarius, missionarius et
concionator festivus slavonicus quadrage-
simalis, catechista, confessarius domus et
templi, consultor

P. Ladislaus Welznovsky, procurator, ope-
rarius slavonicus, confessarius templi, con-
sultor

P. Marianus Fokli, praefectus spiritus, ope-
rarius et concionator hungaricus, decisor
casuum domesticus, confessarius nostro-
rum et templi, missionarius, monitor

P. Nicolaus Nemczani, concionator, slavo-
nicus et confessarius nostrorum et templi,
consultor

Professores scholarum

P. Gabriel Kinorani, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum, dat puncta
fratribus

P. Ignatius Miheš, syntaxista, grammatis-
ta, exhortator studiosorum, visitator medi-
tationis

M. Ioannes Belichai, principista, parvista,
visitator examinum, habet curam rerum
comicarum

Coadiutores

Ioannes Egyed, dispensator, emptor et in-
firmarius

Ioannes Grambas, cellarius, pistior, visitator
nocturnus

Michael Göz, praefectus vestiarii, sacrista-
nus et excitator

Sacerdotes 9, scholastici 1, coadiutores 3,
universi 13.

SPIŠSKÁ MISIA (1673 – 1700)

1673

P. Georgius Derkai, superior, operarius

P. Franciscus Nedeczki, concionator slavo-
nicus, confessarius Episcopi Varadinensis

P. Mathias Stoikovich, concionator slavoni-
cus, operarius

Magister saecularis docet scholas.

1674

P. Stephanus Sixti, vicesuperior, catechista
et operarius, praeses congregationis Ago-

niae, exhortator quadregesimalis

P. Franciscus Nedeczki, concionator et ope-
rarius slavonicus, confessarius Reverendis-
simi Episcopi Varadiensis

Magister saecularis docet scholas.

Ioannes Gebel, oeconomus, coadiutor

Sacerdotes 2, coadiutores 1, universi 3.

1675

P. Ladislaus Welsnovski, vicesuperior, ope-
rarius slavonicus

P. Carolus Mangen, concionator et missionarius germanicus, confessarius templi, consultor

P. Clemens Podl, praefectus spiritus, missionarius et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor, monitor

P. Franciscus Nedeczki, concionator et operarius slavonicus, confessarius Episcopi Varadinensis, nostrorum et templi, consultor

P. Stephanus Sixti, missionarius et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

Sacerdotes 5, coadiutores 1, universim 6.

1676

P. Wenceslaus Swoski, vicesuperior

P. Carolus Mangen, concionator et missionarius germanicus, confessarius nostrorum et templi

P. Clemens Podl, concionator et missionarius germanicus et slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Franciscus Nedeczki, concionator in ecclesiae cathedrali, confessarius Illustrissimi Episcopi Varadinensis

P. Stephanus Sixti, concionator et missionarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

Iacobus Nadasi, coadiutor oeconomus

Sacerdotes 5, coadiutor 1, universim 6.

1677

P. Wenceslaus Sboski, vicesuperior operarius slavonicus, confessarius templi

P. Clemens Geutsoldt, concionator et missionarius in Varralya germanicus

P. Clemens Podl, concionator et missionarius in Varralya germanicus et slavonicus, praefectus spiritus, monitor, confessarius nostrorum et templi

P. Stephanus Horvath, concionator in ecclesia cathedrali, confessarius nostrorum et

templi

P. Stephanus Sixti, concionator et missionarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

Iacobus Nadasi, coadiutor oeconomus.

Sacerdotes 5, coadiutor 1, universim 6.

1678

P. Clemens Guetsoldt, vicesuperior, missionarius Varalliensis, confessarius templi

p. Andreas Dubniczki, missionarius slavonicus Varalliensis, praeses congregationis Agoniae in capitulo, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Georgius Jankovich, praefectus spiritus, monitor, concionator in capitulo, operarius slavonicus, confessarius templi et nostrorum

P. Udalricus Plesl, missionarius Varalliensis, confessarius nostrorum et templi, consultor

Coadiutores

Iacobus Nadasi, oeconomus

Sacerdotes 4, coadiutor 1, universim 5.

1679

P. Andreas Dubniczky, vicesuperior, missionarius slavonicus Varalliae, confessarius templi

P. Georgius Lattai, praeses congregationis Agoniae, operarius, confessarius templi

P. Nicolaus Gyurczani, missionarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Paris Hiettl, missionarius germanicus Varalliae, confessarius nostrorum

Iacobus Nadasi, coadiutor, oeconomus

Sacerdotes 4, coadiutor 1, universim 5.

1680

P. Iacobus Markievich, vicesuperior, missionarius Varalliae

P. Ioannes Fischer, missionarius germanicus Varalliae, confessarius nostrorum et templi

P. Petrus Stanko, missionarius slavonicus

Varalliae, et praeses Agoniae, confessarius
nostrorum et templi
Sacerdotes 3.

1681

P. Iacobus Markievich, vicesuperior
Nicolaus Szekely, coadiutor oeconomus
Universim 2.

1682

P. Ioannes Lenchovich
P. Andreas Chanasi
Sacerdotes 2.

1683

P. Petrus Stanko

1689

P. Andreas Domanski, superior, conciona-
tor dominicalis, operarius, praeses congre-
gationis Agoniae, confessarius templi
P. Adalbertus Benkovich, concionator festi-
vus et quadragesimalis, confessarius domus
et templi
P. Ioannes Ladislawski, catechista, confes-
sarius domus et templi, docet scholas
Sacerdotes 3.

1690

P. Georgius Jankovich, vicesuperior, con-
cionator, operarius slavonicus, confessarius
templi
P. Adamus Andreanski, concionator, opera-
rius slavonicus, confessarius nostrorum et
templi
P. Casparus Marsovcki, syntaxista, gram-
matista, catechista, confessarius nostrorum
et templi
Magister saecularis, principista et parvista.
Sacerdotes 3.

1691

P. Georgius Jankovich, vicesuperior, exhor-

tator quadragesimalis, iuvat concionato-
rem, confessarius templi

P. Georgius Jvanich, concionator festivus in
cathedrali, praeses congregationis Beatae
Matris morientium, perarius, confessarius
nostrorum et templi, consultor

P. Georgius Hlokovich, catechista, docet
scholas, confessarius nostrorum et templi,
consultor
Sacerdotes 3.

1692

P. Georgius Jankovich, superior, exhortator
quadragesimalis, confessarius templi
P. Petrus Stanko, concionator festivus in
cathedrali, praeses congregationis Beatae
Virginis Matris morientium et mortuorum,
operarius, confessarius nostrorum et tem-
pli, consultor
P. Georgius Hlukovich, docet scholas, ca-
techista, confessarius nostrorum et templi,
consultor
Sacerdotes 3.

1693

P. Georgius Jankovich, superior, exhortator
quadragesimalis, confessarius templi
P. Georgius Hlukovich, concionator festi-
vus in cathedrali, praeses congregationis
Beatae Virginis Matris morientium et mor-
tuorum, operarius, catechista, confessarius
nostrorum et templi
M. Antonius Riva, docet scholas
Sacerdotes 2, scholasticus 1: personae 3.

1694

P. Georgius Jankoviz, superior, exhortator
quadragesimalis, praefectus scholarum,
confessarius templi
P. Georgius Hluckovich, concionator fes-
tivus in cathedrali, praeses congregationis
Beatae Virginis Matris morientium et mor-
tuorum, operarius, catechista, confessarius

templi

Magister saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 2.

1695

P. Thomas Sygrai, superior, exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Adamus Adrianski, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis Matris morientium et mortuorum, operarius, catechista et confessarius templi
Magister saecularis docet scholas.

Sacerdotes 2, scholasticus 1: personae 3.

1696

P. Ioannes Subka, superior, exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Adamus Adrianzki, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis Matris morientium et mortuorum, catechista et confessarius templi

Sacerdotes 2.

1697

P. Ioannes Subka, superior, exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Adamus Adrianzki, concionator festivus

in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis, catechista et confessarius templi
Sacerdotes 2.

1698

P. Casparus Hoffer, superior, concionator quadragesimalis, confessarius templi

P. Michael Hollovich, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis, catechista et confessarius templi
Sacerdotes 2.

1699

P. Franciscus Szapoldt, superior, concionator quadragesimalis, confessarius templi

P. Casparus Marsolsky, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis, catechista, confessarius templi

M. Ioannes Pakolvski, docet scholas

Sacerdotes 2, magister 1: personae 3.

1700

P. Franciscus Szaboldt, superior, concionator quadragesimalis, confessarius templi

P. Stephanus Fischemeny, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Beatae Virginis, catechista, confessarius templi et nostrorum, operarius, praefectus scholarum

M. Georgius Skoda, docet scholas, habet curam rerum comicarum et horologii

Sacerdotes 2, scholasticus 1: personae 3.

SPIŠSKÁ REZIDENCIA (1701 – 1773)

1701

P. Franciscus Szapold, superior, concionator quadragesimalis, confessarius templi

P. Stephanus Fischemeni, concionator festivus in cathedrali, praese congregationis Beatae Virginis, catechista, operarius, praefectus scholarum, confessarius domus et templi

M. Paulus Szomarowsky, syntaxista, grammatista, habet curam rerum comicarum et

horologii

Magister saecularis, docet principia et parvam .

Sacerdotes 2, scholasticus 1: personae 3.

1702

P. Iacobus Supka, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, confessarius templi

P. Michael Hollovicz, concionator festivus

in capitulari, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis, operarius slavonicus et conversator, praefectus scholarum, catechista, historicus domus, confessarius domus et templi

M. Tobias Dürner, docet grammaticam et syntaxim, habet curam rerum comicarum et horologii, praefectus hospitum

Sacerdotes 2, scholasticus 1: personae 3.

1703

P. Georgius Hluckovich, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, praeses scholarum, confessarius templi

P. Adalbertus Benkovich, concionator festivus, praeses congregationis Beatae Virginis, catechista, operarius, historicus, confessarius domus et templi

M. Stephanus Sculteti. syntaxista, grammaticista, praefectus hospitum

Magister saecularis, principista et parvista.
Sacerdotes 2, magister 1: personae 3.

1704

P. Georgius Hluchovich, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Agoniae, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Adalbertus Benkovich, confessarius festivus in capitul., praeses congregationis Beatae Virginis Matris, operarius, catechista slavonicus, historicus, confessarius templi
Magister saecularis, principista et parvista.
Sacerdotes 2.

1705

P. Georgius Hluckovich, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Agoniae, praefectus scholarum

P. Adalbertus Benkovich, confessarius festivus in capitularibus, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius slavonicus, ca-

techista, historicus

P. Franciscus Moro, concionator, operarius hungaricus

Magister saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 3.

1706

P. Georgius Hlukovich, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Agoniae

P. Franciscus Moro, concionator, operarius hungaricus

P. Nicolaus Milo, concionator, operarius slavonicus

1707

P. Georgius Hlochovich, superior, exhortator quadragesimalis

P. Nicolaus Milo, concionator festivus et catechista slavonicus

1708

P. Georgius Hluckovich, superior, nunc est Cracoviae

P. Nicolaus Milo, concionator et catechista slavonicus, nunc est Jaurini

Scholas docet saecularis (magister).

1709

P. Georgius Hlukovich, nunc est in Polonia

P. Nicolaus Milo, nunc est Posonii, poeta.

1710

P. Georgius Hluchovich, nunc est Zolnae

P. Nicolaus Milo, est Szalkoczae

1711

P. Georgius Hlukovich, nunc est Leutschoviae

1712

P. Georgius Hlukovich, superior

P. Iacobus Erasim

1713

P. Ioannes Manigai, superior, concionator et operarius

P. Georgius Abrahamfi, concionator et operarius

Sacerdotes 2.

1714

P. Ioannes Manigai, superior, concionator et operarius

P. Franciscus Hrabovski, concionator et operarius

Personae 2.

1715

P. Ioannes Manigai, superior, concionator, praeses congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Franciscus Hrabovski, concionator festivus, catechista, praeses congregationis morientium et mortuorum, operarius (Magister) saecularis, docet scholas.

Sacerdotus 2.

1716

P. Stephanus Fischemeni, superior, concionator, praefectus congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Adamus Zarkoczi, concionator festivus slavonicus, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae (Matris) morientium et mortuorum, operarius (Magister) saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 2.

1717

P. Stephanus Fischemenni, superior, concionator, praeses congregationis Sanctae, operarius, praefectus scholarum

P. Emericus Cserniack, concionator festivus slavonicus, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius (Magister) saecularis, docet scholas

Sacerdotes 2.

1718

P. Georgius Abrahamfi, superior, concionator, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius, praefectus scholarum

P. Emericus Cserniack, concionator festivus slavonicus, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius

(Magister) saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 2.

1719

P. Iacobus Liptai, superior, praefectus scholarum, concionator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Emericus Cserniak, concionator festivus, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius

(Magister) saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 2.

1720

P. Iacobus Liptai, superior, praefectus scholarum, concionator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Iacobus Erasim, concionator festivus in cathedrali, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius

Sacerdotes 2.

1721

P. Iacobus Liptai, superior, praefectus scholarum, concionator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Franciscus Hrabovski, concionator festivus in cathedrali, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius

Sacerdotes 2.

1722

P. Iacobus Liptai, superior, praefectus scholarum, concionator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Franciscus Hrabovski, concionator festivus in cathedrali, catechista, praeses congregationis Beatae Virginis, operarius
Sacerdotes 2.

1723

P. Iacobus Litai, superior, exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Paulus Dugovich, concionator festivus in cathedrali, catechista, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, operarius
Sacerdotes 2.

1724

P. Iacobus Liptai, superior exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Paulus Dugovich senior, concionator festivus in cathedrali, catechista, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, operarius
Sacerdotes 2.

1725

P. Adamus Zarkoczi, superior, praefectus scholarum, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Martinus Stiffa, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

P. Nicolaus Obadalich, docet scholas, catechista
Sacerdotes 3.

1726

P. Adamus Szaroczi, superior, praefectus scholarum, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Georgius Abrahamffi, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

P. Martinus Cizinski, docet scholas, catechista
Sacerdotes 3.

1727

P. Martinus Stiffa, superior, praefectus scholarum, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Iosephus Kelecseni, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

M. Georgius Dernei docet scholas, catechista
Sacerdotes 2, magister 1: universim 3.

1728

P. Martinus Stiffa, superior, praefectus scholarum, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Nicolaus Milo, concionator festivus in cathedrali, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus et operarius

Sacerdotes 2, magister 1: universim 3.

1729

P. Georgius Ziman, superior, praefectus scholarum, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Ioannes Mosonyi, concionator festivus et in cathedrali, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

P. Nicolaus Milo, praefectus spiritus, ca-

techista, operarius

M. Iosephus Rotari, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1730

P. Michael Borza, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Szendrei, praefectus spiritus, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, operarius

P. Ioannes Pirolt, concionator festivus in collegii can. ecclesia, catechista in nostro (templo), operarius, confessarius domus

P. Nicolaus Milo, valentudinarius

M. Ioannes Trstyanszki, docet scholas, historicus domus, iuvat catechistam

Sacerdotes 4, magister 1: universim 5.

1731

P. Michael Borza, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Ioannes Balasovics, concionator festivus in collegii ecclesia, praeses congregationis Matris morentium et mortuorum, exhortator quadragesimalis, confessarius domus, operarius

P. Nicolaus Obadalik, catechista, operarius, historicus et confessarius domus

Saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 3.

1732

P. Georgius Szuhai, superior, concionator in ecclesia collegii, exhortator quadragesimalis in nostro (templo), praeses congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum

P. Daniel Lani, praefectus congregationis Matris morientium et mortuorum, catechista, operarius, confessarius domus,

iuvat Patrem Superiorem in convictu, historicus domus

P. Georgius Imrikovics, missionarius, confessarius domus

M. Georgius Miller, docet scholas

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1733

P. Georgius Szuhay, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Andreas Szendrei, concionator in collegii ecclesia, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

P. Samuel Petras, docet scholas, catechista templi, historicus et confessarius domus

Sacerdotes 3.

1734

P. Georgius Szuhay, superior, concionator in collegii ecclesia, exhortator quadragesimalis in nostro (templo), praeses congregationis Sanctae Annae et Matris morientium et mortuorum, praefectus scholarum, operarius

P. Daniel Lani, catechista, historicus domus, confessarius templi et operarius

P. Michael Rotmund, docet scholas, confessarius domus et templi

Sacerdotes 3.

1735

P. Georgius Szuhay, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Daniel Lany, concionator festivus, catechista, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, confessarius domus et operarius

M. Nicolaus Podhorski, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 2, magister 1: universim 3.

1736

P. Nicolaus Zacharias, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum et congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Georgius Dernei, concionator festivus, catechista, confessarius domus, operarius

P. Paulus Dugovich senior, confessarius domus, operarius

M. Nicolaus Podhorski, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1737

P. Nicolaus Zacharias, superior exhortator quadragesimalis, praefectus scholarum, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum et congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Daniel Melko, concionator festivus, confessarius domus, catechista, operarius

P. Paulus Dugovics senior, confessarius domus, operarius

M. Nicolaus Podhorszki, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1738

P. Paulus Szamaroczi, superior, exhortator quadragesimalis, praeses congregationis Sanctae Annae, praefectus scholarum, operarius

P. Daniel Melko, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, praefectus spiritus, monitor, operarius, consultor primus

P. Iosephus Benaczy, concionator festivus, catechista, operarius

P. Paulus Dugovics senior, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Georgius Miller, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 4, magister 1: universim 5.

1739

P. Paulus Szamaroczi, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae, et operarius

P. Iosephus Benaczi, docet scholas, operarius

P. Melchior Tarnoczi, concionator festivus, consultor primus, catechista, exhortator quadragesimalis, confessarius domus, operarius

P. Paulus Dugovics senior, praefectus spiritus, monitor, praeses congregationis Matris morientium et mortuorum, consultor tertius, operarius

Sacerdotes 4.

1740

P. Paulus Szamaroczi, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Kontill, praefectus spiritus, monitor, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, operarius, consultor primus

P. Iosephus Benazi, operarius, decisor casuum scholarum, historicus domus

P. Ignatius Nemsovi, docet scholas, catechista templi (nostri), operarius

P. Michael München, concionator et exhortator quadragesimalis, confessarius domus, operarius

Sacerdotes 5.

1741

P. Paulus Szamaroczi, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Kontil, praefectus spiritus, monitor, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, operarius, consultor secundus

P. Michael München, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, operarius,

consultor primus

P. Wencelsaus Slabik, catechista, docet
scholas, historicus domus, operarius
Sacerdotes 4.

1742

P. Paulus Szamaroczy, superior, praefectus
scholarum, praeses congregationis Sanctae
Annae

P. Ioannes Szantai, praeses congregationis
Beatae Virginis Mariae Matris morientium
et mortuorum, confessarius domus, opera-
rius, consultor secundus

P. Iosephus Rotari, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, operarius,
confessarius domus, consultor primus

P. Stephanus Raicsani, catechista templi,
historicus domus

(Magister) saecularis, docet scholas.

Sacerdotes 4.

1743

P. Paulus Szamaroczy, superior, praefectus
scholarum, praeses congregationis Sanctae
Annae

P. Iacobus Rotari, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, confessarius
domus, operarius, consultor primus

P. Petrus Balgha, praeses congregationis
Beatae Virginis Mariae Matris morientium
et mortuorum, operarius

P. Stephanus Raicsani, catechista, docet
scholas, historicus et confessarius domus,
consultor primus

Sacerdotes 4.

1744

P. Georgius Miskovics, superior, praefectus
scholarum, praeses congregationis Sanctae
Annae

P. Iacobus Rottari, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, catechista
templi, confessarius domus, operarius,

consultor tertius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis
Beatae Virginis Mariae Matris morientium
et mortuorum, operarius

M. Georgius Kocsek, docet scholas, histo-
ricus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1745

P. Georgius Miskovics, superior, praefectus
scholarum, praeses congregationis Sanctae
Annae

P. Iosephus Rottari, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, catechista
templi, confessarius domus, operarius,
consultor primus

P. Petrus Balga, praeses congregationis Be-
atae Virginis Mariae Matris morientium et
mortuorum, operarius

M. Ioannes Piesczanszky, docet scholas,
historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1746

P. Georgius Miskovics, superior, praefectus
sanitatis et congregationis Sanctae Annae

P. Ioannes Blaskai, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, catechista
templi, confessarius domus, consultor pri-
mus

P. Petrus Balga, praeses congregationis Be-
atae Virgii Mariae Matris morientium et
mortuorum, operarius

M. Iosephus Jilg, docet scholas, historicus
domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1747

P. Ioannes Földessi, superior, praefectus
scholarum, praeses congregationis Sanctae
Annae, operarius

P. Ioannes Blaskai, concionator festinus,
exhortator quadragesimalis, confessarius

domus, consultor secundus, operarius

P. Petrus Balga, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, operarius

P. Georgius Machsall, docet scholas, catechista templi, historicus domus

Sacerdotes 4.

1748

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Ioannes Blaskai, concionator festinus, exhortator quadragesimalis, catechista templi slavonicus, confessarius domus, operarius, consultor tertius

P. Petrus Balga, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, operarius

M. Ioannes Lehoczki, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1749

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae, operarius

P. Ignatius Nemsovai, concionator festinus et exhortator quadragesimalis slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Iosephus Merkay, docet scholas, catechista templi, historicus domus, operarius

P. Petrus Balga, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor primus

Sacerdotes 4.

1750

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Carolus Grueber, docet scholas, histori-

cus domus, operarius

P. Ignatius Nemsovai, concionator festinus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor secundus

Sacerdotes 4.

1751

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Daniel Lani, curat valetudinem

P. Ignatius Nemsovai, concionator festinus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor tertius

M. Andreas Petrovicz, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 4, magister 1: universim 4.

1752

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Georgius Miskovics, praefectus spiritus

P. Ignatius Nemsovai, concionator festinus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

M. Ioannes Janics, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 4, magister 1: universim 5.

1753

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Ignatius Nemsovai, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius, consultor secundus

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

M. Franciscus Palma, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1754

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Iosephus Merkai, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius

M. Franciscus Hessö, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1755

P. Ioannes Palugyai, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Mathias Klain, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor primus

M. Ignatius Platsko, docet scholas, histori-

cus domus

Sacerdotes 3, magister 1: universim 4.

1756

P. Gabriel Graff, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Mathias Klain, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Stephanus Raicsani, docet scholas, historicus domus

Sacerdotes 4.

1757

P. Gabriel Graff, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Antonius Nevedi, docet scholarum, historicus domus, operarius

P. Ioannes Palyugyai, confessarius domus

P. Mathias Klain, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, confessarius domus, operarius, consultor tertius

Sacerdotes 5.

1758

P. Gabriel Graff, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Antonius Nevedi, docet scholarum, historicus domus, operarius

P. Mathias Klein, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius,

consultor primus

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius
Sacerdotes 4.

1759

P. Georgius Arvai, superior, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Lumbtzer, docet scholas, historicus domus, operarius

P. Ioannes Palugyai, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Mathias Klein, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Petrus Balgha, praeses congregationis Beatae Virginis Mariae Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius
Sacerdotes 5.

1760

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Besniz, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus Eiusdem, confessarius domus, operarius

P. Ioannes Baptista Blaskai, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Ioannes Palugyai, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Stephanus Hriankai, docet scholas, historicus domus, operarius
Sacerdotes 5.

1761

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Besniz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Franciscus Biharj, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Ioannes Palugyai, confessarius domus

P. Iosephus Hebenstreit, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius
Sacerdotes 5.

1762

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Carolus Wagner, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Franciscus Benyovski, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus Eiusdem, operarius, confessarius domus, consultor primus

P. Ioannes Földessi, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Iosephus Hebenstreit, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius
Sacerdotes 5.

1763

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Antonius Schindler, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Franciscus Makaj, concionator festivus,

exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius

P. Ioannes Szadeczki, praefectus spiritus et scholarum, monitor, examinador candidatorum

P. Ioannes Rotari, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus Eiusdem, operarius, confessarius domus, consultor primus

Sacerdotes 5.

1764

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Iosephus Hrabeczy, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Iosephus Labancz, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, consultor primus

P. Stephanus Hriankai, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius, confessarius domus
Sacerdotes 4.

1765

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Ferdinandus Litkei, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Hessö, docet scholas, historicus domus

P. Franciscus Pinka, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Stephanus Hrjankai, concionator festivus, exhortator quadragesimalis, catechista slavonicus, operarius

Sacerdotes 5.

1766

P. Stephanus Szali, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Iosephus Spleny, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Ladislaus Martini, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Matthaes Trsztianszki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Stephanus Hriankai, concionator festivus in Collegio ecclesastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius
Sacerdotes 5.

1767

P. Carolus Knopp, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Alexander Rusbaczki, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Andreas Besznicz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Melchior Tarnoczi, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Stephanus Hriankaj, concionator festivus in Collegio ecclesastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius
Sacerdotes 5.

1768

P. Carolus Knopp, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Bessnicz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius

P. Franciscus, Söress, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor primus

Sacerdotes 5.

1769

P. Carolus Knopp, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Besznicz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiae, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Michael Prihely, confessarius templi

P. Wolfgangus Krenn, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

Sacerdotes 6.

1770

P. Carolus Knopp, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Besznicz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Michael Prihely, confessarius templi

P. Wolfgangus Krenn, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

Sacerdotes 6.

1771

P. Carolus Knopp, superior, praefectus scholarum, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Bessniz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius, consultor primus

P. Iosephus Turiak, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius

P. Michael Briheli, confessarius templi

Sacerdotes 6.

1772

P. Carolus Knopp, superior, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Bessniz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiastico, exhortator quadragesimalis, catechista, operarius, consultor

secundus

P. Georgius Krutek, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Ignatius Pallics, praefectus scholarum, confessarius domus, operarius

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius
Sacerdotes 6.

1773

P. Carolus Knopp, superior, praeses congregationis Sanctae Annae

P. Andreas Bessnicz, praefectus spiritus,

monitor, examiner candidatorum, operarius

P. Franciscus Makaj, concionator festivus in collegio ecclesiastico, exhortator quadagesimalis, catechista, operarius, consultor tertius

P. Georgius Krutek, docet scholas, historicus domus, confessarius templi

P. Ignatius Pallics, praefectus scholarum, confessarius domus, operarius

P. Michael Frigeri, praeses congregationis Beatae Mariae Virginis Matris morientium et mortuorum, exhortator in festivitibus eiusdem, confessarius domus, operarius
Sacerdotes 6.

OD PROGLASU K POSTMODERNE

Viera ŽEMBEROVÁ

From Proglas to Postmodernism

Interest in Slavonic cultural and spiritual landmark has its ancient and differently designed investigative history. Finally, quite a lot of conclusions of collective and individual research sprang from the environment of linguists, literary scholars, theologians, interpreters and other cultural and scientific officials with deep professional interest to deepen and to know the unique tool in the emancipation of the Old Slavonic ancestors in the Christian European environment. Cultural reminders of the importance of Cyril and Methodius action in Slovak and non-Slavic cultural environment provide returns to the interpretation of the genesis, themes, semantics and function of the text and its aesthetically adequate transition to another cultural language. The author shows us the touch of current research from Proglasu to Postmodernism in literature science and also has the ambition to draw attention and simultaneously inform about how literary presence lives, which in initiating crisis of literary studies has found its future conversion and utilization.

Key words: *Proglas, Postmodernism, literary science, Slavonic language, Cyril and Methodius.*

Spoločenské vedy pri externých a interných zmenách výskumných podmienok, v ktorých pôsobia, spravidla signalizujú prítomnosť latentnej krízy. Pritom to môže byť signál o nenaplnení zvoleného poznávacieho zámeru, čím – popri inom – sa môže naznačiť pri voľbe či riešení výskumného zámeru odstup od reálneho stavu poznania v odbore, alebo sformulovať aj spochybenie aplikovanej metodológie výskumu.

Pojem kríza poskytuje výklad, ktorý naznačuje, že ide o pohyb výmeny tradičného za experimentujúce, čiže napokon sa i týmto spôsobom navodzuje prirodzený a želaný pohyb, viažuci sa na generačnú výmenu výskumníkov, na posun v tézach a postupných operáciách výskumu a na metodologické otváranie sa interdisciplinárnemu štúdiu pri riešení exponovaného problému. Napokon sa práve týmto procesom vied o spoločnosti a jej ontológii spravidla rozvíjajú jednotlivé vedné odbory a ich predmety.

Humanitné vedy odbornou štruktúrou a predmetmi smerujú svoj výskum do vertikály, čo umožňuje jednak charakter odboru a po ňom skutočnosť, že sa napájajú na podporné spoločenské vedy, ktorými sa ujasňuje ich terminologická, metodická a hodnotová podstata. Literárna veda sa tak napája na filozofiu, estetiku, lingvistiku, psychológiu, sociológiu, ale aj na vedy z prostredia prírodných a technických vied. Navyše národné koncepty umenia, a teda aj vied o umení a spoločnosti, ktoré sa výskumu venujú, sa odlišujú svojimi metódami a analytickými prienikmi do umeleckého artefaktu, ale aj zámerom, ktorým rozširujú dostupné poznanie o svojom predmete alebo o jeho parciálnej súčasti.

Odborne koncipovaná práca s printovým textom patrí k metodologicke náročným úkonom, ktorý podmieňuje genézu aj vek artefaktu a spôsob i následky jeho rozvinutie do kultúrneho prostredia kontinentu, svetovej literatúry, či iného jazykového kontextu, k nekonvenčným postupom výkladu a nekonvenčnej interpretácie za podpory ďalších spoločenských vied.

Kultúrne pripomenutie si významu pôsobenia Cyrila a Metoda v slovenskom i neslovanskom kultúrnom prostredí ponúkajú návraty k výkladu genézy, tematiky, sémantiky a funkcie textu a k jeho esteticky adekvátnej transformácii do iného kultúrneho jazyka. Výskum spracovaný do výstupu *Proglas: úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu* patrí medzi parciálne práce Renáty Bojničanovej a Salustia Alvarada.¹ Na počiatku ich odborného záujmu o vzácnu kultúrnu a duchovnú literárnu pamiatku bol preklad Proglasu zo staroslovienčiny do španielčiny, ale kým sa tak stalo, riešila sa nielen prekladateľská problematika, ale genéza a sémantika termínu proglas, funkcia textu Proglasu, pôvodnosť textu Proglasu a „nová“ interpretácia prvého verša v texte Proglas. Záujem o staroslovienskú kultúrnu a duchovnú pamiatku má svoje dávne a rozlične koncipované bádateľské dejiny. Napokon nemálo záverov kolektívneho aj individuálneho výskumu vzišlo z prostredia lingvistov, literárnych vedcov, teológov, prekladateľov a ďalších kultúrnych a vedeckých činníkov s hlbokým odborným záujmom, ako prehĺbiť a všestranne poznať jedinečnú pomôcku pri emancipácii staroslovienskych predkov v kresťanskom európskom prostredí. Návrat k spochybneniu pôvodnosti Proglasu, teda zneistenie autorstva Konštantína Filozofa, iniciovali „niektorí slavisti, na-

1 BAJONIČANOVÁ, R. – ALVARADO, S. Proglas: Úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu. In *Kontexty literárnej vedy IV*. Eds. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno : Tribun EU 2014, s. 33 – 64.

príklad André Vaillant² alebo Ivan Dujčev,³ váhajú, či autorstvo prisúdiť Konštantínovi Filozofovi alebo Konštantínovi Preslavskému. Argumentom na pochybnosti je podobnosť s básňou Azbučná modlitba, ktorá tvorí „predslov“ jeho vrcholného diela „Poučiteľné evanjelium“.⁴ Nespochybniteľné prisúdenie autorstva Konštantínovi Filozofovi sa opiera o významovú a ohlasovaciu funkciu textu, čo podporili „(...) argumentačné postupy typické pre Konštantína Filozofa, známe z iných dišpút proti nepriateľom kresťanskej viery (...)“.⁵

Ďalším podnetom vrátiť sa ku genéze Proglasu iniciovalo dostupné objasnenie „slova“ proglas: ako odkaz na argumentované výklady termínu sa uvádzajú viaceré, medzi nimi „predslov“, „predspev“, „spev pred predspevom“, „predhlas“, „prívet“,⁶ aby sa obnovila latentná otázka čakajúca na odpoveď, „Čo je to Proglas?“.⁷ Odpoveď na ňu sa zovrela týmto objasnením: „Naopak, vytvoril polysémantické slovo, v ktorom kladie dôraz na „zvukovosť“ pred významom dávajúc do popredia funkciu „uvádzacieho slova“. Dôrazom na zvukovosť (hlasovosť) chcel zároveň zdôrazniť „ohlasujúcu“, „zvestovateľskú“ až „prorockú“ funkciu svojho textu“.⁸ Konštantín vytvoril lexikálny kalk proglas pre názov evanjelizačného textu s funkciou – odkazom pre adresáta a sebe vytvoril jedinečné textové predpolie na mysliteľské a rétorické uvedenie sa v novom spoločenskom prostredí.

Proglas nesie v sebe ďalšiu otázku, tá sa dotýka žánrového zhotovenia textu. Výkladový prierez z dejín genézy až po súčasný zložitý interval vo vede o druhoch a žánroch, teda o súčasť tradičnej a modernej literárnej vedy ponúka *Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě* slavistu Iva Pospíšila.⁹ Genologická problematika do-

2 André Vaillant v *Revue des études slaves* v roku 1956 podľa Renáta Bajoničanová, Salustio Alvarado, s. 39.

3 Ivan Dujčev v *Pohled na dějiny středověké bulharské literatury* v roku 1982 podľa Renáta Bajoničanová, Salustio Alvarado, s. 39.

4 BAJONIČANOVÁ, R. – ALVARADO, S. Proglas: Úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu, s. 39.

5 BAJONIČANOVÁ, R. – ALVARADO, S. Proglas: Úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu, s. 39.

6 Detailne sa autorom Eugen Pauliny, Viliam Turčány, Ján Mišianik, Lubomír Feldek, Ján Zambor, Pavol Žigo a ďalších jednotlivých riešení sémantických prístupov s termínom proglas venujú Renáta Bajoničanová, Salustio Alvarado na s. 35 – 39.

7 BAJONIČANOVÁ, R. – ALVARADO, S. Proglas: Úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu, s. 39.

8 BAJONIČANOVÁ, R. – ALVARADO, S. Proglas: Úvodná reč Konštantína Filozofa pri príležitosti príchodu na Veľkú Moravu, s. 42.

9 POSPÍŠIL, I. *Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě*. In *Z dějin literární vědy: metody a přístupy*. Eds. Ivo Pospíšil, Miloš

minuje v epicentre jeho výskumu a radí sa medzi početné vedecké výstupy Iva Pospíšila, teda motivovanosť jeho nespokojnosti so súčasným „prešľapovaním“ literárnej vedy okolo výskumu druhov a žánrov a nespokojnosť so skutočnosťou má objektívne podložie aj v tom, že sa o túto vednú disciplínu literárnej vedy uchádzajú neraz tí, ktorí sa ňou hlbšie nezaobierajú, čím sa v praxi z termínu genológia stal v časti literárnovedného výskumu zneistený až vyprázdnený termín, hoci „(..) psát o literárních žánrech dnes znamená nevycházet jen z obecné literární vědy a poetiky“.¹⁰

Terminologické posuny a presuny medzi genológiou, genealógiou a žánrom sú také výrazné, že nie je možné podceňiť predmetový a metodologický posun pri ich nesprávnom zapájaní do výpovedí o umeleckom texte, a ak sa tak stane, do jazyka literárnej vedy preniká a zahniezďuje sa „pseudo-vedecký jazyk“.¹¹ Literárny vedec pointuje svoj kritický výklad znejasňovania výskumu a odbornosti výskumníkov v genológii a v umeleckej literatúre takto: „Genologie stojí před jevy, které již nejsou jen mechanickým rozšiřováním jejího prostoru, (...), ale před zásadní proměnou svého předmětu“.¹²

Všestranný a exponovaný záujem o postmodernu a postmodernizmus v literárnej vede začína pôvodne uvádzaním a inšpiratívnym uplatnením sa v senzuálnych umeniach (výtvarné umenie) mimo umeleckej literatúry, ale v slovenskom kultúrnom a literárnovednom prostredí sa naplno hlási postmodernizmus¹³ o slovo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, hoci niektoré textové a poetologické štúdie naznačujú jeho prítomnosť v próze šesťdesiatych rokov.¹⁴ Posmodernizmus nabaluje na seba rozličné indície neumeleckého a širšieho spoločenského kontextu, ktoré vrcholila v prvom desaťročí nového storočia a dnes nie je nezvyčajná jeho prítomnosť, ktorá je latentná, sledovať ako sprítomňovanie línie „postpostmodernizmus“ či „kvázipostmodernizmus“.¹⁵

Zelenka. Brno: Tribun 2014, s. 35 – 53.

10 POSPÍŠIL, I. Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě, s. 37.

11 POSPÍŠIL, I. Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě, s. 39: ako príklad sa a uvádza „teória genologie“.

12 POSPÍŠIL, I. Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě, s. 44.

13 MARČOK, V. V poschodovom labyrinte. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010.

14 V tejto súvislosti, pri časových presunoch sprítomňovania postupov postmodernizmu v slovenskej próze sú podnetné interpretačné výklady Z. Pruškovéj o krátkej prozaickej tvorbe v šesťdesiatych rokoch minulého storočia sústredené do práce „...keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky“. Bratislava: Proxy 1994.

15 POSPÍŠIL, I. Úvodom. In *Postmodernismus: smysl, funkce a výklad (jazyk-literatura-kultura-politika)*. Brněnské texty k slovákistice XV. Eds. Ivo Pospíšil, Josef Šauer, Anna

Kristián Benyovszky v reflexii *Existuje postmoderna? Maďarsko-slovensko-české reflexie* si kladie logickú otázku, ktorá očakáva rovnako koncipovanú odpoveď na to, čo rozumieme a na čo myslíme, keď hovoríme o postmoderne. Pritom naznačuje, že spoločenské vedy participujú na výstuži termínu postmodernizmus iniciatívnejšie, ako to zaznamenáva literárna veda pri iných podnetoch z blízkyh spoločenských vied. Objasňovať postmodernu na literárnom podloží súčasnej maďarskej, slovenskej a českej literatúry a ich národných kultúr je schodné za pomoci literárnej komparatistiky, novšie býva podnetný areálový výskum a nadstavbou vypomôže aj medziliterárne poznanie predovšetkým svojou metodológiou. Kristián Benyovszky konštatuje, že sa maďarská literárna veda vyrovnáva s postmodernou najdiferencovanejšie spomedzi sledovaných národných literatúr, česká je voči nej najzdržanlivejšia a „slovenská vyniká operatívnym prístupom a bezproblémovjším udomácnovaním prevzatých klasifikačných modelov“,¹⁶ aby sa uzavrela reflexia tým, že konfrontované tri literatúry v línii postmoderna a pôvodná tvorba nepovažujú ju za dominantný dobový štýl. Sumujúcim postojom voči postmoderne v súčasnosti je zovšeobecňujúca výpoveď, podľa ktorej „Postmoderna (...) získava natoľko všeobecný význam, že to už hraničí s vágnosťou výrazu, čo vážne ohrozuje jej odbornú použiteľnosť“.¹⁷

V čepanovskom výklade prítomnosť procesov signalizujúcich krízu v literárnej vede treba prijímať nielen ako latentný jav, ale predovšetkým užitočný proces, ktorým sa prirodzene a vrstevnato posúvajú vývinové genologické, estetické, ontologické aj ďalšie artistné „kryhy“ a utvára sa priestor v národnej literatúre na iniciatívy pre nové a iné procesy ako boli tie dovtedy dominujúce vo forme programovej, personálnej, generačnej, estetickej, filozofickej, poetologickej, genologickej obmeny alebo výmeny v štruktúre literárnej vedy, i takto sa v literárnej histórii zachytáva objektívny vývin aj proces. V literárnej kritike sa formujú zložité aktuálne hodnotové a poetologické sústavy národnej literatúry či literatúry v jej nadčasovom význame.

Nazerací dotyk z prierezu na aktuálny výskum od *Proglasu k postmoderne* v literárnej vede mal ambíciu upozorniť a súbežne aj kondenzovane informovať o tom, čím žije literárnovedná prítomnosť, ktorá v iniciačnej kríze literárnej vedy našla svoje budúce premeny a využitie.

Zelenková. Brno : Masarykova univerzita 2012, s. 4.

16 BENYOVŠZKY, K. Existuje postmoderna? Maďarsko-slovensko-české reflexie. In *Postmodernismus: smysl, funkce a výklad (jazyk-literatura-kultura-politika)*, s. 21.

17 BENYOVŠZKY, K. Existuje postmoderna? Maďarsko-slovensko-české reflexie, s. 22.

Historia Ecclesiastica, V, 2014, 1

Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia

**BILASOVÁ, Viera. ÉTOS, DEJINY,
SÚČASNOSŤ. Prešov:
Filozofická fakulta PU v Prešove,
2012. 196 s. ISBN 978-80-555-0611- 1**

Zámer posudzovanej práce možno hodnotiť ako nepochybne zaujímavý, aj keď na druhej strane veľmi náročný. Autorka sa totiž pohybuje vo veľkom rámci jednotlivých historických období, pričom sleduje ich myšlienkové produkty s koncentráciou na problematiku étosu a dejín. Stručne naznačené, ocitla sa v ideovom priestore, ktorý možno vymedziť od Aristotela až po súčasnosť. Konkrétne z hľadiska obsahu diela ide o tieto základné témy: *Étos a dejiny, Cesta k identite, Sila a slabosť étosu na Slovensku v 20. storočí, Imperatív doby - doba imperatívov*. Namiesto záveru sa zameriava na *Výzvy pre slovenský étos v 21. storočí*.

V úvode svojej knihy píše: „Filozofia dejín je pevnou súčasťou historického vedomia, ktoré aktívne vytvára náš vzťah k minulosti, prítomnosti i budúcnosti. Tvoria ju učenia založené na racionalizme i iracionalizme, historickom optimizme až utopizme, historickom skepticizme, postavené na hodnotách humanizmu, ale aj násilia, neslobody a zla. Žiaden zo známych projektov ľudských dejín o ľudskej budúcnosti sa však nestal univerzálnym“¹. Uvedené stanovisko sa mi zdá byť až príliš kategorické. Neskoršie sa k nemu ešte vyjadrím. Na strane 37 stojí: „Filozofia dejín hla-

dá v minulosti ľudstva princípy, zákony a zákonitosti, ktoré umožňujú nazerať na ľudské dejiny ako na zmysluplný proces, ktorý má svoj začiatok, etapy i smerovanie“². Na základe vyššie uvedených myšlienok, by sa dalo očakávať, že filozofia dejín ako systematická filozofická disciplína predstavuje pre ideovo-teoretickú platformu pre ďalšie bádania. To by však predpokladalo využiť potenciál, mám na mysli základné pojmy a problémy filozofie dejín, ktoré by mohli byť funkčným nástrojom pre hlbšie analytické postupy. Konkrétne ide o bazovú kategóriu „dejinné“³ a jej štrukturálne stvárnenie. Tým by sa otvorili možnosti pre filozofické zachytenie procesu sebavytvárania človeka, prípadne jeho sebainterpretácie. Tu mám na mysli predovšetkým myslenie novoveku. A nielen to, aj dejinný proces by bol produktívne kategoriálne zachytený. Tak by napríklad do prepojenia étosu a dejín vstúpil i fenomén politického, teda štátu. Ako napísal Hegel: „Svetové dejiny znázorňujú *postupný* vývoj princípu, *obsahom* ktorého je vedomie slobody... Sloboda spočíva iba v tom, vedieť o takýchto všeobecných substanciálnych predmetoch, ako sú právo a zákon, chcieť ich a vytvárať skutočnosť, ktorá im je primeraná - štát“⁴. A k tomu jedna poznámka, že dnes je pretraktovaná z aspektu univerzalizmu hlavne Kantova filozofia dejín. To len na okraj.

2 Tamtiež, s. 37.

3 Angehrn, E.: *Geschichtsphilosophie*, Stuttgart Berlin Köln: Verlag W. Kohlhammer 1991, s. 25- 34.

4 Hegel, G. W. F.: *Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová Tiskárna 2004, s. 45 - 46.

1 Bilasová, V.: *Étos, dejiny, súčasnosť*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2012, s. 5.

Vrátim sa však k obsahu a postupu autorky. Jej text je pútavý, prehľadný, podávaný interpretačno-výkladovým spôsobom. Svoje úvahy o morálnom vedomí ľudstva a jeho historických konfiguráciách začína v zmysle tradície v antike, tu pripomína Sokrata, podrobnejšie sa venuje Aristotelovi a jeho vymedzením pojmov *étos* a *éthos*. Podľa jej názoru filozof postavil morálne správanie človeka do centra pozornosti filozofickej etiky. Z myšlienkového produkcie antiky vyzdvihla prínos stoikov z aspektu mravnej dokonalosti a naznačila isté podnety aj pre rané kresťanstvo. Historicko-filozofická nadväznosť antiky a kresťanstva mohla byť podľa môjho názoru prezentovaná napríklad aj prostredníctvom analýzy filozofických úvah Aurélie Augustína, tohto *učiteľa Západu*. V zásade možno uviesť, že od filozofov helenisticko-rímskej epochy „prevzal prakticko-etickú líniu ako hlavný cieľ filozofického vedenia, zmenil ju však v súlade so zásadami a úlohami kresťanstva“⁵. Konkrétne možno uviesť problém prepracovania obsahu pojmu blaženosť. Na druhej strane bol to práve Augustínus, ktorý predovšetkým vo svojich dielach *Vyznania* a *O pravom náboženstve* upozornil na *spätosť* dejín a mravného zdokonaľovania sa človeka. V tejto súvislosti možno uviesť jeho fundamentálnu myšlienku: „Hlavnou vecou pri skúmaní tohto náboženstva sú dejiny a to, ako pôsobí podľa proroctva božia prozreteľnosť v čase na spásu ľudského pokolenia, ako a čím vplýva na nápravu ľudstva a prevýchovu k večnému životu“⁶. Dejiny sú podľa Augustína prostriedkom oznámenia toho, čo

sa deje s ľudstvom. Zároveň sú spojené s premenou starého človeka a s vytváraním človeka nového. *Pravé náboženstvo* tak ukazuje cestu k prijatiu duchovných hodnôt. Morálny aspekt tohto náboženstva sa spája so Synom božím, ktorého život tu na zemi v podobe človeka bol *morálnou lekciovou*⁷. Dejiny sú tak preto *hlavnou vecou*, lebo majú prezentovať konkrétne príklady radikálnej zmeny spôsobu života. V tom spočíva aj ich zásadné poslanie.

Zaujímavý príbeh týkajúci sa *záujmu o človeka* uviedol P. O. Kristeller⁸, keď pripomína *skúsenosť* prvého veľkého humanistu ktorým bol F. Petrarca, z jeho výletu na vrchol hory Mont Ventoux. Ten si v úžase nad výhľadom vytiahol Augustínove *Vyznania*, kde našiel túto pasáž: „A lidé podnikají cesty, aby se mohli diviti horským velikánům, obrovským vlnám mořským, mohutnému toku řek, širému oceánu a pohyblům hvězd, seba však zanedbávají“⁹. Petrarca svoju náladu ducha vyjadril takýmto spôsobom: „Bol som omráčený, zavrel som knihu, a hneval som sa na seba, pretože som stále obdivoval pozemské veci aj keď som sa mal už dávno naučiť od pohanských filozofov, že nič nie je obdivuhodné okrem duše. Ak táto je veľká, tak v porovnaní s ňou nič nie je veľké“¹⁰. Pre oboch týchto mysliteľov je príznačné to, že dávajú akcent na človeka a jeho dušu.

Renesanciu ako obdobie prechodu (podľa niektorých historikov filozofie)

5 Sokolov, V. V.: *Středověká filozofie*. Praha: Svoboda 1988, s. 63.

6 Aurelius Augustinus: *O pravom náboženstve*. Antológia z diel filozofov. III. Patristika a scholastika. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1975, s. 117.

7 Tamtiež, s. 123.

8 Kristeller, P. O.: *Filozofia človeka v talianskej renesancii*. In: *Kritika & kontext*. No. 32.2006 XI. Ročník, s. 10.

9 Aurelius Augustinus: *Vyznání*. Praha: Kalich 1990, s. 314.

10 Petrarca, F.: *Le Familiari*. Vyd. E. Rossi, zv. 1. Florencia 1933, s. 159. Citované podľa: Kristeller, P. O.: *Filozofia človeka v talianskej renesancii*. In: *Kritika & kontext*. No. 32.2006 XI. Ročník, s. 10.

spája autorka s takými pojmami ako sú humanizmus a naturalizmus. Som presvedčený o tom, že práve renesancii mala byť venovaná predovšetkým z aspektu pochopenia a najmä diagnózy súčasnosti, oveľa väčšia pozornosť. Tých dôvodov je viacero, na prvom mieste uvádzam transformáciu pôvodného vznešeného humanizmu na občiansky, a predovšetkým je to aj problém krízy humanizmu. Proklamácie o veľkosti a dôstojnosti človeka sa nenaplnili. V tomto smere je potrebné registrovať aj iniciatívu N. Machiavelliho identifikujúceho dôsledky činnosti sebaapresadzovania sa jednotlivcov v oboroch ako boli bankovníctvo, remeslá, obchod či poľnohospodárstvo. Na tomto základe sa Machiavelli vzdáva uvažovania o dobrom človeku či dobrej spoločnosti. To je koniec *klasickej* politickej filozofie. Na druhej strane treba pripomenúť jeho myšlienky týkajúce sa *občianskej spoločnosti*¹¹. Pritom je pozoruhodné jeho riešenie vzťahu politika (moc) a morálka (cnosť). Z hľadiska zachovania poriadku či odstránenia neporiadku. Ide tu o *socializáciu* jednotlivcov a garanciu istoty trvania spoločenského života. Na to mu slúžia dve podoby moci: Vladár ako lev a líška a Vladár ako milovník cností (súcit, česťnosť, oddanosť, humánnosť, nábožnosť). V XVIII. Kapitole presláveného a často jednostranne vykladaného práce Vladára jeho autor odporúča držiteľovi moci: „Nech vyzerá podľa reči a vzhľadu plný súcitu, oddanosti, česťnosti, ľudskosti, nábožnosti. Najdôležitejší je však zbožný výzor, lebo ľudia posudzujú skôr z videnia ako podľa skutkov...“¹² Zaujímavé pritom je, že tento rozmer

jeho tvorby sa v mnohých prípadoch obchádza alebo aj ignoruje.

Na strane 26 textu uvádza autorka pojem *moderný človek*, avšak bez bližšieho vymedzenia. Som toho názoru, že práve tu, na tomto mieste bola možnosť prezentovať podstatné určenia tematiky a to na základe vývojového stvárnenia problematiky. Problematika analýzy novoveku a vzťahu étos a literatúra ako i ďalšie témy až po stranu 79 pokračujú v mnou už akcentovanom štandarde. K tomu môžem dodať len skôr námet, týkajúci sa možnej filozoficko-kritickej inovácie novovekého myslenia, ktorého ambície smerovali k poznaniu základov nielen prírodného, ale i ľudského sociálneho sveta vrátane dejín (T. Hobbes, G. Vico a predovšetkým J. J. Rousseau). Myslím si, že i analýza osvietenstva si zasluhuje väčšiu pozornosť, a to predovšetkým na Slovensku. Na druhej strane pripomínam, že svoj štandard majú aj pasáže textu, ktoré sa týkajú formovania sa národného povedomia, miesta romantizmu v slovenských kultúrnych dejinách, problematiky slovanskej vzájomnosti, i stanoviska autorky k Masarykovej demokracii¹³.

Problematika Slovenska v 20. storočí je v knihe naznačená vo všetkej jej rozmanitosti, rozpornosti a zložitosti. Podľa mňa by si zaslúžila širšie spracovanie. Kritické a pritom uvážlivé a chápané. Ako to naznačil svojho času slovenský historik R. Holec, keď objasňoval v roku 2007 jednu národnostne citlivú udalosť a jej rozmanité interpretácie. Vtedy povedal: „Ukazuje sa, že vnímanie práce profesionálnych historikov má obrovské rezervy. Škola, rodina i celkové ovzdušie spoločnosti musia vnímať dejiny nie ako súbor faktov a obyčajný prostriedok na zneužívanie, ale ako námet na rozmyšľanie, diskusiu, pochopenie ľudských snáh a príbehov vrátane národného príbehu.

11 Machiavelli, N.: Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia, s. 132.

12 Machiavelli, N. Vladár, s. 351. Pozn. Obe diela sú uverejnené v súbornom vydaní pod názvom: Machiavelli, N.: Vladár. Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia. Vojenské umenie. Bratislava: TATRAN 1992.

13 Bilasová, V.: c. d., s. 113.

Cesta k zmene je dlhá zložitá a zrejme bude aj pri všetkých priaznivých predpokladoch generačnou záležitosťou. Bojím sa, že táto spoločnosť si zvolí jednoduché riešenia¹⁴. To sa týka i hodnotenia obrodného procesu.

Vrátim sa však k posúdeniu autorského textu. Objektívne musím konštatovať že záverečné časti monografie sa svojím obsahom ale predovšetkým aj štýlom odlišujú od tých predchádzajúcich a to evidentne. Asi tak ako Machiavelliho 26. kapitola *Vládara* od tých predchádzajúcich. Autorka stanovuje niektoré svoje tvrdenia jednoznačne, ostro, skôr deklaratívne, bez toho, že by sa niektoré veci zvažovali, objektívne hodnotili. Na jednej strane je to jednoznačné odmietnutie socializmu. Preto sú potom paradoxom vyjadrenia niektorých chartistov, pravda až po štvrtstoročí, že socializmus mal aj pozitívne stránky. Ešte zaujímavejšie je v tomto smere vyznieva jej tvrdenie: „Európsky demokratický étos v roku 1989 prvýkrát v dejinách Európy realizoval systémové zmeny v krajinách tzv. reálneho socializmu morálnymi prostriedkami“¹⁵. Asi aj v Rumunsku... Alebo iné stanovisko, poukazujúce na morálnu a demokratickú „neznú revolúciu“¹⁶. Problém spočíva však v tom, že jej veľký morálny étos bol kontaminovaný už v počiatku kolosálnou lžou o zabíjaní študentovi, ktorú bez dôsledného preverenia prebrali aj média demokratickej Európy. Nuž čo, účel svätí prostriedky. Heslovite povedané: *Sloboda a Demokracia, Pravda a Láska zvíťazili nad Lžou a Nenávisťou*. To je oficiálny mainstreamový výklad udalostí. Historik J. Žatkuliak v tejto súvislosti napísal: „V Novemb-

ri sme na námestiach vo veľkej miere nadobudli ľudskú dôstojnosť, čo je jeden z jeho najväčších prínosov a výdobytkov“¹⁷. Ale to veru netrvalo dlho. O téme dôstojnosti človeka sa vyjadril aj sociológ M. Tížik, ktorý v súvislosti s ekonomickou krízou a s pochopením jadra projektu lepšej Európy konštatuje, že je „nutné uvažovať nad tým, ako sa vytvorili predpoklady nového druhu solidarity, ktorý vychádza z ochrany ľudskej dôstojnosti ako predpokladu ľudských práv“¹⁸. V tomto svete, ktorá bol ohlasovaný ako radikálny nástup lepšieho života, prosperity a blahobytu, je všade prítomná *skúsenosť* s porušovanou *ľudskou dôstojnosťou*. Stačí sa len pozrieť okolo seba. A tak sa netreba diviť, ako to ukázal reprezentatívny sociologický výskum realizovaný k 25. výročiu Novembra, zistenia ktorého poukazujú na celkovú nespokojnosť občanov oboch republík, pričom v Českej republike je to 54 % a na Slovensku až 70 % respondentov. To nie je veru dobrá vizitka vládncich ponovembrových politických demokratických elít. Ukazuje sa, že každým dňom sa stále viac približuje do nášho života problematika vyodenia zodpovednosti za nenaplnené sľuby, alebo tu išlo jednoducho o podvod¹⁹ na občanoch vtedajšieho Československa?

Niekedy, ako to sformuloval F. Hruška²⁰ nám pomôže aj pohľad zvonku.

14 Jancura, V.- Holec, R. (Rozhovor): Černová je príbehom o zneužití moci. Pravda. 11. októbra 2007, s. 10.

15 Bilasová, V.: c. d., s. 163.

16 Tamtiež, s. 166.

17 Pacharová, S.: Historik: V Novembri '89 sme nadobudli ľudskú dôstojnosť. Rozhovor s J. Žatkuliakom. Pravda. 13. novembra 2014, s. 9.

18 Tížik, M.: Ľudská dôstojnosť v neolibérálnom kapitalizme. In: Víkend. Príloha denníka Pravda. Sobota 13. decembra 2014, s. 27.

19 Berger, R.: Vrodená gramatika morálky. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra. ŽIVOT-VIERA - UMENIE. Liptovský Mikuláš: Vydavateľstvo TRANOSCIUS. 2013, s. 32.

20 Hruška, F.: Dlhšie vlny dejín - Európa vytriezvenia. Esej na sobotu. Víkend. Príloha denníka Pravda. 19. mája 2012, s. 35.

Tak napr. W. Thompson píše: „Vteda-jšie centrá mobilizácie, skupiny ktorí viedli demonštrácie a pretláčali vpred revolučný proces, v sebe zahŕňali predovšetkým občianske a demokratické fóra vytvorené z demokraticky myslia-cich intelektuálnych disidentov, medzi ktorými boli často aj opozičníci zo sa-motných vládnych strán. Z hľadiska tradičného provo-lávého spektra mož-no ich politické postoje považovať za ambivalentné, no s určitostou možno povedať, že títo ľudia nikdy nesnívali o rozložení systému plnej zamestnanos-ti ani o rozklade základného a komplex-ného systému sociálneho zabezpečenia, ktoré boli zavedené ešte počas starých režimov. Asi najpresnejšie by sme tých-to ľudí označili ako posledné vzplanutie ,socializmu s ľudskou tvárou“²¹. V po-dobnom duchu sa vyjadril aj taliansky odborník na Strednú Európu historik F. Leoncini, ktorý v tejto súvislosti píše o druhej porážke Pražskej jari²².

Veľkou výzvou nielen pre historikov je November 1989, presne povedané *historická pravda o Konci socializmu v Československu*. Koľko rokov budeme musieť ešte čakať? A z hľadiska zod-povednosti, či skôr nezodpovednos-ti politických elít je potrebné kriticky uvažovať aj o sociálnych dôsledkoch politického prevratu. Alebo o reštaurá-cii kapitalizmu. Asi toto má na mysli I. Jurica, keď uvažuje o východoeurópskej

dileme zaobchádzania s kapitalistic-kou ideológiou. V tejto súvislosti píše: „Východná Európa potrebuje vlastnú radikálnu a historicky situovanú kri-tickú teóriu kapitalizmu vychádzajúcu z totalitných štruktúr. Bez tejto sa al-ternatívou a odporom k nerovnostiam systému stáva reprodukcia rasizmov, sexizmov, stigmatizácií a xenofóbie“²³. Asi by sa mal stať kapitalizmus s ľud-skou tvárou náhradou dubčekovského socializmu s ľudskou tvárou...

Špecifickosť pomerov na Slovensko precízne vystihuje názor A. Krempas-kej, ktorá píše: „Na Slovensku je, žiaľ, slobodné podnikanie nedotknuteľným symbolom slobody. Do takej miery, že nedokážeme kritizovať nemorálne kor-porátne praktiky podkopávania štátu a sociálneho zabezpečenia občanov. Nielen sloboda podnikania a sloboda prejavu mali byť výsledkom novemb-rovej revolúcie. Chceli sme si nechať to dobré a vyhnúť sa tomu zlému, dosia-hnuť istý blahobyt a dôstojnosť, ktoré by sme zakotvili v ekonomických a so-ciálnych právach. Ale tie stoja peniaze, ktoré namiesto v našich právach končia na súkromných účtoch na Kajmans-kých ostrovoch“²⁴. A tak sprivatizovaný štát má problémy pri plnení sociálnych služieb voči svojim občanom. To je daň – ako to často prezentujú apologéti súčasného spoločenského usporiadania - daň za slobodu alebo demokraciu. Inak sa to dá pomenovať aj ako predátorská²⁵ postkomunistická transformácia.

Napriek mojím uvedeným poznám-

21 Thompson, W: *The Left in History. Revolution and Reform in Twentieth- Century Politics*. London and Chicago. Pluto Press 1997, s. 119. Citované podľa: Blaha, L.: *Paradoxy prosperity*. Hlavné línie sociálnej kritiky v ére globalizácie I. Vysoká škola v Sládkovičove 2010, s. 85.

22 Leoncini, F.: *L'EUROPA neoliberalista ovvero la seconda sconnita della Primavera di Pra-ga*. In: *L'EUROPA del disincanto*. Dal' 68 praghese alla crisi del neoliberalismo a cura di Francesco Leoncini. Viale Rosario Rubbettino 2011, s. 3 - 24.

23 Jurica, I.: *Ako nebyť komunistom?* Romboid. 2/ 2013, s. 56.

24 Krempaská, A.: *Naše dane v Luxemburgu*. Pravda. 29. novembra 2014, s. 41.

25 Lesay, I.: *Postkomunizmus - doba stvorená pre dravcov*. Aké boli v skutočnosti kroky našej transformácie? Skôr či neskôr to mu-síme priamo pomenovať . Ten čas je tu. Esej na sobotu. Víkend. Príloha denníka Pravda. 4. januára 2014, s. 33.

kam a námetom aj k étosu *nežnej revolúcie*, chcem zdôrazniť jednu podstatnú skutočnosť. A to síce tú, že by sme mali byť vďační všetkým autorom, ktorí píšú o dejinách, aj takýmto spôsobom. Dôvody takéhoto stanoviska sú hlboko zakorenené v podstate našej civilizácie. Vychádzam z inšpiratívnej myšlienky D. Bonhoeffera. Vo svojom texte *Dedičstvo a rozpad*²⁶ sa zameriava na dejinné dedičstvo Západu. Je to určité vnímanie historického času, kedy sa rozplýva otázka dejinného dedičstva. Minulosť a budúcnosť sú otázky a v prítomnosti existuje len z ničoty uchopený okamžik a pokus zachytiť nasledujúci. Dnes žijeme podobne. Zabúdame na minulosť, presnejšie povedané sme nútení na ňu zabúdať, preto že sme v prítomnosti atakovaní množstvom informácií toho najrozličnejšieho druhu, ktoré nás pútajú na okamžik, a budúcnosť je neistá. Zabúdanie je pritom podnecované a účelovo využívané. Ako veľké symboly dejín sú napríklad uvádzané roky 1918, 1948, 1968, 1989, avšak rok 1938 sa až tak často nepripomína. Prečo asi? Historická skúsenosť, nie je predmetom vážnych úvah, historická pravda je prekrytá ekonomickými záujmami, historická pamäť nie je oživená ani sa nerozširuje, skôr sa pomaly a bezstarostne stráca, žijeme tak prítomnosťou, budúcnosť je nepredvídateľná, alebo jednoducho neistá, obavy vyvolávajúca. D. Lužný formuluje nasledujúce poučenie z dejín: „Kto ovláda pamäť, ovláda spoločnosť, kto ovláda minulosť, ovláda súčasnosť“²⁷. Kantovsky sa potom môžeme pýtať: Aké dedičstvo zanecháme tým, ktorí prídu po

nás?²⁸. Z hľadiska svetoobčianskeho ich bude predovšetkým zaujímať to, čo sme im vlastne odovzdali, ak ide napríklad o stav *vecí verejných*. Nám momentálne ostáva len nádej, že sa beh vecí ľudského sveta postupom času zmení k lepšiemu. Možno aj naším pričinením.

Lubomír Belás

GUITMAN, Barnabás. *A cisterci rend magyarországon és közép-európában.*

Piliscsaba: Pázmány Péter Katóli Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009. 495 s. ISBN 978-963-9206-75-5.

Predstavovaný zborník je výsledkom série konferencií, začatých ešte v roku 2002, kedy sa na Katolíckej univerzite Petra Pázmány v Pilišskej Čabe uskutočnila konferencia venovaná františkánskemu rádu. V priebehu niekoľkých rokov sa uskutočnili ďalšie podobné podujatia venované jezuitom, dominikánom, pavlínom, a nakoniec cistercitom. Zborník s vyše štyrmi desiatkami príspevkov predstavuje snahu zostavovateľa a samozrejme jednotlivých autorov predstaviť rád cistercitov a všetky súvislosti týkajúce sa ich pôsobenia na území stredoeurópskeho regiónu.

Príspevky sú rozdelené do štyroch kapitol, pričom najobsiahlejšou je kapitola venovaná práve dejinám a pôsobeniu cistercitov v Karpatskej kotline v období posledných osemsto rokov. V prvej kapitole s názvom *Minulosť a prítomnosť cistercitskej duchovnosti* sú štúdie analyzujúce „duchovnosť cistercitov“ od *Elizuesy Bána*, *Monastický život cistercitských rehoľníčok v kláštore v Érde (Ágnes Szatmáry)*, náboženskú oddanosť cistercitiev (*Olga Horváth*) a zmeny konštitúcie

26 Bonhoeffer, D.: *Dedičstvo a rozklad*. Filozofia. 56. 2001, č. 4, s. 274.

27 Lužný, D.: *Kultúrna pamäť ako koncept sociálnych vied*. Studia philosophica 61, 2014, 2. Masarykova univerzita Brno, s. 19.

28 Kant, I.: *Idea ku všeobecným dejinám*. In: Kant, I. *K večnému mieru*. Bratislava: Archa 1996, s. 67.

cisterciatského rádu (*Ferenc Zakar Polikárp*).

Vzťah cisterciatov a literatúry je názov ďalšieho bloku príspevkov, ktorý otvára štúdia *Klára Berzeviczy*, analyzujúca nemecký prírodopisný rukopis z 15. storočia nájdený v Bronnbachskom opátstve. Kláštorné kódexy v maďarskom jazyku približuje *Ágnes Korondi*, vplyv sv. Bernarda na maďarskú literatúru je názov príspevku *László N. Szelesténeho*. Metaforické súvislosti tzv. „laktačného“ zázraku bližšie osvetľuje v príspevku *Ibolya Macák, Péter Szabó* sa venuje kultu utrpenia Ježiša Krista v 17. storočí, cisterciatské hymny v latinsko-maďarskej básnickej zbierke predstavil vo svojom príspevku *István Kilián*.

Tretí blok príspevkov tvoria práce venované vzťahu cisterciatského rádu a umenia. Pôdorysy a stavebné osobitosti cisterciatských kláštorov v stredovekom Uhorsku analyzuje *Ilona Valter, Béla Zsolt Szakács* sa bližšie venuje svätyniam v raných cisterciatských kostoloch. Stavebná činnosť je taktiež predmetom nasledujúceho príspevku od *Róberta Szerencsésa*, Opátstvo v Zirci a jeho rekonštrukciu opisuje *Bernát Bérczi*, spor medzi cisterciatmi a pavlínmi o ruiny budovy v Pomáz-nagykovácsskej puste približuje *József Laszlovszky*. *Imre Varga Kapistrán* má názov príspevku „Novum formale Monasterium“ a venuje sa v ňom ostrihomskému františkánskemu kostolu a kláštoru a cisterciatskej dielni v Pilisi. Umenie Gottfrieda Bernharda Göza rozoberá vo svojej práci *Zoltán Szilárdfy*, renesančný obraz z ostrihomského múzea kresťanstva analyzuje *Zsuzsa Urbach*, kostol v Zirci v 18. storočí opisuje *János Kiss Jernyei*. Posledná štúdia tohto bloku je venovaná priebehu rekonštrukcie kostola opátstva v Zirci (*Jusztin H.P. Lékai*). Záverečná kapitola je kvôli svojmu rozsahu chronologicky rozčlenená na ďalšie tri podkapitoly,

pričom prvá sa venuje svetu stredovekých kláštorov (*Viktória Hedvig Deák*: Počiatkové vzťahy cisterciatov a dominikánov, *Levente F. Hervay*: Cisterciati v stredovekom Uhorsku, *László Ferenczi*: Poznámky k majetkovej štruktúre cisterciatského opátstva v Toplici). Znovuzrodenie cisterciatov je názov nasledujúcej skupiny príspevkov. Návratu cisterciatov do Uhorska v 17. – 18. storočí sa venuje *Dániel Siptár*, Znovuzrodenie zirskeho opátstva v 18. storočí opisuje *Álmos Ede Badál, András Faragó* približuje rozhodnutia uhorského snemu súvisiace s cisterciatským rádom, dejinám cisterciatského gymnázia v Egeri sa venuje *Sándor Földvári*. Túto podkapitolu uzatvára štúdia *Henryka Gapskiho*: Rozšírenie cisterciatského rádu v stredo-východnej Európe v ranom novoveku.

Búrliwym dejinám rádu je venovaný posledný blok príspevkov (*Tádé József Mozsgai*: Dejiny cisterciatskej duchovnosti v Maďarsku, *László Erdős*: Spomienky na *Gyulu Hagyó-Kovácsa, Norbert Spannenberger*: Výchova katolíckej elity a stavovská spoločenská politika). Spor dvoch cisterciatov sa venuje *Éva Cseszka*, pôsobenie cisterciatov v Kúnszentmártone približuje *Ignác Sulyok*, zrušenie cisterciatského opátstva v St. Gotharde r. 1950 opisuje v príspevku *Attila Viktor Soós, András Mezey* zas približuje sériu súdnych procesov s cisterciatmi v roku 1961. *László Bartusz-Dobosi* uskutočnil prehľad novín so zvláštnym zreteľom na študentské noviny vydávané gymnázium v Pécsi, pedagogické zručnosti Stanislava Kúhna analyzuje *Elemér Várnagy, János Hetényi* opisuje vlastné skúsenosti s opátom Vendelom Endrédym. Zborník uzatvára krátky príhovor *Zoltána Mósera* pri príležitosti otvorenia výstavy s názvom *Keď sa tá dotkne sen*.

Predstavovaný zborník príspevkov prináša množstvo zaujímavých a dote-

raz nepoznaných faktov, týkajúcich sa pôsobenia rádu cistercitov tak v Uhorsku, ako i v celom stredoeurópskom priestore.

Annamária Kónyová

A Dunántúli református egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526 – 1760. Szerk. Köblös, József - Kránitz, Zsolt. Pápa: Pápai református gyűjtemények, 2009. 760 + VII s. ISBN 978-963-86550-6-6.

Predkladaná publikácia predstavuje archontologickú a prozopografickú databázu mien kazateľov a rektorov Zadunajského reformovaného dištriktu. Vyšla na 500. výročie narodenia Jána Kalváina a predstavuje desiaty diel edície prameňov série *Publikácie reformovaných zbierok v Pápe*.

Počas študovania odbornej literatúry venovanej dejinám uhorských protestantských cirkví v 17. – 18. storočí sa bádateľ môže často stretnúť s takým úkazom, že životopisy významných osobností, teda biskupov a svetských patrónov, sú zväčša dostupné a ich rola, ktorú zohrali v živote svojej cirkvi, je objasnená. Zároveň je však veľkým problémom dopátrať sa k životopisným údajom kazateľov a školských majstrov, ktorí tvorili strednú vrstvu cirkevnej spoločnosti. Tento úkaz však nie je typický iba pre novoveké uhorské protestantské cirkevné dejiny. Vo všeobecnosti platí, že málo pozornosti sa venovalo osobnostiam cirkevných dejín, ktorí predstavujú istú šedú, bezmennú masu. Toto tvrdenie platí aj pre katolícku cirkev, pre stredné vrstvy katolíckej cirkevnej spoločnosti, teda pre kanonikov, nižší klérus a na členov rôznych rehoľných rádov. Avšak bez toho, aby sme poznali činnosť, spôsob myslenia, vzde-

lanie, každodenný život, majetkové pomery a mnoho iných faktorov ovplyvňujúcich život tohto „hlavného voja“ nám hrozí, že o vnútornom živote skúmanej cirkevnej spoločnosti získame pomerne nepresný obraz. Existuje niekoľko výnimiek, niekoľko známejších kazateľov alebo rektorov, ale z ich životopisných údajov nie je možné zovšeobecňovať, to by totiž viedlo ku skresleným výsledkom.

Vyššie načrtnutý úkaz má svoje vysvetlenie, existuje málo prameňov. Písomné pramene sa zachovali predovšetkým o známych osobnostiach, o rodinných príslušníkoch cirkevnej štruktúry a o predstaviteľoch duchovnej elity, ale vzhľadom na búrlivosť skúmaného obdobia je početnosť týchto prameňov tiež obmedzená. Aj keď nie je možnosť, aby sme sa dopátrali k detailným životopisom jednotlivých farárov a rektorov, pramene poskytujú údaje aspoň o krátkom životnom úseku skúmaných osobností alebo ponúkajú hoci iba jedinú zmienku. Zbieranie, systematické skúmanie, čítanie a spracovanie týchto prameňov si vyžaduje mnoho úsilia. Databázu farárov a rektorov Zadunajského reformovaného dištriktu zostavil pracovný tím, tzv. Reformovaných zbierok pôsobiacich v meste Pápa. Ich práca sa začala v roku 2005 a jej prvým výsledkom je predkladaná publikácia, ktorá je nenahraditeľným pomocníkom pri skúmaní uhorských cirkevných dejín.

Publikácia ponúka archontologickú a prozopografickú databázu. Archontológia, dávnejšie považovaná za pomocnú vedu histórie, je taká bádateľská činnosť, ktorá vytvára zoznamy mien chronologicky uvádzajúcich nositeľov istého úradu alebo funkcie s uvedením funkčného obdobia. Prozopografia je zas metóda znamenajúca zbieranie a systematizáciu údajov, vzťahujúcich sa na istý okruh osobností. Vzniká tým

prozopografická databáza, ktorá ponúka vybrané údaje o všetkých ľuďoch v rámci daného okruhu a tým umožňuje, aby vo vzťahu ku skúmanej vrstve bolo možné určiť spoločné charakteristické črty. Cieľom teda nie je ponúknuť úplný obraz o jednotlivých osobnostiach, ale uplatniť vybrané výskumné stanoviská podľa možností v prípade všetkých osobností (tzv. metóda kolektívnej biografie).

Publikáciu by sme mohli rozdeliť na tri časti. Prvú časť tvorí úvodná štúdia, ktorej autorom je József Köblös, ktorý predstavuje históriu bádania, metodiku, zásady zostavovania prvého zväzku, pramene výskumu, ale aj budúcnosť databázy s úlohami, ktoré ešte kolektív očakávajú. Druhá časť predstavuje pramene a odbornú literatúru s príslušnými skratkami, ktoré sa vo zväzku používajú. Tretou časťou je samotná databáza, ktorá sa ešte delí ďalej na archontológiu a prozopografiu.

Na začiatku svojej práce musel kolektív autorov objasniť a spresniť, ako bola zostavená cirkevná správa danej oblasti, aké veľké územia patrili v rôznych obdobiach k tu pôsobiacim dištriktom, na aké diecézy sa delili, a ktoré zbory (cirkevné obce) patrili k nim. Až potom bolo možné „zaplniť“ cirkevno-správne jednotky osobami, keď sa pred kolektívom jasne vykreslila štruktúra cirkevnej správy. Potom mohlo na rad prísť zostavenie databázy, ktoré sa delí na dve časti.

Archontologická časť ponúka zoznam nositeľov funkcií rozdelených podľa cirkevno-správnych úrovní: 1. na úrovni superintendencií biskupov (superintendentov) a hlavných notárov; 2. na úrovni seniorátov dekanov (senior), ich zástupcov, čiže proseniorov, ďalej v rámci menších územných jednotiek (proseniorátov) na ich čele stojacich proseniorov, notárov, pokladníkov

a príseďiacich; 3. v abecednom poradí cirkevných zborov (ecclesia) kazateľov, levitov, rektorov a praeceptorov.

V prozopografickej časti bolo cieľom kolektívu to, aby v tabuľkovej forme ponúkli o všetkých funkcionároch dištriktu všetky dostupné údaje vzťahujúce sa na ich kolegiálne alebo zahraničné akademické štúdium, rektorskú činnosť, v prípade farárov na dátum ich vysvätenia, zloženia prisahy, na miesta ich pôsobenia a funkcie v rámci dištriktu alebo seniorátu. V databáze do roku 1760 sa nachádza 1 863 kazateľov alebo levitov, ďalej 534 školských majstrov, teda celkom 2 397, okrúhlym číslom 2 400 cirkevných osôb. Takéto veľké množstvo údajov bezpochyby dovoľuje ich analýzu štatistickými metódami. V niektorých prípadoch figuruje pri mene jednotlivcov aj čas a miesto narodenia, resp. úmrtia alebo meno rodičov, súrodencov, manželiek alebo aj detí. Tieto údaje sú však iba doplnujúce, ktoré sú pri príprave životopisov nenahraditeľné, ale pre štatistický rozbor nedostačujúce.

Obvykle na konci databázy nasleduje miestny a menný register. V prípade tohto rozsiahleho zväzku sa však kolektív rozhodol pre iné riešenie: kompletný materiál je na konci zväzku priložený aj na DVD nosiči vo formáte PDF. Vyhľadávač PDF súborov umožňuje rýchlejšie a efektívnejšie vyhľadávanie v databáze.

Čo sa týka prameňov, kolektív preskúmal viacero druhov prameňov, konkrétne zápisnice z dištriktuálnych zhromaždení a vizitácií, zápisnice zo seniorátnych zhromaždení a vizitácií, ďalej matriky a zápisnice cirkevných obcí a iné zväzky, dokumenty a zbierky dokumentov. Z tohto zväzku chýbajú údaje, ktoré sa eventuálne môžu nachádzať v archívoch jednotlivých cirkevných zborov, prezretie a spracovanie chýbajúcich matrik, zápisníc a spisov

však kolektív plánuje do blízkej budúcnosti.

Záverom možno skonštatovať, že predkladaná publikácia ponúka široké spektrum údajov o kazateľoch a rektoroch, ktorí pôsobili na území Zádunajského reformovaného dištriktu. Autorským kolektívom spomenuté a v databáze uvedené osoby nie sú iba štatistickými subjektmi, ale boli živými účastníkmi dejín, cítiaci a rozmyšľajúci ľudia, ktorí sa snažili svoju službu naplniť v zmysle svojej prísahy. Prínos takejto databázy je veľký, keďže výrazne napomáha úplnejšiemu spoznaniu uhorskej protestantskej cirkevnej spoločnosti nielen v rámci dištriktu, ale aj v rámci celého Uhorska.

Tibor Dohnanec

MILLER, Jaroslav. *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2012. 289 s., ISBN 978-80-7422-215-3.

Ľudské spoločenstvo súčasnosti je už zvyknuté na záplavu informácií z rôznych masovo komunikačných prostriedkov, z ktorých sa momentálne na špičke nachádzajú sociálne siete. Zároveň však už ľudia vedia, že k väčšine zdieľaných informácií je nutné pristupovať s obozretnosťou, istou dávkou nadhľadu a v prípade potreby ani overenie z rôznych iných zdrojov, nie je garanciou dopátrania sa k „objektívnej“ pravde (ak taká vôbec existuje...). Aj zvýšenie vzdelanostnej úrovne do istej miery umožňuje dnešných recipientom „čítať medzi riadkami“ a byť aspoň v minimálnej miere kritickí voči získavaným informáciám.

Technika propagandy však nie je výmyslom len moderného veku, keďže v rôznych spoločenských, vojenských

i politických konfliktoch bola prítomná aj v minulosti. Predstavovaná práca z autorského pera Jaroslava Millera otvára tému propagandy, symboliky a rituálov práve v období európskej reformácie a rekatolizácie, ktoré dokázali využiť práve nové vynálezy (kníhtlač, tlačená noviny, divadlo a pod.) na vlastné ciele. Spomínaná tematika patrí v súčasnej európskej i českej historiografii k oblasti, ktorej poznanie dotvorí komplexnejšie vedenie o protestantizme a vôbec celej protestantskej kultúre. Autor knihu spracoval využitím obrovského množstva prameňov a literatúry rôznej európskej proveniencie a obohatil ju aj o ilustračný materiál.

V úvode knihy autor predstavil vznik, ciele, základné námety a spôsoby propagandy protestantského tábora, ktorá v podstate stála na dvoch základných pilieroch. Z dôvodu legimitizácie vlastnej existencie sa v protestantských materiáloch (letáky, knihy, divadlo) budovala vlastná dejinnosť a „vymyslené tradície“ a z hľadiska posilňovania protestantského tábora sa vytváral diskurz o panprotestantskej jednote. Autor v tejto časti rozoberá aj podstatnú úlohu jazyka v propagande obidvoch táborov. Kým v protestantskej spisbe využívanie národných jazykov vyplývalo z úsilia o desakralizáciu bohoslužieb a možnosť priamej komunikácie so širšími spoločenskými vrstvami, symbolicky predstavovali aj akýsi rozchod s rímskou cirkvou. Naopak latinčina sa v propagandistických materiáloch protestantov stala symbolom katolíctva a zosmiešnenia. Využívanie národných jazykov však nebolo len impulzom pre rozvoj daných jazykov, ale často prinášalo aj mnohé praktické problémy v komunikácii, preklade textov, následkom čoho sa často strácal ich pôvodný význam a dochádzalo k ich vulgarizácii.

V jednotlivých kapitolách práce potom autor veľmi podrobne rozoberá v úvode načrtnuté spôsoby a symboly protestantskej propagandy. V prvej kapitole poukazuje na skutočnosť, že boj proti Rímu sa stal v chápaní protestantskej propagandy základným zmyslom národných dejín a transformoval sa do akéhosi ranonovovekého nacionalizmu. Ako príklady autor uviedol spájanie Arminiána s Martinom Lutherom v nemeckých krajinách, nadväznosť Henricha Stuarta na Artuša, či účelovú interpretáciu Gustáva Adolfa ako vládcu Gótov. Druhá kapitola sa venuje problematike kontinuity a prenášaní identity ako súčasti panprotestantského diskurzu. V nasledujúcej kapitole autor rozoberal tému využívania symbolu hrdinu v protestantskej literatúre a propagande. Či už biblickí, alebo národní hrdinovia sa stávajú alegorickými zobrazeniami a symbolmi predstaviteľov protestantizmu (napr. Fridrich Falcký ako Dávid, Martin Luther alebo Gustáv Adolf ako Herkules).

Veľmi populárnou a využívanou formou nielen protestantskej propagandy sa stali divadelné predstavenia, ktoré autor podrobnejšie rozobral v štvrtej kapitole. Charakterizoval základné rysy európskej drámy a porovnal odlišné tradície protestantského divadla v Anglicku a Sliezsku. Novým spôsobom masovej komunikácie sa v ranom novoveku stali protestantské turnaje a obnovené ideály rytierstva. Okrem toho, že turnaje dotvárali atmosféru mnohých dvorných slávností, mali aj skryté podtóny, najmä politického a propagandistického charakteru, ale aj vojenských cvičení a príprav na eventuálnu vojnu, ktorá neskôr aj skutočne vyústila do tridsaťročnej vojny. Tretím hojne využívaným informačným médiom sa v danej dobe stali noviny, letáky a pamflety. Pri analýze daných prameňov autor po-

ukázal na veľa zaujímavých súvislostí ohľadom informovania širokých vrstiev obyvateľov o aktuálnom vojenskom, politickom či spoločenskom dianí. Už vtedy existoval pomyselný „boj“ o čitateľa, snaha priniesť prvé informácie, vedome dezinterpretovať fakty alebo ich opísať v prospech vlastnej strany.

Jaroslav Miller v závere práce načrtáva zaujímavú alternatívnu hypotézu o cielenej a systematickej propagande utvárajúcej spoločenské postoje a obraz nepriateľa, ktorá sa mohla do istej miery podieľať aj na vypuknutí tridsaťročnej vojny. Podľa autora práve v dôsledku dovtedy nebývanej informačnej explózie, kedy neboli ani spoločenstvom, ani v samotných ľuďoch vytvorené akési efektívne obranné mechanizmy došlo k výraznej manipulácii a radikalizácii spoločnosti. Záverom autor konštatoval, že za pozitívny moment propagandistickej vojny začatej koncom 16. storočia možno považovať vznik prvých nesmelých začiatkov názorovej plurality a s tým súvisiacej tolerance. Monografia Jaroslava Millera je nepochybne veľkým prínosom pre hlbšie poznanie protestantizmu a protestantskej kultúry v Európe.

Annamária Kónyová

SZABÓ, András. *Szepességől Bihari-Protesztantizmus, irodalom és művelődés Magyarországon a 16.- 18. században*. Komárom : Univerzita J. Selyeho – Selye János Egyetem, 2013, 281 s., ISBN 978-80-8122-082-1.

Profesor András Szabó je známym odborníkom vo výskume dejín protestantizmu, protestantskej literatúry a životných osudov mnohých významných osobností uhorskej reformácie. Jeho najnovšia práca je súhrnom štúdií a prác

publikovaných v rokoch 1999 až 2013, avšak mnohé z nich boli z odstupom času doplnené a v niektorých prípadoch i revidované, pretože ako v úvode sám autor uviedol, znovučítaním vlastných prác alebo polemikami vedenými s rôznymi odborníkmi s odstupom času sa niektoré jeho predchádzajúce tvrdenia, názory zmenili.

Aj z teritoriálneho hľadiska práca Andrása Szabóa vykazuje pomerne široké územie, jednotlivé štúdiá sa dotýkajú územia od Biharskej stolice až po Spiš, v časovom vymedzení od druhej polovice 16. do začiatku 17. storočia.

Práca je tematicky rozčlenená do šiestich základných častí skladajúcich sa vo väčšine prípadov z troch až štyroch štúdií. Prvá časť s názvom Horná zem a osmanské okupované územie sa venuje otázkam protestantskej literatúry a vzdelanosti v oblasti Podunajska a hornej zeme v období reformácie. Nasledujúca kapitola Peregrinatio Germanica zahŕňa štúdie venované problematike uhorskej peregrinácie, presnejšie študentskému spolku uhorských študentov vo Wittenbergu, vzťahu Dávida Chytraeusa a Uhorska a archívnym prameňom v Heilderbergu, týkajúcich sa uhorských študentov. V tretej kapitole autor rozoberá vzťah aristokracie ku vzdelávaniu. Prvá štúdia tejto časti sa venuje významnému podporovateľovi uhorskej reformácie v severovýchodnej časti Uhorska v druhej polovici 16. storočia, Františkovi Némethimu, ďalej Bocskaiovskej rodine, ale aj bitke pri Szikszó v roku 1588 a jej propagande. Poslednou štúdiou tejto časti je štúdia, obsahujúca novšie úvahy o kódexe Jóbá Fanchaliho. Samostatná kapitola prináša nové pohľady a informácie o významnej osobnosti uhorskej reformovanej cirkvi, zemplínskeho seniora Štefana Miskolca Csulyáka. Autor predstavil Csulyákyho pôsobenie v Heidel-

bergu, jeho niekoľko životopisov, ale aj jeho dva spomienkové spisy o Štefanovi Bocskaiovi. Úplne inej téme sa venuje autor v kapitole s názvom Zemepanské mestečko, mesto, škola. Dejiny uhorskej reformácie predstavuje v zrkadle životných osudov reformátorov, pričom osobitne sa venuje činnosti Mateja Thoraconyma Kabáta a približuje duchovných a profesorov pôsobiacich v Košiciach v druhej polovici 16. storočia. Posledný súbor štúdií je zameraný na životopisy a portréty predstaviteľov uhorského protestantizmu. Prvá štúdia prináša nové poznatky o prvom období životného osudu Gášpara Károlyiho. Osobám a životnému príbehu plebána Benedika Ilosvaiho z Karlovho Belehradu, ako aj životopisu reformovaného kazateľa Jána Fodora Ilosvaiho sa autor venoval v samostatných štúdiách. V tejto časti András Szabó analyzoval úlohu autoportrétu a biografie v uhorskej protestantskej literatúre a neskorej humanistickej spisbe.

Na konci práce autor uviedol miesta primárnej publikácie jednotlivých štúdií, ďalej zoznam prameňov a literatúry a menný register.

Predstavovaná publikácia profesora Andrása Szabóa je praktickým zhrnutím autorovej vedeckej práce a odborného záujmu v uplynulých štrnástich rokoch, prinášajúca množstvo zaujímavých informácií, nových pohľadov a hodnotení z dejín uhorského protestantizmu, humanistickej literatúry a osobností reformovanej cirkvi.

Annamária Kónyová

***Intézménytörténeti források
a Debreceni Református Kollégium
Levéltárában I.-II. Szerk. Szabadi,
István. Debrecen : Tiszántúli
Református Egyházkerület, 2013.
1608 s. (dva zväzky).
ISBN 978-963-88488-7-1.***

Reformované kolégium v Debrecíne v roku 2013 oslavovalo 475. výročie svojej existencie. Pri tejto príležitosti bolo naplánované vydanie série publikácií, ktoré mali prispieť k spomínaniu a ku skúmaniu histórie kolégia. Ako prvé publikácie tejto série vyšli predkladané zväzky, ktoré dostali názov *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában* (v preklade: *Pramene k dejinám inštitúcie v Archíve debrecínskeho reformovaného kolégia*). Tieto dva zväzky ponúkajú čitateľom všetky dostupné údaje v čo najúplnejšej miere, údaje, ktoré sú pre budúce výskumné aktivity nevyhnutne potrebné. Najväčšiu časť dvoch zväzkov tvorí zoznam mien študentov Kolégia. Publikácia s podobnou tematikou síce bola vydaná už pred viac ako sto rokmi, ale táto publikácia je dnes iba ťažko dostupná a obsahuje mnohé nepresnosti, ktoré bolo nutné spresniť.

Predkladané dva zväzky pozostávajú celkovo z 8 väčších jednotiek. Prvý zväzok (s. 1 – 784) sa skladá z piatich častí. Po krátkom venovaní, ktoré napísal dr. Gustáv Bölcskei, biskup Zatiskej reformovanej diecézy, nasleduje úvodná štúdia predstavujúca históriu kolegiálneho archívu (*A kollégiumi levéltár története*, s. 9 – 31). Autorom tejto štúdie je zostavovateľ zväzku István Szabadi, riaditeľ Archívu Zatiskej reformovanej diecézy a kolégia. Vo svojom príspevku predstavuje pôsobenie kolegiálneho archívu od počiatkov až do dnešných dní, pričom sa venuje aj najdôležitejším osobnostiam minulosti

archívu. Veľmi cennou súčasťou jeho príspevku je príloha, v ktorej vymenováva všetkých vedúcich a riaditeľov kolegiálneho archívu, uvádza publikácie Archívu Zatiskej reformovanej diecézy a kolégia aj odporúčanú bibliografiu k histórii archívu.

Druhá časť dostala pomenovanie *Repertoár kolegiálneho archívu (A kollégiumi levéltár repertóriuma*, s. 33 – 209). V tejto kapitole je rozpisovaný a predstavený zoznam všetkých fondov a spisov nachádzajúcich sa v archíve. Na úvod kapitoly je uvedené celkové množstvo spisov: 1 508 krabíc, 2 841 zväzkov, 812 zošitov, 55 fasciklov, 5 zvitkov a 1345 máp a plánov.

Tretia kapitola je úvodom k štvrtej časti, nazýva sa *Úvod k zoznamu mien študentov (Bevezetés a diáknévsorokhoz*, s. 211 – 218). Ako už na úvod bolo spomenuté, na začiatku 20. storočia bol publikovaný súpis študentov debrecínskeho kolégia. Tento súpis sa viaže k menu Etele Thuryho, ktorý v rokoch 1906 – 1908 vydal v druhom zväzku svojho diela s názvom *Iskolatörténeti adattár (Korpus k dejinám školstva)* mená študentov Debrecínskeho reformovaného kolégia z rokov 1588 – 1791. Tento súpis však obsahuje mená študentov, ktorí získali vzdelanie na vysokoškolskej úrovni. Vydaním predkladaných dvoch zväzkov spláca Debrecínske reformované kolégium starý dlh, keď rozširujúc a dopĺňujúc dielo Etele Thuryho vydáva zoznam mien študentov získajúcich vzdelanie vysokoškolskej úrovne až do roku 1850. Dva zväzky obsahujú celkovo vyše 26 000 mien. Do tohto zoznamu však neboli zahrnuté mená študentov z gymnázia a základnej školy z rozsahových dôvodov, rovnako ani korpus Jána Bakócziho, ktorý uvádza k menám množstvo údajov, ktorých overenie by presiahlo možnosti zostavovateľov. V tejto úvodnej kapitole

predstavuje autor aj použité pramene, či už archívne, alebo rukopisné.

Štvrtá kapitola s názvom *Diáknévsor 1588 – 1792 (Zoznam mien študentov 1588 – 1792, s. 219 – 764)* obsahuje mená študentov a rozličné údaje o nich v uvedenom období vo forme tabuľky. Tabuľka obsahuje: poradové číslo, priezvisko, krstné meno, dátum zápisu, funkciu, miesto pôvodu, či sa stal niekde rektorom, či navštevoval nejakú akadémiu, farársku službu a posledná rubrika má názov ostatné. Táto časť obsahuje celkom 13 010 mien. Aj piata kapitola, ktorá je zároveň poslednou časťou prvého zväzku, obsahuje mená študentov, ale tých, ktorí bývali niekde mimo školy (*Iskolán kívül lakók névsora, s. 765 – 784*). Aj v tejto časti uvádza tabuľka rovnaké údaje, ako v predošlej kapitole, ale takýchto študentov bolo v uvedenom období výrazne menej, iba 272.

Druhý zväzok (s. 785 – 1608) obsahuje ďalšie tri kapitoly a menný register. Prvá obsahuje zoznam mien študentov z rokov 1792 – 1850 (*Diáknévsor 1792 – 1850, s. 791 – 1201*). Mená a údaje sú znovu zhrnuté do tabuľkovej formy, oproti prvému zväzku však pribudli aj nové rubriky, ako trieda, do ktorej sa študent zapísal, po roku 1820 sa uvádza aj meno a povolanie rodiča, resp. poručníka a predošlé školy, po roku 1826 pribúdajú vek, vyznanie, národnosť a označenie „togatus“, resp. „non togatus“. Tento zoznam obsahuje 8 428 mien.

Druhá kapitola druhého zväzku ponúka ešte podrobnejšie tabuľky na základe tzv. *Classificatio Generalis 1820 – 1850* (s. 1204 – 1521). Uvedené sú: poradové číslo, priezvisko, meno, vek, vyznanie, národnosť, miesto narodenia, stolica, povolanie a miesto pobytu otca, resp. poručníka, či je možné označiť ako „togatus“, potom sa uvádzajú roky, kedy

sa zapísal do príslušného ročníka príslušného odboru (teológia, cirkevné dejiny, právo, filozofia, náboženská náuka, francúzsky jazyk, kreslenie, a iné). Tento zoznam obsahuje ďalších 4 513 mien.

Posledná kapitola druhého zväzku obsahuje štatistické tabuľky (*Statisztikai táblázatok, s. 1523 – 1536*). Na záver je uvedený ešte menný register (s. 1539 – 1607), obsahujúci všetky mená zaradené do tabuliek v abecednom poradí.

Dva zväzky predkladanej publikácie sú prvou časťou série publikácií, venujúcich sa histórii jednotlivých členských inštitúcií Debrecínskeho reformovaného kolégia. Ponúkajú zoznam mien študentov, ktorý obsahuje vyše 26 000 mien s príslušnými údajmi o jednotlivých študentoch. Takáto publikácia prameňov sa hodnotí veľmi pozitívne, keďže ponúka základné a nevyhnutne potrebné informácie k prípadným ďalším výskumom, nielen v odbore história, ale aj v mnohých ďalších odboroch, ako regionálne dejiny, dejiny pedagogiky, onomastika, sociológia, a pod. Z hodnoty publikácie neuberá ani fakt, že neobsahuje úvod do histórie Debrecínskeho reformovaného kolégia ako celku, keďže tejto téme sa venuje mnoho odborných článkov a publikácií.

Tibor Dohnanec

BALOGH, Béla. *A máramarosszigeti református líceum története.*

Debrecen : Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi

Levéltár, 2013. 318 s.

ISBN 978-963-8209-22-1.

Aj odborníci, ktorí sa v rámci svojho výskumu venujú dejinám škôl v Uhorsku a Sedmohradsku, mnohokrát zabúdajú na fakt, že do konca prvej svetovej vojny fungovalo v meste Máramarosszi-

get (dnes Sighetu Marmației, Rumunsko) vyššie gymnázium a právnická akadémia disponujúca s niekoľko storočnou históriou. Inštitúcia doplnená o internát pôsobila od 20. rokov 19. storočia pod názvom Lýceum s helvétskym vyznaním (reformované) v Máramarosszigete. Táto škola nikdy nepôsobila ako kolégium, avšak už od polovice 18. storočia označovali študenti ubytovňu pôsobiacu v rámci inštitúcie termínom „collegium“. Najviac študentov navštevovalo lýceum v druhej polovici 19. storočia, v tomto období sa vyššie gymnázium s právnickou akadémiou stáva najdôležitejšou všeobecno-vzdelávacou inštitúciou na území severovýchodného Uhorska. Lýceum pôsobilo v centre mnohonárodnostnej Marmarosskej stolice, kde bola početnosť Maďarov pomerne nízka, aj preto mnohí označili pôsobenie tejto školy prívlastkom „zázračné“. Za spomenutým zázrakom tušili výrazné štátne úľavy a podporu, pramene však dokazujú, že prevažnú časť financií si lýceum dokázalo zabezpečiť z vlastných síl.

V roku 2000 vyšla v Debrecíne práca autora predkladanej monografie Bélu Balogha s názvom *A máramarosszigeti református liceum diáksága 1682–1851* (v preklade *Študentstvo Reformovaného lýcea v Máramarosszigete v rokoch 1682 – 1851*), ktorá obsahovala zoznam mien študentov tejto školy v uvedenom období. Táto monografická práca vyvolala široký ohlas, vyšlo mnoho štúdií hlavne o pôvode a o mobilite študentov. Aj vďaka tomuto záujmu sa autor podujal spracovať dejiny lýcea v monografickej podobe.

Predkladaná monografia je 17. pokračovaním edície s názvom *Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transsylvanicani* a mohli by sme ju rozdeliť na tri časti: úvodná časť, jadro pozostávajúce zo 6 kapitol a príloha. V úvodnej

časti je najprv uvedený predslov vydavateľa, potom nasleduje predslov autora s názvom *Előszó helyett* (s. 7 – 9), v ktorom sú uvedené informácie o predchádzajúcich výskumoch venovaných dejinám školy.

Históriu reformovaného lýcea v Máramarossziget môžeme rozdeliť na tri hlavné obdobia. Týmto jednotlivým obdobiam sú venované prvé tri kapitoly jadra textu. Prvá kapitola má názov *A kezdetektől 1797-ig* (*Od počiatkov do roku 1797*, s. 13 – 24). V období pred reformáciou existovala v Máramarossziget iba mestská farská škola, ktorá bola po rozšírení reformácie prevzatá protestantmi. Postupne sa táto škola začína posilňovať, stáva sa humanistickým gymnáziom prevyšujúcim úroveň triviálnych škôl. Do konca 17. storočia už ide o vyššie gymnázium, ale až do roku 1797 pôsobí ako partikula Reformovaného kolégia v Kluži. Druhá kapitola je venovaná obdobiu od 1797 do 1851 (*Az iskola 1797 és 1851 között*, s. 25 – 44). Na začiatku tohto obdobia bola škola vďaka reorganizácii iniciovanej a realizovanej Petrom Harim povýšená na „Alma Mater“ a zamestnaním dvoch až troch učiteľov ako školská inštitúcia typu kolégia prijala pomenovanie lýceum. Uvedený proces sa skompletizoval začiatkom pôsobenia právnickej katedry v roku 1837. Obdobie uhorskej revolúcie a oslobodzovacieho boja v rokoch 1848 – 1849 znamená koniec spomenutého obdobia v dejinách lýcea. V tejto kapitole sa autor venuje patronátu školy, organizácii výučby, zadeleniu tried a študijného plánu, učebniciam, niektorým predmetom, študijnému poriadku do roku 1848, náradovniam školy, ale píše aj o možnostiach bývania pre študentov, o ich výchove, napomínaní a oblečení, o období uhorskej revolúcie a o učiteľoch lýcea do roku 1851. Tretia kapi-

tola sa zaoberá obdobím v rokoch 1851 – 1921 (*Az iskola 1851 és 1921 között*, s. 45 – 86). Na začiatku tohto obdobia bol viedenským dvorom vydaný školský zákon, ktorý mal za následok, že ďalšia existencia lýcea sa stala otáznou. Spojením všetkých síl po ďalšej reorganizácii vedenej Štefanom Szilágyim v roku 1855 škola získala späť právo verejnosti a začal sa ďalší rozvoj. Vďaka zvyšovaniu počtu učiteľov a tried a uskutočneniu prvých maturitných skúšok získava lýceum status vyššieho gymnázia, v roku 1869, keď sa otvoril právnický kurz, bola škola povýšená do vysokoškolského stavu. A tento status si udržala až do konca 1. svetovej vojny. V tejto kapitole sa autor zaoberá dedičstvom predrevolučného obdobia, vonkajším riadením školy, jej degradáciou a získaním práva verejnosti, pôsobením vyššieho gymnázia a právnej fakulty a ich rozdelením, úpadkom a zánikom školy, ďalej je predstavený gymnaziálny študijný plán, študijný poriadok aj úroveň vyučovania po roku 1851, právna fakulta a jej študijný plán a poriadok, niektoré predmety, výchova a napomínanie študentov a v poslednej podkapitole je priestor venovaný rumunským národnostným snaženiam.

Ďalšie tri kapitoly jadra sú venované študentstvu, knižnici a hospodárskej a tiež finančnej situácii lýcea. V kapitole o študentstve (*Az líceum diáksága*, s. 87 – 107) sú predstavené číselné údaje o študentoch, ktorí študovali na lýceu do roku 1851, ich územná príslušnosť, spoločenský pôvod a ich voľba povolania. Potom sa autorova pozornosť sústreďuje na počty študentov po roku 1849 a na ich rozdelenie podľa materinského jazyka, vyznania, rodiska a spoločenského pôvodu, pričom zvlášť sleduje študentov gymnázia, vyššieho gymnázia a poslucháčov práva. Knižnici lýcea je venovaná piata kapitola (*A líceum*

könyvtára, s. 109 – 125) a v poslednej kapitole jadra autor predstavuje hospodársku a finančnú situáciu lýcea (*A líceum gazdasági és pénzügyi helyzete*, s. 127 – 158), keď sa venuje finančným záležitostiam školy pred rokom 1848, hospodárskej situácii lýcea v rokoch 1849 – 1918, štipendiám a konkurzným odmenám, stravovacej inštitúcii a jej pôsobeniu, výške školného a legáciám po roku 1851, napokon píše o výstavbe a zariadení školskej budovy.

Poslednou časťou predkladanej monografie je textová (s. 159 – 299) a obrazová príloha (s. 301 – 314). Veľmi bohatá je hlavne textová príloha, ktorá ponúka viacero veľmi zaujímavých zoznamov mien (napr. zoznam rektorov, profesorov a iných učiteľov lýcea, zoznam učebníc z rokov 1885/86 – 1889/90, zoznamy určitých skupín študentov), výkazy vo forme tabuliek, ale aj ďalšie doplnky k textu.

Sedemnásť pokračovanie edície publikácií vydaných Archívom Zatikského reformovaného dištriktu venované histórii Reformovaného lýcea v meste Máramarosziget zaplňa značnú medzeru v maďarskej historiografii, nakoľko monografické spracovanie histórie tejto inštitúcie doteraz absentovalo. Práca prináša množstvo nových informácií nielen o dejinách Reformovaného lýcea, ale umožňuje lepšie spoznať aj jeho chod, súčasti a študentov. Súčasťou monografie je veľmi bohatá textová príloha, ktorá vhodne dopĺňa obraz o lýceu, ktorý patril k najdôležitejším školským inštitúciám severovýchodného Uhorska.

Tibor Dohnanec

KOMORÓCZY, Ráhel Szonja.
*Yiddish printing in Hungary. An
annotated bibliography.* Budapest:
Center of Jewish Studies at the
Hungarian Academy of Sciences,
2011. 355 s.
ISBN 978-963-87162-4- 8.

V doterajšom vývoji, napriek množstvu hebrejských kníhtlačí v Maďarsku a ich významnej produktivite, ostávala maďarská židovská bibliografia dlho nepreskúmanou oblasťou. Prvá hebrejská kníhtlač pre potreby židovského trhu vzniká v Maďarsku až v roku 1814. Za 130 rokov od vzniku tejto tlačiarne sa vydalo niekoľko tisíc kníh, periodík a tlačív v hebrejskom písme. Jidiš kultúra a jazyk však stáli doteraz na periférii záujmu maďarskej židovskej historiografie. Nami prezentovaná publikácia sa snaží túto medzeru vo vývoji jidiš kultúry zaplniť.

Sonja Ráhel Komoróczy, súčasný výskumný pracovník Centra židovských štúdií Maďarskej akadémie vied, nám predkladá publikáciu, ktorá obsahuje anotované bibliografie 700 kníh a periodík, ktoré sú písané v jidiš alebo obsahujú jazyk jidiš. Podľa Komoróczyho je cieľom tohto projektu zrekonštruovať korpus jidiš gramotnosti v Maďarsku od 19. storočia.

Z priestorového hľadiska ide o knihy z historického Maďarska, vrátane Transylvánie, Podkarpatskej Rusi i Slovenska. Časový horizont predstavujú monografie i periodiká z dlhého časového obdobia, od roku 1814 až po druhú svetovú vojnu, ktoré sú závislé na rozličných sociálnych a sociologických faktoroch. Z lingvistického hľadiska ide o texty písané štandardnou jidiš. Významná časť textov je písaná aj tzv. germanizovanou jidiš, ktorú autor označuje za jazykovo odlišnú.

Bibliografia je rozdelená do dvoch častí. Prvá obsahuje monografie, druhá sústreďuje pozornosť na tlač a periodické publikácie. Ide zväčša o liturgické a náboženské texty.

Technicky spracovaná publikácia ponúka v abecednom poradí popis každej knihy, ktorý má stálu štruktúru, čo zvyšuje prehľadnosť a ľahkú orientáciu. Odkazy obsahujú názov knihy uvedený v hebrejčine nasledovaný prepisom do jidiš, meno autora alebo editora, miesto vydania, čas vydania, názov vydavateľstva, umiestnenie publikácie, kľúčové slová a detailné poznámky o knihe. Prepis jidiš titulov je uvádzaný podľa tzv. YIVO prepisovacieho systému.

Čitateľom prínosná a prepracovaná publikácia ponúka detailný a obsiahli exkurz do oblasti jidiš kultúry a jazyka, ktorý má význam z pohľadu sociolingvistiky, sociológie a kultúrnej histórie Maďarov. Komoróczymu sa podarilo vytvoriť obraz jidiš kultúry a jazyka, prvýkrát v maďarskom kontexte.

Vladimíra Kordaničová

**SLIVKA, Daniel a kol. Židovská
kultúra v multikultúrnej edukácii.**
Prešov : GTF PU, 2013. 376s.
ISBN 978-80-555-0924-2.

Vedecká monografia s podtitulom: Základné východisko eliminácie neznášanlivosti a xenofóbie v kontexte celoživotného vzdelávania pracovníkov základných a stredných škôl s prílohou didaktických materiálov, bola vydaná na základe výsledkov výskumu z vedeckého projektu KEGA MŠVVaŠ SR s názvom „Multikultúrna edukácia ako základné východisko eliminácie neznášanlivosti a xenofóbie v kontexte celoživotného vzdelávania pracovníkov základných a stredných škôl“.

Publikácia je dostupná na Katedre historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Kolektív autorov pod vedením doc. PhDr. ThDr. Daniela Slivku, PhD. vytvoril vzácne dielo, ktoré otvára brány poznania širokej škále čitateľov. Autori predložili sumár bádania predovšetkým v oblasti židovskej kultúry. Pozitívny prvý dojem u čitateľa vyvolá pútavo navrhnutá obálka zborníka, na ktorej je vyobrazená Dávidova hviezda, menor a oslavy židovských sviatkov. Články sú zoradené v logickej postupnosti a nadväznosti, čo čitateľovi pomáha pri orientovaní sa vo vybraných témach. Čitateľa nepochybne osloví aj CD príloha obsahujúca didaktické materiály, prezentácie a aktivity pre základné i stredné školy.

Publikácia je rozdelená do dvanásť častí. Prvá časť kolektívnej vedeckej monografie rozoberá objektívne znaky a symboly židovského národa a jeho kultúry. Popisuje najznámejšie židovské symboly: Dávidovu hviezdu a židovský svietnik – menoru. Súčasťou popisu je aj pútavá obrazová príloha. Druhá časť publikácie, venovaná židovskej kultúre a jej prejavom v moderne, sa zaoberá etymológiou pojmu Žid, oboznamuje čitateľa so súčasným rozdelením židovského obyvateľstva podľa pôvodu a oblasti, kde žili alebo žijú a taktiež popisuje jednotlivé prúdy judaizmu. Nevynecháva ani oblasť religiozity a náboženskej praxe judaizmu, dáva priestor i sviatkom židovského kalendára, hebrejskému jazyku, písmu, hudbe, židovskej kuchyni a v závere prezentuje kultúrne aktivity židovského obyvateľstva na Slovensku.

Vybraným témam zo štúdia judaizmu je venovaný tretí celok, ktorý postupne rozoberá mystiku v judaizme – kabal, pohľad na posvätnosť ľudského

života, smrť a posmrtný život v chápaní judaizmu či dejiny židovského školstva. V rámci tejto časti publikácie je obzvlášť zaujímavý príspevok o úlohách a postavení židovskej ženy v ortodoxnom a progresívnom judaizme. V štvrtej časti publikácie sú zosumarizované známe fakty o sionizme vo svete a v Izraeli. Pútaťou a obzor rozširujúcou je časť publikácie zaoberajúca sa tragickými osudmi židov na východnom Slovensku, obsahujúca svedectvá a spomienky tých, ktorí autenticky zakúsili dotyk tragédie.

Publikácia venuje priestor aj téme holokaustu. Okrem židovského holokaustu oboznamuje čitateľa s rómskym holokaustom a predstavuje vzťah prešovského biskupa P. P. Gojdiča k Židom. Nemenej interesujúcou je časť monografie opisujúca antisemitizmus a extrémizmus v súčasnosti. Príspevok o posvätných spisoch monoteistických náboženstiev v kontexte dialógu.

Posledné dve časti kolektívnej monografie sú venované edukácii. Časť o multikultúrnej edukácii prezentuje podoby samotného multikulturalizmu a multikultúrnej edukácie v rámci slovenského školstva. Výchova a vzdelávanie v židovskej rodine je príspevkom čitateľovi približujúcim edukačnú prax v rámci náboženskej výchovy a výchovy vo vlastnej rodine. Nemenej zaujímavým je aj záverečný príspevok prezentujúci možný prínos židovskej výchovy pre súčasnú edukáciu nežidovských detí.

Veľkým prínosom publikácie je komplexnosť predstavovanej matérie. Publikácia môže poslúžiť ako vynikajúca edukačná pomôcka v rámci viacerých študijných odborov, nakoľko zahŕňa širokú škálu poznania z oblasti židovskej kultúry, medzináboženského dialógu a multikulturalizmu.

Antónia Rabatinová

**„Szorultságomban – tág tért adottál“.
Balla Árpád református lelkipásztor
hagyatéka. Szerk. Szabadi, István.**

**Debrecen: Tiszántúli Református
Egyházkerületi és Kollégiumi Levél-
tár, 2012. 536 s.**

ISBN 978-963-8209-16-0.

Dejiny reformovanej cirkvi v 20. storočí by bolo možné porovnať s prvým storočím doby reformácie. Ako reformátori učili, človeku nemôže byť odpustené, len z milosti prostredníctvom viery v Krista. V 80. rokoch 19. storočia, keď liberalizmus zavrhol biblickú vieru, popieral božskosť Krista a jeho vzkriesenie, sa ozvalo vierovyznanie debrecínskeho profesora, ktorý hovoril: „*Nemôžeme vzdať našu vieru v Krista, lebo keby sme tak učinili, tým by sme zavrhlí naše predchádzajúce tristoročné biblicko-evanjelické dedičstvo.*“ Táto viera sa napokon uplatnila na prelome 19. a 20. storočia, rozvíjala sa v období medzi dvoma svetovými vojnami a bojovala vo svojej vojne v predchádzajúcich pokoleniach. Dieťaťom tohto storočia bol aj Árpád Balla, ktorý pôsobil vo funkcii farára približne pol storočia v období pred prvou svetovou vojnou a po nej. Vždy patril k zborovým farárom, súčasne rozvíjal významnú literárnu činnosť, organizoval ľudovú vysokú školu, bol hlavným tajomníkom Štátneho reformovaného farárskeho spolku a účastníkom evanjelizačných služieb a práce na poli vzdelávania farárov. Patril k tým farárom, ktorých kvôli biblickej viere zdegradovali, on však znášal tento fakt s trpezlivosťou. Bol totiž presvedčený, že učeník nemôže byť vyššie ako jeho majster.

Šestnásť diel edície s názvom *Ediciones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani* je venovaný dedičstvu reformovaného duchovného pastiera Árpáda Ballu (1910 – 1982). Jeho pozos-

talosti sa v polovici 90. rokov 20. storočia dostali do vlastníctva Archívu Zatiskeho reformovaného dištriktu. Okrem týchto pozostalostí sa nachádza v Blatnom Potoku ešte jeden album s názvom v preklade *Árpád Balla a jeho rodina na fotografiách*.

Predkladanú prácu by sme mohli rozdeliť do šiestich kapitol. Prvá časť dostala názov *Péntekhegyi levelek (Listy z Péntekhegy, s. 9 – 429)*. Už v roku 2000 vydal János Tibori výber s totožným názvom, v ktorom publikuje približne tretinu z celkového počtu 201 fiktívnych listov, ktoré napísal Árpád Balla počas nútenej farárskej služby v obci Sényő (1953 – 1957). Rukopisy týchto listov sa nachádzali v dvoch zošitoch. Podľa svedectva Estery Ballovej, dcéry Árpáda Ballu, ukrýval jeho otec zošity na povale fary v obci Sényő, keďže listy obsahovali kritiku dobových cirkevných pomerov a cirkevného vedenia, za čo by ho pravdepodobne odstránili z pozície farára. V týchto listoch, ktoré môžu aj dnešným čitateľom pripadať aktuálne a živé, sa objavuje duchovný pastier s jasným rozmyšľaním a čistou dušou, ktorý je vždy a za všetkých okolností verný svojej cirkvi a evanjeliu. Okrem listov vydaných vo výbere Jánosa Tiboriho chcel zostavovateľ predkladanej publikácie na základe prosby rodiny vydať celý materiál. Táto vôľa sa však napokon nemohla realizovať, keďže po príprave vyššie spomenutého výberu bolo z pôvodných zošitov odstránených dvadsať listov. Sedem z nich však bolo vydaných v Tiboriho výbere. Listy z Péntekhegy sú publikované v pôvodnom znení, ako boli zaznamenané v rukopisných zošitoch.

Do spomenutých zošitov boli okrem listov zapísané aj kázne z obce Sényő. Tieto kázne sú obsahom druhej kapitoly predloženej publikácie s názvom *Sényői prédikációk* (s. 431 – 484). V ďalšej ka-

pitole s názvom *Az ORLE utolsó főtáka-
ra* (*Posledný hlavný tajomník Štátneho
reformovaného farárskeho spolku*, s.
485 – 498) je predstavená štúdia, kto-
rú v roku 1994 uverejnil autor László
Ötvös v periodiku s názvom *Református
Egyház*. Vo svojej práci sa venoval nielen
životnej dráhe Arpáda Ballu, ale aj jeho
teologickej činnosti, kázňam, jeho pô-
sobeniu vo funkcii hlavného tajomníka
farárskeho spolku a na konci svojho prís-
pevku predstavuje farára – spisovateľa.

Nasledovná kapitola s názvom
„*A Kegyelem többlete*“ – *Balla Árpád
felett* („*Prebytok milosti*“ – *nad Árpá-
dom Ballom*, s. 499 – 508) obsahuje
kázeň Lóránta Hegedűsa, ktorá odznela
na pohrebe Arpáda Ballu. Predposledná
kapitola s názvom *Levéltári hagyatéki
leltár* (*Archívny inventár pozostalostí*,
s. 509 – 515) uvádza podrobný zoznam
dedičstva Arpáda Ballu, ktoré sa nachá-
dza v Archíve Zatiského reformovaného
dištriktu. Poslednou kapitolou (*Névtár
– a levelekben szereplő korabeli egyházi
személyekhez*) je zoznam mien, ktorý
obsahuje mená figurujúce v jednotli-
vých listoch s krátkym predstavením
daných osôb.

Cirkevnej historiografii výraznou
mierou pomôže, ak sa pripravia a za-
chovajú životopisy, resp. opisy kariéry
jednotlivých osobností vo vzťahu k jed-
notlivým obdobiam alebo pokoleniam.
Veľmi osožné a prínosné je teda z hľadiska
skúmania cirkevných dejín predchá-
dzajúceho storočia, hlavne jeho druhej
polovice, predstavenie života, činnosti,
listov, kázni a dedičstva duchovného
pastiera – vedca Arpáda Ballu.

Tibor Dohnanec

CORANIČ, Jaroslav (ed.).
***Gréckokatolícka cirkev na Slovensku
vo svetle výročí III.* Prešov:**
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity,
2013. 425 s.
ISBN 978-80-555-0850-4.

V dňoch 29. a 30. apríla roku 2013
sa konala konferencia v rézii Katedry
historických vied Gréckokatolíckej te-
ologickej fakulty Prešovskej univerzity
v Prešove. Nosnou témou prednese-
ných a diskutovaných príspevkov bola
Gréckokatolícka cirkev na Slovensku
a reflexia niektorých významných vý-
ročí. Okrem spomínaného ovocím kon-
ferencie je predstavovaný zborník prís-
pevkov pod názvom *Gréckokatolícka
cirkev na Slovensku vo svetle výročí III.*
Predchádzali mu rovnomenne zborníky
v rokoch 2009 a 2012.

Zborník prináša 29 štúdií z pera do-
mácich i zahraničných autorov. Nájde-
me tu príspevky známych pracovníkov
v tejto oblasti výskumu, napr. z Apoš-
tolského exarchátu gréckokatolíckej
cirkvi v Českej republike, Teologické-
ho inštitútu Teologickej fakulty Kato-
lickej univerzity v Spišskom Podhradí,
Teologickej vysokej školy sv. Atanáza
v Nyíregyháze, Užhorodskej národnej
univerzity v Užhorode, z Univerzity
Komenského v Bratislave, SAV Brati-
slavy a Košíc, Torontskej univerzity, Tr-
navskej univerzity v Trnave, Katolíckej
univerzity v Ružomberku, Rzesowskej
univerzity v Rzeszowe, Univerzity Pa-
lackého v Olomouci, Ukrajinskej ka-
tolíckej univerzity v Lvove a domácej
Prešovskej univerzity v Prešove. Kniha
sa člení do dvoch primárnych oblastí,
ktorými sú: *Cyrlometodská problema-
tika v dejinách kresťanstva na Sloven-
sku a Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi
na Slovensku*, pričom štúdie sú zorade-
né chronologicky podľa prezentovanej
témy.

V rámci prvého bloku príspevkov nachádzame témy viažuce sa k 1 150. výročiu príchodu svätých Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. S dejinami gréckokatolíckej cirkvi sa spájajú viaceré výročia, ako prezentuje editor zborníka PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.: 240 rokov od biskupskej vysviacky Andreja Bačinského, mukačevského biskupa, 220 rokov od narodenia a 170 rokov od biskupskej vysviacky Jozefa Gaganca, prešovského biskupa, 210 rokov od narodenia Alexandra Duchnoviča, kanonika Prešovskej Kapituly, 100 rokov od menovania Dr. Štefana Nováka, prešovského biskupa, 80 rokov od systematizovania farnosti v Prahe a etablovania Gréckokatolíckej cirkvi v Čechách a 45 rokov od obnovenia činnosti Gréckokatolíckej cirkvi v Československu.

V širšom kontexte, vrátane introdukcie do situácie na Veľkej Morave pred príchodom vierozvestcov a požiadavke kristianizácie i šíreniu slovanského jazyka, obzvlášť v liturgii, pojednáva prof. Richard Marsina. Prof. Ján Lukačka popisuje praktickú stránku dôsledkov misie v podobe prekladov bohoslužobných kníh i vznik samostatnej cirkevnej provincie. ThLic. Andrej Škoviera prezentuje spolupracovníkov svätých Cyrila a Metoda a význam ich pokračovateľského diela v slovanskej kultúre. Uvádza pomenovania a hypotézy formovania sa tejto skupiny najbližších učeníkov i pramene, v ktorých sa spomínajú. Mgr. Martina Krúpová bližšie predstavuje Klementa Ochridského, jedného z týchto spolupracovníkov. Prof. Peter Žeňuch postavil svoj príspevok na kultúrnych kontextoch cyrilo-metodského dedičstva na našom území a vplyve na slovanskú identitu. Príspevok disponuje úryvkami zo spisu M. Bradáča *Dejiny novozákonnej cirkvi* k poukázaniu na vzdelanosť, etické a jazykové pomery v prostredí byzant-

ske-slovanského obradu v biskupstve Mukačevskom. Historickým prameňom, všeobecným faktom, legendám i stále otvoreným otázkam o cyrilo-metodskom dedičstve aj o ich dôveryhodnosti pojednáva doc. Ladislav Hučko. Odvolávanie sa na cyrilo-metodskú tradíciu, nehmatateľné stopy a vplyv v neskorších obdobiach ozrejmuje príspevky prof. Pavla Mareka pod názvom *Moravská cyrilometodská tradícia a její transforace na přelomu 19. a 20. století* a doc. Zuzany Lopatkovej pod názvom *Cyrilo-metodská tradícia a Spolok sv. Vojtecha (do r. 1918)*. HEDr. Ľuboslav Hromják prináša štúdiu *Vplyv encykliky Grande munus na slovanskú liturgiu u Slovákov*. Príspevok prof. Vilama Judáka s názvom *Arcibiskup Karol Kmeťko a šírenie cyrilo-metodskej úcty* uzatvára prvú tematickú časť príspevkov. Súbor príspevkov asociovaných s dejinami Gréckokatolíckej cirkvi otvára ThDr. Ján Babiak, PhD., prešovský arcibiskup a metropolita pripomenutím 5. výročia vzniku Gréckokatolíckej metropolie sui iuris a vymenovaním 1. prešovského arcibiskupa a metropolitu. Vyzdvihol niektoré významné medzníky v dejinách tejto cirkvi v oblasti pastoraálnej, hierarchickej, pedagogickej formácie, nadviazania na posoborové udalosti, pútnické lokácie, život veriacich, územné kompetencie, chrámy a farské budovy. Neopomenul osobnosti blahoslavených. Doc. Vladimír Rábik prezentoval cirkevnú i feudálnu správu panstva Makovica v 15. stor. a zachytáva prisťahovalectvo Rusínov s ich východným kresťanským rítom. Za najvýznamnejšie považuje nepôvodné etnické a sídelné vplyvy a asimiláciu, pričom náboženskú definíciu Rusínov považuje za významný vymedzovací prvok voči domácomu obyvateľstvu. Stredoveké a rano-novoveké dejiny pravoslávia na území Spiša, Šariša, Zemplína

a Už, so situáciou v obciach náležiacich k tomuto územiu, približuje príspevok doc. Miloša Mareka. Prof. Paul Robert Magocsi predstavuje vývoj i jurisdikčnú štruktúru gréckokatolíckych a pravoslávnych komunít v habsburskej monarchii v rokoch 1526 – 1918. Prof. Stanisław Nabywaniec obracia pozornosť ku vplyvom eparchií Przemysl a Mukachevo, k formácii únijných snáh východného obradu s Rímom. Vyzdvihuje vplyv biskupa Athanasia Krupeckého z Przemyslovkej eparchie. Dejiny gréckokatolíkov, územné a jurisdikčné kompetencie a správu od 17. do začiatku 20. stor. v hornozemplínskych a užských mestečkách mapuje štúdia prof. Petra Kónyu. Dozvedáme sa o profilácii veriacich, sakrálnych stavbách, bohoslužobnom jazyku a náboženských pomeroch v Humennom, Michalovciach, Sobrance. Migračné procesy po Szatmárskom mieri, prístahovalectvo a následný prírastok rusínskeho obyvateľstva viedli k tomu, že sa stali druhou najsilnejšou konfesiou v oblasti. Severovýchodná oblasť niekdajšieho Uhorska v 18. stor. je vo fókuse PhDr. Petra Šoltésa, PhD., ktorý pojednáva o sociálnej emancipácii a disciplinizácii gréckokatolíckeho duchovenstva. Dr. Habil. Puskás Bernadett prezentuje štúdiu barokového umenia za pôsobenia Andreja Bačinského, gréckokatolíckeho biskupa Mukacheva, na základe analýzy strieborných liturgických predmetov a súvzťažnosti gréckokatolíckeho umenia a Viedne, čo sa uplatnilo i pri procese vzniku biskupstva. Problematiku gréckokatolíckeho vzdelania kléru i všeobecného vzdelania po reformách Márie Terézie a Jozefa II. objasňuje Dr. Oleh Turij. Osobnosť prešovského gréckokatolíckeho biskupa Dr. Štefana Nováka približujú Dr. György Janká a PhDr. Jaroslav Coranič, PhD. Prvý z príspevkov sa zameriava na rekonštrukciu procesu voľby na prešov-

ský biskupský stolec. Na život, službu i udalosti za zložitej štátno-politickej situácie v rokoch 1913 až 1920 zameriava fókus následný príspevok. S históriou kontemplatívno-aktívneho života Rádu sestier sv. Bazila Veľkého pri miestnej Gréckokatolíckej cirkvi v kontexte 90. výročia príchodu na naše územie oboznamuje autorka Antónia Petra Čepová. Dejiny gréckokatolíckej farnosti sv. Klimenta v Prahe pri príležitosti 80. výročia jej založenia reflektuje príspevok ThDr. Petra Borzu, PhD. Autor neopomína blahoslaveného Vasiľa Hopka, ktorý stál pri zrode a počiatkoch farnosti. PhDr. Martin Lupčo, PhD. popisuje situáciu pravoslávnej cirkvi v Československu po roku 1950. Nasleduje blok príspevkov približujúcich významné osobnosti. Doc. Anna Plišková predstavuje jedného z národných buditeľov Rusínov v príspevku pod názvom *Alexander Duchnovič ako produkt dobových jazykových koncepcií*. Doc. Stanislav Konečný predstavuje výrazné postavy dejín gréckokatolíckej cirkvi, a to biskupov pôsobiacich v Prešove, J. Gaganca a P. P. Gojdiča, z pohľadu historických paralel a diferencií. Dr. Viktor Vasilovič Kičera vykresľuje okolnosti súvisiace s vraždou biskupa Teodora Romžu. Sériu príspevkov druhého tematického bloku uzatvára reflexia nad 45 rokmi pôsobenia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu od obnovenia jej činnosti z pera prof. Petra Šturáka, dekana fakulty.

Rozsah a štylistika príspevkov je v rézii jednotlivých autorov. V publikácii nachádzame i niekoľko cudzojazyčných štúdií. Kvalita spracovania tém zodpovedá odbornosti autorov.

Dizajn knihy pokračuje v línii predchádzajúcich spomínaných zborníkov z konferencie.

Nachádzame tu príspevky zamerané na lingvisticko-liturgickú, cirkevno-hie-

rarchickú kompetenčnú oblasť, multi-disciplinárny rozmer cyrilo-metodskej misie, či o prínose osobností pôsobiacich v Gréckokatolíckej cirkvi.

Zborník obsahuje 425 strán, prezentujúcich štúdie známych pracovníkov v tejto oblasti výskumu a prináša mnohé zaujímavé postrehy pre odbornú i laickú verejnosť.

Ivana Čechová

CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov : GTF PU, 2013. 416 s.

ISBN 978-80-555-1032-3.

Autor monografie PhDr. Jaroslav Coranič, PhD. predstavil predmetnú problematiku – *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939* v rozvinutej polohe v ôsmich kapitolách. Aspoň ich náčrt:

V prvej kapitole *Spoločensko-náboženská situácia v ČSR 1918 – 1939* analyzuje komplikovaný, anticirkevný vývoj mladého štátu, prenášanie protináboženskej averzie z českých zemí na religióznejšie Slovensko. Negatívnu úlohu tu zohrali pridelení českí úradníci (zvlášť v Mukačevskom biskupstve na Podkarpatskej Rusi). Hľadanie *modus vivendi* so Svätou Stolicou, až r. 1937 boli bulou upravené vonkajšie hranice biskupstiev.

Druhá kapitola *Gréckokatolícka Cirkev na Slovensku 1918 – 1939* je opisom činnosti biskupov Dr. Nováka, generálneho vikára Dr. Mikuláša Rusnáka (1918 – 1922) a biskupa Njaradiho, ich náboženských i administratívnych riešení. Biskupovi Gojdičovi je venovaná osobitná subkapitola s detailnou analýzou jeho činnosti v r. 1927 – 1940.

3. *Územno-správna organizácia Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v r.*

1938 – 1939 opisuje teritórium prešovskej diecézy i diecézy mukačevskej, (ktorá mala na Slovensku 86 z 320 farností; (diecézu oddeľovala od Slovenska len krajinská hranica), vývoj počtu veriacich v oboch diecézach a v dekanátoch podľa štátneho sčítania obyvateľstva.

4. *Národnostné vzťahy v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku 1918 – 1939* je tu detailne prepracovaná veľmi zložitá problematika troch národností, slovenskej, maďarskej a rusínskej a ich vzájomných vzťahov. Rusínska (Ruthéni) sa členila na tri frakcie, rusínsku, veľkoruskú a maloruskú. Najvypuklejšie sa tento stav prejavoval v základnom školstve. R. 1931 bolo v biskupstve 102 škôl (7 229 žiakov) s vyučovacím jazykom slovenským, 100 škôl (9 639 žiakov) s vyučovacím jazykom ruským (rusínskym) a 13 škôl (1 364) s vyučovacím jazykom rusko-slovenským. Ďalšie problémy s meštianskou školou, gymnáziom, učiteľskou akadémiou, bohosloveckou akadémiou, slovenským gymnáziom vrátane ustanovenia generálneho vikára roku 1940 pre slovenských gréckokatolíkov. Vzájomné vzťahy slovenských a rusínskych gréckokatolíkov ilustruje autor na prípade dp. Pavla Spišiaka, farára vo Ver-nári a potom v Toryskách (1938).

5. *Konfesionálne vzťahy medzi Gréckokatolíckou cirkvou a Pravoslávnuou cirkvou v rokoch 1918 – 1939*: Ešte zložitejšia a háklivejšia problematika: formovanie Pravoslávnej cirkvi v ČSR, (roku 1870 bolo evidovaných v prešovskom biskupstve pri sčítaní 55 pravoslávnych). Po skončení prvej svetovej vojny prichádzali do ČSR pravoslávni emigranti z Ruska, zajatci, ktorí sa v Rusku stretli s pravoslávím, čl. orgány boli liberálne, gréckokatolícki veriaci sa búrili proti kobline a rokovine (naturálnym a pracovným povinnostiam svojím kňazom), ktoré pravoslávni rušili. Centrom pravoslavia v prešovskom gr. kat. bis-

kupstve sa stala Ladomírová a hlavným propagátorom senátor Juraj Lažo.

6. *Hospodárska a sociálna situácia v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v r. 1918 – 1939.* Teritórium prešovského gr. kat. biskupstva patrilo v ČSR k najchudobnejším, jeho severná časť bola roku 1915 obsadená ruskou armádou a v bojoch zničená, celé dediny vypálené. Otázka vyplácania kongruy gr. kat. duchovenstvu sa odkladala, zostalo bez príjmov, čo komplikovalo aj odmietanie platenia koblíny a rokoviny. Aj keď ju zákon z roku 1920 zrušil, problém to nevyriešilo, učitelia ju vyžadovali ešte roku 1938.

7. *Rehoľné spoločenstvá pôsobiace na území Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva.* V duchovnej obnove biskupstva zohrali pozitívnu úlohu na jeho území štyri rehoľné spoločenstvá, dve mužské – Rád sv. Bazila Veľkého a Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa (redemptoristi) a dve ženské spoločenstvá – Sestry Radu sv. Bazila Veľkého a Kongregácia Sestier Služobníc Nepoškvrnenej Panny Márie. Opis vzniku kláštorov, sídiel a činnosti.

8. *Vývoj sakrálnnej architektúry gréckokatolíckych chrámov na Slovensku 1918 – 1939,* kunsthistorická kapitola s opisom vzniku stavby, slohu kostolov, stavebných detailov, sprevádzaná farebnými fotozábbermi.

Dr. Coranič predkladá na vydanie dôkladnú prácu, ktorá je ako vyšívaná. Jej štruktúra (názvy a poradie kapitol) mohla byť aj iná, je však výsadným právom autora. Je logická a kapitoly siedma a ôsma dopĺňajú predchádzajúce informácie.

Dôkladná heuristika archívnych dokumentov a literatúry je dôsledkom tvrdého štúdia metodiky na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, ktorej autor robí česť, vrátane analýz na hrane únosnosti a za-

chovávajúc pracovný postup a odvahu *padni komu padni*, napr. pri komentovaní záveru života biskupa Dr. Nováka, vzťahov Rusínov a Slovákov či postupov pravoslávizácie v Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve.

Slovenská Gréckokatolícka Cirkev prešla vlastnou kalváriou, je to skúšaná a trpiaca Cirkev. Jej zbadačené chudobné teritórium sa v rokoch 1918 – 1938 predsa len zviechalo, hoci za krutých a tvrdých podmienok, čo dosvedčuje aj posledná kapitola s fotografiami toľkých pekných nových kostolov, za čím je obrovská obetavosť jej veriacich i kňazov. Neskoršie obdobie po 1950 pripravilo pre túto Cirkev ukrižovanie.

Biskup Pavol Peter Gojdič OSBM (1927 – 1940) s obrovským duchovným a pracovným nasadením riešil problémy veriacich, akoby tušil zlobu budúcnosti. Priam otcovsky, s neuveriteľnou láskou, dobrotou a obetovaním sa robil všetko pre svojich kňazov, ich manželky a deti, vdovy a siroty. Žil pre svoju diecézu, jeho duch sa vznáša nad ňou.

Práca Dr. Coraniča je epopéj i hymnus na obdobie Gréckokatolíckej Cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. Je objavná a prínosná. Niet v nej historických ani dogmatických omylov. Impri mi potest, nihil obstat.

Jozef Šimončík

SLIVKA, Daniel. *História interpretácie posvätných spisov kresťanstva II. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013. 144 s.*

ISBN 978-80-555-0891-7.

Učebné texty pre študentov religio-nistiky a teológie obsiahnuté vo vedeckej monografii *História interpretácie posvätných spisov kresťanstva II.* nadväzujú na učebné texty, zachytávajúce dejiny hermeneutiky publikované v diele:

História interpretácie posvätných spisov kresťanstva I.

Autor, doc. PhDr. ThDr. Daniel Slivka, PhD., pôsobiaci na Katedre historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, vo svojej publikácii poukazuje na dôležité postavenie biblickej a teologickej hermeneutiky v rámci súčasnej interpretácie biblických textov.

Prvá kapitola kladie dôraz na vplyv Druhého vatikánskeho koncilu na súčasné porozumenie a interpretáciu biblických textov, nakoľko práve dokumenty tohto koncilu ponúkli priestor novým metódam exegézy a interpretácie Písma. Druhá časť monografie je venovaná Synode biskupov o Božom slove, ktorá sa uskutočnila z iniciatívy pápeža Benedikta XVI. v októbri 2008. Autor zrozumiteľným spôsobom čitateľovi vysvetľuje postavenie, význam a úlohy Synody biskupov, zároveň stručne a pútavo predstavuje priebeh a dôležité medzníky synody a v závere druhej kapitoly prezentuje i posolstvo a nové hermeneutické výzvy tejto synody.

Najrozsiahlejšia časť monografie je venovaná biblickej hermeneutike. V rámci tretej kapitoly autor definuje a rozdeľuje biblickú hermeneutiku, charakterizuje pojmy: noematiku, heuristiku a proforistiku, nezabúda na aktuálny prínos hermeneutiky pre teológiu a nevyhýba sa ani kritike niektorých súčasných hermeneutických prístupov. Posledná kapitola učebných textov opisuje zásady teologickej hermeneutiky a predstavuje podoby katolíckej hermeneutiky.

Publikácia je prínosom nielen v rámci edukácie študentov religionistiky a teológie, ale jednoduchým spracovaním po formálnej stránke a bohatým po stránke obsahovej nepochybne zaujme širokú škálu čitateľov.

Antónia Rabatinová

ČITBAJ, František. *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve a právnom poriadku Slovenskej republiky*.

Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 381 s.

ISBN 978-80-555-1013-2.

Predmetom recenzie bude kniha, ktorej autorom je gréckokatolícky kňaz a pedagóg doc. JCDr. František Čitbaj, PhD., ktorý prednáša na Gréckokatolíckej teologickej fakulte kánonické právo s osobným zreteľom na právo východných katolíckych cirkví, konfesným a rímskym právom, problematikou katolíckeho ekumenizmu a taktiež sa zaoberá mimosúdnym riešením sporov – v dnešnej dobe veľmi aktuálnou mediáciou. Kniha, ktorej autorom je spomínaný pedagóg, má názov *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve a právnom poriadku Slovenskej republiky*, ktorá vyšla vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Hneď v úvodných stranách tejto publikácie si môžeme všimnúť aj milé venovanie autora, ktorý svoje dielo príznačne venoval dvom novomanželom, Zuzke a Tomášovi. Publikácia sa skladá z úvodu, desiatich kapitol a záveru. Hneď v úvodných stranách kníh nás autor uvádza do problematiky tým, že pripája zoznam skratiek, s ktorými sa stretávame počas celého diela a ktoré by bez vysvetlenia mali pre laického čitateľa takmer nulovú výpovednú hodnotu, keďže sa týkajú výhradne právnej a kánonickej problematiky.

Publikácia sa delí na kapitoly, ktorých je desať. V úvodnej kapitole je ozrejmené ako je manželstvo klasifikované v Kódexe kánonického práva latinskej cirkvi a Kódexe kánonov východných cirkví, ako sa chápe manželstvo ako sviatosť, ako sa rozumie rovnosť manželov, v čom spočíva jednota a nerozlučiteľnosť manželstva a čo

patrí k základným cieľom manželstva. V druhej kapitole sa opisuje právny charakter manželstva, zákony s ním spojené, ktoré regulujú manželstvo a akú autoritu predstavuje nad manželstvom štát a akú Cirkev. Tretia kapitola pojednáva o pastoračnej príprave na manželstvo a na všetko čo predchádza samotnému sláveniu manželstva. V tejto kapitole sa hovorí aj o zasnubách (sponsalia) a čo spadá z hľadiska administratívy pod prípravu na manželstvo, kde sa podrobne zisťuje aj právna spôsobilosť prijať manželstvo a následne po týchto úkonoch nasledujú aj tzv. ohlášky snúbencov. Veľmi zaujímavá v tejto kapitole je podkapitola, ktorá sa zaoberá osobitými situáciami osôb, ktoré chcú uzavrieť manželstvo, ako napr. manželstvo potulných, manželstvo, ktoré nemôže byť uzavreté podľa civilného práva, manželstvo neplnoletých osôb v nevedomosti alebo proti vôli rodičov, manželstvo tých, ktorí majú zakázané cirkevným rozsudkom vstúpiť do nového manželstva, manželstvo toho, kto všeobecne známym spôsobom zavrhol katolícku vieru, manželstvo toho, kto je postihnutý cenzúrou, manželstvo slávené v nebezpečenstve smrti. Nasledujúca kapitola pojednáva o predpisoch, ktoré rozlučujú manželské prekážky. Opisuje verejné, ale aj skryté manželské prekážky a hovorí aj o autorite, ktorá je kompetentná vyhlásiť tieto prekážky, kedy je zakázané sláviť manželstvo. Hovorí o prekážkach veku, impotencie, manželského zväzku, zločinu, pokrvenstva, právneho pokrvenstva či dokonca duchovného príbuzenstva. V polovici publikácie autor rozoberá manželský súhlas a jeho chyby, za jednu z nich sa považuje aj neschopnosť odovzdania manželskej úcty, nedostatočné užívanie rozumu, nedostatok rozoznávacieho úsudku, neschopnosť vziať na seba podstatné záväzky manželstva, manželský súhlas vynútený pomocou

nátlaku alebo pomocou veľkého strachu. Šiesta kapitola podrobne rozoberá a opisuje kánonickú formu slávenia manželstva a hovorí o tom, aká je forma uzavretia manželstva v latinskej cirkvi a aká je forma slávenia manželstva vo východných katolíckych cirkvách. Taktiež pre platné uzavretie manželstva je dôležité aj to, kde sa manželstvo uzatvára, teda miesto, ba dokonca aj čas. V ďalších kapitolách sa môžeme dozvedieť aj niečo o sanácií alebo náprave teda splatení neplatného manželstva, ale taktiež aj o tom, aký je postup keď v manželstve nastanú krízové intervencie, ako napríklad odlúčenie manželov z dôvodu rôznych hraničných príčin, ako je napríklad domáce násilie. Predposledná kapitola sa zaoberá možnosťami, ktoré pripúšťajú kánonické rozlúčenie manželstva a jeho zväzku.

Napokon v poslednej, teda desiatej kapitole, autor pojednáva o cirkevnom súde ako inštitúcii, ktorá je kompetentná pre skúmanie platnosti manželstva. Po preštudovaní tejto publikácie je zrejmé, že je veľmi prínosným dielom, či už pre kňazov do praxe, alebo aj pre samotných laikov, ktorí sa chcú o manželskom zväzku dozvedieť niečo viac, niečo hlbšie. Pre laickú verejnosť je určená aj pre zrozumiteľnosť, akou je napísaná. Táto publikácia je pomerne mladé a čerstvé dielo, ktoré bude mať ako v kňazskej tak aj v laickej praxi široké využitie.

Katarína Kurilcová

WIERZBIENIEC, Wacław. *Vybrané kapitoly z dejín náboženských systémov I*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 194 s. ISBN 978-80-555-0907-5.

Vysokoškolská učebnica *Vybrané kapitoly z dejín náboženských systémov*

I. sa zaoberá jednou z religionistických empirických vied – históriou náboženstva, s ktorou súvisí prehistória a archeológia náboženstva. História náboženstva vo vedeckej forme vznikla v druhej polovici 19. storočia. Záujem o dejiny náboženstiev má svoj začiatok už v starovekom Grécku. Od 18. storočia dochádza k systematickému rozdeleniu cirkevných dejín od histórie religii. Začiatky historických výskumov náboženstva je však potrebné hľadať v tradícii osvietenstva a v porovnávacej mytológii. V 19. storočí bolo v súlade s prevládajúcim historizmom a genetizmom, úlohou a cieľom vedy odkrývať to, čo je z minulosti stále prítomné a aktuálne v dnešnom svete.

Publikácia Waclawa Wierzbienieca je rozdelená do štyroch obsahovo vyvážených kapitol. V prvej kapitole autor vymedzuje predmet a vývoj disciplíny – histórie náboženstva. Zaoberá sa terminológiou, otázkami metodológie a samostatne osobnosťou Wilhelma Schmidta a jeho teórie pramonoteizmu.

Druhá kapitola nesie názov Izrael – vyvolený národ. Kapitoly z dejín. Autor sa v nej v šiestich podkapitolách sústreďuje na rôzne otázky a problémy súvisiace s judaizmom. Židovské dejiny pokrývajú rozsiahle časové obdobie a odohrávajú sa v obrovskom priestore. Židia prenikli do mnohých spoločností a vo všetkých zanechali svoju pečať. V jednotlivých podkapitolách autor postupne odkrýva črty náboženstva starovekého Izraela, kultu a obradov v judaizme a komparácii judaizmu a kresťanstva.

Tretia kapitola sa zaoberá kresťanstvom, jeho formatívnou fázou, prvokresťanskou tradíciou, grécko-rímskym prostredím, apologétmi a prenasledovaním kresťanov. Posledné tri podkapitoly tretej kapitoly tvoria chronologický rad, zaoberajúci sa kresťan-

ským stredovekom, kresťanským novovekom a kresťanstvom v najnovších dejinách.

Štvrtá kapitola sa venuje islamu, jeho genéze, osobnosti Muhammada, koránu, pilierom islamu. Samostatne sa autor zaoberá vývojom v kalifáte a vývojom islamu v neskoršej dobe. Vývoj islamu autor sleduje v Osmanskej ríši, v 20. storočí a jednotlivito sa zaoberá dejinami islamského umenia a islamským fundamentalizmom.

Vysokoškolská učebnica Waclawa Wierzbienieca venovaná náboženským systémom slúži ako vhodná pomôcka pre študentov religionistiky, ale i pre širšiu verejnosť, ktorá sa zaujíma o históriu svetových náboženstiev. Publikácia poľského autora vyšla v slovenskom preklade, ktorý je po štylistickej i gramatickej stránke, bohužiaľ, nekonzistentný. Po obsahovej stránke je však kniha Vybrané kapitoly z dejín náboženských systémov I. prínosná nielen ako vysokoškolská učebnica, ale i ako základná orientačná publikácia zaoberajúca sa históriou náboženstiev.

Lucia Šteflová

Egyháztörténeti Szemle. 2013, roč. XIV., č. 2. Miskolc: Ameszus Alapítvány; Sárospatak: Tudományos Gyűjtemények, 2013. 114 s.

Reformované kolégium v Sárospataku vydáva od roku 2008 každoročne štyri čísla periodika *Egyháztörténeti szemle* – predtým od roku 2000 vychádzali iba dve čísla ročne –, ktoré sa zaoberá cirkevnými dejinami, dejinami náboženstiev, cirkevnými inštitúciami, významnými osobnosťami a vzťahmi štátu a cirkvi v rôznych obdobiach uhorských aj svetových dejín. Druhé číslo vydané v roku 2013 obsahuje celkovo 9 príspevkov: 5 štúdií a štyri recenzie.

Prvý príspevok tohto vydania nesie názov *Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében 1931 – 1944* (*Spoločenské učenie a sociálna otázka. Recepčia spoločenského učenia cirkvi v kruhoch katolíckej inteligencie v rokoch 1931 – 1944*, s. 3 – 20) a jeho autorkou je Éva Petrás. Cieľom príspevku je predstavenie histórie toho pokusu, počas ktorého sa katolícki politici a myslitelia Maďarska počnúc tridsiatymi rokmi dvadsiateho storočia pokúsili podať pozitívnu odpoveď na dve otázky, a to, aby takáto odpoveď nepredpokladala totalizujúce chápanie cirkvi a neurčila ho za cieľ, ktorý sa má dosiahnuť. Spomenuté dve otázky sú nasledovné: 1. či je možné také cirkevné ponímanie politickej sféry, ktoré je viac, ako nový prejav pridržiavania sa prednostných práv odvodených z historických tradícií; 2. či existuje taký náboženský svetonázor, ktorý je viac, ako otvorené alebo skryté odmietnutie kritiky osvietenského náboženstva a duchovného vývoja modernej doby. K pozitívnej odpovedi našli pomoc v spoločenskom učení katolíckej cirkvi, ktorého adaptácia priniesla niečo nové v histórii maďarského katolíckeho politického myslenia v dôležitých bodoch. Táto adaptácia sa týmto stala politickým a ideovo-historickým predpokladom politického programu Demokratickej ľudovej strany po druhej svetovej vojne. Príspevok v prvom kroku predstavuje hlavné body katolíckeho spoločenského učenia, potom jeho adaptáciu v Maďarsku a nakoniec analýza katolíckeho spoločensko-vedného myslenia dovedie ku skúmaniu ideovo-historických predpokladov kresťanskej demokracie.

Nasledovný príspevok s názvom *Benkő István és a Tanácsköztársaság* (*Štefan Benkő a Rádová republika*, s. 20 – 49) predstavuje dokumenty, kto-

ré lepšie vykresľujú históriu maďarskej reformovanej cirkvi v čase Maďarskej republiky rád a potom v nasledujúcom období rokovaní a následného pokoja. Autor Károly Sándor Molnár analyzuje a publikuje tri dokumenty: obžalobný spis prokurátora peštianskeho cirkevného dištriktu v spore proti „Štefanovi Benkővi a jeho spoločníkom“, ďalej druhopis príhovoru Štefana Benkőa, ktorý odznel 2. apríla 1919 a nakoniec obhajovacia reč Štefana Benkőa, ktorú predniesol na súdnom pojednávaní. Predstavenie týchto dokumentov, ich analýza a konfrontácia sú dôležité hlavne preto, lebo archívne pramene z čias rádovej republiky sú pomerne kusé, aj preto je táto práca veľmi dôležitá a prínosná. Hodnotu dokumentov, ktoré autor uverejňuje v prílohe za samotným príspevkom v plnom znení, zvyšuje aj to, že boli zaznamenané priamo dotýčnou osobou.

Autorom ďalšej štúdie je Péter Debreceni, ktorého práca má názov *Lengyelek részvétele a Nemzetközi Eucharistikus Kongresszuson 1938-ban* (*Účasť Poliakov na Medzinárodnom eucharistickom kongrese v roku 1938*, s. 50 – 62). XXXIV. Medzinárodný eucharistický kongres sa konal v roku 1938 v Budapešti. Pozornosť katolíckeho sveta sa na čas kongresu upriamila na hlavné mesto Maďarska, kde pricestovalo približne 60 tisíc katolíkov z rôznych krajín, okrem iných aj veľa Poliakov. Udalosti kongresu, vrátane tých najdrobnejších detailov našli ohlas aj vo vtedajšej maďarskej, ale aj poľskej tlači (hlavne v katolíckych novinách *Mały Dziennik*), prinášajúc pohľad na omše, ale aj na miesto konania kongresu. Tlač viackrát spomína aj tradičné priateľstvo dvoch krajín, čo mala dokázať aj vysoká účasť poľských účastníkov podujatia. Aj keď maďarskí organizátori dali sľub, že kongres nebude využitý na propagan-

distické a revizionistické účely, v tlači sa našlo niekoľko odkazov na spoločnú poľsko-maďarskú hranicu a objavili sa aj politické témy. Kongres znamenal pre Maďarsko zvýšenie autority krajiny a svoju úlohu v tom nepochybne zohral aj veľký počet poľských katolíkov, ktorí putovali na toto podujatie, vrátane najvyššieho cirkevného vedenia.

Další článok pochádza z pera Györgya Ságiho a má názov *Egy katolikus főpap vívódásai. Hamvas Endre csanádi püspök és az államhatalom, 1961 – 1964 (Vnútorňý boj katolíckeho veľkňaza. Čanádsky biskup Andrej Hamvas a štátna moc, 1961 – 1964, s. 63 – 82)*. Cieľom tejto práce bolo analýzou a porovnaním rôznych prameňov ukázať, aké ťažkosti museli prekonať veľkňazi, v našom prípade Andrej Hamvas, čanádsky biskup (1944 – 1964) a neskôr kaločský arcibiskup (1964 – 1969), keď chcel verne slúžiť svojej cirkvi a svojmu ľudu, ale zároveň musel preukázať aj lojalnosť voči štátu riadeným voči cirkvi intolerantným politickým systémom, aby svoje duchovné úlohy mohol vykonávať v najvyššej možnej miere. To, ktorý duchovný pastier dokázal, do akej miery vyhovieť týmto núteným očakávaniam, bolo samozrejme závislé od osobnosti každého z nich, ale dá sa jednoznačne povedať, že duchovne to znamenalo pre všetkých vtedajších biskupov veľký vnútorný boj, ak chceli vyhovieť štátnej moci a zároveň svojmu povolaniu. V prípade Hamvasa možno konštatovať, že aj keď sa do arcibiskupskej pozície dostal so značnými cirkevno-politickými skúsenosťami, v porovnaní so svojimi predchodcami sa mu menej darilo držať pozície maďarskej katolíckej cirkvi voči štátu, nepríjemné rozhodnutia síce odďaľoval, ale napokon ich bol nútený vyniesť. Nemožno však pochybovať o tom, že svojimi rozhodnutiami vždy pracoval na zachovaní katolíckej cirkvi.

Posledný príspevok v tomto vydaní nesie názov *Hálózatok harca (Boj systémov, s. 83 – 93)* a jeho autorom je Péter Bertalan. Ako na začiatku príspevku uvádza: „*Náš globálny svet drží a riadi kohéznna sila obrovských hospodárskych, politických komunikačných sietí. ... Dôležitou zložkou svetových systémov je aj svetová katolícka cirkev*“ (s. 83). Po druhej svetovej vojne sa Sovietsky zväz snažil o vybudovanie komunistického svetového systému riadeného z Moskvy, to však bolo v rozpore s plánmi Svätej stolice. V Maďarsku po dohode medzi cirkvou a straníckym štátom v roku 1950 a hlavne po udalostiach v roku 1956 preskúmali orgány štátnej bezpečnosti, aká je situácia v boji proti katolíckej cirkvi a na základe toho boli vymyslené nové stratégie. Proticirkevné útoky neboli namierené iba proti cirkevnej vrchnosti, ale aj proti nižšiemu kléru a rehoľným rádom, ktoré tiež mali vlastnú štruktúru, ktorá mala v rámci cirkvi významnú úlohu. Málo sa vie aj o útokoch namierených proti maďarským skautským organizáciám, ktoré boli v úzkom kontakte s katolíckou cirkvou a školstvom. Skautské organizácie zabezpečovali dorast pre rehoľné rády a ich vnútorný systém úzko spolupracoval, preto ich považovala štátna moc za spoločných nepriateľov a vystupovala proti nim synchronne. Na základe novej vedeckej disciplíny, tzv. teórie systémov, je možné dokázať doteraz menej uznávanú myšlienku, teóriu odolnej cirkvi.

Aj na konci tohto vydania je uvedených niekoľko recenzií na nasledovné publikácie: „*Processus Visitationis. Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben*. Szerk. Köblös József. („*Processus Visitationis. Kanonická vizitácia Jakuba Torkosa v roku 1747*. Ed. Köblös József); TAPPAI SZILÁGYI, András: *Könyvecse a házasság és a válás keresz-*

tyéni módjáról. Libellus repudii et divortii Christiani. (TARPAI SZILÁGYI, András: *Knižočka o kresťanskom spôsobe sobášu a rozvodu. Libellus repudii et divortii Christiani*); KOVÁCS M., Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920 – 1945.* (KOVÁCS M., Mária: *Zasiadnutý zákonom. Numerus clausus v Maďarsku, 1920 – 1945*); *Freikirchen und Juden im „Dritten Reich“. Instrumentalisierte Heilgeschichte, antisemitische Vorurteile und Verdrängte Schuld.* Szerk. Daniel Heinz. Tibor Dohnanec

THEOLOGOS, teologická revue
2/2014. Prešov: Prešovská univerzita
v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2014. 412 s.
ISSN 1335-5570.

V septembri tohto kalendárneho roku vydala Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove druhé číslo XVI. ročníka teologického vedeckého recenzovaného akademického časopisu *Theologos*, ktoré svojím obsahom osloví odbornú i laickú verejnosť, zaujímavú sa o problematiku z oblasti filozofie, religionistiky, liturgiky, bioetiky, morálnej a biblickej teológie a cirkevných dejín.

V predstavovanom čísle časopisu *Theologos* publikovali svoje príspevky (vedecké a odborné štúdie, konferenčné prednášky a recenzie) 25 slovenskí a 6 zahraniční autori. K zahraničným autorom patrí ks. dr. hab. Szymon Drzyżdzyk, ks. dr. hab. Wojciech Życiński SDB, ks. prof. Józef Marecki, dr. Lucyna Rotter (všetci pôsobiaci na *Uniwersytete Papieskiej Jana Pawła II.* v Krakove), prof. Ivancsó István zo Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola v Nyíregyháze a ks. Wacław W. Szetelnicki z Wrocławu.

Szymon Drzyżdzyk sa vo svojej štúdii zaoberá problematikou sviatosti pomazania chorých v učení Tridentského koncilu (1545 – 1563). Autor sa v štúdií snaží priblížiť viaceré pojmy, súvisiace s predmetnou sviatosťou, a síce účinnosť, vysluhovateľ, matéria a forma sviatosti. Súčasne, v zmysle učenia Tridentského koncilu, prináša vysvetlenie, prečo sviatosť pomazania chorých dostala prívlastok „posledný obrad“. V závere štúdie sa autor podrobnejšie venuje analýze 4 kánonov Tridentského koncilu, predstavujúcich výklad učenia o predmetnej sviatosti, ktorý bol v katolíckej cirkvi smerodajný až do reforiem Druhého vatikánskeho koncilu (1963 – 1965). Wojciech Życiński publikoval štúdiu s názvom *Początek znaków Jezusa i wypełnienie misji. Józef Marecki* predstavil vo svojej štúdií problematiku vyobrazovania anjelov v poľskej mestskej heraldike. V úvode predmetnej štúdie sa dozvedáme, že pohnútkou autora k jej vypracovaniu bola snaha o predstavenie, prezentáciu, skatalogizovanie a overenie dôvodov umiestňovania postáv anjelov do erbov poľských miest. V štúdií sa autor venoval vyobrazovaniu sv. Michala Archanjela, archanjela Gabriela a „neurčitých“ anjelov. Spomedzi mestských erbov, ktorých analýze sa venoval, možno spomenúť napr. mestá *Białej Podlaskiej, Dolska, Kodnia, Łañcuta, Słomnik, Strzelina, Strzyżowa*. Z analýzy, ktorú vykoval, vyplýva, že anjeli, vyobrazovaní na mestských erboch, neboli len patrónmi mesta, ale súčasne i patrónmi chrámov predmetných miest, ba dokonca aj osôb, ktoré mestský erb nechávali zhotovovať. Umiestnenie anjela (archanjela) do mestského erbu bolo výpoveďou toho, že obyvatelia daného mesta sa zverujú do jeho opatery, t. j. pod ochranu a starostlivosť. Anjel (archanjel) mal nad mestom a jeho obyvateľstvom držať ochrannú ruku. Lu-

cyna Rotter vo svojej štúdii predstavuje mariánske symboly, ktoré majú svoj pôvod v prírode. Autorka sa primárne venuje tým symbolom, ktoré predstavujú Pannu Máriu ako nepoškvrnené počatie a pokornú služobnicu. Pri analýze jednotlivých symbolov autorka najprv vysvetľuje ich význam z prírodného hľadiska, potom si všima ich význam v mytológii (predovšetkým antickej) a napokon približuje význam predmetných symbolov z hľadiska mariológie. V štúdii sa čitateľ oboznámi s nasledujúcimi mariánskymi symbolmi – ľalia, ruža, skorocel, fialka, zelený céder, jazmín, labuť, holub/holubica, jednorožec, kryštál, smaragd, zafír, perla v otvorenej mušli, slonovina a mesiac. *Ivancsó István* publikoval štúdiu s názvom *La presentazione del "Sacro ufficio per l'adorazione del Santissimo Sacramento" composto dai chierici studenti a Budapest*. *Wacław W. Szetelnicki* približuje vo svojej štúdii problematiku krstiteľníc i samotného krstného obradu z historicko-teologického pohľadu. Autor nazýva krstiteľnicu posvätným miestom, po oltári a svätostánku tretím najsvätejším miestom v chráme, miestom, ktoré je od nepamäti stabilným a základným prvkom kresťanského chrámu. Autor súčasne poukazuje na fakt, že v prvopočiatoch kresťanstva bol akt krstu taký významný, že k tomuto účelu budovali kresťania samostatné sakrálne stavby – tzv. baptistéria. Až v neskoršom období boli baptistéria nahradené krstiteľnicami (lat. *fons baptismalis*). S tým úzko súvisí aj spôsob vysluhovania sviatosti krstu, ktorý podobne ako miesta, budovy, resp. nádoby, v ktorých sa vykonával, prešiel v priebehu dejín svojím vývojom a ustálil sa v takej podobe, akú ju poznáme dnes. Spomenutý dejinný vývoj zachytáva práve táto štúdia. Okrem historických otázok, viažucich sa k sviatosti krstu, sa autor v štúdii venuje aj teolo-

gickým otázkam, predovšetkým symbolizmu, ktorý v sebe predmetná sviatosť zahŕňa.

Autormi zvyšných 18 štúdií predstavovaného čísla časopisu *Theologos* sú profesori, docenti, odborní asistenti a doktorandi, pôsobiaci na Prešovskej univerzite v Prešove.

Martina Petříková vo svojej štúdii predstavila vybrané stratégie a metódy rozvoja osobnosti v literatúre pre deti. *Vojtech Boháč* v rámci svojej analýzy prejavov chápania reformných požiadaviek Druhého vatikánskeho koncilu v gréckokatolíckych liturgických knihách na Slovensku v období rokov 1968 – 2012 predstavil a bližšie analyzoval nasledujúce liturgické knihy: Gréckokatolícky liturgikon z roku 1986, Trebník z roku 1987, Evanjeliár z roku 2001, Malý Trebník I. z roku 2006, Apoštolár z roku 2011 a Malý trebník z roku 2011. *Michal Hospodár* priblížil vo svojej štúdii tematické roky z pastoračného pohľadu. *Kamil Kardis* publikoval štúdiu s názvom *Sociokultúrna infraštruktúra – kríza postmodernej kultúry – náboženská zmena*. *Marcel Mojžeš* sa venoval problematike božieho milosrdenstva v Písme, liturgii a v živote, ako prostriedku spoznávania Boha. *Gabriel Paľa* priblížil problematiku reklamy na slovenskom mediálnom trhu. *Štefan Paločko* spracoval problematiku svätých ako prostredníkov Božích milostí. *Ľubomír Petřík* sa vo svojej štúdii venoval problematike komunikácie Boha s človekom v homílii. *Daniel Slivka* predstavil hermeneutiku ako filozofickú vedu 20. storočia. *Dušan Hruška* publikoval štúdiu s názvom *(Nová) Pavlova výzva k slobode v postmodernej situácii*. *Jana Koprivňáková* spracovala stručný náčrt histórie chasidizmu v regióne východného Slovenska. *Radovan Šoltés* predstavil vo svojej štúdii problematiku individualizmu európskeho človeka

v sociálno-kultúrnych súvislostiach. *Renáta Dolanská* predstavila aktuálne výzvy, smerujúce k legislatívnym zmenám v oblasti mediácie v podmienkach Slovenskej republiky. *Martin Tkáč* sa vo svojej štúdii venoval problematike ustanovenia Novej zmluvy a analýze jej jednotlivých častí. *Monika Lašová* načrtla možnosť využitia židovských midrašov v súčasnej exegéze. *Anton Parilák* analyzoval problematiku rodiny z aspektu krízy otcovstva. *Silvia Nováková* sa vo svojej štúdii venovala prínosu Gerharda Ebelinga a Ernsta Fuchsa v oblasti hermeneutiky. *Bohumil Zachar* predstavil problematiku hermeneutickej funkcie predpochoďu v teologickej interpretácii.

Pokiaľ ide o formálnu stránku publikovaných štúdií a príspevkov, je potrebné vyzdvihnúť a kladne ohodnotiť predovšetkým tú skutočnosť, že súčasťou všetkých uverejnených článkov je abstrakt v anglickom jazyku, čo spolu s anglickým obsahom revue utvára vhodné predpoklady pre prezentovanie revue v zahraničí. Zároveň je potrebné zaujať kritické stanovisko k viacerým formálnym nedostatkom časopisu, medzi ktoré patrí predovšetkým nesprávne citovanie elektronických dokumentov, resp. chyby pri ich zápise a nejednotné používanie citačného zápisu v poznámkach pod čiarou.

Druhá časť predstavovaného čísla časopisu *Theologos* za rok 2014 prináša čitateľom prednášky, ktoré odzneli na vedeckej konferencii „*Rodina – základ spoločnosti*“, konanej pod záštitou prešovského arcibiskupa a metropolitu Mons. Dr. h. c. ThDr. Jána Babjaka SJ, PhD. na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity

v Prešove dňa 20. februára 2014. Okrem úvodného príhovoru, ktorý na podujatí predniesol vladyka Ján Babjak SJ, ponúka časopis vo svojej druhej časti plné znenie konferenčných príspevkov Jozefa Mikloška (*Význam rodiny, otca a matky, v ranom detstve človeka*), Františka Čitbaja (*Tradičný európsky model manželstva a súčasná európska kultúra*), Pavla Dancáka (*Spoločenské zmeny a poslanie rodiny v kontexte budúcnosti, resp. rýchlo meniacej sa súčasnosti*), Michala Onderka (*Dôstojnosť kňazského manželstva a jeho poslanie v pastorácii*) a Petra Jakuba (*Nová tolerancia*).

Tretia časť časopisu *Theologos* prináša čitateľom recenzie dvoch hodnotných publikácií z edície Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a jednej publikácie z edície Univerzity Pavla Jozefa Ša-fárika v Košiciach. Jozef Jarab prináša recenziu publikácie *Tajomstvo spásy vo svetle katechézy* autorov Petra Tírpáka a Gabriela Paľu. Ivancsó István sa vo svojej recenzii venoval publikácii *Blahoslavený Vasil Hopko a božská svätá liturgia* autora Vojtecha Boháča. Dušan Hruška predstavil publikáciu *Patočka a grécka filozofia*, na ktorej sa autorsky spolupodieľalo viacero renomovaných autorov.

Časopis *Theologos* má vďaka svojmu širokospektrálnemu zameraniu a obsahu hodnotným článkom veľký potenciál osloviť a zaujať vedeckú obec i širokú verejnosť doma i v zahraničí. Ostáva len veriť, že si nájde svoje miesto v knižniciach všetkých, ktorí sa zaujímajú o teológiu a jej príbuzné vedné disciplíny.

Anton Liška

IN MEMORIAM PROF. PETER F. BARTON
(25.2.1935 - 4.7.2014)

Die Evangelisch-theologische Fakultät der Universität Wien trauert um ihr Mitglied Prof. Dr. theol. et phil. Peter F. Barton, der am 4. Juli 2014 ein halbes Jahr vor seinem 80. Geburtstag verstorben ist. Mit Professor Barton hat die Wiener Fakultät nicht nur einen ihrer bekanntesten Historiographen verloren, sondern auch einen Forscher, der sich mit besonderem Interesse der Kirchengeschichte des ost- und südostmitteleuropäischen Raumes widmete.

Am 14. Februar 1973 wurde in Wien ein von der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD) finanziertes „Institut für Protestantische Kirchengeschichte“ eröffnet und Peter F. Barton als dessen Direktor präsentiert. Das Institut verstand sich als Zwillingsgründung zum Ostkircheninstitut in Münster und verfolgte das Ziel, die Geschichte des Protestantismus in dem weiten Raum zwischen dem ehemaligen Vorderösterreich und Siebenbürgen, zwischen Galizien und Bosnien zu erforschen und darzustellen¹. Ein Symposium zum Thema „Brücke zwischen Kirchen und Kulturen“ steht am Beginn einer fruchtbaren Publikationstätigkeit des Instituts, über die eine 1999 herausgebrachte Bibliographie² beredt Auskunft gibt. In der Institutsreihe „Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte“ (= StT) sind bis 2012 mehr als vierzig Bände erschienen, die zum Großteil von Peter F. Barton verfasst, herausgegeben oder redigiert wurden.

Die pointierte Überschrift „Brücke zwischen Kirchen und Kulturen“ steht nicht nur für jenes im Gebäude des Wiener Evangelischen Oberkirchenrates untergebrachte Institut, sondern mit Fug und Recht auch über dem wissenschaftlichen Werk und organisatorischen Geschick des Ver-

-
- 1 BARTON, P. F. Das „Institut für protestantische Kirchengeschichte, Wien“ – Eröffnung und erste Arbeitsvorhaben. In BARTON, P. F – BUCSAY, M. – STUPPERICH, R. *Brücke zwischen Kirchen und Kulturen* (= StT II/1). Wien – Köln - Graz 1976, S. 80 - 89.
 - 2 BARTON, P. F. (Hg.). *Bibliographie zur Geschichte der evangelischen Christen und des Protestantismus in Österreich und der ehemaligen Donaumonarchie* (= StT VI/1). Wien 1999.

ewigten, denn es gelang ihm unter bemerkenswerter Beteiligung des Ostkirchenausschusses der EKD eine Plattform für den wissenschaftlichen Diskurs zwischen den Kirchen in dem apostrophierten Raum zu bilden. Dieser Vernetzung sind eine Reihe hervorragender Darstellungen des Protestantismus zu verdanken, erwähnt seien hier die Arbeiten von Mihály Bucsay (1912-1988)³ und Oskar Wagner (1906-1989)⁴, die beiden Jubiläumsbände zum josephinischen Toleranzpatent (1781)⁵, sowie den Pilotband reformatorischer Bekenntnisse und Kirchenordnungen⁶, der sich auf die Regierungszeit Maximilians II. 1564-1576 beschränkte, den Barton gemeinsam mit dem Institutum Historiae Reformationis Europae Centro-Orientalis in Debrecen unter dessen Direktor László Makkai (1914-1989) 1987 realisierte, aber erst im Abstand von 27 Jahren eine bemerkenswerte Fortsetzung gefunden hat⁷. Hervorgehoben zu werden verdient aber auch ein Tagungsband eines Kolloquiums in Debrecen (12.2.1976)⁸, weil diese Forschungs Kooperation zu den ersten ihrer Art zählte – zu einem Zeitpunkt, wo noch rigide Visavorschriften den Kontakt und Austausch über die Grenze erheblich beeinträchtigten. Neben dem Debrecener Institut waren enge Kooperationspartner das „Institut für Reformations- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder“ in Kirnbach, später Bad Rappenau unter seinem Leiter Erik Turnwald (1918-1990) bzw. zur Johannes Mathesius-Gesellschaft und deren langjährigen Präsidenten Alfred Eckert (1934-2012), schließlich zum Prager Kirchenhistoriker Amedeo Molnár (1923-1990), der eine Neubearbeitung der vergriffenen Protestantengeschichte von Rudolf Řičan⁹ (1899-1975) übernommen hatte. Eine enge Gemeinschaft bestand auch mit dem Bischof der Evangelischen Kirche in Österreich Oskar Sakrausky

3 BUCSAY, M. *Der Protestantismus in Ungarn 1521-1978. Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart* 2 Bd.e (= StT I/3,1-3,2). Wien – Köln - Graz 1977-79.

4 WAGNER, O. *Mutterkirche vieler Länder. Geschichte der Evangelischen Kirche im Herzogtum Teschen 1545 - 1918/20* (= StT I/4,1-2). Wien - Köln - Graz 1978.

5 BARTON, P. F. (Hg.). *Im Zeichen der Toleranz* (= StT II/8); *Im Lichte der Toleranz* (= StT II/9) – beide Wien 1981 - mit dem Untertitel: Aufsätze zur Toleranzgesetzgebung des 18. Jahrhunderts in den Reichen Josephs II., ihren Voraussetzungen und ihren Folgen.

6 BARTON, P. F. – MAKKAI, L. (Hg.) *Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A.u.H.B. des Reformationszeitalters (Bd. III/1) 1564-1576* – unter Mitarbeit von József Barcza und Pál I. Fónyad (= StT V/3,1), Budapest 1987.

7 KÓNYA, P. – CSEPREGI, Z. (Hg.). *Tri Lutherské vyznania viery z Uhorska / Három Lutheri Hitvallás Magyarországon / Drei lutherische Glaubensbekenntnisse aus Ungarn*. Prešov 2013.

8 BARTON, P. F. – MAKKAI, L. (Hg.). *Rebellion oder Religion? Die Vorträge des internationalen Kirchenhistorischen Kolloquiums Debrecen [...]* (= StT II/3). Budapest 1977.

9 ŘIČAN, R. *Das Reich Gottes in den böhmischen Ländern*. Stuttgart 1957.

(1914-2006), dessen Truberedition als Gemeinschaftsproduktion mit der Slowenischen Akademie der Wissenschaften ebenfalls in der Institutsreihe erscheinen konnte¹⁰. Barton selbst lieferte eine Gesamtdarstellung der Frühzeit der Reformation in dem umrissenen Gebiet Südostmitteleuropas¹¹, für das ich gerne den weitaus poetischeren Begriff „Donau- und Karpatenraum“ einsetze.

In dem erwähnten Auftaktband des Instituts findet sich auch ein knapper Lebensabriss des noch nicht vierzigjährigen Peter Barton, der über seine wissenschaftlichen Anfänge Auskunft gibt, aber auch die Planungen des Instituts benennt. Als 65-jähriger legte er eine umfassende Autobiographie vor – mit dem eindrücklichen Titel „Faszination Kirchengeschichte“¹², fünf Jahre später mit der Monographie „Versuchter Brückenschlag“ einen 592 Seiten starken Lebensbericht¹³, der aus Anlass seines 70. Geburtstages einen Rückblick auf ein Forscherleben mit seinen Höhepunkten und Tiefschlägen, Erfolgen und Niederlagen bietet. Sie lagen oft dicht beieinander.

Von seinen Erfolgen ist zu berichten, insbesondere von seiner Beheimatung in der Reformationsgeschichte: Hier ist zuerst die von Wilhelm Kühnert (1900-1981) betreute und mit summa cum laude beurteilte Dissertation über Tilemann Heshusius (1527-1588) und die lutherische Lehre vom Bann (1957) sowie zwischen 1958 und 1962 als Assistent des Kirchenhistorikers Robert Stupperich (1904-2003) in Münster/Westfalen betriebenen Studien zu Martin Bucer und Philipp Melanchthon zu erwähnen. Hatte er dort am Ostkircheninstitut schon Anregungen für die Kirchengeschichte Osteuropas gesammelt, so lockte ihn aber der Burgenländer Ignatius Aurelius Fessler (1756-1839) ins 18. Jahrhundert, eine Persönlichkeit mit vielen Facetten, ein Kapuzinerpater aus Zurndorf, der sich als Orientalist in Lemberg der Aufklärung verschrieb und vom Barockkatholizismus über den Reformkatholizismus und Josephinismus zum Protestantismus fand,

10 SAKRAUSKY, O. (Hg.). *Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk von Primus Truber* (= StT V/1). Wien 1989.

11 BARTON, P. F. *Die Geschichte der Evangelischen in Österreich und Südostmitteleuropas: Im Schatten der Bauernkriege – die Frühzeit der Reformation* (= StT II/10). Wien 1985.

12 BARTON, P. F. *Faszination Kirchengeschichte*. In MEYER, D. (Hg.). *Kirchengeschichte als Autobiographie. Ein Blick in die Werkstatt zeitgenössischer Kirchenhistoriker Bd. 2* (= *Schriften des Vereins für Rheinische Kirchengeschichte* 154). Köln 2002, S. 17 - 87 – hier S. 71 - 87 Bartons Bibliographie bis 2000; eine Fortsetzung bis 2005 in: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich [JGPrÖ]* 121 (2005), S. 31 - 33.

13 BARTON, P. F. *Versuchter Brückenschlag. Ein Leben in einer österreichischen Minderheit (1935-2005) als atypischer Modellfall evangelischer Existenz. Wagnis einer Fallstudie* (= StT IV/4-5). Wien 2005.

der 1791 zum Luthertum konvertierte und nach einer Bekehrung nach Herrnhuter Muster und nach preußischem und russischem Staatsdienst als lutherischer Generalsuperintendent in St. Petersburg gestorben ist. Barton widmete ihm nicht nur seine Habilitationsschrift (1966), sondern in überarbeiteter Fassung vier Bände seiner „Roten Reihe“¹⁴, wobei es ihm sehr gut gelang, die Vielschichtigkeit und den Facettenreichtum Fesslers mit den jeweiligen Zeitströmungen in Beziehung zu setzen und ein bemerkenswertes Panorama an Ideen und Motiven zu dokumentieren. Mit dem Band über Fesslers Tätigkeit in Preußen 1788-1809 erwarb er den Dr.phil. der Alma Mater Rudolfina (1980).

Leider war es nicht möglich, dem erfolgreichen Wissenschaftler, der 1963 nach Wien zurückgekehrt war, eine adäquate Forschungsstelle an der Universität zur Verfügung zu stellen. Er war gezwungen seine kirchengeschichtliche Arbeit in Konkurrenz zum Religionsunterricht zu leisten, den er an fünf Wiener Gymnasien weit über das geforderte Ausmaß hinaus erteilte. Auch nach der 1966 erfolgten Habilitation wurde ihm eine besoldete Stelle an der Fakultät vorenthalten, musste er sich in das Los eines Privatdozenten schicken, der zwar lehren, aber mit keiner Vergütung rechnen durfte. Aus dieser Zwangslage befreite ihn erst das 1973 gegründete EKD-Institut, das ihm den nötigen Raum, eine Bibliothek, und bis 1996 eine Sekretärin und zeitweise einen Assistenten zur Verfügung stellte. Als Sekretärin wurde seine Frau Gerlinde angestellt, die aber weit über Sekretariatsarbeiten hinaus engste Mitarbeiterin und Organisationsmanagerin des Instituts geworden ist, auch als die Finanzierung seitens der EKD 1996 eingestellt werden musste. Seitens der Fakultät wurde für Barton 1972 der Berufstitel „Universitätsprofessor“ erwirkt, aber erst 1980 der entsprechende Dienstposten geschaffen, auf den er seit 1963 gehofft hatte.

Nun folgte aber eine Periode ungeteilter wissenschaftlicher Tätigkeit, die durch das theologische Ehrendoktorat der Reformierten Károli-Gáspár-Universität Budapest 1992 und Festgaben zu seinem 60. Ge-

14 BARTON, P. F. *Jesuiten, Jansenisten, Josephiner. Eine Fallstudie zur frühen Toleranzzeit: Der Fall Innocentius Feßler* (= StT II/4). Wien – Köln - Graz 1978; ders., *Erzieher, Erzähler, Evergeten. Ein Beitrag zur politischen Geschichte, Geistes- und Kirchengeschichte Schlesiens und Preußens 1786/88-1796. Feßler in Schlesien* (= StT II/5,1). Wien 1980; ders., *Maurer, Mysten, Moralisten. Ein Beitrag zur Kultur- und Geistesgeschichte Berlins und Deutschlands 1796-1802. Feßler in Berlin* (= StT II/5,2). Wien 1982; ders., *Romantiker, Religionstheoretiker, Romanschreiber. Ein Beitrag zur Kultur und Geistesgeschichte Deutschlands 1802 - 1809. Feßler in Brandenburg* (= StT II/6). Wien 1983.

burtstag¹⁵ und 70. Geburtstag¹⁶ gewürdigt wurden. Mochte er auch 1995 als Beamter quiesziert worden sein, so hörte seine Lehrtätigkeit nicht auf, vielmehr setzte er diese bis 2013 fort, auch wenn die angeschlagene Gesundheit und die seit Kindestagen beklagten Nachwirkungen einer lebensbedrohlichen Krankheit immer wieder seinem Arbeitsfluss Grenzen setzten. Die Lehre und der Kontakt mit den Studierenden waren ihm ein Herzensanliegen.

„Faszination Kirchengeschichte“, „Versuchter Brückenschlag“ – unter diesen Stichworten lässt sich nicht nur seine Tätigkeit als Leiter des Instituts für Protestantische Kirchengeschichte (1973-1999) zusammenfassen, sondern auch sein langjähriger Einsatz im Vorstand (seit 1970) und als Präsident der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich (1979-1996). Als Theologieprofessor hat er den Ansprüchen dieser Substantiva, mögen sie die Faszination der Kirchengeschichte oder den Brückenschlag zwischen Kirchen und Kulturen, aber auch zwischen Generationen und politischen oder theologischen Lagern bezeichnen, selbstlos gedient. Ihnen blieb er sein Leben lang verpflichtet.

Als wegen Raumbedarf seitens der Kirchenleitung in Wien das Institut im Jahre 2000 nach Pressburg/Bratislava übersiedelte, wo es als Institut für die Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraumes / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát der Comenius-Universität angegliedert wurde, hat Peter F. Barton diese Schritte mitgetragen und zur Eröffnung des Instituts in der ulica Bartókova einen erinnerungsgesättigten Beitrag über die Beziehungen zwischen Pressburg/Bratislava und Wien abgeliefert¹⁷. Diese Übersiedlung stellte aber nicht nur eine Lösung des Raumproblems dar, sondern verstand sich auch als inhaltlicher Impuls zur Stärkung der österreichisch/deutsch-slowakischen Kultur- und Wissenschaftsbeziehungen¹⁸. Eine Forschungskooperation zwischen Wien und Prešov bestand bereits seit 1996¹⁹ und wurde im Rahmen der „Acta Collegii Evangelici Presoviensis“ (ACEP), der Internet-Zeitschrift „Dejiny“ und der Zeitschrift „Historia Ecclesiastica“ vertieft.

Als Nachfolger in der Leitung des Instituts seit 1999 ist es mir ein herz-

15 JGPrö 110/111 (Wien 1995).

16 JGPrö 121 (Wien 2005).

17 SCHWARZ, K. W. Zur Protestantengeschichte des Donau- und Karpatenraumes. In *Miscellanea 2000*. KÓNYA, P. (Hrsg.) (= ACEP IX). Prešov 2001, S. 267 - 272.

18 SCHWARZ, K. W. *Von Leonhard Stöckel bis Ruprecht Steinacker. Biographische Perspektiven der Protestantismusgeschichte im Karpatenbogen* (= Studien zur deutsch-slowakischen Kulturgeschichte, hrsg. von Jörg Meier Bd. 3), Berlin 2014.

19 SCHWARZ, K. W. – ŠVORC, P. (Hg.) *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei* (= StT II/14). Wien 1996.

liches Bedürfnis, die Erinnerung an seinen Gründervater Prof. Peter F. Barton zu pflegen. Mit ihm hat die Evangelische Kirche einen ihrer kenntnisreichsten Historiker, fruchtbarsten Historiographen und einen ihrer lebenswürdigsten Lehrer verloren. Seine Vision einer grenzenüberschreitenden Kirchengeschichtsschreibung des Donau- und Karpatenraumes in ihrer nicht abzuleugnenden Konfliktgeladenheit wird uns weiter begleiten und Ansporn sein, den von ihm eingeschlagenen Weg der nüchternen kirchengeschichtlichen Analyse, der verlässlichen Dokumentation und quellenorientierten Darstellung fortzusetzen.

Karl W. Schwarz

IN MEMORIAM PROF. ERIKA WEINZIERL 6.6.1925 - 28.10.2014

Am 10. November nahm am Wiener Zentralfriedhof eine große Trauergemeinde Abschied von der im 89. Lebensjahr verstorbenen Emerita Erika Weinzierl, der Grande Dame der Zeitgeschichte. Auch Bundespräsident Heinz Fischer ließ es sich nicht nehmen, am Trauerakt, der von Weihbischof Helmuth Krätzl in der Karl Borromäus-Kirche zelebriert wurde, teilzunehmen, um der allseits geschätzten Professorin seine letzte Reverenz zu erweisen. Es war ein illustrierter Kreis der österreichischen Gesellschaft, der die Verstorbene auf ihrem letzten Weg zu einem Ehrengrab der Gemeinde Wien begleitete. Als Historikerin und politische Aktivistin war sie bis ins hohe Alter in der österreichischen Öffentlichkeit präsent, scheute keine Auseinandersetzung, wenn es um die Lebenslügen der österreichischen Geschichte ging, sie trat gegen den Antisemitismus auf und zeigte sich hellhörig für die Gefahren seines Wiedererwachens, sie engagierte sich nicht nur für eine kritische Aufarbeitung der autoritären und faschistischen Vergangenheit Österreichs und Deutschlands, sondern entwickelte auch einen ethischen Kompass, der die politische Verharmlosung des Holocaust und die Eskamotierung Österreichs aus der Schuldverstrickung des Dritten Reiches scharf zurückwies und daraus auch politische Schlussfolgerungen zog.

In dieser Zeitschrift soll ihr Verdienst um die kirchliche Zeitgeschichte gewürdigt werden. Erika Weinzierl war von der Mediävistik zur Zeitgeschichte vorgedrungen. Als Archivarin im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv begann sie 1948 nach einem Geschichte- und Kunstgeschichtestudium ihre wissenschaftliche Laufbahn. Der Institutskurs im Institut

für Österreichische Geschichtsforschung, den sie mit einer Arbeit über das Millstätter Urkundenbuch abschloss²⁰, hatte ihr den Weg dazu geebnet und ihrer späteren Dissertation vorgearbeitet²¹. Mit einer Monographie über die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933²², einem auch heute noch geschätzten Standardwerk, erwarb sie 1961 die Lehrbefugnis für Österreichische Geschichte. 1963 veröffentlichte sie einen epochalen Aufsatz über „Österreichs Katholiken und der Nationalsozialismus 1938-1945“; er erschien in der renommierten Zeitschrift „Wort und Wahrheit“ in mehreren Teilen²³ und war wohl ausschlaggebend dafür, dass ihr 1964 die Leitung des neu gegründeten Instituts für kirchliche Zeitgeschichte in Salzburg übertragen wurde. Mit diesem Institut im Internationalen Forschungszentrum am Salzburger Mönchsberg begann in Österreich die planmäßige Aufarbeitung der zeitnahen Kirchengeschichte, freilich fast ausschließlich jener der Römisch-katholischen Kirche, welche die Institutsarbeit finanzierte. So gab sie etwa die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804-1918 heraus²⁴. Dem Protestantismus ist Weinzierl kaum näher gekommen, auch wenn es auf vielen Ebenen Kontakte und Begegnungen bestanden. Ausdrücklich thematisiert hat sie ihn nur selten, im Zusammenhang mit der josefinischen Toleranz²⁵ oder dem Protestantenpatent 1861²⁶. Mochte sie auch durchaus Interesse an der Evangelischen Kirche gezeigt haben, ich habe das in mehreren gemeinsamen Projekten feststellen können²⁷, so blieb ihr aber das Wesen des Protestantismus insgesamt eher fremd.

20 *Millstätter Urkundenbuch. Urkunden und Urkundenregister aus dem Archiv des Benediktinerstiftes Millstatt in Kärnten vom Ende des 11. Jahrhunderts bis zum Jahre 1469.* Wien 1948.

21 *Geschichte des Benediktinerklosters Millstatt in Kärnten.* Klagenfurt 1951.

22 *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933.* Wien 1960.

23 Österreichs Katholiken und der Nationalsozialismus. In *Wort und Wahrheit* 18 (1963), S. 417 – 439; 493 – 526 und 20 (1965), S. 777 – 804. Teilnachdruck des ersten Teils in: *Ecclesia semper reformanda. Beiträge zur österreichischen Kirchengeschichte im 19. und 20. Jahrhundert.* Wien – Salzburg 1985, S. 129 – 151. – Neuauflage unter dem Titel: *Prüfstand. Österreichs Katholiken und der Nationalsozialismus.* Mödling 1988.

24 WEINZIERL, E. – ENGEL-JANOSI, F. – BLAAS, R. (Hrsg.) *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918.* Wien – Salzburg 1964.

25 Der Toleranzbegriff in der österreichischen Kirchenpolitik (1965), Nachdruck in: *Ecclesia semper reformanda*, S. 153 – 168.

26 Das Protestantenpatent. In *Wort und Wahrheit* 16 (1961), S. 329 – 330.

27 Einleitung zum Wiener Symposium „Die Rolle der Kirchen im gesellschaftlichen und politischen Umbruch in Mittel- und Osteuropa. In *Kirchliche Zeitgeschichte* 6 (1993). S. 3 – 5; Kirche und Demokratie in Österreich 1918-1945. In KÖRTNER, U. H. J. (Hrsg.). *Kirche – Demokratie – Öffentlichkeit. Ort und Auftrag der Kirchen in der demokratischen Gesellschaft.* Innsbruck – Wien 2002, S. 47 – 64.

Seit 1967 vertrat sie das Fach der Österreichischen Geschichte mit besonderer Berücksichtigung der Zeitgeschichte auch an der Universität Salzburg, ehe sie 1979 an die Alma Mater Rudolphina nach Wien berufen wurde. Die Leitung des Salzburger Instituts für kirchliche Zeitgeschichte blieb bis 1992 in ihren Händen, ihr Schriftenverzeichnis beweist, wie intensiv sie auch weiterhin der Aufgabenstellung dieses Instituts verpflichtet blieb²⁸. In den großen Darstellungen zur Geschichte Österreichs war es stets Erika Weinzierl, der die Aufgabe übertragen wurde, die Entwicklung der Katholischen Kirche darzustellen, gelegentlich riskierte sie dabei auch einen Blick auf die „Akatholiken“²⁹. Sehr viel intensiver widmete sie sich der Geschichte des österreichischen Judentums und der Geschichte des Antisemitismus³⁰. Sie mündeten in die große Monographie „Zu wenig Gerechte“ (1969)³¹, ihrem mit Herzblut geschriebenen wichtigsten einschlägigen Werk. Dem Verhältnis „Christen und Juden in Offenbarung und kirchlichen Erklärungen vom Urchristentum bis zur Gegenwart“ galt das besondere Augenmerk des Salzburger Instituts³². Dass sie gemeinsam mit dem Judaisten Kurt Schubert (1923-2007) und anderen die Rezeption der Konzilerklärung „Nostra Aetate“ in Österreich vorantrieb, versteht sich von selbst. Für die Wiener Diözesansynode arbeiteten diese eine Stellungnahme zum Verhältnis Christen und Juden aus, die 1971 ohne Gegenstimmen angenommen wurde. Sie gipfelte in der Aussage, dass sich „alle Christen von antijüdischen Affekten freihalten und etwaigen antisemitischen Diskriminierungen seitens anderer entgegentreten“ müssen³³.

- 28 Bibliographische Hinweise bei Friedrich Steinkellner. In ARDELT, R. G. – HUBER, W. J.A. – STAUDINGER, A. (Hrsg.). *Unterdrückung und Emanzipation*. Festschrift für Erika Weinzierl zum 60. Geburtstag. Wien - Salzburg 1985, S. 353 - 401; http://www.univie.ac.at/zeitgeschichte/cms/uploads/weinzierl_pub.pdf - vgl. auch Rupert Klieber/Karl W. Schwarz unter Mitarbeit von Markus Holzweber (Hrsg.). *Österreichs Kirchen im 20. Jahrhundert. Eine Bibliographie (= Österreichische Historische Bibliographie Sonderband 1)*. Graz - Santa Barbara 2007.
- 29 Kirche und Politik. In WIENZIERL, E. – SKALNIK, K. (Hrsg.). *Österreich 1918-1938. Geschichte der Ersten Republik*. Graz – Wien - Köln 1983, S. 437 - 496.
- 30 Exemplarisch: Stereotypen christlicher Judenfeindschaft (1970); On the Pathogenesis of the Anti-Semitism of Sebastian Brunner 1814 - 1893 (1974); Religious Antisemitism (1984); Österreichs Katholiken und die Juden (1985) – jeweils Nachdruck. In *Ecclesia semper reformanda*, S. 257 - 269; 293 - 315; 343 - 350; 359 - 374.
- 31 *Zu wenig Gerechte. Österreicher und Judenverfolgung 1938-1945*. Graz – Wien - Köln 1969, ²1985, ³1986, 4. Aufl. im Druck.
- 32 WEINZIERL, E. (Hrsg.). *Christen und Juden in Offenbarung und kirchlichen Erklärungen vom Urchristentum bis zur Gegenwart (= Publikationen des Instituts für Kirchliche Zeitgeschichte II/22)*. Wien - Salzburg 1988.
- 33 SCHUBERT, K. *Die Geschichte des österreichischen Judentums*. Wien – Köln - Weimar 2008, 132.

Ein wichtiges Thema war für Erika Weinzierl der Widerstand gegen den Nationalsozialismus. Als Augenzeugin und Beteiligte einer Widerstandsguppe rund um den katholischen Geistlichen Karl Strobl (1908-1984) hat sie zahlreiche Studien dieser Thematik gewidmet, zuletzt eine Arbeit über Irene Harand (1900-1975), mit der sie auf den von der Forschung vernachlässigten weiblichen Widerstand aufmerksam machte³⁴.

„Hätte die Kirche die Juden retten können?“, so lautete eine der Herzensfragen Erika Weinzierls³⁵, zeitlebens hat sie diese Frage umgetrieben und ihren Glauben ebenso angefochten wie die empfundene „Schuld durch Gleichgültigkeit“³⁶ und den Mangel an christlicher Solidarität mit den Juden³⁷. Den nach Israel geflohenen Österreichern hat sie ein literarisches Denkmal gesetzt³⁸.

Mit diesen Fragen hat sie mehrere Generationen an Studierenden sensibilisiert, die zu ihren großen Vorlesungen in das Auditorium Maximum der Wiener Universität strömten. Ihr Engagement und ihre Freude an der Begegnung mit ihnen war unermüdlich; auch ihre Emeritierung 1995 setzte keine Grenzen. Bis 2008 erschien sie täglich im Institut und widmete sich ihrer wissenschaftlichen Arbeit, die nie in einem elfenbeinernen Turm erfolgte, sondern an die Öffentlichkeit drängte. Sie gab Interviews und provozierte die akademische Zunft durch die Selbstverständlichkeit, mit der sie politische Konsequenzen einforderte und faule Kompromisse ablehnte. Als „Mutter Courage der Zeitgeschichte“ (so Bundespräsident Fischer in einer Aussendung der Präsidentschaftskanzlei anlässlich ihres Todesfalls) wird sie in Erinnerung bleiben, eine zu größter Seriosität anhaltende Forscherin,

34 Religiös motivierter Widerstand österreichischer Frauen gegen den Nationalsozialismus. In WEINGARTNER, P. (Hrsg.). *Die eine Ethik in der pluralistischen Gesellschaft. Festschrift zum 25-jährigen Bestehen des Internationalen Forschungszentrums in Salzburg*. Innsbruck - Wien 1987, S. 123 - 139; KLÖSCH, Ch. - SCHARR, K. - WEINZIERL, E. „Gegen Rassenhass und Menschennot“: Irene Harand – Leben und Werk einer ungewöhnlichen Widerstandskämpferin. Innsbruck 2004.

35 Hätte die Kirche die Juden retten können? In PAARHAMMER, H – SCHMÖLZ, F.-M. (Hrsg.). *Uni Trinoque Domino. Karl Berg. Der Bischof im Dienst der Einheit*. Thaur 1989, S. 393 - 403.

36 Schuld durch Gleichgültigkeit. Zur Geschichte der Novemberpogrome 1938. In GORSCHENEK, G. – REIMERS, S. (Hrsg.). *Offene Wunden – brennende Fragen. Juden in Deutschland von 1938 bis heute*. Frankfurt/M. 1989, S. 9 - 29.

37 Christliche Solidarität mit den Juden am Beispiel Irene Harands (1900-1975). In MARCUS, M. – STEGEMANN, E. W. – ZENGER, E. (Hrsg.). *Israel und Kirche heute. Beiträge zum christlich-jüdischen Dialog. Für Ernst Ludwig Ehrlich*. Freiburg - Basel - Wien 1991, S. 356 - 367.

38 WEINZIERL, E. - KULKA, O. D. (Hrsg.). *Vertreibung und Neubeginn. Israelische Bürger österreichischer Herkunft*. Wien – Köln - Weimar 1992.

eine hinreißende Lehrerin, die sich um den wissenschaftlichen Nachwuchs sehr verdient machte, eine großartige Akteurin, wenn es um die praktische Umsetzung ihrer wissenschaftlichen Erkenntnisse ging. R.i.p.

Karl W. Schwarz

Konferencia o Vladimírovi Sergejevičovi Solovjevovi Szymbark, 27. november 2013

Aj pre menej zasvätených bádateľov je všeobecne dobre známe, že téma Sofie – Premúdrosti Božej sa stala jednou zo základných tém ruskej religióznej filozofie. Určite sa tak stalo aj preto, lebo odpoveď na otázku čo je Sofia – Premúdrost' Božia vonkoncom nie je ľahká. Príčinou toho nie je len rozvetvenosť a obsírnosť samotnej témy, dávnovekosť a neobyčajná komplikovanosť jej dejinnej púte, ale aj to, že vo všetkých svojich aspektoch, v každom momente svojej dejinnej existencie sa prejavovala a prejavuje v mnohopočetných podobách – v mytologickej i teologickej, ikonografickej aj historicko-filozofickej, religióznej i scientologickej... A v každej z týchto podôb je zamotané kľbko otázok, na ktoré namiesto jedinej mienky, jediného a nespochybniteľného ocenenia a odpovede povstáva spektrum rôznorodých náhľadov a názorov.

Tak tomu bolo v dávnej minulosti a tak je to aj dnes, po tisícoch rokov hľadania odpovede na otázku čo je Chokmach, Sofia, Premúdrost' Božia. Posledným smelým a až umelecky riskantným pokusom bol „Spor o Sofiu“ v ruskom myslení, ktorý začal naberať na razancii a aktuálnosti v druhej polovici 19. a začiatku 20. st. a ktorý v dejinách navždy zostane spojený s osobou a dielom Vladimíra Sergejeviča Solovjeva. Po rokoch polemík okolo otázky, čo je Sofia, sa ukázalo, že namiesto vyriešenia vekovitého sporu, namiesto zosúladenia a harmonizácie rozmanitých názorov a hodnotení, sa objavili nové problémy a protirečenia, pribudli nové konštrukcie i dekonštrukcie...

So sofologickou témou úzko súvisí aj ďalšia fundamentálna otázka ruského religiózneho myslenia, a to otázka „vsejedinstva“ – vsejednoty. Ešte veľký priateľ, na statku ktorého Solovjev nakoniec aj opustil tento pozemský svet, knieža Sergej Trubeckoj, túto otázku vyjadril vo všetkej jej hĺbke, keď napísal, že „otázka vsejednoty je tým, čo leží v jadre nášho mravného utrpenia“. Tým jasne povedal, pokračujúc v línii načrtnutej Vladimírom Sergejevičom, že vonkoncom nemyslí iba na jednotu povrchnú, jednotu politických názorov, ekonomických záujmov, sociálnej rovnosti, dokonca

ani kultúrnej unifikovanosti. Nemyslel tým to, čomu dnes hovoríme globalizmus so všetkými dôsledkami tohto preširokého pojmu, ale myslel na jednotu ontologickú, neupadajúc pritom do pokušenia otca novovekého pozitivizmu Augusta Comteho, ktorý myslel ľudstvo ako „Veľkú bytosť“. Nuž a tieto otázky, otázky Sofie a Všejednoty nachádzajú svojho „prvého hýbateľa“, ak použijeme tento aristotelovský termín, práve u Vladimíra Sergejeviča Solovjeva.

Osobnosť a dielo tohto stále populárnejšieho i kritizovanejšieho ruského religiózneho filozofa – či presnejšie povedané voľného mysliteľa a publicistu – sa postupne a stále dôkladnejšie stáva predmetom záujmu mnohých súčasných bádateľov na Východe i Západe.

Jedným z mnohých prejavov tohto záujmu bola tiež medzinárodná vedecká konferencia, venovaná 160. výročiu od narodenia práve Vl. S. Solovjeva (1853 – 1900), ktorá sa uskutočnila v stredu 27. novembra 2013. Miesto jej konania bolo akoby symbolické: Zámok v Szymbarku (Poľsko). Krásny neveľký zámoček, pekne zrekonštruovaný v malebnom prostredí karpatských hôr za nádherného neskoro jesenného počasia vďaka spolupráci medzi Pravoslávnu bohosloveckou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove a Diecezjalnym Ośrodek Kultury Prawosławnej „ELPIS“ w Gorlicach, spomínaný konconovembrový deň hostil účastníkov tohto neveľkého, no o to zaujímavejšieho podujatia, ktorého cieľom bolo priblížiť aspoň neveľkú, no dôležitú časť diela ruského mysliteľa. Symbolickým bolo toto miesto v Poľsku i preto, lebo „poľské spojenia“ Solovjeva – ako genetické tak aj duchovné – sú pre znalcov jeho biografie dobre známe. A preto sa aj téma konferencie uberala týmto smerom: „Władimir Sołowjow między Wschodem a Zachodem/Vladimír Solovjev medzi Východom A Západom“. Že šlo o ďalšiu z nosných tém Solovjevovho myslenia aj života hádam ani netreba zdôrazňovať. Téma jednoty, presnejšie povedané všejednoty bola naozaj tou témou, ktorá ležala v jadre nielen mravného, ale aj duchovného a osobného utrpenia Vladimíra Sergejeviča Solovjeva. A ležala tam preto, lebo tento svet z hľadiska kultúrno-politického i nábožensko-filozofického už celé tisícročie nič iné natoľko necharakterizovalo a v podstate stále necharakterizuje ako práve rozdelenie na Východ a Západ; ani bystrému vnútornému zraku Solovjeva neuniklo, že táto otázka vyžaduje riešenie a vyriešenie.

Preto sa Vladimír Sergejevič Solovjev so všetkou vehemenciou svojej vášnivej letory pustil do tejto vekovito páľčivej otázky, nielen túžiac po jej zodpovedaní, ale aj osobným životom dosvedčujúc, že toto rozdelenie je nielen možné ale nutné prekonávať a prekonať. Ono úsilie viedlo tohto ruského podivína k riešeniu aj ďalších „podotázok“, ktoré ale mali vždy spoloč-

ného menovateľa, a tým bola idea „všejednoty“. Nuž a jednou z osových tém idey všejednoty je aj otázka židovského národa či jednoducho povedané „židovská otázka“, predovšetkým židovská otázka v Rusku, a to v spojitosti s Tretím Rímom, povestným ruským mesianizmom a pravoslávím. Ide o to, že v koncepciách niektorých vtedajších a mnohých súčasných ruských historiozofov ako aj iných „slobodných“ mysliteľov, židovská otázka úzko súvisela a v podstate stále súvisí s otázkou okcidentálnou, s otázkou vzťahov medzi Východom a Západom. V ich teóriách Západ sám o sebe nepredstavuje ani nepriateľa ani vážneho konkurenta. Čo činí zo Západu ako ekonomicky tak aj vojensky a ideologicky extrémne silnú konkurenčnú civilizáciu je „židovská prítomnosť“. Lenže v dobe Solovjeva sa zďaleka najpočetnejšia židovská diaspóra nachádzala nie na Západe, ale práve na území cárskeho Ruska. Tá sa však už čoskoro kvôli vážnym politickým zmenám v Európe stane silným stimulom a pre niektorých aj základom britského a amerického židovstva. Tento fakt postupne privedie k novej ostrej konfrontácii, ktorá bude príčinou mnohých bied a nešťastí, čo sa v plnej miere prejaví počas revolúcií v Rusku, v medzivojnovom období a čo vyvrcholí v dobe druhej svetovej vojny. Solovjev tento fakt akoby anticipoval a „židovskej otázke“ venoval centrálné miesto vo svojom diele a myslení. Ešte v ranej práci „Čítania o Bohočlovečenstve“ (1877 – 81) v zjednodušenej, schematickej forme vyslovil idey, ktoré neskôr spočinuli v základoch ním rozvíjaných názorov na židovskú otázku. Kvôli jej lepšiemu pochopeniu, v čase, kedy sa koncentroval na problém zjednotenia kresťanských cirkví a tiež zmierenia kresťanstva s judaizmom, sa celkom vážne, s jemu vlastnou zanietenosťou pustil do štúdia ivritu a židovskej religióznej literatúry. V tej dobe sa usiloval čo najviac čítať vlastnú židovskú literatúru, a nie neraz amatérske a nedostatočne názory v Stekkerových šlapajach kráčajúcich antisemitov. Avšak tá zďaleka nebola prístupná v prekladoch, a práve to ho nútilo preniknúť do tajov hebrejčiny. Podľa slov jeho „súkromného učiteľa“ Fajdela Geca, Solovjev sa neuspokojoval iba samotným etymologickým a gramatickým rozborom textu. Čo ho zaujímalo, boli predovšetkým vysvetlenia a výklady talmudických a rabínskych komentátorov. Prešiel traktát „Abot“, „Abot-Zara“, „Joma“, „Sukku“ a neúnavne veľa čítal o talmudickej písomnosti. V jednom zo svojich listov píše: *„Okrem Tóry a historických kníh som prečítal všetkých prorokov a Žalmy. Teraz, sláva Bohu, aspoň čiastočne môžem vyplňať zdvorilosti, pripájajúc k svojim týždňovým modlitbám aj hebrejské frázy.“* Solovjevov záujem nevychádzal iba z jednoduchej empatie k Bohom vyvolenému národu, ale aj zo širšieho, tak povediac historiozofického presvedčenia, keď veril v obrodenie „bohorodiaceho národa“, povolaného na to, aby

zaviedol vládu spravodlivosti. V zápase za oslobodenie ruského židovstva z poddanstva Solovjev vyzdvihuje na prvé miesto filozofickú tendenciu pri výklade historických osudov židovského národa, zmierujúc v skonštruovanej filozofickej syntéze teologickú metódu s historickým ocenením religiózno-etických tendencií judaizmu. Pre neho je Izrael vybraný stať sa „*činným prostredníkom pre počlovečtenie materiálneho života a prírody, pre vytvorenie novej zeme, kde žije pravda*“. S touto vierou v osudovú misiu izraelského národa, povolaného vytvoriť kráľovstvo Božie na zemi, Solovjev žil a v podstate aj zomrel, modliac sa na smrteľnom lôžku vrúcnyimi modlitbami v hebrejčine za veľa trpiaci „národ-bohonoscu“.

Nuž a práve tento fakt určil aj obsah uskutočňiacej sa konferencie, ktorej príspevky sa dotýkali otázok politických, religióznej tolerancie medzi kresťanmi a judaistami, medzi kresťanmi Východu a Západu; otázky úlohy Číny v ďalšom svetovom procese; islamu a jeho miesto v dejinách; židovskej mystiky a jej vplyvu na Solovjevovo učenie, predovšetkým na formovanie doktríny o Sofii – Múdrosti Božej (v židovskej mystike sa hovorí o tzv. Šechine, Božej prítomnosti a zároveň o akomsi ženskom prvku v Božstve). S tým ďalej súvisel vplyv židovskej mystiky a takzvaného ezoterického či tajného učenia na rôzne iné religiózne smery, ako aj opačne – napríklad vplyv neskorostarovekého gnosticizmu na formovanie kabaly. K politicko-religióznym otázkam už od dôb sporu medzi skvelým filológom Johannesom Reuchlinom a pokrsteným Židom Jozefom Pfefferkornom patrila aj otázka vzťahu kresťanov k Talmudu, ako aj ku Kabale a vôbec k židovským nebiblickým knihám – je známe, že Pfefferkorn požadoval bezpodmienečné spálenie všetkých židovských kníh, ktoré neboli obsiahnuté v biblickom kánone ako krajne škodlivých...

Vďaka týmto možnostiam konferencia už a priori sľubovala zaujímavé príspevky. Jej slávnostného otvorenia sa ujal biskup ThDr. Paisjusz (Marty-niuk), ktorý zároveň ako prvý predniesol aj svoj príspevok, nazvaný Ksenofobia i Filadelfia. Teologia a idea zbawienia całego świata. Druhý v poradí vystúpil dekan Pravoslávnej bohosloveckej fakulty, prof. ThDr. Ján Šafin, PhD. Téma jeho príspevku, ktorý bol nazvaný Solovjev a Židia. Sofia a Talmud, bola venovaná práve onej nosnej otázke ruského mysliteľa, a to židovsko-kresťanským vzťahom. Potom nasledovali ďalšie zaujímavé príspevky, z ktorých spomenieme aspoň niektoré. Doc. ThDr. Radim Pulec-Kryštof, PhD., Dr. h. c. sa venoval duchovnému životu v diele Vladimíra Solovjeva. Mgr. Bogdan Strachowski veľmi zaujímavo poukázal na prienik kabaly do Solovjevovho učenia o Sofii a Všejednote. Doc. ThDr. Štefan Pružinský, PhD. vo svojom príspevku upriamil pozornosť na veľmi aktuálnu otázku

jednoty kresťanov. PhDr. Andrej Nikulin, PhD. sa zasa venoval Obrazu anti-christu v knihe Soloviova „Tri rozhovory“. PhDr. Bohuslav Kuzyšin, PhD. sústredil svoj príspevok viac na sociálnu otázku. Jeho názov znel: Altruizmus (nie len) optikou Vladimíra Solovjeva. Mgr. Martina Kormošová upriamila pozornosť na fakt, že Vladimír Solovjev vonkoncom nebol kabinetným učencom, ale že to čo hlásil vychádzalo z jeho vlastnej hlbkej skúsenosti. Téma jej príspevku vystihla to, čo je pre Solovjeva najcharakteristickejšie, Mystika života u Vladimíra Solovjeva. To sú iba niektoré príspevky z tejto zaujímavej konferencie, ktorá ako veríme, nebola prvou ani poslednou z venovaných duchovnému, intelektuálnemu a politicko-kultúrnemu odkazu ruského mysliteľa.

Čo dodať na záver? Hádam iba to, že hoci táto konferencia nevynikala počtom účastníkov, od toho sa odvíjajúcim množstvom príspevkov alebo rozloženosťou do niekoľkých dní, čo by si mimochodom Solovjevov odkaz nesporne nielen zaslúžil, ale aj nevyhnutne vyžadoval, príspevky, ktoré na nej zazneli v mnohých prípadoch predstavujú čosi nové v našom stredo-európskom priestore, kde je Solovjev takmer výlučne vnímaný ako známy ruský mysliteľ, ktorý konvertoval k západnému kresťanstvu, a nie ako filozof všejednoty, tolerance a mystiky.

Martina Kormošová

**Medzinárodná vedecká konferencia *Cirkev v dejinách*
kresťanstva na Slovensku
Prešov, 18. marec 2014**

Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove sa stala 18. marca 2014 dejiskom vzácnnej udalosti. Pri príležitosti životného jubilea jej dekana, Mons. prof. ThDr. Petra Šturáka, PhD., sa uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia pod názvom *Cirkev v dejinách kresťanstva na Slovensku*. V rámci konferencie vystúpilo viacero odborníkov v oblasti cirkevných dejín zo Slovenska, Čiech a Poľska, za prítomnosti rektora Prešovskej univerzity prof. RNDr. René Matloviča, PhD. a prešovského arcibiskupa a metropolitu Mons. ThDr. Jána Babjaka, PhD. a prvého prorektora PU v Prešove prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD.

S úvodnou prednáškou vystúpil jubilant profesor Peter Šturák, ktorý priblížil priebeh teologického vzdelávania v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Gestor slovenskej cirkevnej historiografie doc. Ivan Chalupecký priblížil Bratstvo sv. Jozefa v Spišskej Sobote. Medzi ďalšími prednáša-

teľmi boli dekan Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., ktorý v príspevku načrtol náboženský život v Košiciach do roku 1804, o pôsobení jezuitov v Prešove v 17. – 18. storočí hovoril doc. Štefan Lenčič a o dejinách Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku dekan Reformovanej teologickej fakulty Univerzity J. Selyeho Mgr. Attila Lévai, PhD. Zaujímavé príspevky ponúkli aj ostatní hostia. Počnúc územno-správnym členením Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939 (PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.), cez osobitosti konfesijného vývinu územia dnešného východného Slovenska v ranom novoveku (prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.), až po významné udalosti v živote blahoslaveného biskupa mučeníka Vasiľa Hopka (ThDr. Peter Borza, PhD). Prednáškovú časť uzavrel riaditeľ Historického ústavu Matice slovenskej PhDr. Pavol Mačala, CSc. Na konferencii vystúpili aj zahraniční hostia, z Čiech prof. PhDr. Pavel Marek, PhD. s príspevkom Episkopát v dejinách pravoslávnej cirkvi na Slovensku a prof. Stanisław Nabywaniec z Poľska s príspevkom „Zabić biskupa!“ Błogosławiony Teodor Romża – ofiara „bezbožného ateizmu“ i męczennik za wiarę.

Na tomto vedeckom podujatí dekan GTF PU v Prešove profesor Peter Šturák prevzal z rúk rektora Prešovskej univerzity prof. RNDr. René Matloviča, PhD. čestné ocenenie – Striebornú medailu Prešovskej univerzity za jeho doterajšiu prácu pri príležitosti jeho životného jubilea.

Martina Poláková

**Medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia
„KOLEKTÍVNA A INDIVIDUÁLNA PAMÄŤ
V HISTORICKOM VEDOMÍ“**

Vihorlatské múzeum v Humennom, 12. jún 2014

*„Každé poznanie má a musí mať historický charakter.
Na základe toho konštruujeme personálnu filozofiu dejín,
ktorá nám má pomôcť pochopiť vlastnú minulosť,
ktorú sme v podstate osobne neprežili, ale prežili ju naši predkovia
a prapredkovia
a túto skúsenosť geneticky odovzdali ďalším generáciám až k nám ako istú
históriu,
ktorá sa zmenila na nepísanú tradíciu, žijúcu vlastným životom.“*
(Ján Šafin)

Dňa 12. júna 2014 sa v priestoroch renesančného kaštieľa v Humennom, pod záštitou dekana Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, prof. ThDr. Jána Šafina, PhD. uskutočnila vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou. Jej názov „Kolektívna a individuálna pamäť v historickom vedomí“ hovorí za všetko. A priestory renesančného kaštieľa zo 17. storočia sa tak stali výborným výberom organizátorov vzhľadom k historickému námetu konferencie.

Kaštieľ je od roku 1960 sídlom Vihorlatského múzea, ktoré vzniklo práve v tom istom roku a ktorého história je úzko spätá predovšetkým s osudom rodiny Drugethovcov. Monumentálny štvorkrídlový kaštieľ s nárožnými vežami vybudovali prestavbou starého vodného hradu. Dnes nájdeme v kaštieli historické a vlastivedné zbierky múzea. V zbierkových fondoch je sústredených viac ako stotisíc kusov zbierkových predmetov. Medzi najhodnotnejšie patria nálezy keltských mincí (Ptičie), hromadný nález mincí zo 17. storočia (Topoľa), unikátne starožitné zbrane a brnenia, barokové ikony, hodnotné obrazy, pôvodný mobiliár a mnohé ďalšie vzácne zbierkové predmety. Asi 200 metrov severovýchodne od budovy kaštieľa je umiestnená expozícia ľudovej architektúry. Reprezentuje ľudovú drevenú architektúru východokarpatskej oblasti. Nachádzajú sa tu najtypickejšie stavby ľudovej architektúry a jedna sakrálna stavba – drevený kostolík svätého archanjela Michala z Novej Sedlice z roku 1764. Hlavným stavebným materiálom objektov je drevo, hlina a slama.³⁹

Slávnostnú atmosféru, okrem reprezentatívnych priestorov doplnili aj významní hostia konferencie. Medzi inými rektor štátnej Vysokej školy technickej a ekonomickej Fr. Bronislaw Markiewicz v Jaroslavli, prof. nadzw. dr hab. Waclaw Wierzbieniec, prvý prorektor PU v Prešove, prof. PhD. Peter Kónya, PhD. prorektor pre vedu, umenie a akreditáciu, riaditeľ Vihorlatského múzea v Humennom, Mgr. Vasil' Fedič, dekan a správca PCO Humenné, mitr. prot. Mgr. Peter Humeník, generálny riaditeľ stavebnej firmy, Chemkostav HSV a. s., Ing. Milan Mňahončák, od r. 2012 predseda regionálnej mimoparlamentnej strany „Náš kraj“ a zároveň veľký bojovník a opora národnostnej menšiny Rusínov na Slovensku, a v neposlednom rade i Humenčan, Ing. Dušan Sičák.

Modlitba „Otče náš“ bola dôstojným a predovšetkým duchovným i slávnostným otvorením, po ktorej nasledovali slová hlavného organizátora konferencie, prof. Jána Šafina, dekana PBF PU v Prešove. Ten okrem iného povedal, citujúc slová Henryho Chadwicka, že *„stratiť pamäť, je smutné.*

39 Vihorlatské múzeum v Humennom. [online]. [cit. 15. júna 2014]. Dostupné z: <http://www.visitslovakia.com/vihorlatske-muzeum-v-humennom/>

Minulosť ovplyvňuje naše životy viac, než si to uvedomujeme. Samozrejme, že sa v nej môžu síce vyskytovať veci, ktoré nemáme právo zabúdať, hoci by sme si priali, aby upadli do zabudnutia. Avšak v jednej verzii starovekého mýtu o Hádesovi nie je všetkým mŕtvym dané piť z vôd zabudnutia. Je tu ale tiež veľa dôvodov, prečo je pamäť užitočná.“⁴⁰ My však nechceme zabúdať, my chceme pamätať, no predovšetkým chceme pochopiť zmysel prežitého. Prežitého na individuálnej úrovni, no predsa vždy v istej interakcii s inými individuálnymi prežívania, ktoré potom vytvárajú kolektívne prežívanie – či už malého alebo väčšieho kolektívu, spoločenstva, polis, monarchie... – vytvárajúc takto kolektívnu pamäť. Nestačí iba niečo prežiť. Prežité sa musíme snažiť pochopiť. Vniknúť do vnútra prežitej skúsenosti, do jej tak povediac rozumu či zmyslu. A o úvahe nad takýmto vnímaním života, ktorého neodmysliteľnou súčasťou je práve pamätanie na prežité a zažité, by sa mala niesť aj táto konferencia...”

Konferenciou prítomných hostí i aktívnych účastníkov sprevádzala doktorandka Katedry kresťanskej antropológie a sociálnej práce, Mgr. Martina Kormošová, ktorá v úvode okrem privítania zúčastnených informovala o priebehu a organizácii konferencie.

Ako prvý sa so svojou prednáškou predstavil prof. ThDr. Ján Šafin, PhD., vedúci Katedry cirkevných dejín a byzantológie, kde nás ako historik bližšie oboznámil s psychoanalýzou, genetikou a dejinnou pamäťou.

S druhou prednáškou vystúpil ďalší odborník v histórii, prvý prorektor, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. prorektor pre vedu, umenie a akreditáciu PU v Prešove, v rámci ktorej predstavil tie najvýznamnejšie úryvky z knihy „Kronika Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Soli: (1792 – 1855)“. Bližšie opísal potrebu písania miestnych kroník, kde sa ukrýva nielen individuálna história, ale predovšetkým história celého spoločenstva.

O Rzeszowskom gete rozprával rektor štátnej Vysokej školy technickej a ekonomickej Fr. Bronislaw Markiewicz v Jaroslavli, prof. nadzw. dr hab. Wacław Wierzbieniec. Jeho príspevok všetkým prítomným priblížil spomienky mnohých židov, ktorí prežili koncentračný tábor v poľskom Rzeszowe.

Druhú sekciu, po krátkej prestávke, otvoril doc. ThDr. Radim Pulec - Kryštof, PhD., dr. h. c., pôsobiaci na Katedre cirkevných dejín a byzantológie s príspevkom, ktorý zdôraznil úlohu apoštolov a ich poslanie pri vytváraní historickej pamäti ľudstva.

40 CHADWICK, H. Rané kresťanství, In HARRIES, R. - MAYR-HARTING, H. (eds.). 2010. *Dva tisíce let křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 9.

Už názov nasledujúceho príspevku, doc. ThDr. Václava Ježeka, PhD., „Byzantská pohrebná reč, anebo, jak kolektivně myslet o mrtvém jedině v dobrém“ predznačil nie takú tuctovú rozpravu o smrti človeka a jej vnímania v Byzancii.

So sv. tajinou „jeleopomazania“ alebo pomazania chorých sme sa stretli v prezentácii doc. ThDr. Štefana Pružinského, PhD. z Katedry biblických náuk. V príspevku okrem iného zobrazil jej vývoj v pravoslávnej cirkvi, jej zmysel a úlohu v živote veriacich; no nie iba tých, ktorí sú chorí, či umierajúci, ale všetkých bez ohľadu na vek, či zdravotný stav.

Prodekan pre rozvoj a zahraničné vzťahy PBF, PhDr. Andrej Nikulin, PhD. prezentoval miesto ľudskej pamäti v duchovnom živote človeka. S bioetikou v kontexte etiky globalizácie nás oboznámil, vedúci Katedry praktickej a systematickej teológie, doc. ThDr. Miroslav Župina, PhD. Historickej genéze sociálneho školstva v kontexte vzniku sociálnej práce ako vysokoškolského študijného odboru sa venoval príspevok od spoluautorov doc. PhDr. Tomáša Hanganioho, PhD. a doktorandky PhDr. Daniely Cehelskej z Katedry kresťanskej antropológie a sociálnej práce. Nepriamo na túto problematiku, hoci do hlbšej histórie sa v príspevku prepracovali spoluautorky z Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave, PhDr. Zuzana Polakovičová a doc. PhDr. Marta Vaverčáková, PhD., MPH. v príspevku pod názvom „Sociálna práca a filozofia v historickom kontexte“. O problematike chudoby a jej determinantoch hovorili spoluautori PhDr. ThDr. Maroš Šip, PhD. z Katedry kresťanskej antropológie a sociálnej práce spolu s Mgr. Martinou Šipovou, doktorandkou Katedry praktickej a systematickej teológie. JUDr. Rudolf Mirdala sa svojím príspevkom pokúsil odpovedať na otázku „*Je hľadanie zmyslu života súčasťou dejín?*“. Predposledným účastníkom konferencie, Mgr. Peterom Savčákom z Katedry praktickej a systematickej teológie bola predstavená európska podoba ariánskej herézy v historickej pamäti prepodobného Justína. Poslednú sekciu ukončila prednáška doktorandky Katedry kresťanskej antropológie a sociálnej práce, Mgr. Martiny Kormošovej. Internet a odhalenie nových možností v rámci tohto technologického vynálezu ľudstva bol ústrednou témou prednášky. Okrem iného sme sa tu dozvedeli niečo viac o tom, ako počítač vstúpil do histórie, do jeho výskumu a priniesol tým kvantitatívnu presnosť aj keď už nebral do úvahy kvalitatívne aspekty ľudského bytia; ako je to s dejinami, s rôznymi vrstvami dejinného bytia a prežívania; ako rozpoznávať dobu, v ktorej žijeme v kontexte historického poznávania, v kontexte skutočnej pravdy ako pravdy dejúcej sa v dejinách, oproti rôznym rafinovaným pokusom o vytvorenie histórie, ktorá je v skutočnosti iluzórnou.

Koniec konferencie sa v niesol v duchu i slove poďakovania nielen za zorganizovanie, ale predovšetkým za tvorivú účasť všetkým, ktorí na nej boli prítomní, nehľadiac na to, či aktívnym alebo pasívnym spôsobom. Poďakovanie patrilo medzi inými i veriacim PCO Humenné, ktorí pripravili pre všetkých množstvo domácich koláčov a vytvorili aj týmto spôsobom veľmi príjemnú atmosféru. Následne sa všetci účastníci presunuli do pravoslávneho chrámu sv. Cyrila a Metoda, ktorý bol podľa nášho názoru, tým najdôstojnejším miestom pre ukončenie konferencie.

Martina Kormošová

Medzinárodná vedecká konferencia *Sociálno-ekonomické, politické, kultúrne a náboženské aspekty v poľských, slovenských a ukrajinských štúdiách s dôrazom na Jaroslav a jeho partnerské mestá*

Jarosław, 27. jún 2014

Dňa 27. júna 2014 sa v poľskom meste Jarosław konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Sociálno-ekonomické, politické, kultúrne a náboženské aspekty v poľských, slovenských a ukrajinských štúdiách s dôrazom na Jaroslav a jeho partnerské mestá*. Jej organizátorom bola Štátna Vyššia odborná škola technicko-ekonomická Bronisława Markiewicza v Jarosławe.

Po registrácii účastníkov a slávnostnom otvorení konferencie nasledovalo plenárne zasadnutie konferencie. Po jej ukončení nasledovalo rokovanie v niekoľkých sekciách, kde svoje príspevky predniesli účastníci z viacerých európskych krajín, a to z Poľska, Ukrajiny a Slovenska.

Zastúpenie na tejto konferencii mal aj Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. V sekcii *História – Náboženstvo – Kultúra* vystúpil Patrik Derfiňák s príspevkom *K hospodárskym a kultúrnym kontaktom Prešova s oblasťou Haliče na prelome 19. a 20. storočia*, v ktorom podal pohľad na kontakty týchto oblastí v spomínanom období. Ďalšou referujúcou bola Luciána Hoptová, ktorá v príspevku *Vývoj v západnom Bielorusku v rokoch 1921 – 1939 z pohľadu bieloruskej historiografie*, ponúkla prehľad dôležitých udalostí vo vývoji Bieloruska so zreteľom na vzťahy s Poľskom. Tibor Dohnanec v príspevku s názvom *Pôsobenie generála Juraja Klapku vo funkcii veliteľa pevnosti Komárno v roku 1849* predstavil osobnosť spomínaného generála a jeho osudy. Piaristickým kolégiom v Podolínci a jeho vzťahom k Poľsku sa v referáte *Založenie piaristického kolégia*

v *Podolínci a jeho fungovanie v 17. – 18. storočí* venovala Monika Bizoňová. V spomínanej sekcii vystúpila ešte Marcela Domenová s príspevkom *Fragmenty knižnice Pillerovcov z Mirkoviec (sonda do života a záujmov šarišskej šľachtickej rodiny)*. V sekcii *Hospodárstvo – Právo – Politika* vystúpila Lucia Šteflová s príspevkom *Poľsko v Prešove, Prešov v Poľsku (Zlomky z dejín vzájomných kontaktov)*.

Konaná konferencia bola pre všetkých vystupujúcich a zúčastnených veľkým prínosom a jej výsledkom bude zborník odprednášaných príspevkov.

Monika Bizoňová

**Medzinárodná vedecká konferencia
OBDOBIE KURUCKÝCH BOJOV
Prešov, 11. – 12. september 2014**

Dňa 11. a 12. septembra 2014 privítalo mesto Prešov účastníkov medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá bola zameraná na obdobie kuruckých bojov v Uhorsku. Organizátorom podujatia bolo Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Na uvedenom vedeckom podujatí vystúpilo s príspevkami viac ako 35 prednášajúcich z troch krajín. Miestom konania konferencie bola v jej prvý deň Dvorana Evanjelického kolégia v Prešove, na druhý deň pokračovalo rokovanie v priestoroch Rektorátu Prešovskej univerzity v Prešove.

Prvý deň rokovania otvoril príhovorom hostiteľ podujatia, prvý prorektor Prešovskej univerzity v Prešove, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., následne bola konferencia oficiálne otvorená po príhovore prorektora pre vzdelávanie prof. PhDr. Milana Portíka, PhD. Po otváracích príhovoroch nasledovalo plenárne rokovanie, v rámci ktorého ako prvý vystúpil Barna Mezey s príspevkom s názvom *Tradíció és megújulás a Rákóczi-szabadságharc jogéletében (Tradícia a obnova v právnom živote povstania Františka II. Rákócziho)*. Následne vystúpila Marie Marečková so svojím referátom *Morava v kontextu kuruckých povstání* a potom predniesol svoj príspevok s názvom *Hornouhorské slobodné kráľovské mestá v období kuruckých bojov r. 1670 – 1711* organizátor konferencie Peter Kónya. Po krátkej prestávke na občerstvenie pokračovalo rokovanie plenárnej sekcie s vystúpením Istvána Czigánya, ktorý predstavil svoj referát s názvom *Egy aszimetrikus há-*

ború a Magyar Királyságban 1703 – 1711 (*Asymetrická vojna v Uhorskom kráľovstve 1703 – 1711*). Nasledovali dve prednášky v slovenskom jazyku, ako prvý predstavil svoju tému s názvom *Trenčín za povstania Františka II. Rákócziho* Ivan Mrva, potom vystúpil Denis Pongrácz s prednáškou *Orava a jej šľachta v období kuruckých bojov (od Gašpara Piku do r. 1714)*. Plenárnu sekciu uzatváralo vystúpenie Edit Tamás, jej témou bolo *Hagyományápolás – intézményi keretek – civil egyesületek (Udržiavanie tradície – inštitucionálny rámec – civilné organizácie)*.

Po obedňajšej prestávke pokračovalo rokovanie konferencie už v dvoch paralelných sekciách. Prvá z nich s názvom *Zahranicično- a vnútropolitické otázky a súvislosti* bola otvorená prednáškou Istvána H. Németha s názvom *A magyarországi várospolitikai változásai: a korai abszolutizmus, felkelések és a szabadságharc időszaka (Zmeny v politike miest Uhorska: obdobie raného absolutizmu, povstania a oslobodzovacieho boja)*. Nasledoval referát Évy Gyulai nazvaný *1687: egy nevezetes esztendő – Gyermekkirály a Magyar Királyság trónján (I. József királlyá választása Pozsonyban, 1687. december 9.) [1687: jeden významný rok – Kráľ – dieťa na tróne Uhorského kráľovstva (zvolenie Jozefa I. za kráľa v Prešporku, 9. decembra 1687)]*. Ako ďalší vystúpil György Kurucz s príspevkom *Szövetségi érdek és az európai nagypolitika: az angol diplomácia és a Rákóczi-szabadságharc (Spojenecký záujem a veľká európska politika: anglická diplomacia a povstanie Františka II. Rákócziho)* a po ňom nasledoval referát s názvom *II. Rákóczi Ferenc az Oszmán Birodalommal kötendő ismeretlen szerződés-tervezetei (Neznáme osnovy zmlúv Františka II. Rákócziho s Osmanskou ríšou)*, ktorý predniesol Sándor Papp. Predposledný príspevok mal názov *A Magyarországra menekült lengyelek II. Rákóczi Ferenc szolgálatában (Do Uhorska utečení Poliaci v službách Františka II. Rákócziho)* a predniesol ho Sándor Gebei a sekciu uzatváral Tamás Gergely Kovács-Veres so svojím referátom *Borsod vármegye kuruc hadserege Károlyi Sándor mustrakönyvei alapján (Kurucké vojsko Boršodskej stolice na základe muštrových kníh Alexandra Károlyiho)*.

Paralelná druhá sekcia dostala názov *Vojenské problémy kuruckých bojov* a bola otvorená referátom Kálmána Mészárosa s názvom *II. Rákóczi Ferenc szlovák katonái. A nemzetiségi, származási adatok kutatásának lehetősége a kuruc mustrajegyzékekben (Slovenskí vojaci Františka II. Rákócziho. Možnosti bádania údajov o národnosti a pôvode v kuruckých muštrových záznamoch)*. Potom nasledovala prednáška Vladimíra Segeša s názvom *Kurucké vojenské normatívny v čase povstania Františka II. Rákócziho*. V ďalšom priebehu tejto sekcie prišli na rad opäť vystúpenia v maďarskom jazyku,

najprv predstavil svoju tému s názvom *Bajor katonaság a 1685. évi felvidéki hadműveletekben* (Bavorské vojsko vo vojenských operáciách na Hornej zemi v roku 1685) Zoltán Bagi, potom vystúpil Tamás Oláh s referátom *Kassa és Eperjes 1703 – 1704. évi ostromzára* (Blokáda Košíc a Prešova v rokoch 1703 – 1704). O obsadení a odovzdaní Jágru v čase povstania Františka II. Rákócziho (1704 – 1710) hovoril Csaba Kis (*Eger megvétele és feladása a Rákóczi-szabadságharc idején*), potom prevzal slovo László Rittling, ktorý predstavil činnosť Antona Eszterházyho na poli organizácie vojska v roku 1705 (*Eszterházy Antal hadszervező tevékenysége 1705-ben*). Posledným referujúcim tejto sekcie bol Tibor Dohnanec, ktorého téma mala názov *Komárnianská pevnosť v dobe kuruckých bojov*.

Záverečným programom prvého dňa konferencie bola recepcia spojená s ochutnávkou vín a diskusiou.

Na druhý deň pokračovala konferencia v priestoroch Rektorátu Prešovskej univerzity v Prešove rovnako v dvoch súčasných sekciách. Prvá z nich mala názov *Cirkvi v období kuruckých bojov*. Prvým referujúcim bol István Szabadi, ktorého téma mala názov „*Innocentes ac noxii juxta cadant*“ – *Samuel Pomarius levele Antonius Reiser száműzött pozsonyi paphoz a vallásüldözés tárgyában* („*Innocentes ac noxii juxta cadant*“ – list Samuela Pomariusu k vyhnanému prešporskému farárovi Antoniovi Reiserovi v záležitosti prenasledovania viery). Potom vystúpila Annamária Kónyová s príspevkom *Reformovaná cirkev v Hornom Uhorsku v období kuruckých bojov* a Lucia Šteflová s referátom *Evanjelici na území dnešného Slovenska v dobe kuruckých bojov*. S ďalšou prednáškou s názvom *Daniel Krman a prešovské evanjelické kolégium v dobe povstania Františka II. Rákócziho* sa predstavila Libuša Franková. Potom to príspevku nasledovala krátka prestávka na občerstvenie, potom vystúpil Libor Bernát s referátom *Náboženské pomery v Trenčianskej stolici v čase stavovského povstania Františka II. Rákócziho*. S posledným príspevkom tejto sekcie vystúpil Bogdan Adamczyk, ktorý predstavil osobnosť Didáka Kelemena, pomocníka Alexandra Károlyiho pri rekatolizácii (*Károlyi Sándor segítője a rekatolizációban: Kelemen Didák*). Po tejto prednáške priebežne nasledovala ďalšia sekcia s názvom *Tradícia*, ktorú otváral svojim príspevkom s názvom *Kurucok a filmművészetben* (*Kuruci vo filmovom umení*) László Pallai. Po ňom nasledoval referát Petra Kášu s názvom „*Známe my vás, známe: niet v kameni vody, ani u kuruca pravdy a slobody*.“ (*Kuruc ako Maďar a nepriateľ v poézii Sama Chalupku*). Ako posledný v rámci tejto sekcie vystúpil Patrik Derfiňák, ktorého prednáška mala názov *František II. Rákóczi v prácach prešovských pedagógov na začiatku 20. storočia*.

Druhá paralelná sekcia mala názov *Spoločnosť v dobe kurucov*. Prvou referujúcou bola Judit Balogh s príspevkom *Székely elit a kuruc küzdelmekben (Sikulská elita v kuruckých bojoch)*. S prednáškou predstavujúcou dodatky k zadunajským udalostiam kuruckého obdobia z reformovaného hľadiska vystúpil Attila Lévai (*Adalékok a kuruc kor dunántúli történetéhez – református szemszögből*). Ďalšou prednášajúcou bola Hajnalka Horváth, ktorá hovorila o vzťahu hornouhorského zemianstva k Vašvárskemu mieru (*A felső-magyarországi köznemesség és a vasvári béke*). V rámci tejto sekcie ešte vystúpil Ján Šafin s témou *Na dne bezodnej priepasti. Skica zo života a diela obete kuruckého povstania rabína Nathana Hannovera*. Po krátkej prestávke na občerstvenie sa pokračovalo v rokovaní, s prednáškou s názvom *Protihabsburské povstania na Spiši vo svetle naračných prameňov* vystúpila Monika Bizoňová a po nej Ján Adam s referátom *Šariš na začiatku postkuruckého obdobia (1712)*. Poslednou referujúcou v tejto sekcii bola Orsolya Tóth a jej príspevok mal názov *Kuruckori latin költészet (Latinská poézia kuruckého obdobia)*.

Záverečným programom druhého dňa konferencie bol spoločný obed, kde sa opätovne otvárala príležitosť na diskusiu pri dobrom jedle.

Záverom môžeme skonštatovať, že medzinárodná vedecká konferencia *Obdobie kuruckých bojov*, ktorá sa konala 11. a 12. septembra 2014 v Prešove, priniesla množstvo nových a zaujímavých poznatkov, ktoré obohatili prítomných poslucháčov a poskytla možnosť slovenským, maďarským a českým historikom, aby si vymenili najnovšie výsledky ich výskumov. Organizátori vytvorili podnetné prostredie doplnené kvalitnými referátmi, ktoré prispeli k vysokej odbornej úrovni vedeckého podujatia, ktoré tak predstavuje cenný príspevok k poznaniu danej problematiky.

Tibor Dohnanec

Medzinárodná konferencia „Frauen – Reformation – Bildung“. Viedeň, 19. - 20. september 2014

Druhá medzinárodná konferencia „*Ženy – reformácia – vzdelanie*“, ktorú organizovala Evanjelická akadémia vo Viedni sa uskutočnila v dňoch 19. a 20. septembra 2014 v Evanjelickom dome vo Viedni. Konferencia sa konala v rámci akcie „Evanjelický týždeň“ a jeho hlavným zameraním bola problematika vzdelávania. Súčasťou konferencie neboli len vedecké prednášky, ale aj workshopy na jednotlivé témy.

Konferenciu otvorila riaditeľka Evanjelickej akadémie vo Viedni Kirsten Beuth, ktorá privítala účastníkov zo štyroch krajín - Rakúska, Maďarska, Poľska a Slovenska. Prednášajúci predstavili rôzne aspekty fungovania žien v evanjelickej cirkvi od 16. storočia až po súčasnosť. Medzi najzaujímavejšie príspevky patrilo napríklad príspevok „*Freiheit – Liebe – Bildung. Die drei Säulen moderner Individualität und ihre Herkunft aus der protestantischen Ethik*“, ktorý predniesla Kornelia Klinger z Institut von der Wissenschaft vom Menschen z Viedne.

Zo Slovenska na konferencii vystúpil Peter Kónya, ktorý predstavil príspevok *Evanjelicke školsťvo na území dnešného Slovenska v 16. - 17. storočí*. Edita Prostrednícková z Evanjelickeho lýcea Bratislava predstavila tému *Reformačné myšlienky v súčasnom školsťve*. Eva Oslíková, evanjelická farárka a teologička z Modry v spolupráci z Katjou Eichler z Cirkevnej pedagogickej Vysokej školy vo Viedni pripravila workshop na tému *Nové prístupý k vzdelávaniu – Virtuálna učebná platforma Ženy a Reformácia*. Tu predstavila zaujímavé trendy v súčasnom vzdelávaní v evanjelickom prostredí. Ďalší workshop na tému *Ženy v kázňach od reformácie po dnešok* pripravila Daniela Horinková zo združenia Evanjelickejch žien Slovenska. Konferencia načrtla nové obzory v postavení ženy počas reformácie a stanovila nové trendy v evanjelickom vzdelávaní.

Martin Javor

Od reformácie po založenie cirkvi – A reformációtól egyháزالapításig

Prešov, 23. – 24. október 2014

V dňoch 23. – 24. októbra 2014 sa v priestoroch Evanjelickeho kolégia v Prešove konala medzinárodná vedecká konferencia *Od reformácie po založenie cirkvi – A reformációtól egyháزالapításig*, pod záštitou Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity, Biskupského úradu Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku a Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Tento rok ubehlo 400 rokov od Spišskopodhradskej synody, ktorá sa konala v roku 1614 a cirkevné zbory Spiša a Šariša sa ňou začlenili do štruktúry Evanjelickej a. v. cirkvi. Cieľom medzinárodnej vedeckej konferencie bolo pripomenúť si túto významnú udalosť v dejinách Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku.

Medzinárodnú vedeckú konferenciu otvoril prvý prorektor Prešovskej univerzity prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Po oficiálnom otvorení konferen-

cie nasledoval príhovor emeritného biskupa Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku, Mgr. Jána Midriaka. Po ňom sa hosťom prihovoril aj prorektor pre vzdelávanie Prešovskej univerzity prof. PhDr. Milan Portik, PhD.

Prvý blok príspevkov začala Miloslava Bodnárová, ktorá hostí oboznámila s prípravou, priebehom a výsledkami Spišskopodhradskej synody. Po nej nasledoval príspevok, zaoberajúci sa problémami organizovania konfesii v 16. storočí s názvom *A felekezetszerveződés problémái a XVI. században*, ktorého autorom bol Péter Antalóczy. Barnabás Guitman sa venoval listom príslušníkov cirkevnej inteligencie v bardejovskom archíve z 50. rokov 16. storočia v príspevku *Egyházi értelmiségiek levelei a bártfai levéltárban az 1550-es évekből*. Potom nasledovala prestávka.

Druhý blok začal príspevkom Libora Bernáta s názvom *Trenčianske kontuberniá a Žilinská synoda*. András Péter Szabó analyzoval osobnosť Štefana Xylandera v príspevku *Stephan Xylander és a szepességi testvérületi jegyzőkönyvek*. István Szabadi skúmal zatiské protestantské superintendencie v 16. storočí v príspevku *Tiszántúli protestáns superintendenciák a 16. században*. V poslednom príspevku v druhom bloku predstavil Vladimír Olejník reakcie spišských prepoštov na reformačné snahy v 16. storočí. Potom nasledovala prestávka.

Tretí blok príspevkov sa začal analýzou wittenberských prameňov k peregrinácii študentov z Uhorska v 16. storočí, ktorej autorom bol András Szabó so štúdiou Wittenbergi források a 16. századi magyarországi diákok peregrinációjához. Annamária Kónyová sa venovala prvým reformovaným synodám a vyznaniám viery v Hornom Uhorsku. Peter Kónya sa zaoberal spolužitím lutherských a helvetských protestantov v Hornom Uhorsku pred založením cirkvi. Attila Lévai skúmal históriu jedného zadunajského cirkevného zboru v príspevku s názvom *A reformációtól az egyházalapításig-egy dunántúli gyülekezet történetén keresztül*. Potom nasledovala prestávka.

Posledný blok prvého konferenčného dňa začala Klára Papp s príspevkom *Debrecen város, a református egyház és a Kollégium kapcsolata a 17. században*, v ktorom sa venovala vzťahu medzi mestom Debrecín, reformovanou cirkvou a kolégiom v 17. storočí. József Pálfi skúmal druhú reformáciu Veľkého Varadína v príspevku *Nagyvárad második reformációja. Reformáció a Komárne a okolí* sa venoval vo svojom príspevku Tibor Dohnanec. Posledný príspevok sa zaoberal vzťahom medzi reformáciou a pravoslávím, jeho autorom bol Ján Šafin.

Druhý deň medzinárodnej vedeckej konferencie otvoril svojím príhovorom biskup Východného dištriktu ECAV na Slovensku Mgr. Slavomír Sabol. Prvý blok začala Éva Petrőczy analýzou kázne Mikuláša Lippóciho v košickom veľkom kostole 17. augusta 1682 v príspevku s názvom *Prédikáció – „kométa“ nélkül – Lippóci Miklós igehirdetése a kassai nagy templomban*,

1682 augustus 17-én. Potom nasledovala Lucia Šteflová s príspevkom, venujúcim sa evanjelickým kňazom v záznamoch matriky ordinovaných superintendenta Petra Zablera. Attila Restás skúmal náboženskú a národnú identitu v Sedmohradskom Háromszéku na základe rukopisných unitárnych zväzkov kázni v príspevku s názvom Vallási és nemzeti identitás az erdélyi Háromszéken kéziratos unitárius prédikációs kötetek alapján (17 – 18. század fordulója). Andor Nagy priblížil pohrebné kázne brašovských farárov v príspevku A brassói lelkészek halotti búcsúztatásairól. Osobnosti Andreja Ehrenpreisa – predstaveného (biskupa) novokrstencov v 17. storočí sa venovala Eva Benková. Potom nasledovala prestávka.

Druhý blok sa začal analýzou konfesiónálnych pomerov v Šariši na prelome 17. a 18. storočia, ktorej autorom bol Ján Adam. Po ňom vystúpila Monika Bizoňová, ktorá skúmala stav Spišského prepoštstva v 17. storočí. Zoltán Borbély priblížil jezuitské misie v Hornom Uhorsku v prvom desaťročí 17. storočia v príspevku Jezsuita missziók Felső-Magyarországon az 1610-es években. Úlohou Štefana Csákyho na území Horného Uhorska sa zaoberal Barta M. János v príspevku s názvom Egy katolikus főnemes válasza a politikai krízisre: Csáky István szerepe Felső-Magyarországon (1670 – 1675). V poslednom konferenčnom príspevku sa Marcela Domenová venovala unikátnemu konvolútu zo šľachtickej knižnice Szirmayovcov.

Medzinárodná vedecká konferencia, venovaná otázkam, týkajúcim sa reformácie a založenia cirkvi potvrdila záujem historikov o danú tému. Svojím obsahovým zameraním ukázala, že ešte stále existujú nepreskúmané oblasti, týkajúce sa dejín reformácie v Uhorsku. Počas dvoch konferenčných dní sa podnetné príspevky pokúsili vyplniť medzery skúmanej problematiky.

Lucia Šteflová

Medzinárodná filozoficko-kánonická konferencia

Rodina, suverenita, spoločenský rozmer

Prešov, 24. – 25. október 2014

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Teologickou fakultou Sliezskej univerzity v Katoviciach usporiadala medzinárodnú filozoficko-kánonickú konferenciu s názvom *Rodina, suverenita, spoločenský rozmer*. Konferencia bola organizovaná pri príležitosti dvadsiateho výročia listu Jána Pavla II. *Gratissimam sane* a dvadsiateho výročia Medzinárodného roku rodiny 1994, ktorý bol vyhlá-

sený Organizáciou spojených národov. Konferenciu organizačne a odborne zabezpečili prof. Pavol Dancák, prof. Krzysztof Wieczorek, doc. František Čitbaj a prof. Andrzej Pastwa.

Záštitu nad konferenciou prevzali: rektor Prešovskej univerzity prof. René Matlovič, rektor Sliezskej univerzity v Katoviciach prof. Wiesław Banyś, prešovský arcibiskup a metropolita Mons. Ján Babjak SJ, ktorý je veľký kancelár Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, katovický arcibiskup Wiktor Skworc, ktorý je veľkým kancelárom Teologickej fakulty Sliezskej univerzity v Katoviciach, Mons. Milan Chautur CSsR, predseda Rady Konferencie biskupov Slovenska pre rodinu a prof. Artur Miziński, generálny sekretár Konferencie biskupov Poľska.

Konferenciu, ktorá bola rozdelená na dve základné časti, otvoril dekan fakulty prof. Peter Šturák.

Prvá časť sa uskutočnila 24. októbra 2014 a bola venovaná prednáškam, ktoré reflektovali súčasný kontext diskurzu o postavení rodiny v spoločnosti. Prostredníctvom videonahrávky sa na začiatku k účastníkom konferencie prihovril Mons. Milan Chautur, CSsR. V príhovore vyzdvihol aktuálnu naliehavosť venovať pozornosť rodine ako základu spoločnosti. Prof. Pavol Dancák z Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove predstavil sociálno-filozofický odkaz Platóna a Aristotela pre súčasné chápanie postavenia rodiny v spoločnosti. Prof. Mária Potočárová z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave prezentovala rozvoj ľudskej prirodzenosti a identity ako základ pevnej rodiny a rodinných vzťahov. Prof. Krzysztof Wieczorek z Uniwersytetu Śląski w Katowicach a doc. Kamil Kardis z Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove pozornosť venovali situácii rodiny v súčasnom svete v kontexte sociálneho učenia Cirkvi a gender studies. Vo svetle ideového odkazu mníšstva kresťanského východu bola zaujímavo predstavená analýza lásky ako sebadarovania druhej osobe, čo predstavuje podstatu povolania k svätosti v manželstve (DDr. Yosiph Veresh, International Theological Institute, Centre of Eastern Christian Studies in Trumau, Austria). Ohlas medzi poslucháčmi vzbudila aj prednáška o vplyve rýchleho rozvoja prírodovedeckého a medicínskeho poznania, techniky a technologických postupov na situáciu rodín so zdravotne znevýhodnenými, starými a zomierajúcimi ľuďmi (Dr Witold Kania, Uniwersytet Śląski w Katowicach), ale aj problematika manželského a rodinného poradenstva v Cirkvi od doc. Petera Vansača z Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Potom nasledovala diskusia pri okrúhlym stole.

Druhý deň 25. októbra 2014 bol venovaný cirkevno-právnej reflexii rodiny. Hlavný príspevok prostredníctvom videonahrávky predniesol arcibis-

kup prof. Cyril Vasiľ SJ, (Congregation for the Oriental Churches, Vatican, Pontificio Istituto Orientale, Roma), ktorý sa koncentroval na objasnenie kánonických rozdielov pri uzatváraní manželstva v západnej cirkvi a vo východných cirkvách. Podrobne analyzoval cirkevnoprávny pohľad na *bonum commune* manželstva a rodiny a význam kánonickej formy pri uzatváraní manželstva (Prof. Andrzej Pastwa, Uniwersytet Śląski w Katowicach a Dr hab. Piotr Majer, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie). Pápežský list rodinám *Gratissimam sane*, ako inšpiráciu pre cirkevné aj štátne právo, predstavil prof. Piotr Krocze (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie). V ďalších prednáškach bola pozornosť venovaná suverénnemu charakteru postavenia rodiny v spoločnosti a niektorým špecifickým úlohám rodiny vo výchove mladého pokolenia v kontexte práv a povinností rodičov a detí (Prof. Tomasz Gałkowski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie a doc. František Čitbaj, Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove). Na záver druhej časti konferencie zazneli prednášky, ktoré predstavili rodinu v súvislosti s problematikou tvorby štátnej rodinnej politiky a v kontexte zmien, ktoré prináša globalizácia a migrácia (Prof. Lucjan Świto, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, prof. Leszek Adamowicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II a Pontificio Istituto Orientale Roma).

V diskusiách, ktoré prebiehali aj mimo konferenčných priestorov zaznievalo, že rozvoj súčasnej civilizácie je ohrozovaný utilitaristickým redukcionizmom, v ktorom muži a ženy sú „používaní ako veci“ a jednostranne sa zdôrazňuje individuálny prínos jedinca, ktorý je chápaný separovane od ostatných členov rodiny aj spoločenstva. Preto je dôležité reflektovať rodinu ako základné ľudské spoločenstvo založené na vzťahu muža a ženy, ako spoločenstvo jednotlivých osôb, pre ktoré vlastný spôsob bytia a žitia pospolu je ich osobným spoločenstvom: *communio personarum*.

Emília Halagová

Zoznam autorov

Prof. Dr. Reinhard Mühlen

Gymnasium in Mönchengladbach
Wien, Rakúsko

PhDr. Libor Bernát, CSc.

Materiálovotechnologická fakulta so
sídлом v Trnave
Slovenská technická univerzita
v Bratislave

Doc. Dr. Krzysztof Rejman

Państwowa Wyższa Szkoła
Techniczno-Ekonomiczna im. ks.
Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

Doc. Csepregi Zoltán, PhD.

Evangelikus Hittudományi Egyetem,
Budapest

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.

Katedra cirkevných dejín, byzantológie
a gréckeho jazyka,
Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Marcel Nemec, PhD.

Katedra športovej edukológie a huma-
nistiky, Fakulta športu,
Prešovská univerzita v Prešove

Dr. Grzegorz Baziur

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. rotmistrza Witolda Pileckiego
w Oświęcimiu

Szászfalvi Márta, PhD.

Déri múzeum Debrecen

Recenzenti

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc., Dr. h.c.

Katedra histórie, Pedagogická fakulta,
Masarykova univerzita v Brne

Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.

Ústav pedagogiky a psychológie, Fakulta
humanitných a prírodných vied,
Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Igor Kominarec, PhD.

Ústav pedagogiky a psychológie, Fakulta
humanitných a prírodných vied,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Peter Káša, PhD.

Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych
štúdií, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Vladislav Dudinský, PhD.

Inštitút politológie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Tibor Dohnanec

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.

Katedra historických vied,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Ján Džujko, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove